

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
Институт за държавата и правото

РЕФОРМАТА НА ЗАЩИТАТА ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ
Сборник с доклади от научна конференция

София, 2024 г.

Сборникът съдържа доклади от проведена на 22.11.23 г. научно-приложна конференция на тема „Реформата на защитата от домашно насилие“. Конференцията и сборникът са част от дейностите по реализиране на проект „Защита от домашно насилие“ с ръководител гл. ас. д-р Петър Топуров, осъществено благодарение на финансовата подкрепа на програма „Млади учени и постдокторанти-2“.

Изразените от авторите в сборника тези са техни лични. Приемането за публикуването на текстовете е свързано с необходимостта от откриването на широка научна дискусия по поставените проблеми. Включването на текстовете в сборника не означава непременно съгласие на членовете на редакционната колегия с тезите, изразени от авторите в сборника.

Организационен комитет за провеждане на конференцията:

Проф. Ирена Илиева, Доц. Велина Тодорова, доц. Петър Бончовски, доц. Николай Колев, гл. ас. Атанас Блидов, гл. ас. Петър Топуров

Редакционна колегия на сборника:

Проф. Ирена Илиева, Доц. Велина Тодорова, доц. Петър Бончовски, доц. Николай Колев, гл. ас. Атанас Блидов, гл. ас. Петър Топуров

Медиен партньор: Българско национално радио, „Законът и Темида“ с водещ Анелия Торошанова

© Институт на държавата и правото при Българската академия на науките ©

Автори: Ирена Илиева, Иван Русчев, Росица Рангелова, Мариана Тиен, Мария Славова, Мария Петрова, Деяна Марчева, Тони Димов, Ралица Костадинова, Теодора Пенев, Мариана Тиен, Надя Шабани. Филип Самуилов. Сузана Рангелова, Атанас Блидов, Теодора Донева, Любослава Костова, Елка Пороминска, Иван Георгиев. Петър Топуров. Петър Йотов, Росица Рогова. Мария Соколова, Васил Петров.

ISBN (с-book): 978-954-9583-45-8

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРИВЕТСТВИЕ – проф. д-р Ирена Илиева	5
Някои общи проблеми на борбата срещу домашното насилие в Европа – проф. д-р Ирена Илиева	6
Истанбулската конвенция и проблемът за половата идентичност – акад. проф. д. ю. н. Иван Русчев	19
Политики срещу домашното насилие в сравнителен международен план и изводи за България – проф. д. ик. н. Росица Рангелова.....	37
Защитата от домашно насилие у нас и Истанбулската конвенция – Проф. д-р Мария Славова и Маргарита Петрова	52
Преосмисляне на домашното насилие в правото – доц. Деяна Марчева.....	65
Прибързаното законодателстване като „интимна връзка“ – доц. д-р Тони Димов	86
Китайският опит в борбата с домашното насилие – доц. д-р Мариана Тиен.....	101
Икономически измерения на реформата на защитата от домашно насилие и ролята на превенцията – доц. д-р Теодора Пенева... 	126
Реформата на защитата от домашно насилие и българското наказателно право – доц. д-р Ралица Костадинова.....	145
Специалността на социалните услуги по Закона за защита от домашно насилие – Надя Шабани.....	158
Процесуални аспекти на реформата в защитата от домашно насилие – гл. ас. д-р Атанас Блидов	168

Промените в Закона за защита от домашно насилие относно производството за налагане на мерки за защита – гл. ас. д-р Сузана Рангелова	180
Дискуссионни въпроси относно декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН – гл. ас. д-р Петър Топуров	189
Прецедентът: казусът Дебора между ценностите и нормите – гл. ас. д-р Любослава Костова	216
Домашно насилие при еднополовите двойки - докт. Филип Самуилов	231
Опосредстващата роля на социалната подкрепа за ефекта на стила на привързаност върху родителските практики на майки-жертви на домашно насилие – д-р Мария Соколова	246
Продължителност на производството и срокове по Закона за защита от домашното насилие – докт. Елка Пороминска	262
Подлежи ли на отмяна влязлото в сила решение по Закона за защита от домашното насилие?- ас. Иван Георгиев	280
Основни аспекти в проекта на Наредба за утвърждаване на медицински стандарт по „Съдебна медицина и деонтология“ – д-р Росица Рогова	294
Производството за превенция и защита от домашно насилие в светлината на реформата на Закона за защита от домашното насилие – докт. Теодора Денева	304
Особености на адвокатската защита при защита от домашно насилие – Петър Йотов	319
Библиография на български юридически публикации по въпросите на домашното насилие- д-р Васил Петров	335

ПРИВЕТСТВИЕ

Уважаеми колеги, гости, представители на медиите и обществеността,

Добре дошли на нашата конференция, посветена на „Реформата на защитата от домашно насилие“. Проблематиката е в дългосрочния фокус на изследванията на учените от Института за държавата и правото при БАН – както на утвърдените, така и на младите, видно от програмата на конференцията. Тя е предмет и на експертната ни работа. Още на 27 януари 2021 г. ИДП представи свое становище по време на обществените консултации на предложенията за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие. Събрали сме се днес да обсъдим академично наболяла, важна, животрептяща за българското общество тема. Тя е в дневния ред на европейско, а бих казала и на световно ниво. За съжаление пандемията от Ковид-19 изостри този тежък проблем. Считам, че след последните изменения на Закона за защита от домашното насилие не се е състоял смислен професионален и академичен дебат относно прилагането и ефектите му.

Настоящата конференция е нашият академичен принос към борбата с правни и други средства с домашното насилие. Желая ползотворна работа на конференцията!

Проф. д-р Ирена Илиева – директор на Института за държавата и правото при БАН

Някои общи проблеми на борбата срещу домашното насилие в Европа

проф. д-р Ирена Илиева

Институт за държавата и правото
при Българската академия на науките

Some common problems concerning the fight against domestic violence in Europe

Prof. Irena Ilieva, PhD

Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of Sciences

***Резюме:** докладът има за цел да представи някои общи проблеми на борбата срещу домашното насилие в Европа, като не се фокусира само върху държавите членки на ЕС. Акцентира се върху необходимостта да се приеме специално законодателство на ниво ЕС и се представя проекта за Директива за борба с насилието срещу жените и домашното насилие от март 2022 г. Представени са основните проблеми на законодателния процес за нейното приемане и последното развитие по въпроса.*

***Ключови думи:** насилие срещу жени, домашно насилие, изнасилване, кибернасилие.*

***Summary:** The report aims to present some common issues in the fight against domestic violence in Europe, not focusing only on EU Member States. It focuses on the need to adopt specific legislation at EU level and presents the draft Directive on combating violence against women and domestic violence from March 2022. The main problems of the legislative process for its adoption and recent developments on the issue are presented.*

***Key words:** violence against women, domestic violence, rape, cyber violence.*

I. Увод

Насилието срещу жените, включително домашното насилие представлява тежко нарушение на правата на жените, на тяхното достойнство, равенство и достъп до правосъдие. То засяга не само тях лично, но и техните семейства, приятели, обществото като цяло. Насилието над жени е предмет на наказателното, но също на гражданското, административното и други отрасли на право. Изследването на това явление следва да бъде интердисциплинарно, а борбата с него – комплексна и координирана, защото в дълбоката си същност домашното насилие представлява тежка форма на дискриминация по отношение на жертвите.

Усилията в тази насока не са от вчера. Те са концентрирани на универсално, регионално и национално ниво на правотворчество, съществува и разгърната система от органи, ангажирани с борбата срещу насилието срещу жените – UN Women, Комисията по положението на жените на Икономическия и социален съвет на ООН, Съвета на Европа, ЕС и др. Особен принос за събирането на достоверни данни за насилието над жени има Агенцията за основните права в ЕС.

През 2014 г. Агенцията за основните права изготви солидно изследване на базата на 42 000 лични интервюта в тогавашните 28 държави членки. В него се установява, че 8 % от жените са били жертва на физическо и/или сексуално насилие в последните 12 месеца преди интервютата и една от три жени е изпитала някаква форма на физическа и/или сексуална заплаха след 15 годишна възраст. Особено тревожни са данните тогава относно насилието от интимния партньор – 22 % от интервюираните жени. Изнасилването в брака показва тревожни размери - 31 % от жените разказват за 6 и повече инцидента с техния партньор, като утежняващ фактор е употребата на алкохол от него.

В доклада има и данни за България, които със сигурност са остарели – една от четири жени е била жертва на домашно насилие¹.

На 30 август 2023 г. Агенцията излезе с призив, озаглавен „Покажи червен картон на тормоза и насилието срещу жени“², предвидено е и провеждане на ново мащабно изследване по въпроса, което да предостави актуални данни на Европейската комисия и националните власти на държавите членки.

В докладите, които следват, ще има анализ на българското законодателство. Бих желала само да маркирам, че основните правни инструменти на европейско ниво са т. нар. Директива за жертвите - Директива 2012/29/ЕС³ и Конвенцията на Съвета на Европа за предотвратяване и борба с насилието срещу жени и домашното насилие (т. нар. Истанбулска конвенция, приета през 2011 г.)⁴. Релевантни са и Директива 2011/99/ЕС („Директива относно европейската заповед за защита“)⁵ и Регламент (ЕС) № 606/2013 („Регламент относно взаимното признаване“)⁶,

¹ Violence against women: an EU-wide survey. Results at a glance, FRA, Luxembourg: Publication Office of the European union, 2014.

² <https://fra.europa.eu/en/news/2023/show-harassment-and-violence-against-women-red-card>, последно посетен на 21.11.2023 г.

³ Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, ОJ L 315, 14.11.2012, р. 57–73, достъпна на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>, последно посетен на 4.03.2024 г.

⁴ The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, текстът е достъпен на <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=210>, последно посетен на 4.03.2024 г.

⁵ Директива 2011/99/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 година относно европейската заповед за защита, ОJ L 338, 21.12.2011, р. 2–18, достъпна на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0099>, последно посетен на 4.03.2024 г.

⁶ Регламент (ЕС) № 606/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 12 юни 2013 година относно взаимното признаване на мерки за осигуряване на защита по граждански дела, ОJ L 181, 29.6.2013, р. 4–12, достъпен на <https://eur->

Директива 2011/93/ЕС („Директива относно сексуалното насилие над деца“)⁷ и Директива 2011/36/ЕС („Директива за борба с трафика на хора“)⁸.

Съществуват и правно необвързващи документи като Стратегията за равенство между половете за периода 2020—2025 г.⁹, в която бяха обявени мерки на ЕС за предотвратяване на тези форми на насилие, за защита на жертвите, за наказателно преследване на извършителите на престъпленията и за прилагане на съответните всеобхватни и координирани политики. В Плана за действие на Европейския стълб на социалните права се изтъква отново ангажиментът за борба с насилието на социалнополова основа и се предлага законодателство за тази цел¹⁰.

II. Изложение

Краткият преглед на съществуващата нормативна уредба показва, че към настоящия момент липсва законодателен акт на ЕС,

[lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0606](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0606), последно посетен на 4.03.2024 г.

⁷ Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 година относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета, ОJ L 335, 17.12.2011, р. 1–14, достъпна на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0093>, последно посетен на 4.03.2024 г.

⁸ Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 година относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, ОJ L 101, 15.4.2011, р. 1–11, достъпна на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A32011L0036>, последно посетен на 4.03.2024 г.

⁹ Съюз на равенство: Стратегия за равенство между половете (2020 – 2025 г.), Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален съвет и Комитета на регионите COM(2020) 152 final, Брюксел 5.03.2020 г., достъпна на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152>, последно посетен на 4.03.2024 г.

¹⁰ План за действие на Европейския стълб на социалните права, Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите COM(2021) 102 final, Брюксел, 4.03.2021 г., достъпен на https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b7c08d86-7cd5-11eb-9ac9-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF, последно посетен на 4.03.2024 г.

който цялостно да урежда борбата срещу насилието над жени и домашното насилие. Инициативата за приемането на такова законодателство беше подета от Европейския парламент на основание чл. 225 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС). Тази разпоредба дава възможност на Европейския парламент по решение на мнозинството от съставляващите го членове, да поиска от Комисията да внесе подходящо предложение, по въпроси, по които той намира, че за целите на прилагането на договорите е необходим акт на Съюза. След като той призова многократно Комисията да предложи законодателство относно насилието над жени и домашното насилие, както и относно кибернасилието на социалнополова основа, през 2021 г. прие два законодателни доклада по собствена инициатива въз основа на чл. 225 от ДФЕС. В тях се отправи искане към Комисията да представи предложения относно борбата с насилието и кибернасилието на социалнополова основа¹¹ и относно добавянето на насилието на социалнополова основа като нова област на престъпност по смисъла на член 83, параграф 1 от ДФЕС¹².

Насилието над жени отдавна е изяснено в специализираната литература като основано на социалната роля на жената и насочено срещу нея, именно защото е жена. Освен това то засяга предимно жени. Актовете на насилие от този вид са широк спектър и водят или е вероятно да доведат до физически, сексуални, психологически или икономически увреждания или страдание за жените, включително заплахи за такива актове.

Без да претендирам за изчерпателност това са актовете, които представляват насилие над жени (някои от които криминализирани, а

¹¹ Резолюция от 14 декември 2021 г., съдържаща препоръки към Комисията относно борбата с насилието, основано на пола: кибернасилие, (2020/2035(INL)).

¹² Резолюция от 16 септември 2021 г., съдържаща препоръки към Комисията относно определянето на основаното на пола насилие като нова област на престъпност по смисъла на член 83, параграф 1 от ДФЕС (2021/2035(INL)).

други - не): **сексуалното насилие, включително изнасилването, гениталното осакатяване на жени¹³, насилствените бракове, насилствените аборти или стерилизация, трафика на хора с цел сексуална експлоатация, преследването, сексуалния тормоз, убийството на жени, речта на омразата и престъпленията въз основа на пола, както и различните форми на онлайн насилие („кибернасилие“), включително споделянето или манипулирането на интимни материали без съгласие, киберпреследването и кибертормоза.**

Това насилие е най-тежката форма на дискриминация по отношение на жените и изразява дълбоко вкоренени предразсъдъци, модели на поведение в обществото, намерили проявление в семейството, домакинството, в отношенията между интимни партньори, други членове на семейството, включително между родители и деца. Въпреки че жените представляват преобладаващо жертва на домашно насилие, то може да засегне и мъже и ЛГБТИК лица¹⁴.

В следващото изложение ще открия някои от общите проблеми за борба с домашното насилие в Европа. Те засягат не само държавите членки на ЕС, но страните от целия стар континент.

Единият от идентифицираните проблеми е свързан с дефиницията за **изнасилване** като свързана с липсата на съгласие. Само 14 държави членки на ЕС имат закони, които изрично дефинират изнасилването на базата на липса на съгласие, много страни изискват все още жертвите да доказват използването на сила или заплахата, за да криминализират този акт.

¹³ Относно гениталното осакатяване на жени – Female genital mutilation вж. подробно **Илиева, И.** Правата на жените като права на човека и системата на ООН, В: Научни трудове на Института за правни науки. Актуални правни проблеми, том 2 (2005), ИПН-БАН, С., 2005, с. 184 – 185.

¹⁴ Лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални, небинарни, интерсекс, куиър лица.

Съгласно изследването на Агенцията за основните права една от всеки 20 жени в ЕС е била изнасилена след 15 годишна възраст и около една трета от жертвите са преживели 6 или повече инциденти от техния настоящ партньор. Тези данни не отразяват размера на проблема, защото няма точно докладване на инцидентите поради страх, стигматизация и недоверие в правната система. Друга причина да няма точни данни за изнасилванията е липсата на унифицирана дефиниция за изнасилване.

Председателят на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен акцентира върху проблема по време на изказването ѝ за годишното положение в Съюза на 13 септември 2023 г. в Страсбург. Тя призова за широка подкрепа за криминализирането на недоброволния секс и установяването на обща дефиниция за изнасилване в ЕС и включването ѝ в Директива срещу насилието срещу жени. Още към онзи момент съществуваха големи противоречия между Европейския парламент и държавите членки, въпреки че проектът за директива бе изработен. Всички 27 държави считат изнасилването за престъпление, но те нямат обща дефиниция. Безспорно това е предизвикателство засягащо от една страна суверенитета на държавите членки да инкриминират определени деяния като престъпления, от друга накарват всеобщото зачитане на правата на жените и задълженията, поети по силата на международноправните инструменти.

Изследване на Giedre Peseckyte представя позициите на различните държави по отношение на криминализирането на изнасилването и основанията за тях. Предложението на Комисията да се унифицират правилата относно изнасилването, както и гениталното осакатяване на жени и кибер насилието в ЕС, раздели Европейския парламент и Съвета. Държавите членки влязоха в сериозен конфликт относно проекта за чл. 5, съгласно който сексуален акт без съгласие е престъпление. След два триалога

Съветът остава разделен относно включването на изнасилването без съгласие в проекта за директива. Проблемът произтича от факта, че изнасилването не е сред престъпленията, изброени в чл. 83 ДФЕС, а именно *„особено тежка престъпност с трансгранично измерение“*¹⁵. Сред държавите членки, които считат, че изнасилването не попада в тази категория са Франция, Чехия, Полша, Германия.

За включването на проекто-разпоредбата са Хърватия, Италия, Литва. Гърция и Белгия също изразиха подкрепа изнасилването да се включи в директивата. Швеция, Ирландия и Португалия решиха да променят позицията си и изнасилването да се включи в директивата. В действителност 11 държави членки: България, Чехия, Естония, Франция, Унгария, Италия, Латвия, Литва, Полша, Румъния и Словакия имат дефиниции за изнасилването като базирано на насилие/несъгласие като елемент от престъплението.

В заключение на изследването се сочи, че ако компромис не се постигне до изборите за Европейски парламент през м. юни 2024 г., през втората половина на 2024 г. председателството на Съвета се поема от Унгария, а през първата половина на 2025 г. от Полша¹⁶, което по подразбиране се приема като неблагоприятно развитие за приемането на директивата.

Най-тежката форма на домашно насилие по отношение на жените е т. нар. **феминцид** и не случайно е определян като *„тихата епидемия“*. Доклад на European Data Journalism Network - Мрежата на журналисти за европейски данни го нарича *„недекларираната*

¹⁵ Изброените престъпления са: тероризъм, трафик на хора и сексуална експлоатация на жени и деца, незаконен трафик на наркотици, незаконен трафик на оръжие, изпиране на пари, корупция, фалшифициране на платежни средства, компютърна престъпност и организирана престъпност. Вж. чл. 83, § 1, предл. второ.

¹⁶ Вж. по-подробно на следната връзка - <https://www.euractiv.com/section/health-consumers/news/eu-countries-divided-over-the-inclusion-of-rape-in-violence-against-women-directive/>, последно посетен на 3.03.2024 г.

война срещу жените в Европа“. Изследването е проведено чрез 18 newsgroups в Европа и показва, че след 2019 г. в Гърция, Словения, Германия и Италия има значително нарастване на феминизъм. Последните протести в България, Босна и Херцеговина, Косово и Сърбия през 2023 г. с хиляди хора по улиците, казвайки „не на насилието“ подчертаха необходимостта от край на мъжчанието по проблема.

Много и различни са формите на домашно насилие. Типичен пример за домашно насилие е **ограничаването на финансовата свобода на жените** и на контактите им с близки и приятели.

Особено разпространено е **психологическото насилие**. Според изследването на Агенцията за основните права 2 от 5 жени (43 %) са или подложени на някаква форма на психологическо насилие от партньора си – унижавани, заключвани и др.

Тормозът и сексуалният тормоз са широко разпространени в Европа. Във вече посоченото обръщение на Агенцията за основните права се сочат следните данни: 2 от 5 жени на възраст от 18 до 29 г. са били подложени на нежелано докосване, плътно притискане и целуване, 55 % са били подложени на сексуален тормоз. **Жените биват подлагани на насилие и на работното място:** за около една трета от жените в ЕС, които са били подложени на сексуален тормоз, това се е случило на работното място. При една трета от жертвите извършителят е бил началникът, колега или клиент.

Следващ сравнително неизследван проблем е за **кибернасилието над жени**, което е също широко разпространено.

Според оценките на парламентарно изследване на Европейския парламент през 2020 г. всяка втора млада жена е била подложена на кибернасилие на социалнополова основа¹⁷. Като цяло жените се сблъскват по-често с кибернасилие въз основа на своя пол

¹⁷ Служба на ЕП за парламентарни изследвания (EPRS), „Борба с насилието, основано на пола: кибернасилие, оценка на европейската добавена стойност“, 2021 г.

или социален пол, особено със сексуални форми на кибернасилие. Жените систематично стават мишена в онлайн пространството на насилнически крайнодесни екстремистки групи и терористични групи, които целят да разпространяват омраза срещу тях. Така нареченото движение „incel“ (т. е. недоброволно несемейни мъже) например подбужда към онлайн насилие над жени и популяризира това насилие като актове на героизъм. Кибернасилието засяга най-вече жените, които са активни в обществения живот, като например политическите деятелки, журналистките и защитничките на правата на човека. Това може да доведе до заглушаване на жените, възпрепятстване на тяхното участие в обществото и подкопаване на принципа на демокрацията, заложен в Договора за Европейския съюз.

Кибернасилието се разраства вследствие на използването на интернет и ИТ инструментите. То често е продължение на насилието, на което са подложени жертвите офлайн. Въпреки широкото разпространение на кибернасилието, към днешна дата нормативната уредба е силно разпокъсана и са установени значителни правни пропуски както на равнището на ЕС, така и на ниво на държавите членки.

Като „нов“, по-скоро прикриван проблем е този на **жените с увреждания**. Тук става дума за интерсекционална дискриминация. Френската организация „*les Dévalideuses*“ е създадена в отговор на липсата на видимост и внимание на проблемите на жените с увреждания. Тя се стреми да създаде съзнание за доминиращата система на йерархизация според способността за независим живот и да премахне сексистката доминация¹⁸. В същия ред на мисли се поставя и въпросът за **жените-мигранти**. Предложеният проектотекст за директива, обсъждан в различни комисии на

¹⁸ Виж <https://www.lesnouvellesnews.fr/validisme-et-sexisme-le-combat-des-devalideuses/>, последно посетен на 10.03.2024 г.

Европейския парламент и на пленарната сесия през месец юни 2023 г. има празнини и по отношение на жените мигранти. Европейската мрежа на жените мигранти е направила предложения в тази насока¹⁹.

Няколко акцента по страни: последните ми проучвания показват тревожни данни за Финландия. Тя се очертава като втората по степен на несигурност за жените страна в ЕС. В топ списъка на държавите с най-голям дял докладвани изнасилвания се подреждат Дания и Финландия, считани често като примери за демократични общества²⁰.

III. Последно развитие вместо заключение

На 12 юли 2023 г. Европейският парламент формално одобри позицията си по предложената Директива. Докладът, подготвен от Комисията по правата на жените и джендър равенството и Комитета по граждански свободи, правосъдие и вътрешни работи прие със 71 гласа „за“, 5 „против“ и 7 „въздържали се“. Европейският парламент прие доклада без гласуване.

На 6 февруари 2024 г. Комисията приветства политическото съглашение между Европейския парламент и Съвета по предложението на Комисията за Директива за борба с насилието срещу жените и домашното насилие от март 2022 г. В този вариант директивата криминализира физическото насилие, както и психологическото, икономическото и сексуално насилие както офлайн, така и онлайн. Гениталното осакатяване на жени, както и насилствените бракове ще бъдат инкриминирани като самостоятелни престъпления. Най-разпространените форми на кибернасилие също ще бъдат криминализирани, включително споделянето на интимни снимки без съгласие, кибер тормоз, мизогенно слово на омразата и др.

¹⁹ Вж. <https://www.migrantwomennetwork.org/2023/04/19/enomws-work-combating-violence-against-women-and-domestic-violence-directive/>, последно посетен на 3.03.2024 г.

²⁰ За повече информация на следната връзка <https://www.ulusal.com.tr/dunya/dunyada-en-cok-tecavuz-sucunun-islendigi-ilk-10-ulke-15038448>, последен достъп на 24.04.24 г.

В тази насока директивата изисква приемането на мерки за развиване на умения потребителите да идентифицират и да противодействат на кибернасилието, да търсят подкрепа и да предотвратяват извършването на такива актове.

За съжаление не се постигна съгласие за криминализирането на изнасилването на европейско ниво при липса на съгласие. Поради това в директивата се включи приемането на строги превантивни мерки, както и такива за установяване на нови стандарти за защита, подкрепа и достъп до правосъдие за жертвите, като например създаването на горещи линии и кризисни центрове. В този смисъл е и скорошно Решение на Европейския съд по правата на човека от 13 февруари 2024 г. по дело *X. v Greece*²¹, в което ЕСПЧ намира нарушение на чл. 3 и 8 ЕКПЧ от страна на гръцките власти, които не са адекватно отговорили и разследвали твърденията за изнасилване. Жалбоподателката твърди, че е била изнасилена по време на почивката ѝ в Гърция и че властите не са взели мерки за предотвратяване на по-нататъшното ѝ травмиране, както и че не е била информирана за правата ѝ като жертва. В решението Съдът подчертава, че наказателноправната система все още е силно травмираща за жените и момичета жертва на насилие, основано на пола. В тази насока проектът за директива въвежда и друг ключов момент - зачитането на личния живот в съдебните производства.

Следваща новост е изискването държавите членки да осигурят сигурно, джандър чувствително и лесно докладване на престъпленията срещу жени и домашно насилие, включително докладване онлайн.

За по-добро координиране и сътрудничество държавите членки се насърчават да събират най-важните данни за насилие срещу

²¹ Case of *X. v Greece*, Application Nr 38588/21, Judgment of 13 February 2024, достъпно на [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-230857%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-230857%22]}), последен достъп на 24.04.2024 г.

жените, да обменят добри практики и да си сътрудничат по наказателноправни въпроси, включително чрез Евроюс и Европейската съдебна мрежа.

Очакванията на всички бореци се за защита на жените от домашно насилие са съзаконодателите – Европейският парламент и Съветът във възможно най-кратки срокове да приемат директивата.

Истанбулската конвенция и проблемът за половата идентичност

академик проф. Иван Русчев, доктор на юридическите науки,
Юридически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, Институт за
държавата и правото при Българската академия на науките

The Istanbul Convention and the problem of gender identity

Acad. prof. Ivan Ruschev, PhD, DSc. DrHabil,
Law Faculty, Sofia University „St. Kliment Ohridski“,
Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of Sciences

***Резюме:** Докладът разглежда особено актуалния през последното десетилетие въпрос за половата идентичност в контекста на понятието *genre* в Истанбулската Конвенция от 2011. Проследяват се контрадикторните разбирания в българската обществено-политическа и правна литература, предлага се интерпретация на решението на Конституционния съд с оглед концепцията за българската конституционна идентичност.*

***Ключови думи:** Социален и биологичен пол, полова идентичност*

***Summary:** The report examines the issue of gender identity, particularly relevant in the last decade, in the context of the concept of gender in the Istanbul Convention of 2011. The contradictory understandings in the Bulgarian socio-political and legal literature are traced, an interpretation of the decision of the Constitutional Court is proposed in view of the concept of the Bulgarian constitutional identity.*

***Key words:** Social and biological sex, gender identity*

Увод.

Съвпадение или целенасочен избор, настоящата конференция се провежда в една седмица, богата на паметни дати: На **19 ноември** се отбелязва Световния ден за борба с насилието над деца; **20**

ноември е обявен за Световен ден на детето от ООН и ЮНЕСКО на 14 декември 1954 година. На същата дата през 1959 г. Общото събрание на ООН приема **Декларацията за правата на детето**, а през 1989 г. - **Конвенцията за правата на детето**. С Резолюция 54/134 от 7 февруари 2000 г. Общото събрание на ООН обявява **25 ноември** за Международен ден на борбата срещу насилието спрямо жените - ден, който различни организации още от 1981 г. отбелязват в памет на трите сестри Мирабал - политически активистки в Доминиканската република, убити през 1961 г. по заповед на диктатора Рафаел Трухильо. На **21.11** всички християни – източноправославни и католици празнуват Деня на Християнското семейство – Въведение Богородично, като един от 12-те големи църковни празници.

Значимостта на тези паметни събития, на тази борба, е отразена и в Конституционната ни рамка - още в Преамбюла си Основният ни закон подчертава принадлежността на българския народ към общочовешките ценности, сред които изрично са посочени хуманизмът, равенството, справедливостта и търпимостта. **Правата на личността, нейното достойнство и сигурност** са издигнати във върховен конституционен принцип, **равенството** е сред тези фундаментални конституционни ценности. Въведена е изрична конституционна **забрана за каквато и да е дискриминация**, основана, освен друго, и на „*пол*“ (чл. 6, ал. 2 от Конституцията). Освен като принцип, **достойнството, равенството** е прогласено и **като фундаментално човешко право и достояние в Основния закон**. То е конкретизирано в редица негови разпоредби и е вградено в съдържанието на отделни основни права и свободи. Свидетелство за стремежа на Република България към защита на основните човешки права и по-специално - за защита на всички жертви на насилие, включително на жените и децата, както и премахването на

всички форми на дискриминация и постигането на равнопоставеност, е и действащата законодателна уредба¹.

Приетата на 11.05.2011 г. в Истанбул (*откъдето носи наименованието си*) Конвенция на Съвета на Европа за предотвратяване и борба с насилието срещу жени и домашното насилие, е подписана от 45 държави, както и от ЕС, като по данни към 11.04.2023 г². общият брой на ратифициралите/присъединилите се държави са 38 държави, а 7 са я подписали, но все още не са я ратифицирали. (България я е подписала на 21.04.2016 г., но все още не я е ратифицирала).

На **1.06.2023** г. Съветът на Европейския съюз одобри присъединяването на Съюза към Конвенцията. В решението му е записано, че: „*ЕС се присъединява към конвенцията по отношение на институциите и публичната администрация на Съюза, както и по отношение на въпроси, свързани със съдебното сътрудничество по наказателноправни въпроси, убежището и забраната за връщане*“³.

От **1.10.2023** г. Истанбулската конвенция⁴ (**в частите, в която Съветът е одобрил присъединяването на ЕС към нея**), вече **е в сила за ЕС**, което означава, че **тя действа и в България**, независимо че страната ни не я е ратифицирала отделно. Споразуменията сключени от ЕС (към които спада и ИК), са задължителни за държавите от ЕС и за европейските институции. Всяка държава-

¹ **Наказателен кодекс** (обн. – ДВ, бр. 26 от 02.04.1968 г.; посл. изм. и доп. ДВ. бр. 84 от 6 Октомври 2023 г.), **Закон за защита от домашното насилие** (обн. – ДВ, бр. 27 от 29.03.2005 г.; посл. изм. и доп. ДВ. бр. 69 от 11 Август 2023г.), **Закон за закрила на детето** (обн. – ДВ, бр. 48 от 13.06.2000 г.; посл. изм. доп. ДВ. бр. 66 от 1 Август 2023 г.), **Закон за равнопоставеност на жените и мъжете** (обн. – ДВ, бр. 33 от 26.04.2016 г.), **Закон за защита от дискриминация** (обн. – ДВ, бр. 86 от 30.09.2003 г.; посл. изм. ДВ. бр. 84 от 6 Октомври 2023 г.).

² <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=210>. Последен достъп на 24.04.24 г.

³ <https://factcheck.bg/ne-e-vyarno-che-es-prinuzhdava-balgariya-da-prieme-istanbulskata-konvenciya/> Последен достъп на 24.04.24 г.

⁴ Посочвана в текста с краткото ИК

членка на Европейския съюз е длъжна да изпълнява всички европейските правни норми, вкл. тези, които следват от международните договори на Съюза, каквато вече представлява Конвенцията на Съвета на Европа. Друг е въпросът какво означава „задължителен“ и по него, практиката тепърва предстои да дава отговори. Задълженията по конвенцията ще се прилагат всеки път когато държавите предприемат действия, обхванати от европейското законодателство. Конвенцията ще действа по институционалните въпроси и по наказателно-правното сътрудничество, което означава че България ще може да издава европейска заповед за насилие над жени, забрана за връщане на лица, които са обект на домашно насилие към държави извън Европейския съюз. Това са областите, в които Истанбулската конвенция става действащо право на територията на България. Открит стои обаче въпросът за онези текстове, за които Съветът не е приел, че Съюзът се присъединява.

Положението на България в световния калейдоскоп обаче е деликатно: като член на Европейския съюз тя е задължена да изпълнява разпоредбите на органите на Съюза, които са в границите на изключителната му компетентност, но от друга страна Истанбулската конвенция намира сериозен отпор сред обществеността у нас. Твърде разнопосочно е отношението в обществото към нея: то варира от категорично приемане и желание за незабавно, безусловно и пълно присъединяване към нея, през предложението за ратификация, но със заявени резерви, до крайното отрицание и нежелание разпоредбите на ИК да станат част от вътрешното ни законодателство. **А главната причина за това са опасенията**, че заедно с предвидените мерки за борба с насилието срещу жени и домашното насилие, в нея се съдържат и текстове, които отиват доста по-далеч от обявените цели на Конвенцията, като въвеждат доста спорното понятие за социален пол, за пола като ролево понятие, различно от това за биологичния пол.

При цялата безспорна като цяло значимост на предвидените в Конвенцията мерки за борба с насилието срещу жени, **ще си позволя да спра вниманието Ви върху този далеч не безспорен – и от гледна точка на науката сексология, лингвистика, религия и етика, проблем.**

Какъв е изходът от тази правна, но и силно политизирана ситуация? Твърде рано е да се даде *окончателен отговор на този въпрос. Доктрината и съдебната практика тепърва ще навеждат своите аргументи и разрешения по него във всеки отделен казус, свързан с половата идентичност. Още утре може да възникне необходимост да се тълкува във връзка с нейното прилагане, за конкретен случай понятието „национална конституционна идентичност“ на България и не е изключено да се стигне до отказ от прилагане на отделни разпоредби от Конвенцията - положение, което правото на Европейския съюз не отрича.*

Когато правосъзнанието на по-голямата част от обществото все още не е подготвено за една толкова радикална промяна, **каквато представлява промяната на половата идентичност без съдебен или административен контрол, само по волята на отделните правни субекти, съдилищата ще намерят начин да дадат отпор на новите идеи за полова идентичност, независимо, че ЕС е ратифицирал Истанбулската Конвенция, без да заявява резерви по отношение на чл.3, б. “в“ и чл.4, § 3 (дефиниращи пола като социална роля, а не като определяща биологична същност). Тъкмо по отношение на тези разпоредби Конвенцията не допуска резерви, а от своя страна Конституционният съд счита, че те не съответстват на Конституцията. И този отпор ще бъде даден, включително с позоваването на конституционната идентичност, а не се съмнявам – и с други способности, които гъвкавата юриспруденция ще открие.**

Социалната и съдебната практика са доста изобретателни в стремежа си да провалят законодателни разрешения, за които обществените нагласи все още не са готови. Това ще важи още повече когато те не са приети от националния законодател, а са наложени отвън, без съобразяване с неговата воля, по силата на задължението на България като държава член да спазва нормите на европейското законодателство.

В тази връзка е подходящо да се припомни историята с приемането на модерния български Закон за наследството⁵, изхождащ от най-новите по онова време европейски законови образци (реципирал разрешенията на Титул III на Италианския Граждански кодекс от 1865 г.). Първият български Закон за наследството от 1890 г. не просто отхвърля като неприложим отоманският закон, но и изпреварва остарялата вече към края на XIX век класическа уредба на Френски ГК (докато Германският граждански законник по това време е едва в проект). В противоречие със съществуващата практика и обичайноправните традиции сред селското население, съставляващо преобладаващо мнозинство у нас, той въвежда (освен другото) и доста прогресивни за времето си разрешения, напр. приравняването на мъжките и женските наследници по отношение на дела от придобитото наследство (чл. 21 от ЗН в първоначалната му редакция от 1890 г.), като предвижда значително по-висок от обичайния дял на преживелия съпруг – $\frac{1}{2}$ от дела на всяко „*законородено дете*“ (чл. 38 ЗН) и др. И независимо че (или по-вярно – именно защото) проектозаконът коренно променя начина на разпределянето на непокритите недвижими имоти между наследниците по закон от двата пола, че той скъсва с обичаите и традициите на все още патриархалното българско селско общество от края на 19 век,

⁵ **Закон за наследството**, Обн. ДВ. бр. 20 от 25 Януари 1890 г.... отм. ДВ. бр. 22 от 29 Януари 1949 г.

независимо че текстовете са гласувани почти без съпротива (вкл. от опозицията) в Народното събрание и с пълно единодушие, мощната обществена и политическа реакция на отхвърлянето на тези текстове на закона, не закъснява⁶.

От една страна се формира широко недоволство сред селското население, от друга страна се води разгорещена научната полемика, съпътствани от политически оценки и реакции. По този начин се развиват различни, но насочени в една посока форми на съпротива срещу закона⁷. Селяните не само категорично не приемат принципа на равенство между синовете и дъщерите, но и открито му се противопоставят с всички възможни способности, с които заобиколят действието на чл. 21 ЗН-отм. Поведението им е ярък израз на конфликта между европейските принципи и норми и народния бит и правосъзнание⁸. Това недоволство е подклаждано и от отделните политически партии, които използват този проблем за своите цели за овладяване на властта (Нещо което да не е познато и днес?). Тази обществена нагласа подготвя изменението на ЗН през 1906 г., връщайки го към обичайните традиции и практики на неравенство между наследниците от двата пола. И това положение трае до приемането на продължаващия да действа ЗН от 1949 г.

Това отхвърляне ще важи в още по-голяма степен за разрешения, които са наложени на България въпреки становището на КС и липсата на воля у националния законодател да ги възприеме.

⁶ Виж. подробно у **Йочев, Е.** Създаване и приемане на ЗН от 1890 г., сп. Адвокатски преглед, 2021, бр.11, с. 3-22.

⁷ Вж. **Йочев, Е.** Цит. съч, цит. стр.

⁸ Вж. **Токушев, Д.** История на новобългарската държава и право 1878 - 1944. С.: Сиби, 2001, с. 184, 185; **Андреев, М.** История на българската държава и право 1878-1917. С.: Софи-Р, 1993, с. 129; **Манолова, М.** История на държавата и правото. Трета българска държава 1878 - 1944. С.: Ciela Soft and publ., 2001, с. 176, 177.

Когато едно обществено и биологично явление вече е започнало да прораста и да търси юридически способности за своето признаване, то по необходимост ще ги намери – независимо дали с пряко признаване на бракове между лица от един и същи пол или с по-омекотени способности, каквито Съдът по правата на човека препоръчва и вече са приети от значителен брой държави, като напр. узаконено регистрирано брачно съжителство. Щом 38 държави от ЕС и извън него са го сторили, едва ли България ще изостане да се равнява по примера на източни деспотии. Проблемът опира в крайна сметка до степента на отвореност, респ. до силата на традиционните разбиращения и морал в дадена държава и разбира се - в намирането на удачни правно-технически разрешения, които да примирят консервативното обществено мнение с новите предизвикателства, които модерното европейско общество вече е възприело. Така че едва ли може да се очаква от едно сравнително традиционно общество, каквото е българското на този етап, оказвало в продължение на 60 години сериозен отпор на изравняване правата на двата пола (поне в наследствените отношения), да бъде отворено и способно да възприеме бързо възможността за промяна на пола и последици от това. Още повече, че и сами по себе си те не са съвсем безпроблемни.

II. Да припомним какво се случи в периода между подписването на ИК от България (21.04.2016 г.) и влизането в сила на Конвенцията за ЕС (1.10.2023 г.). Почти 8 години нестихващи спорове, бури, обвинения. Проблеми, които бяха и продължават да бъдат обект на сериозен, понякога ожесточаващ се обществен дебат. И които правото като социален инструмент е призвано да отразява обективно, да регулира адекватно нововъзникналите отношения, поради което не може да остане безучастно в този дебат.

Преди да сумирам аргументите на противниците на ИК у нас – социални опасения, религиозни, семантични, сексологични доводи, ще се опитам да очертая **разбирането на българските**

съдилища и на Конституционния съд към настоящия момент, изразено в най-важните решения, в обратна хронология: като се тръгне от най-новите към по-ранните юриспруденциални актове по темата.

1. Решението на Конституционния съд № 15 от 2021 г.

Сезиран през 2021 г. от Гражданската колегия на ВКС във връзка с образуването от нея тълкувателно дело за транссексуалните лица, Конституционният съд с **Решение № 15/26.10.2021 г по к. д. № 6/2021 г. категорично** прие, че понятието „*пол*“ според Основния ни закон следва да се разбира **само в неговия биологичен смисъл**.

В него той **наложи задължителното разбиране**, че както Конституцията, така и цялото българско законодателство са изградени върху разбирането за бинарното съществуване на човешкия вид, че полът е детерминиран по рождение и се изгубва със смъртта, че „*понятието „пол“ обуславя конституционния статус на физическите лица във връзка със социалните отношения и конкретно - с институтите на брака, семейството и майчинството*“. Незачитането на решенията на Конституционния съд „*е нарушение на самия Основен закон, защото засяга основния принцип за правовата държава, която се управлява според Конституцията и законите в страната (чл. 4, ал. 1 КРБ)*“

В своя анализ на понятието „*пол*“ КС изхожда от три отправни точки:

Първата е уредбата на брака като съюз между мъж и жена, като КС напомня, че изискването встъпващите в брак да са от различен пол, е уредено не само в българската Конституция, но и в тези на редица други държави – членки на Европейския съюз: Словакия, Хърватия, Унгария, Латвия, Полша и Литва.

Втората отправна точка за съжденията на КС е конституционната закрила на майчинството, която би била

неприложима, ако напр. майката родила дете, промени пола си с мъжки. **Конституцията на България говори за „жената – майка“.**

А третата е свързана с българските традиционни ценности и по-конкретно - с основната религия, изповядвана от преобладаващата част от българските граждани – източноправославието, която приема, че разделението на човеците на мъже и жени е дадено от Бог.

В своето решение Конституционният съд анализира обстойно и практиката на Съда на Европейския съюз и стига до извода, че тълкуването на понятието „пол“ само в биологичен смисъл съответства на Съюзния правов ред и представлява проявление на българската национална конституционна идентичност.

2. Тълкувателно решение № 2/2020 на ОСГК, ВКС от 20.02.2023 г.

Този акт на ВКС със задължителна сила бе постановен почти две години след като неговата Гражданската колегия сезира Конституционният съд да изтълкува понятието пол по смисъла на Конституцията и на действащото законодателство. В него Гражданската колегия на ВКС се основава на посоченото решение на КС, което я задължава да приеме, че единственият **смисъл, в който понятието пол се използва в Основния закон, е **биологичният**. При анализа на **практиката на Съда на Европейския съюз**, ВКС заключава, че тя **запазва правното уреждане на гражданското състояние на лицата и на брака в автономията на държавите членки.****

Специално внимание е отделено на практиката на съда в Страсбург. Върховните съдии констатира, че основанието за осъждане на държавите пред него е липсата на национално законодателство, предвиждащо възможност за промяна на статуса на транссексуалните и правно признание на промяна на пола въз основа на законодателно предвидени условия и

процедури. ВКС обаче подчертава, че разбирането на Европейския съд по правата на човека е, че **всяка държава има право на свободна преценка „да приеме или не законодателство относно правното признаване на новия пол на транссексуалните лица след операция“.**

Според ВКС причините България да бъде осъдена от транссексуални лица са две: **1. нееднаквата практика на съдилищата и 2. липсата на мотиви да се откаже юридическа промяна на пола.**

С тълкувателното решение се очакваше **практиката да бъде уеднаквена.** А по отношение на липсата на мотиви, с които съдилищата да обосновават защо общественият интерес да не се допусне юридическа промяна на пола, надделява над личния интерес на транссексуалния, ВКС препраща към решението на Конституционния съд. И сочи, че *„...ценностите на обществото, формирани от религията и морала, се характеризират със стабилност и устойчивост. Налагането от страна на държавата на правни разрешения, които са в колизия с установени морални и/или религиозни норми и принципи, няма да бъде легитимно, няма да постигне регулативния си ефект“.*

Мнозинството в Гражданската колегия разяснява, че **юридическата промяна на пола на едно лице се отразява и на други лица – на децата му и на брачния му партньор.** И би довела до недопустима по сега действащите конституционни текстове ситуация да е налице брак между хора от един и същи пол или деца да имат родители с еднакъв пол. ВКС приема, че *„подобна промяна следва да се приеме за допустима само при детайлна законодателна уредба, каквато към момента липсва.“*

Така и Конституционният съд, и ВКС заявяват, че при липса на такава законова уредба, единствено законодателят може да

реши дали транссексуалните могат да променят юридически своя пол.

3. Решение № 13 на Конституционния съд от 27.07.2018 г. по к. д. № 3/2018 г.

През 2018 г. 75 народни представители от XLIV-то Народното събрание, подтикнати от обществената значимост на ИК и големия публичен интерес (и разбира се – този на политическите корпорации, изкушени бързо да яхнат и да експлоатират проблема), мотивирани от многобройните разноречиви становища (както положителни, така и отрицателни) сезират Конституционният съд с искане **да се произнесе за съответствието на сключения от Република България на 21.04.2016 г. международен договор** (Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие, съставен на 11.05.2011 г. в Истанбул), **с Конституцията, преди ратификацията му.**

Притесненията в отрицателните становища са, че чрез този международен договор се въвеждат понятия, несъвместими с българския обществен ред и непознати в националната ни правна система, като съдържанието, което се влага в разпоредбите на Конвенцията е различно от общоприетото и традиционното.

По това искане българският Конституционен съд се произнася с Решение № 13/27.07.2018 г. по к. д. № 3/2018 г. като приема, че Истанбулската Конвенцията на Съвета на Европа **не съответства на Конституцията на Република България.**

III. Противниците на Истанбулската конвенция, които виждат в нея мощен инструмент за международно налагане на една нова, агресивно проправяща си път джандър - идеология, открояват няколко ключови моменти в Решение № 13/27.07.2018 г. на КС.

Преди всичко това, че то е постановено с рядко постигано по такива силно дискутирани и разноречиво приемани в

обществото въпроси мнозинство - две трети от съдиите. Кое е симптоматично, предвид обстоятелството, че Конституционният съд не е правораздавателен, а политически формиран орган, в чийто състав намира израз балансът между трите власти: законодателната, съдебна и изпълнителната. Този начин на формиране отразява замисъла на конституционния законодател той да бъде **пазител на духа, ценностите и принципите, въплътени във фундамента на общественния договор - Конституцията**. Орган, който именно затова е извън състава на трите власти, за да може да защитава еднакво и мнозинството, и малцинствата на базата на общочовешките стойности, универсалните правни принципи и споделените от нацията ценности. А не по пътя на социалното инженерство да налага малцинствени, чужди или наднационални възгледи, които често пъти са изкушени да прокарават законодателната и изпълнителната власт, като тежко политизирани формирования. И които в дадения исторически контекст не се приемат от обществото.

Освен това такова основополагащо решение със задължителната си сила успешно изпълнява ролята си на **ориентир за институциите при формиране на техните политики и за законодателния процес като цяло**.

Положително се оценява, че **Съдът е придал конституционно измерение на джендър - идеологията като система от идеи, убеждения и вявания, които не следва да бъдат превръщани в държавна политика поради напрежението, което създават с действащия конституционен ред и споделените ценности на нацията**.

В критичен план, въпреки задоволството от решението на КС, се изтъква, че **съдът е можело много по-отчетливо да включи в мотивите си разграничението между легитимното понятие за „джендър“, като неразривно свързана с биологичния пол негова**

социална надстройка и роли, и джандър-идеологията, която **откъсва биологичния от социалния пол и обявява последния за личен избор, който не е биологически детерминиран**⁹.

IV. Съмненията и страховете от Конвенцията.

1. Онова, което безспорно се откроява и не получава отговор при прочита на многобройните публикации, статии, доклади, интервюта, новини, и в крайна сметка – в решенията на българските съдилища¹⁰ е **Съмнението**.

Съмнение дали зад официалното наименование на Конвенцията, извън предмета му, **не се налагат други още по-сериозни идеи, касаещи половата идентичност. Съмнение в достоверността на официализирания български превод (защото макар от 2018 г. да се заговори за извършване на нов превод на Конвенцията, такъв – няма, а и да има, той сам по себе си едва ли ще разсее съмненията).** **Съмнение от това, че нормативен акт от най-висш ранг** (очакванията към който са да бъде юридически перфектен, да не предизвиква никакви колебания и двусмислие в използвания терминологичен инструментариум, да не дава повод за нееднакво тълкуване и др.) **налага изясняване на точния смисъл на разпоредбите в ИК**, за да се отстранят неясните, неточни, двусмислени термини. **И съмнението, че определени текстове** (още повече в допълнителните разпоредби, чието предназначение е да изяснят по абсолютно безспорен начин употребяваните в основния текст понятия), **влизат в противоречие с националната**

⁹ Вж. повече в тази насока у **Цеков, Б.** публикация в сайта Правен свят от 03.08.2018 г., достъпна на www.legalword.bg

¹⁰ Конституционният съд намира, че въпреки безспорните си положителни страни, Конвенцията е **вътрешно противоречива и това противоречие създава двупластовост** в нея. Така съдържанието на част от разпоредбите ѝ излиза извън декларираните цели на Конвенцията и нейното наименование (Решение №13 от 27.07.2018 г. по конст. дело №3/2018 г.)

конституционна идентичност и с конкретни принципи и основополагащи норми на действащият български основен закон.

2. В доктрината се поставя питането: съвместимо ли е легалното определение за пол в Допълнителните разпоредби на Конвенцията (което е автономно, т. е. с който смисъл то се използва в основния ѝ текст) с морално-оценъчните очаквания в българското обществено съзнание, с традиционните християнски ценности на българското общество, с неговите историко-антропогенни, етнографски и културологични традиции, свързани с възприетата от Византия (Източната Римска империя) източноправославна цивилизация, със специфичните, установени в исторически, географски и времеви план мултикултурни особености на Балканския регион?¹¹

Защото въпросът е **как този международноправен акт, приет от Съвета на Европа, ратифициран от ЕС и влязъл в сила за всички държави членки, с благозвучното и непретенциозно, но подвеждащо относно пълното съдържание на акта наименование, пораждайки редица задължения за България въз основа на принципа за приоритет на международноправните норми пред противоречащите им норми от вътрешната структура на националната правна система (чл. 5, ал.4 КРБ) ще се интегрира в позитивното ни вътрешно право?** Правото (и в частност – българската правна доктрина) все още не е в състояние да даде отговор на този въпрос – как допускането на тези, спорни сами по себе си (и неясни като правно съдържание) категории на ИК ще се отрази върху националния ни правопорядък. Ще може ли ефективно да им се противопостави защитата, която институтът на т. нар.

¹¹ Въпроси, които задава **Динева - Карабаджак**ова, Р. Юридическият терминологичен неологизъм „джендър“ в Истанбулската конвенция, De jure, 2018, бр.1 (16), издание на Юридическия факултет на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново.

„конституционна идентичност“ предоставя, или той ще бъде изключен а priori от примата на европейското спрямо националното право? И ако преценката за основателността на тези притеснения все пак може да бъде дадена на полето на юриспруденцията, то тя едва ли би била достатъчна, за да отговори на други съмнения, дори страхове. Това се дължи на комплексността на проблема, на засягането от него на базисни структури на религията, на етиката, на социалната антропология, на сексологията и други основополагащи структури, предопределящи българската национална идентичност.

3. В социалните нагласи като че ли се генерира **съмнение в благородните цели, които си поставя ИК**, когато изхожда от **понятието пол в текстове, неотносими към изрично формулираните ѝ цели**. **Съмнение в искреността на високохуманната идея**, обявена в ИК, в това „*дали прокламираната защита на жените от насилие в ИК е формален и абстрактен политически акт, лишен от всякаква морална загриженост, от топлотата на съчувствието и състраданието, много далеч от реалните грижи и проблеми на женската част от човечеството?*“¹². В този смисъл като че ли е достатъчно за илюстриране на проблема, да се цитира ироничната забележка на известния български психиатър и политолог **д-р Николай Михайлов**¹³, че „*Истанбулската конвенция защитава жените от насилие така, както Комунистическият манифест защитава работническата класа*“. За запознатите с този програмен документ на „научния“ комунизъм, с историческата обстановка и с икономическите отношения от средата на XIX век, парадоксът, скрит зад този каламбур няма нужда да бъде обясняван.

¹² **Колева, Б.** Homo gender на Истанбулската конвенция: либерални идеологии и етически дилеми, Сп. „Етически изследвания“, бр. 3, кн. 1/2018, достъпна на <https://jesbg.com/koleva-b-homo-gender-na-istanbulskata-konvenciya/>

¹³ И двете специалности на известния автор като че ли имат доста общ обект на изследване.

4. В литературата освен социални и правни, открито се заявяват и често **етични страхове**. **Страхове преди всичко от това, дали безконтролното налагане на социалния, на мястото на биологичния пол, няма да доведе до промяна на съществуващите досега нравствени императиви, до промяна на светогледа на младите. Страхът, че някой иска да открадне, да отнеме и малкото добродетели, останали като ценности в съвременното общество – здрав разум, морал, благоприличие. Защото без етически добродетели Човекът в същинския смисъл на понятието – като разумно и морално същество, не съществува, а липсата на благоприличие безусловно означава и липса на един от най-важните човекоопределящи фактори.**

И този **страх сякаш е**, както сочи американският философ от ливански произход, професор в New York University **Насим Никълъс Талеб** в своята книга „Черният лебед“ [2011], от това, *„че едно малцинство ще съумее да наложи своя идеен и светогледен диктат над разединеното и твърде толерантно мнозинство, хилядолетно възпитавано в хуманистичните ценности на Стара Европа“*.

Ограниченият обем на докладите от тази научна конференция на ИДП-БАН и публикуването им в сборника от нея, не позволяват по- пространно разглеждане на проблема, което би следвало да включва и междинни изводи поне от семантичното и сексологичното му изследване. Затова ще се задоволя тук, **вместо заключение**, да подчертая, **че едно или друго законодателно разрешение, още повече когато то влиза в рязко противоречие с традиционните разбирания на обществото, на социалните институции като неправителствени организации, партии, на Православната църква, не бива да се налага агресивно, а постепенно. Не с грозни, предизвикващи обществения морал публични акции, а последователно, след задълбочено и ежедневно обяснение.**

И днес, **двеста и десет години по-късно**, като че ли е удачно да се припомни знаменателния отговор на **Фридрих Карл фон Савини**¹⁴ срещу настояванията на друг, не по-малко известен немски цивилист от онова време - **Антон Фридрих Юстус Тибо**, да бъде създаден бързо Граждански кодекс на новозараждащия се съюз на 41 германски държави. Фон Савини пише, че **създаването на всяко позитивно частно право не е обикновен продукт на законодателя, то не отразява просто неговата правно-политическа воля, а е процес на приемственост на правото от гражданите, признак на техните култура и обичаи**. И на практика както припряността на възгледите на единия (за които историческият момент през 1814 год. обективно все още не е бил настъпил), така и упоритият консерватизъм и неверие на другия, че Германски граждански кодекс в този момент е възможен, не довежда до нищо добро и полезно за обществото, а на практика забавя работата на Кодификационната комисия по изработването му с повече от 80 години.

Поуката от което е да не се захвърля лекомислено историческият романтизъм, социалните нагласи, под влиянието на натрапчиво налаганото модерно. Напротив - да бъде дадено времето и възможността на общественото мнение да създаде приемливи за широките кръгове модели на търпимост и адекватни решения от националния законодател. Защото дори агресивно налаганите възгледи на една малобройна обществена прослойка, нейната „*криворазбрана цивилизация*“ да бъдат закрепени законодателно, те няма да получат обществената подкрепа. Напротив - ще предизвикат широк обществен, научен, религиозен, етичен и политически отпор, който също ще подмени научната дискусия. Нещо от което в момента никой (най-малко науката и юриспруденцията) няма нужда.

¹⁴ **Savigny, F. C. v.** Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Heidelberg, 1814.

Политики срещу домашното насилие в сравнителен международен план и изводи за България

проф. д. ик. н. Росица Рангелова

Институт за икономически изследвания при Българската академия
на науките

Policies against domestic violence in a comparative international perspective and conclusions for Bulgaria

Prof. Rossitsa Rangelova, D. Ec. Sc.

Economic Research Institute, Bulgarian Academy of Sciences

***Резюме:** Представят се дефинициите за насилието срещу жени на ООН, СЗО и Съвета на Европа, както и широкомащабни проучвания по темата в планетарен мащаб. Проучванията имат важен принос към изследванията на проблемите на насилието срещу жени, включително степента, в която прилаганото законодателство съдържа ключови компоненти. Освен сравнението между страните, тези проучвания са полезни при разработването на нови политики за справяне с проблема. При това насилието е динамично явление и неговите форми се променят. В резултат на сравнението на политиките за намаляване на насилието над жени в международен план, с акцент върху избрани страни (Шри Ланка, Полша, Турция, Австралия, Бразилия), се правят изводи за спецификата на България при необходимата реформа на защитата срещу домашното насилие в страната.*

***Ключови думи:** насилие над жени, домашно насилие, международна перспектива, прилаганозаконодателство и политики, реформа на защитата от домашно насилие в България*

***Abstract:** UN, WHO and Council of Europe definitions of violence against women are presented, as well as large-scale studies on the topic on a planetary scale. The studies make important contributions to research on issues*

of violence against women, including the extent to which implemented legislation contains key components. Besides the cross-country comparison, these studies are useful in developing new policies to address the problem. Moreover, violence is a dynamic phenomenon and its forms change. As a result of the comparison of policies to reduce violence against women internationally, with an emphasis on selected countries (Sri Lanka, Poland, Turkey, Australia, Brasilia), conclusions are drawn about the specifics of Bulgaria in the necessary reform of protection against domestic violence in the country.

Key words: violence against women, domestic violence, international perspective, implemented legislation and policies, reform of protection from domestic violence in Bulgaria

I.1. Обсъждането на насилието срещу жени (НСЖ) и работата срещу него се базира на общоприети определения, дадени от световни и международни организации. Според дефиницията на ООН НСЖ обхваща *„всеки акт на насилие, основано на пола, който води до или има вероятност да доведе до физическа, сексуална или психологическа вреда или страдание, включително заплахи за такива действия, принуда и произволно лишаване на свободата, както в обществения, така и в личния живот“*. Определението на СЗО очертава насилието като *„умишлено използване на физическа сила или сила, заплашителна или действителна, срещу друго лице (лица)“*¹. В Конвенцията на Съвета на Европа, която е първият регулаторен елемент в Европейския съюз (ЕС) по въпроса за предотвратяване и за борба с насилието срещу жени (известна като Истанбулската конвенция), се посочва, че терминът „домашно насилие“ се отнася до *„всички актове на насилие, независимо дали са физически, сексуални, психологически или икономически, случващи се в семейството или*

¹ World Health Organization. Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. Geneva: WHO, 20 October 2013. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564625>. Последен достъп на 03.05.24 г.

домакинството, или между настоящи или бивши съпрузи или партньори, независимо дали извършителят споделя или не, или е споделял едно и също жилище с жертвата“². Конвенцията изисква от държавите страни да организират „специализирани услуги за незабавна, краткосрочна и дългосрочна подкрепа за всяка жертва на всеки акт на насилие, попадащ в обхвата“ й.

2. Изследванията в света се обединяват до приблизителната оценка, че една на всеки три жени в световен мащаб изпитва някаква форма на насилие в детството, юношество или зряла възраст. То има пряко икономическо въздействие посредством човешките и емоционалните разходи. Резултатите потвърждават факта, че при жените по света има значителен риск от физическо и сексуално насилие от техния партньор, но също така, че има значителни различия както между страните, така и в рамките на дадена страна. Полезна информация за това дава изчисляваният индекс на насилие над жените (Violence Against Women Index - VAWI). Според него страните с най-високи нива на глобално насилие над жените са Йемен, Сенегал, Оман, Камерун и Уганда, а с най-ниски нива - тези от Северна Европа, Канада и Малта³.

3. Много страни по света работят по приемане или преразглеждане на съществуващо законодателство за справяне с насилието над жени. Основно се използва моделната рамка, разработена от ООН. Местни и национални организации са предназначени да се борят с насилието над жени и за насърчаване на

² The Council of Europe. Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention). Available at: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/council-of-europe-convention-on-preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence>. Последен достъп на 03.05.24 г.

³ Cepeda, I., Lacalle-Calderon, M., Torralba, M.. Measuring Violence against Women: A Global Index. – Journal of International Violence, 2022 October 37, Issue 19 - 20. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/08862605211037424>. Последен достъп на 03.05.24 г.

равенството между половете. Заслужава особено внимание проучването, което цели да определи дали законодателството относно насилието срещу жени в световен мащаб съдържа ключови компоненти, препоръчани от Панамериканската здравна организация (ПАХО) и ООН, за да се подпомогне укрепването на превенцията на насилието срещу жени и да се осигури по-добра интегрирана защита, подкрепа и грижа⁴. В него е направено систематично търсене на законодателство относно насилието над жени с използване на международни правни бази данни и други електронни източници, включително данни от предишни изследвания, като са идентифицирани 124 държави и територии с някакъв вид законодателство за насилие над жени. Намерени са пълни правни текстове за законодателство от 104 държави/територии.

С още по-голяма острота стоят въпросите за обществото от ЛГБТ. При тях честотата да бъдат жертви на домашно насилие е много по-голяма – от 6.0 до 19.6 % в сравнение с от 3.5 до 6.9 % при хетеросексуалните индивиди⁵. Хората с увреждания също е вероятно да станат жертва на насилие от партньор, отколкото тези без увреждания. Това подчертава необходимостта от повишена информираност и ресурси за ЛГБТ лицата, които са жертви на домашно насилие.

4. На международно ниво СЗО с организираната от нея Кампания за превенция на насилието има за цел да повиши осведомеността за въздействието на насилието върху общественото здраве и необходимостта от неговата превенция. Жените, преживели

⁴ **Ortiz-Barreda, G. C. Vives-Cases.** Legislation on violence against women: overview of key components. – Review of Panam Salud Publica, 2013 January; Vol. 33, No 1, p. 61 - 72. Available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23440159/>. Последен достъп на 03.05.24 г.

⁵ **Colombini, M. S. H. Mayhew, R. Lund et al.** Factors shaping political priorities for violence against women-mitigation policies in Sri Lanka.- BMC International Health Human Rights. 2018, May 25; Vol. 18, Issue 1, p. 22. Available at: <https://doi.org/10.1186/s12914-018-0161-7>. Последен достъп на 03.05.24 г.

насилие, са изложени на риск от повторна поява това насилие, особено за тези, които изпитват насилие от интимния си партньор (Intimate Partner Violence - IPV) Интервенцията (профилактиката) за обществено здраве в аспекта на справяне с насилието срещу жени е разделена в специализираната литература на три вида: първична, вторична и третична профилактика⁶. *Първичната профилактика* има за цел да предотврати болестта или влошеното здравословно състояние, *вторичната профилактика* има за цел да открие проблема рано и да предотврати прогресията или повторната поява на събитието, докато *третичната профилактика* има за цел предотвратяване на смърт и увреждане, свързани с болестта или здравословно събитие. Несъмнено първичната профилактика е от решаващо значение за дългосрочното намаляване на насилие над жени. В световната литература има изследвания по тези въпроси, които показват, че процесът на промяна е дълбоко вкоренен в обществените вярвания и никога не е бърз.

Желанието на автора при избора на сравняваните страни в тази статия е да се излезе извън тези от ЕС, където въпросите за домашното насилие са познати и стоят по сравнително близък начин до тези за България, и да се обхванат разнородни страни, за които има публикувани литературни източници: Турция, съседна наша и голяма страна, с различна от нашата религия, Полша – страна-член на ЕС, Шри Ланка – далечна, непозната и подценявана при сравненията страна, Австралия – развита държава на друг континент, Бразилия – държава в Латинска Америка. Такива страни упражняват

⁶ Kirk L, T., K. Lokuge et JL Watterson. Effectiveness of secondary and tertiary prevention for violence against women in low and low-middle income countries: a systematic review - BMC Public Health. 2017, July 4; Vol. 17, No 1, p. 622. Available at: <https://bmcpublikealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-017-4502-6>.

Последен достъп на 03.05.24 г.

разнообразни политики срещу домашното насилие, които би могло да се вземат предвид при формирането на такава в България.

5. Всепризнато е разбирането, че *здравният сектор играе ключова роля в справянето с насилието над жени чрез ранна идентификация, грижи и насочване към подходящи услуги за подкрепа в общността*. Насилието над жени също има съществено значение и въздействие върху здравето.

В Австралийски щат Виктория, например, сред очакваните последици от насилието от интимни партньори е влошеното здраве и преждевременна смърт сред жени в репродуктивна възраст повече, отколкото всички други рискови фактори, включително високо кръвно налягане, затлъстяване и тютюнопушене⁷. Въпреки това, значението на здравния сектор в отговор на насилието над жени често не се признава в правните документи.

В **ШРИ ЛАНКА** се работи по тези въпроси от дълго време. Скорошен преглед на обхвата за насилието от страна на интимни партньори показва, че разпространението му там варира от 20 % до 72 %, като последните проучвания показват, че 25-35 % от жените са имали партньорско насилие през живота си. На национално ниво работата по борба с насилието над жени в Шри Ланка се характеризира с взаимодействие между държавни институции (правителството), НПО и индивидуални влияния. Ангажиментът на правителството към проблемите на жените (включително насилие над жени) започва още през 1978 г. със създаването на *Бюрото на жените за борба срещу насилието* към *Министерството на жените*. Оттогава са разработени допълнителни национални механизми в подкрепа на международните отношения, ангажирани

⁷ Garcia-Moreno, C., L. Heise, H. Jansen et al. Violence against Women. - Public Health, Policy Forum. 25 November 2005, Vol. 310, p. 1282-1283, 310 SCIENCE. Available at: https://www.researchgate.net/publication/7458323_Violence_Against_Wome. Последен достъп на 03.05.24 г.

към равенство между половете (съгласно ратификация на CEDAW)⁸. Сред тях е Хартата на жените в Шри Ланка (1993 г.), която подкрепя правото на жените да бъдат свободни от всяка форма на насилие над жени, включително физическо, сексуално и емоционално⁹.

Секторът на здравеопазването е разработил нормативна уредба (рамка) в своята област за справяне с насилието срещу жените. Въпреки това проблемът с партньорското насилие остава до голяма степен неизяснен дори по обхват. Проучване на нагласите на мъжете и установено насилие срещу жени в Шри Ланка, че само 32% от жените, подложени на насилие, са потърсили медицинска помощ и са съобщили за насилието и само 10% са казали на семействата си за насилието и травмите която са претърпели. Силната и многостепенна здравна система на Шри Ланка предлага възможност за цялостен отговор на насилието над жени както на национално ниво чрез създаване на политики, така и с персонализирани общностни програми¹⁰. Въпреки това и въпреки доказателствата за физическите и психическите здравни последици от насилието над жени се смята, че от здравния сектор не са участвали активно в политическите отговори на насилието над жени.

6. За да се разработят и приложат ефективни стратегии за превенция за справяне с насилието срещу жени в **ТУРЦИЯ**, се правят внимателни проучвания върху *факторите, които му влияят*. Едно от тях съдържа обширна литературата за насилието над жени в страната според социално-екологичната рамка, която всъщност е теоретичен

⁸ CEDAW - The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените), приета през 1979 г. от Генералната Асамблея на ООН и е често споменавана като международен законопроект за правата на жените.

⁹ Colombini M., S. H. Mayhew, R. Lund et al. Factors shaping political priorities for violence against women-mitigation policies in Sri Lanka.- BMC International Health Human Rights. 2018, May 25; Vol. 18, Issue 1, p. 22. Available at: <https://doi.org/10.1186/s12914-018-0161-7>. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹⁰ Colombini M., S. H. Mayhew, R. Lund et al., Op. cit.

модел, разглеждащ сложното взаимодействие между индивида, общността и обществените фактори¹¹. Проучени са многобройни научни статии и коментари от различни национални и международни бази данни и уебсайтове относно рискови фактори, културни практики, нарушаващи правата на жените, както и тенденции и текущи практики, стратегии за превенция в съществуващата литература за ефективни усилия за превенция. Прегледът разкрива кои са факторите за насилие върху жени и ги разделя в четири групи:

(а) брак в ранна възраст, ниско ниво на образование, злоупотреба с алкохол и травма в детството или история на злоупотреба за индивидуално ниво;

(б) наличие на множество партньори, ниско удовлетворение от връзката, принудителен брак;

(в) бедност, липса на социална подкрепа и липса на възможности за заетост;

(г) културно приемане на превъзходството и господството на мъжете над жените, приемане на насилието, културни практики и слаби правни санкции на обществено ниво.

7. Според проучване, поръчано от правителството на ПОЛША и проведено през 2020 г., 63% от полските жени са преживели някаква форма на домашно насилие в живота си. То показва още, че 10 % от мъжете в Полша смятат, че няма такова нещо като изнасилване в брака¹². През 2021 г. Полша получи похвала от Съвета на Европа за въвеждането на „важни мерки“ за борба с насилието срещу жени, включително нов закон, позволяващ насилниците да

¹¹ **Kerman, K., P. Betrus.** Violence against Women in Turkey: A Social Ecological Framework of Determinants and Prevention Strategies - Review Trauma Violence Abuse, 2020 July; Vol. 21, No 3, p. 510-526. Available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29888680/>. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹² Poland introduces tougher new rules on domestic violence. 17 March, 2023. Available at: <https://notesfrompoland.com/2023/03/17/poland-introduces-tougher-new-rules-on-domestic-violence/>. Последен достъп на 03.05.24 г.

бъдат незабавно изведени от дома. Тогава Левицата внесе законопроект в този смисъл. В него се предлага изменение на определението за изнасилване, като включва липса на съгласие, вместо сегашното *„принуждаване на друго лице да има сексуален контакт ... чрез физическа сила, принуда, злоупотреба с власт, измама или възползване от невъзможността да се даде информирано съгласие“*. Мерките бяха първоначално предложени от *Министерството на семейството и социалната политика* и след това бяха одобрени от правителството като цяло и подкрепени от всички партии в парламента с изключение на крайнодясната Конфедерация.

Предприетите мерки разширяват защитата на жертвите на домашно насилие, като *включат тези хора, които са претърпели икономическо насилие и кибернасилие*. Те също така заменят съществуващото законово определение за *„семеино насилие“* с по-широкия термин *„домашно насилие“* и постановяват, че непълнолетните също трябва да бъдат третирани като жертви, когато станат свидетели на насилие. Освен това законодателството въвежда допълнителни форми на действие, които могат и следва да бъдат предприети срещу извършителите на домашно насилие, включително психологически и терапевтични програми, насочени към *„спиране на извършителя да продължи да използва насилие и развиване на самоконтрол и умения за ненасилствено управление на конфликти“*. Извършителите, които отказат да се присъединят към тези програми, следва да бъдат изправени пред глоби или дори затвор. Законът също така позволява изземването на огнестрелни оръжия, боеприпаси и разрешителни за оръжие от извършителите на домашно насилие.

8. Интересно изследване за връзката между дохода на хетеросексуалните партньори и случаи на домашно и емоционално насилие има за **АВСТРАЛИЯ**. На базата на данни за страната се открива, че при жени, които печелят повече от своите мъже

партньори, се наблюдава на 33% увеличение на партньорското насилие и 20% увеличение на емоционалната злоупотреба в сравнение със средните нива¹³. Връзката е изследвана чрез моделиране на двоична променлива, която улавя „женска прехрана“. Това откритие се различава от по-ранни проучвания, според които има задължително отрицателна връзка между доходи и злоупотреба на партньорите. Оказва се, че когато една жена печели повече от партньора си мъж, това значително повишава случаите на домашно насилие и емоционално насилие срещу нея. Оценките на авторите показват, че жените са с 1.6 процентни пункта по-склонни да страдат от партньорско насилие, ако печелят повече от мъжкия си партньор. Това ниво на насилие е по-високо от средното ниво за страната. Всички тези оценки са статистически значими. Много двойки съобщават, че доходите на мъжете са малко по-големи отколкото доходите на жените, докато сравнително малко са жените, които имат по-големи доходи от съпрузите си. Ако делът на тези жени се увеличава, това предполага нарушаване на половата норма на мъжа като „печелец хляба“ и се създава негативно смущение в двойката.

9. Към световната теория и практика по темата допринася изследване за **БРАЗИЛИЯ** за насилие от интимния партньор (IPV). През 2006 г. в страната се приема т. нар. Закон на Мария да Пеня (Maria da Penha) като средство за овластяване на жените да осъждат насилието и да търсят справедливост с помощта на правни средства. Това е първият федерален закон, който регулира насилието над жени и наказва извършителите в Бразилия. В него се дефинират формите на домашно и семейно насилие и предлагат механизми за намаляване и предотвратяване на насилието над жени, *включително превантивно*

¹³ Yinjunjie, Z., R. Breunig. Female breadwinning and domestic abuse: evidence from Australia - Journal of Population Economics, 2023, 36, p. 2925 – 2965. Available at: <https://doi.org/10.1007/s00148-023-00975-9>. Последен достъп на 03.05.24 г.

задържане на лица, за които се смята, че са изложени на риск от извършване на насилие. В едно проучване се изследва връзката между бразилското законодателство и извършването на насилие от страна на мъже чрез сравняване на докладваното разпространение на IPV преди и след влизането в сила на Закона Maria da Penha в два щата на страната¹⁴.

Оказва се, че с течение на времето се наблюдава значително увеличение на докладваното физическо насилие и намаляване на сексуалното и психологическото насилие. Едно възможно обяснение е, че увеличаването на докладваното физическо насилие отразява действително нарастване на насилието. Второ възможно обяснение е, че увеличаването на докладваното физическо насилие се дължи на повишената социална осведоменост и докладването на насилие. Според авторите на проучването Законът е увеличил вниманието и ресурсите за реакция и предотвратяване на насилието над жени, но истинското му въздействие остава неизмерено. Анализът разкрива, че съществуват постоянни различия в IPV в градски и селски условия, като жените в селските райони остават значително по-склонни да преживеят насилие, отколкото жените в градските условия. В случая на изследването се оказва, че в градската среда на Сао Пауло е по-вероятно физическото насилие да бъде тежко и да се случи в дома, докато в селския щат Пернамбуко е по-вероятно физическото насилие да бъде умерено по природа и да се случва на обществени места.

II. Обобщение и изводи за България

1. Домашното и сексуалното насилие могат бъдат намалени и дори предотвратени. Политиките за намаляване на това насилие се изпълняват като част от дневния ред за равенство, развитие,

¹⁴ **Gattegno, M. J., Wilkins, D. Evans.** The relationship between the Maria da Penha Law and intimate partner violence in two Brazilian states. - International Journal of Equity Health, November 2016, Vol. 15, No138. Available at: <https://doi.org/10.1186/s12939-016-0428-3>. Последен достъп на 03.05.24 г.

обществено здраве и човешки права. Тези политики включват насърчаване на социалното съзнание към промяна на нормите, които оправдават насилието срещу жените; разширяване на достъпа на жените до икономически и социални ресурси и поддържащи услуги; създаване на среда, в която младите хора да си създават умения за здрави взаимоотношения; осигуряване на обучение за по-добри здравни услуги; идентифициране и подкрепа на жените, които изпитват насилието и интегриране на превенцията на насилието в съществуващи програми.

Провеждането на ефективни политики предполага много предварителна работа, за част от която беше отбелязано по-горе в представените практики в избрани страни в света. Следва тяхното обобщение с акцент върху изводи и препоръки за България.

2. Липсата на пълни и достоверни емпирични данни за насилието над жени възпрепятства неговото изучаване и борба с него, включително третирането му като здравен проблем, което да позволява на международните организации и националните политики за насърчаване и подкрепа на отговор на здравето.

Описаните изследвания и в частност това за Бразилия показват, че е необходимо редовно и системно събиране на сравними данни, базирани на населението, за да се оцени точно истинското разпространение на домашното насилие и IPV. Такива данни са полезни при разработване на политики и програми, насочени към всички форми на домашно насилие, както и на базирани на доказателства програми, насочени към социалните и културни норми, които подкрепят други форми на насилие над жени и неравенство между половете. Положителен пример с такава практика е и Турция.

3. Съществуват ограничени доказателства за насилие над жени от различни възрастови и социални групи. Освен това са необходими ефективни проучвания, фокусирани върху резултатите кои интервенции работят и за кои популации. Например, докато

имаме някои качествени доказателства, че оцелелите са имали достъп до услуги чрез кризисни центрове, е необходимо допълнително проучване, за да се знае до каква степен тези услуги водят до положителни резултати за тези потърпевши и дали те са по-ефективни за някои от тях, така че прилагането и разпространението им да могат да бъдат по-добре насочени. Има критична необходимост от идентифициране на интервенции, които са ефективни при справяне с физическите и потребностите от психично здраве, особено на хората с ниски доходи. Практиката на примера на Австралия показва, че връзката между доходите на двамата партньори в семейството и домашното насилие не е еднопосочна. По-доброто разбиране на ефективността от тези интервенции при хора с различни доходи ще помогне за приоритизиране на програми и политики, които намаляват насилието, травмата и страданието, с които се сблъскват много оцелели от насилие жени по света.

4. Въпреки че здравният сектор е признат за институция, която трябва да бъде включена при разработването на многостранни решения, тя често е пренебрегвана като участник при законодателството и има малко разбиране по този въпрос. Държавни служители на високо ниво, включително министерствата на здравеопазването, международни агенции и НПО трябва да се съгласят да признаят насилието над жени като уместен проблем на общественото здраве и емпиричните данни трябва да бъдат събрани в подкрепа на това признание. Казусът беше разгледан на примера на Шри Ланка.

5. България се намира около и малко под средното равнище на домашно насилие сред страните от ЕС (по данни на Евростат за 2014 г. относителният дял на жените, изпитали физическо и/или сексуално насилие е 28% при 33% средно да ЕС-28). В страната се работи по борбата с него от редица институции – министерства, полиция, медии, НПО, КЗД и т. н. Намесата обаче е по-скоро реактивна при

дадени случаи и се извършва ограничено, спорадично, несистемно, с липса на координация между отговорните институции.

За България липсва статистика на случаите на домашно (и сексуално) насилие, макар да се говори от години за това. При това разглеждането само на насилие над жените обхваща ограничен контингент, макар и най-голям засега. В този доклад не са обхванати другите форми на домашно и сексуално насилие – от жени към мъже, което по някои данни зачестява, на жени или мъже към възрастните им родители, или децата.

6. За България остро липсват и са нужни анализи, оценка на въздействие на интервенцията от страна НПО-тата по отношение на работата на кризисните центрове и други дейности, свързани с борба срещу домашното и сексуалното насилие. Такива изследвания бих помогнали безусловно и работата върху усъвършенстване на действащия у нас Закон за защита от домашното насилие. Това се прави в голям брой страни по света, някои от които смятаме за по-изостанали от страната ни. В страната липсва системен поглед върху въпроса как се отразява насилието върху здравето на пострадалите (деца, жени, мъже, възрастни родители).

7. Впечатлението от практиката в България, е, че вниманието и грижата е главно към жената, претърпяла насилие. При казус на насилие от семейството се извежда жената (не насилникът) и НПО-та я поемат в кризисни центрове да я успокояват, информират за правата ѝ и т. н. Получава се така, че насилникът остава удобно анонимен. Особено необходимо е в законодателството на България да се въведат и предприемат допълнителни форми на действие срещу извършителите на домашно и сексуално насилие. Такива могат да бъдат психологически и терапевтични програми, насочени към спиране на извършителите от бъдещи насилствени действия и създаване на самоконтрол и умения за ненасилствено справяне при конфликтни ситуации. Такава е практиката например в Полша, като

там извършителите, които отказат да се присъединят към тези програми, ги заплашват глоби или дори затвор. В Полша законът позволява изземването от насилниците на огнестрелни оръжия и разрешителни за оръжие. Проблемите са далеч по-сложни, защото нерядко насилниците посягат на жертвите си и после се самоубиват. Това е огромна трагедия за него и за семейството му и показва, че той е носител на непоносими и неразрешими според него по друг начин проблеми.

Добре би било да се засили позитивна политика в България към добрите семейни практики, да се развива подходяща семейна култура и среда. В САЩ например има семейни ресторанти, семейни празници (фестивали) и др., в които акцентът е за общуване в семейството и развиване на семейни ценности и сплотеност. Нашето историческо минало с добрите традиции на патриархален бит са благоприятна основа за поддържане на добрия семеен дух и намаляване на домашното и сексуалното насилие.

Защитата от домашно насилие у нас и Истанбулската конвенция

проф. д-р Мария Славова, Маргарита Петрова

Protection from Domestic Violence in Bulgaria and the Istanbul Convention

Prof. Maria Slavova, PhD, Margarita Petrova

Резюме: Действащата правна уредба на защитата от домашно насилие не почива на ясна концепция и се реформира в противоречива политическа среда. Правото на Европейския съюз се променя към изключване на националния избор за възприемане на Истанбулската конвенция. Състоянието на уредбата и практиката ще съставлява сериозно предизвикателство пред съдиите и пред самите жертви,

Ключови думи: Защита, насилие, усъвършенстване, свръхрегулиране, правна доктрина, пол, джендър

Summary: The current legal framework for protection from domestic violence is not based on a clear concept and is being reformed in a controversial political environment. European Union law is changing to exclude national choices to adopt the Istanbul Convention. The state of the law and practice will pose a serious challenge to judges and victims themselves.

Key words: Protection, violence, improvement, overregulation, law doctrine, sex, gender

1. Правната уредба

Основната правна уредба на домашното насилие у нас се съдържа в Закона за защита от домашното насилие от 2005 г. /ЗЗДН/ и в Правилника за приложение на закона от 2010 г. На тяхна основа се приема и Националната програма за превенция и защита от домашно насилие. От февруари 2019 г. са в сила са и промените в

Наказателния кодекс /НК/ във връзка с престъпленията, извършени при условията на домашно насилие.

Критичният преглед на действащата правна уредба на защитата от домашно насилие¹ не би могъл да бъде милостив и да посочи евентуалната перспектива пред уредбата. Специалният закон не почива на ясна концепция на явлението и на защитата срещу него, а бледо отражение на европейския повик да се приеме съответния законодателен инструмент. Измененията и допълненията на закона не биха ни отвели към ефективното му приложение, но и освен това подобна новелизация се извършва в противоречива политическа среда. Междувременно правото на Европейския съюз се променя към изключване на националния избор за възприемане на Истанбулската конвенция и въпреки ясно изразената позиция у нас с решението на Конституционния съд – „кучето си лае – керванът си върви“. Затова и всяка реформа на правна уредба на защитата от домашно насилие следва да отразява границите на международноправните решения по въпроса. Този извод не анулира необходимостта от доктринални², а и не само, разсъждения за приложението на института и за възможните усложнения в неунифицираната социална среда.

България ще трябва да се съобрази с конкретни елементи от Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие, защото конвенцията получи „зелена светлина“ и от Съвета на Европейския съюз. Все пак не бива да се пренебрегва обстоятелството, че през май 2023 г. в Европейския парламент се събраха достатъчно гласове „за“ присъединяване на

¹ Закон за защита от домашното насилие (Загл. изм. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.), Обн. ДВ, бр.27 от 29 март 2005г., изм. ДВ, бр.82 от 10 октомври 2006г., изм. ДВ, бр.102 от 22 декември 2009г., изм. ДВ, бр.99 от 17 декември 2010г., доп. ДВ, бр.50 от 3 юли 2015г., изм. ДВ, бр.24 от 22 март 2019г., изм. ДВ, бр.101 от 27 декември 2019г., изм. и доп. ДВ, бр.66 от 1 август 2023г., изм. и доп. ДВ, бр.69 от 11 август 2023г.

² Например **Блидов, Х.** „Ne bis in idem“ по отношение на защитата от домашно насилие. – Правен преглед, 2017, № 9.

Европейския съюз към Истанбулската конвенция чрез квалифицирано мнозинство, за разлика утвърдената досега практика, т. е. **вот без единодушие**, както разреши Съдът на Европейския съюз.

Така всъщност отделни аспекти от текста на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие стават задължителни за приложение от държавите членки, като се предвиди отделно гласуване – с обхват убежище и съдебно сътрудничество и функционирането на европейските институции. При обсъждането в Съвета на Европа съдокладчиците в парламента приеха: *„Ратифицирането на Истанбулската конвенция означава, че ще бъдем по-добри в координацията, в събирането на данни за ситуацията във всяка държава членка“*³. Ясно изразената цел е създаване на обща основа за борба с насилието върху жени, при предпоставката, че насилието срещу мъже също е забранено в международното наказателно право, но при неизяснени форми на насилие над жените.

На политическо равнище се откроява декларацията, че **в Европа** няма да остане ненаказан престъпник, но в правно-техническо отношение не се създават повече или по-ефективни гаранции за защита! За защита срещу насилие въобще, камо ли за защита срещу насилие над жени⁴.

2. Истанбулската конвенция

2. 1. В Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие има ценни елементи, но смущаващото е, че се въвежда дискреция **всеки да разпознае** своя

³ Изказването е публично достъпно на следния линк - <https://bnr.bg/euranetplus/post/101830016/zashto-i-kak-balgaria-shite-se-saobrazi-s-elementi-ot-istanbulskata-konvencia>. Последен достъп на 24.04.2024 г.

⁴ **Петров, В.** Правно естество на домашното насилие. – Електронно издание „Предизвикай правото!“. Достъпна на следния адрес - <https://www.challengingthelaw.com/grajdansko-pravo/estestvo-domashno-nasilie/>, ISSN 1314-7854, 18.05.2020 г. Последен достъп на 24.04.2024 г.

социално-културен пол. Въпросът на румънския депутат „Ако мъж каже, че се идентифицира като кола, то означава ли, че обществото ще му даде регистрационна табела вместо лична карта?“⁵, всъщност пита къде са границите на тази дискреция. Основните дебати всъщност са около съдържанието на понятията. Очакваше се, че Истанбулската конвенция се отнася до биологичните жени, но не е ясно дефинирано дори понятието „жена“. При преосмисляне на понятията, свързани със семейството, основна е дискусиата относно джендър идеологията.

По думи на журналиста Светла Енчева „...джендър идеологията е измислица на тези, които смятат, че се борят срещу нея. Има такива ултраконсервативни кръгове – било проруски, било проамерикански, фундаменталисти, евангелисти, според които защитата на жените априори означава и защита на ЛГБТИ хора, което не е вярно“⁶. За жени, които бягат от Афганистан, защото там са в много по-голяма степен незащитени именно в качеството си на жени - това да се смята за валиден аргумент, ако кандидатстват за убежище в ЕС, но това не е масовият случай.

2.2. Полът включва социалните, психологическите, културните и поведенческите аспекти на това да бъдеш мъж, жена или да имаш друга полова идентичност⁷. В зависимост от контекста това може да включва социални структури, основани на пола, т. е.

⁵ Изказването е публично достъпно на следния линк - <https://bnr.bg/euranetplus/post/101830016/zashto-i-kak-bulgaria-shte-se-saobrazi-s-elementi-ot-istanbulskata-konvencia>. Последен достъп на 24.04.2024 г.

⁶ Пак там.

⁷ **Кон, И.** Въведение в сексологията. Наука и изкуство, С., 1990, с. 354. Когато говорим за хомо и хетеро поведение от този разговор отпадат всички отклонения, като например фетишизъм и други подобни. Натрупването на опита в количествено отношение е разграничителна мяра за принадлежност. Хомосексуално поведение не е тъждествено на хомосексуалност. Например транзиторен хомосексуализъм се проявява в среда, като в затворите, където няма възможност за други обекти. Стигматизацията и остракизмът могат да се окажат предпоставка за транзиторен опит, а не нагласа. с. 324.

полови роли, и изразяване на пола. В повечето култури се използва двоичен пол, при който полът е разделен на две категории и хората се приемат за част от едната или другата (момчета/мъже и момичета/жени); тези, които са извън тези групи, могат да попаднат под общото понятие небинарен пол. В някои общества има специфични полове освен „мъж“ и „жена“, като например хиджрите в Южна Азия; те често се наричат трети пол или четвърти пол и прочее. Повечето учени са съгласни, че полът е централна характеристика за социалната организация.

В средата на XX-ти век в научните области на психологията, сексологията и феминизма започва да се развива терминологично разграничение на биологичния пол от пола (известно като разграничението *sex and gender*) на съвременен английски език. Преди средата на XX-ти век думата „пол“ не се използваше често за обозначаване на нещо друго освен граматически категории. През 70-те години на XX век феминистката теория възприема концепцията за разграничение между биологичния пол и социалния конструкт „пол“.

Повечето съвременни социални учени в западните страни, поведенчески учени и биолози, много правни системи и държавни органи, както и междуправителствени агенции като СЗО, правят разлика между „пол“ и „полова принадлежност“⁸. Изследвания на пола се правят в психологията, социологията, сексологията, неврологията и други. Социалните науки понякога подхождат към пола като към социален конструкт, и по-специално джендър изследванията, докато изследванията в областта на природните науки проучват дали биологичните различия при жените и мъжете влияят върху развитието на пола при хората; и двете дават информация за

⁸ Чоудри, Ш., М. Дончева, Г. Вълкова, Д. Петрова, Д. Видева. Ръководство за управление на делата, свързани с домашно насилие и насилие, основано на пола. С., Национален институт на правосъдието, 2023. с. 197.

дебата доколко биологичните различия влияят върху формирането на половата идентичност и половото поведение.

Съвременната английска дума *gender* произлиза от средноанглийското *gender, gendre*, заемка от англо-нормандски и среднофренски *gendre*, която, от своя страна, идва от латинската *genus*. И двете думи означават „вид“, „тип“ или „разновидност“. В крайна сметка те произлизат от протоиндоевропейския корен *ǵénh-* „раждам“, който е източник и на думите *kin, kind, king* и много други английски думи, като родствени думи са широко засвидетелствани в много индоевропейски езици. Терминът се появява в съвременния френски език в думата *genre* (тип, вид, също *genre sexuel*) и е свързан с гръцкия корен *gen-* (произвеждам), като се появява в *gene, genesis* и *oxygen*. Оксфордският етимологичен речник на английския език от 1882 г. определя *джендъра* като вид, порода, пол, произлизащ от латинския аблативен падеж на *genus*, подобно на *genere natus*, който се отнася до раждане. В първото издание на Оксфордския речник на английския език⁹ се отбелязва, че първоначалното значение на *gender* като „вид“ вече е остаряло.

2.3. Понятието за пол в съвременния смисъл на думата е скорошно изобретение в човешката история. Древният свят не е имал основа за разбирането на понятието „пол“, както то се разбира в хуманитарните и социалните науки през последните няколко десетилетия. Терминът „*джендър*“ се свързва с граматиката през по-голямата част от историята и едва през 50-те и 60-те години на XX век започва да се движи към разбирането, че е **пластичен културен конструкт**.

През последните две десетилетия на 20-ти век употребата на понятието „пол“ в академичната литература се е увеличила значително, надхвърляйки употребата на понятието „пол“ в

⁹ OED1, том 4, 1900.

социалните науки. Макар че разпространението на думата в научните публикации може да се отдаде на влиянието на феминизма, употребата ѝ като синоним на пол се дължи на неразбирането на разграничението, направено във феминистката теория и понякога разграничението се разминава със самата теория.

Биологът Дейвид Хейг¹⁰ заявява: „Сред причините, които работещи учени са ми посочвали, за да изберат джендър вместо пол в биологичен контекст, е желанието да се сигнализира за съпричастност към феминистките цели, да се използва по-академичен термин или да се избегне конотацията на копулация. През 1993 г. Американската администрация по храните и лекарствата (FDA) започна да използва джендър вместо пол, за да избегне объркване с полово сношение. По-късно, през 2011 г., FDA обръща позицията си и започва да използва пола като биологична класификация, а джендър като "самопредставянето на дадено лице като мъж или жена или как това лице се възприема от социалните институции въз основа на представянето на пола на лицето“.

В съдебни дела за дискриминация, в статия на Меридит Рендер от 2006 г., се отбелязва, че „с развитието на понятията за пол и сексуалност през последните няколко десетилетия, правните теории за това какво означава дискриминация "поради пол", съгласно дял VII, са претърпели подобна еволюция“. В статия от 1999 г., в която се предлага правна дефиниция на пола, която „набляга на половата самоидентификация“, Джули Грийнбърг пише: „Повечето законодателни актове използват думата "пол", но съдилищата, законодателите и административните агенции често заместват думата "пол" с "джендър", когато тълкуват тези закони.“: 270, 274 В делото *J. E. B. v. Alabama ex rel. T.B.* от 1994 г. на Върховния съд на Съединените щати, в което се разглежда въпросът "дали

¹⁰ Лична преписка, Харвард, 2014.

клаузата за равна защита забранява умишлената дискриминация въз основа на пола", в становището на мнозинството се отбелязва, че по отношение на пола "е необходимо само да се признае, че "нашата нация има дълга и злощастна история на дискриминация въз основа на пола"¹¹,

Граматически „джендър“ все още се използва широко в специфичния смисъл на граматическия род - отнасянето на съществителните към категории като мъжки, женски и среден род. Според Аристотел това понятие е въведено от гръцкия философ Протагор.

През 1926 г. Хенри Уотсън Фаулър заявява, че определението на думата се отнася до това свързано с граматиката значение. *„Полът... е само граматически термин. Да се говори за лица... от мъжки или женски дж[ендер], тоест от мъжки или женски пол, е или шеговитост (допустима или не според контекста), или грешка“.*

През 1945 г. Мадисън Бентли определя пола като *„социализираната противоположност на пола“*. Книгата на Симон дьо Бовоар "Вторият пол" от 1949 г. се тълкува като началото на разграничението между пол и жендър във феминистката теория.

Сексологът Джон Мъни създава термина *„полова роля“* и е първият, който го използва в печатен вид в научно списание, в основополагаща статия от 1955 г. той го определя като *„всички онези неща, които човек казва или прави, за да разкрие себе си, като притежаващ статута на момче или мъж, момиче или жена“*.

Съвременният академичен смисъл на думата, в контекста на социалните роли на мъжете и жените, датира поне от 1945 г. и е популяризиран и развит от феминисткото движение от 70-те години на XX в. насам, което теоретизира, че човешката природа е по същество епическа и социалните различия, основани на пола, са

¹¹ Идент, в 684, 93 S.Ct.

произволно изградени. В този контекст въпросите, отнасящи се до този теоретичен процес на социално конструиране, бяха обозначени като въпроси на пола.

Широко разпространена е и популярната употреба на джандър просто като алтернатива на пола в биологичен смисъл, въпреки че все още се правят опити за запазване на различието. Речникът American Heritage Dictionary (2000) използва следните две изречения, за да илюстрира разликата, като отбелязва, че разграничението *„е полезно по принцип, но в никакъв случай не се спазва широко, а на всички нива се наблюдават значителни различия в използването му.“* Например ... ефективността на медикамента изглежда зависи от пола (а не от пола) на пациента. В селските общества ролите на пола (а не на половете) вероятно са по-ясно определени.

3. Институтът

Правната характеристика на домашното насилие ни изправя пред поредица от въпроси, чиито отговори или по-скоро отсъствието на отговори, обяснява несъвършенствата в правната уредба на института и затрудняват приложението му¹². В чл. 93 НК се постулира, че престъплението е извършено „*в условията на домашно насилие*“ и се дава объркано обяснение, което може да се отнесе само до престъплението, а не до другите видове юридическа отговорност.

Специалният закон постановява, че пострадалото лице се обръща към съда за защита, като подава молба в срок един месец от извършване на акта на домашно насилие. При опасност за живота или

¹² **Петров, Вас.** Обратно действие и приложение по аналогия на новите основания за защита от домашно насилие. – DeFakto, електронна публикация от 30.08.2023 г., достъпна на адрес: <https://defakto.bg/2023/08/30/обратно-действие-и-приложение-по-анал/>. Петров, Васил. Anti-duck test: Подлежи ли на отмяна влязло в сила решение по дело за защита от домашно насилие? – DeFakto, електронна публикация от 06.11.2023 г., достъпна на адрес: <https://defakto.bg/2023/11/06/anti-duck-test-подлежи-ли-на-отмяна-влязло-в-сила-п/>. Последен достъп на 24.04.2024 г.

здравето на пострадалото лице, то може да подаде молба до Министерството на вътрешните работи за предупреждение или задържане по Закона за МВР. Когато молбата съдържа данни за пряка, непосредствена или последваща опасност за живота или здравето на пострадалото лице, районният съд в закрито заседание без призоваване на страните издава заповед за незабавна защита в срок до 24 часа от получаването на молбата.

Както пространно разсъждава съдията Васил Петров¹³ тезата, че актът на домашно насилие е правонарушение, е вярна, що се отнася до уредената в чл. 5, ал. 4 от ЗЗДН санкционна последица. Уредените в чл. 5, ал. 1 от закона мерки биха могли да се квалифицират и като наказание за извършен противоправен акт. ЗЗДН в чл. 1, ал. 3 предвижда, че гражданската, административнонаказателната и наказателната отговорност не се изключват само поради факта, че са взети мерки за защита. Върховният касационен съд обаче приема, че за да бъде налице наказателна санкция по смисъла на чл. 4 от Протокол № 7 към Конвенцията за правата на човека и основните свободи, следва да се установи, че тя цели постигане на поправителен и възспиращ ефект спрямо наказаното лице. Налагането на глоба по чл. 5, ал. 4 ЗЗДН обаче не е обвързано с реализирането на предвидените в чл. 12 от Закона за административните нарушения и наказания поправителни ефекти.

Домашното насилие не е криминализирано в НК, няма общ състав на престъпление домашно насилие. Домашното насилие е квалифициращ признак в някои състави на престъпления от Специалната част на НК, водещ до засилване на наказателната репресия. Престъпен състав на определени видове актове на домашно насилие е преследването (stalking) по чл. 144а НК¹⁴.

¹³ Петров, Вас.. Правно естество на домашното насилие...

¹⁴ ДВ, бр. 16/2019 г.

Домашното насилие по чл. 2, ал. 1 ЗЗДН е вредоносен акт и това е основание за ангажиране на гражданската отговорност за обезщетение за вреди на извършителя по чл. 45 ЗЗД, но нейната реализация е извън приложното поле на ЗЗДН. Не би могло да се твърди и, че ЗЗДН е специален закон, който урежда гражданска отговорност.

Домашното насилие стои най-близко до административното нарушение¹⁵ и възпроизвежда белезите на материалноправното понятие. То е действие или бездействие, което нарушава установения ред на държавно управление, респективно има административен характер и може да се установи от административни или съдебни органи. Административното наказание за това нарушение се налага по административен ред, а в предвидените от закона случаи се налага от съд или прокурор.

Според Васил Петров *de lege lata*, при преодоляване на самоуправството, съгласно отменената уредба на правомощията на прокурорските органи до 1991 г., на прокурора се е давало правото да разпорежда възстановяването на по-рано съществуващи фактически положения, които са били изменени самоуправно. При самоволни действия на граждани, които неоторизирани от правото и в нарушение на установения ред със собствени действия предизвикват промяна, угодна за тях, се приема, че на правния порядък в неговата цялост е нанесен удар чрез подобни самоуправни действия, при които едно частно лице става самò съдия на собствените си действия и по пътя на саморазправата разрешава един въпрос, пренебрегвайки правовия ред, което налага и намесата на публичната власт.

По същия начин, както за правния ред не може да бъде безразлична саморазправата на един частноправен субект с друг, самоволната промяна на фактическото положение в правната сфера

¹⁵ Чифчиева, М. Административна принуда при прилагане на мерките за защита от домашно насилие. // *De Jure*, 2016, с. 75 и сл.

на частноправните субекти, след приемането на ЗЗДН за правния ред не може да бъде безразлично насилническото срещу пострадалия от извършителя на домашно насилие поведение. Извършването на насилие, както и да се квалифицира то, от едно частно лице, особено поради близката връзка между пострадалия и извършителя по чл. 3 от ЗЗДН, не следва да остане частноправен институт, а обосновава намесата на публичната власт. Според съдия Петров¹⁶ мерките за защита от домашно насилие не представляват санкции, административни наказания, нито принудителни административни мерки.

Акът на домашно насилие е правонарушение, но законодателят не е длъжен да се вмести в съществуващите форми на юридическа отговорност и да предвиди налагането на конкретен вид наказание за извършено правонарушение или да реагира именно с наказание срещу правонарушението. Но може да се предвиди мярка за въздействие, с която да се прекъсне извършването на правонарушението, да се намалят или премахнат вредните последици от извършените правонарушения. Тук може да се търси аналогия с уредбата на **действието и бездействието** по АПК.

Дали аморфността на уредбата е нарочно търсена последица от липсата на ясна концепция по създаването и изменението на ЗЗДН или е професионална недостатъчност, това не е определящо за направените изводи. За пострадалия от значение е бързината на защитата, т. е. качеството на публичната намеса. Според съдия Гая Вълкова¹⁷ необходими са ясни дефиниции, без цифров измерител на отношенията във връзката, за да не се стигне до противоречива

¹⁶ Петров, Вас.. Правно естество на домашното насилие...

¹⁷ Вълкова, Г. М. Дончева. Защита от домашно насилие – практически проблеми при актове на насилие, последващи издадена заповед по чл. 5, ал. 1 от Закона за защита от домашното насилие. – Адвокатски преглед, 2018, № 3.

практика, която ще доведе до липса на правосъдие за част от жертвите.

4. Заключение

Анализът на доводите на Съда в Страсбург в осъдителното дело „А. Е. срещу България” сочи разминаване между препоръките на Съда и измененията и допълненията на ЗЗДН от 2023 г. Очевидно истинското осъзнаване на потребностите на правната уредба и практиката предстои.

Преосмисляне на домашното насилие в правото

доц. д-р Деяна Марчева

Департамент „Право“ на Нов български университет

Rethinking of Domestic Violence in Law

Associate Professor Deyana Marcheva

Faculty of Law, New Bulgarian University

Резюме: За реформата на защитата от домашно насилие в България не е достатъчно законът да бъде изменен и допълнен. Необходимо е цялостно преосмисляне на института и то не само през призмата на юриспруденцията на ЕСПЧ и предимствата на ратифицирането на Истанбулската конвенция. Трябва да си дадем сметка, също така, че защитата от домашното насилие е институционализирана в резултат на усилията на феминистката правна теория.

Ключови думи: домашно насилие, Истанбулска конвенция, права на човека, ЕСПЧ, дихотомия публично-частно.

Summary: It is not sufficient to amend and supplement the statute to reform the protection against domestic violence in Bulgaria. This institute requires a thorough rethinking not only against the background of the jurisprudence of the ECtHR and the advantages of the Istanbul Convention ratification. We also need to acknowledge that the protection against domestic violence has been institutionalized as a results of the efforts of the feminist legal theory.

Key words: domestic violence, Istanbul Convention, human rights, ECtHR, public/private dichotomy

Първата книга за домашното насилие, която съм държала в ръцете си, е един сборник, съставен от американската професорка Марта Файнман, озаглавен „Публичната природа на частното

насилие. Откриване на домашното насилие“ (1994 г.)¹. Скоро след като завърших право 2001 г., разбрах, че има нещо такова като „феминистка юриспруденция“, и в търсене на такава литература, писах по имейл на Марта Файнман, след което тя ми прати няколко книги, една от които беше сборника за домашното насилие. Години по-късно, винаги когато се поставя въпросът как правото да третира домашното насилие, ми изплува концепцията в това заглавие, а именно, че частното насилие няма частен характер, а като всеки един вид насилие, то е публичен проблем. Какво обаче означава това и как правото следва да третира домашното насилие?

Усилията за преосмисляне на домашното насилие в обществото и правото са особени видими през 90-те години на XX век и в началото на XXI век, когато се публикуват редица изследвания в тази област: „Домашно насилие: отговор на наказателно правосъдие“ (1196) на Ив и Карл Бузауа²; „Преосмисляне на домашното насилие. Отговорът на социалната работа и пробацията“ (1996 г.) на Одри Мюлендър³; „Домашно насилие: текст и материали“ (1997 г.) на Дебора Локтън и Ричард Уорд⁴; „Противопоставяне на мълчанието.

¹ **Fineman, Martha, Roxanne Mykitiuk.** (ed.) *The Public Nature of Private Violence: The Discovery of Domestic Abuse*. Routledge: New York, London, 1994. Преди предговора на американската професорка Марта Файнман в сборника се изказват благодарности към всички онези, които са отделили време и енергия, за да се осъществи т. нар. „уъркшоп за феминизъм и правна теория“ в правното училище на Колумбийския университет. Статиите, събрани в книгата, са представени по-рано в рамките на тази инициатива.

² **Buzawa, Eve, Carl Buzawa.** *Domestic Violence: The Criminal Justice Response*. (2nd ed.). Sage Publications, 1996.

³ **Mullender, Audrey.** *Rethinking Domestic Violence. The Social Work and Probation Response*. Routledge: London and New York, 1996. Одри Мюлендър е британска професорка по социална работа, ръководител на редица центрове за академични изследвания в тази област, вкл. за домашното насилие.

⁴ **Lockton, Deborah, Richard Ward.** *Domestic Violence: Text and Materials*. London: Cavendish Publishing Limited, 1997. Тази книга е кулминацията на изследователски проект за домашното насилие в Лайчестършайър, Великобритания, който анализира отговорите на гражданското и наказателно правосъдие към обвиненията за домашно

Иновативни отговори на сексуалното и домашното насилие“ (1999 г.), сборник, съставен от Ян Брекънридж и Лесли Ленг⁵; „Наръчник на стратегии за интервенция в домашното насилие. Политики, програми и правни средства за защита“ (2002 г.) на Албърт Робъртс⁶ и т. н. Става дума за усилията не само на юристи, но и на социални работници, професионалисти в областта на здравеопазването и др. Несъмнено ясно е, че реформата не може да е само юридическа и да се изчерпва с промяна на закона и институционалните отговори на домашното насилие, но е комплексна и върви ръка за ръка с цялостно преосмисляне на дълбоко вкоренени в обществото стереотипи за насилието.

В България Законът за домашното насилие е обнародван на 30 септември 2003 г. и влиза в сила на 1 януари 2004 г., като не е предшестван от академични изследвания в тази област⁷. Според мотивите на законопроекта⁸:

„Домашното насилие е част от всекидневния ни живот и тази тенденция се засилва - и в България, и по цял свят... Последните социологически изследвания сочат висок ръст на насилие срещу деца, жени, хора с увреждания, възрастни хора. Според допитване на НЦИОМ⁹, направено във връзка с този проект в периода 21-31 март 2003

насилие, и да ги сравни с тези в други проекти, свързани със случаите и реформата на домашното насилие.

⁵ Breckenridge, Jan, Lesley Laing. (ed.) Challenging Silence. Innovative Responses to Sexual and Domestic Violence, Sydney: Allen & Unwin, 1999.

⁶ Roberts, Albert. (ed.) Handbook of Domestic Violence Intervention Strategies. Policies, Programs, and Legal Remedies. Oxford University Press: 2002.

⁷ Единствено изключение е една статия на медик от 2002 г. Деков, Данчо. Някои медицински, социални и правни аспекти на физическото насилие над жени, Социална медицина, 2002, X, 3, 2002, 43-44. Няма никакви правни изследвания, като терминът „домашно насилие“ не е юридически преди приемането на този закон.

⁸ Законопроектът е внесен под № 354-01-22 от 14.04.2003 г. от Марина Дикова и народни представители от парламентарните групи на НДСВ и Коалиция за България.

⁹ Абревиатура на Национален център за изучаване на общественото мнение (НЦИОМ), който е създаден на 20 октомври 1989 г. с решение № 218 на Политбюро на ЦК на БКП към Народното събрание и Българската академия на науката, като

г.¹⁰: 44% от хората познават деца, които са станали свидетели на домашни скандали. 40% от хората познават жени жертви на насилие от съпрузи или партньори. 38% познават възрастни хора - пострадали от издевателства на децата си. 27% познават деца - жертви на насилие от страна на родителите си. (Този относително по-нисък процент не е успокоителен, защото мнозина смятат, че да бъдат децата си е част от възпитаването им.) Само през 2000-та година 1 776 жени са потърсили подкрепа на горещата телефонна линия на Фондация „Асоциация Анимус“. Увеличава се и броят на потърсилите помощ във Фондация „Център Надя“. През 2000-2002 г. е била оказана правна помощ на повече от 240 жени по проект на Фондация „Български център за джендър изследвания“ в София, Пловдив, Варна, Бургас, Силистра, Перник. Домашното насилие е нарушение на правата на човека със сериозни последици за жертвите и за обществото като цяло...“

Изредени са аргументи и във връзка с ангажиментите на България по международните актове в областта на правата на човека, стратегията на Европейския съюз за премахване на домашното насилие в контекста на политиките по равнопоставеността, а също и в сравнителноправен план – приемането на аналогични закони в САЩ и редица държави от Европейския съюз (Германия, Австрия). Ключовият мотив за приемане на Закона за защита срещу домашно насилие през 2003 г. е това, че действащото гражданско и наказателно законодателство не дава възможност за „бърза и ефективна защита на жертвите на насилие“. Именно тази празнота се опитва да

държавна организация за изучаване на общественото мнение и за политически, икономически и социологически изследвания. Закрит през 2013 г.

¹⁰ „Обществено мнение за домашното насилие“ (март 2003 г.), представително изследване за населението над 18 г., 125 гнезда, в 55 населени места, поръчано от Мариана Дикова (депутат от парламентарната група на НДСВ, зам.-председател на Комисията по регионална политика, местно самоуправление и благоустройство).

запълни новоприетия закон като заявява, че стъпва върху следните принципи: „*бързина и дори спешност на защитата, бързо отделяне на насилника от жертвите, специална защита на пострадалите, достъпност на съдебното производство, многообразие от мерки за закрила и т. н.*“. В обхвата на домашното насилие са включени не само посегателствата, формализирани в брачни и семейни връзки, но и тези във фактическите съжителства.

Законодателната реформа през 2023 г. стъпва върху същата концепция и принципи, като цели да ги прокара докрай. Разширен е персоналният обхват на института до много повече категории роднини, а също и до лица в „*интимна връзка*“ (чл. 3 от ЗЗДН). Улеснен е достъпът до правосъдие на пострадалото лице, като се създава задължение на държавните и общински органи, лечебни заведения и юридически лица, осъществяващи дейност по превенция и защита от домашно насилие в срок до 24 часа да препратят до съответния районен съд молба за образуване на производство по издаване на заповед на защита (чл. 4, ал. 2 от ЗЗДН). Осъвременена и допълнена е уредбата на съществуващите мерки за защита, като са въведени две изцяло нови мерки за защита, вкл. забрана на извършителя да осъществява контакт с пострадалото лице под каквато и да е форма, вкл. телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс, както и чрез всякакви други средства и системи за комуникация, при условия и за срок определени от съда (чл. 5, ал.1, т. 4 от ЗЗДН) и насочване на пострадали деца към специализирани услуги за защита, помощ и подкрепа на деца, жертви или свидетели на насилие (чл. 5, ал.1, т. 8 от ЗЗДН). Усъвършенстван е институтът на заповедта за незабавна защита по чл. 18 от ЗЗДН, като законът изрично предвижда, че тя подлежи на незабавно изпълнение. Уточнява се, че копие от нея се изпраща до районните управления на МВР и по настоящия адрес на извършителя, и по адреса, посочен от

пострадалото лице, за да се преустанови практиката на „*прехвърляне на горещия картоф*“ между отделните служби.

Изключително важна стъпка за подобряване на защитата от домашно насилие са нововъведенията още през 2019 г. в Наказателния кодекс с въвеждането на „*условията на домашно насилие*“ като квалифициращ признак за редица престъпления, обуславяш по-тежка наказуемост на извършени престъпления. В чл. 93, т. 31 от Наказателния кодекс е дефинирано какво е престъпление, извършено „*в условията на домашно насилие*“ и тази дефиниция е подобрена с цялостната реформа през 2023 г., така че отпада първоначалното изискване деянието да е „*предшествено от системно упражняване*“ на домашно насилие, а е достатъчно да е „*извършено чрез упражняване на насилие*“.

Няма как тук да бъдат изброени всички подобрения в защитата на домашното насилие, предприети със законодателната реформа през 2023 г., които са несъмнено стъпка напред в уредбата на института. За разлика от закона, който е приет върху изцяло бяло поле на липсващи академични изследвания, междувременно за 20 години от приемането на закона, до неговата цялостна реформа се натрупват редица съчинения по темата. Прави впечатление, че домашното насилие е било предмет на цялостно правно научно изследване само от докторанти в контекста на гражданската и семейноправната проблематика¹¹. Иначе има публикувани редица юридически статии, засягащи аспекти най-вече при прилагане на

¹¹ Става дума за два дисертационни труда за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.6. Право, в областта на гражданското и семейното право, защитени през 2019 г. в БАН и в ЮЗУ „Неофит Рилски“. Единият е публикуван. Вж. **Русев, Б.**, Домашното насилие: понятие и семейноправни аспекти. София: ИК „Петко Венедиков“, 2020. Другият е на тема „Гражданскоправна защита на личността и семейните отношения при домашно насилие“ на Сузана Цанова-Рангелова. Благоевград, 2019 г.

института¹², а също и множество наръчници, анализи и доклади, писани от практикуващи юристи самостоятелно или в рамките на проекти¹³, наред с огромен брой съчинения на специалисти в

¹² **Кържева-Тенева, Ц.** Определяне на местоживеенето на детето при извършено домашно насилие по време на висящ бракоразводен процес или спор относно родителските права, Адвокатски преглед, 2013, бр. 9, 25-32; **Русев, Б.** Отстраняването на извършителя на домашно насилие от съвместно обитаваното жилище и правото му на собственост върху същото. Научни трудове на Института за държавата и правото, БАН, 2013, т.8, 321-341; **Русев, Б.** Представява ли домашно насилие административното нарушение по чл. 47 от Закона за народната, Научни трудове на Института за държавата и правото, БАН, 2015, X, 184-197; **Цанова-Рангелова, С.** Видове насилие според закона за защита от домашно насилие – същност и особености. – В: Актуални проблеми на частното право. Сборник доклади, изнесени на научна конференция в памет на проф. д-р Трая Лялев [Благоевград, 2015]. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2015, 180-186; **Ставру, С.** Отстраняване на извършител на домашно насилие от жилище, което обитава с пострадалия: Има ли вещноправно действие заповедта за отстраняване на извършителя на домашно насилие от жилището, което той обитава съвместно с пострадалото лице?, Общество и право, 2015, бр. 10, 35-44; **Кръстева, З.** Проблеми при образуването на наказателните производства за домашно насилие от гледище практиката на Европейския съд за правата на човека, De jure, 2015, бр. 2, 248-254; **Георгиев, И.** Защита от домашно насилие – същност, съдържание и изпълнение на мярката „отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище“, Адвокатски преглед, 2015, бр. 10, 12-19; **Георгиев, И.** Някои специфични особености на съдебното производство за защита от домашно насилие, Съвременно право, 2016, бр. 1, 94-107; **Георгиев, И.** Наказателната отговорност за неизпълнение на заповед за защита от домашно насилие. – В: Наказателното законодателство- традиции и перспективи. Сборник доклади от научна конференция, организирана от ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, проведена в София на 29 февруари 2016 г. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016, 289-307; **Чифчиева, М.** Административна принуда при прилагане мерките за защита от домашно насилие, De jure, 2016, бр. 1, 73-81; **Блидов, Х.** „Ne bis in idem“ по отношение на защитата от домашно насилие, Правен преглед, 2017, бр. 9, 88-91; **Вълкова, Г.** Защита от домашно насилие – практически проблеми при актове на насилие, последващи издадена заповед по чл. 5, ал. 1 от Закона за защита на домашното насилие, Адвокатски преглед, 2018, бр. 3, 18-29.

¹³ **Праматарова, М.** Домашното насилие. София: Новата цивилизация, 2013; **Нешева, Е.** Модел за подкрепа на жертви на домашно насилие и насилие, основано на пола: практически съвети за жертви и насоки за работа на професионалисти в областта на домашното насилие и насилието, основано на пола. София: Фондация „Партньори-България, 2016; **Еленкова-Пешева, П.** Домашно насилие: как да се справим с последиците, когато сме жертва. София, 2019.

противодействието на престъпността, психолози, педагози, филолози и т. н.¹⁴. Сред това „море“ от проекти и публикации на тема домашно насилие, човек неизбежно си задава въпроса, защо едва тази година за първи път се извършва цялостна реформа на Закона за защита от домашно насилие¹⁵. До края на 2023 г. следва да се изготви „Координационен механизъм за помощ и подкрепа на пострадалите от домашно насилие“, който да уреди процедурите за взаимодействие между органи не централната и местната изпълнителна власт и неправителствените организации, осъществяващи дейности по превенция и защита от домашно насилие. А и от в началото на ноември 2023 г. председателят на Националното бюро за правна помощ заявява, че от март 2023 г. постъпилите сигнали за домашно насилие, многократно са се увеличили, като това вероятно се дължи на сключения Меморандум за навременна защита на пострадалите от

¹⁵ Проектозаконът за изменение и допълнение на Закона за защита от домашно насилие и подготвян година и половина в Министерството на правосъдието преди внасянето му в Народното събрание. Реформата беше допълнително популяризирана около случая „Дебора“ в Стара Загора през лятото на 2023 г.

домашно насилие между Бюрото, Министерството на правосъдието, МВР и адвокатски съвети.

Защо обаче и на фона на тази небивала активност в областта на правната защита от домашно насилие, няма особен оптимизъм, че тя драстично ще се промени в България? Безспорно е, че има нужда от практическата перспектива към тази проблематика, но тя в никакъв случай не е достатъчна, за да настъпи радикална промяна в което и да е общество. От създаването на закона, през измененията и допълненията му, та до цялостната реформа през 2023 г. се прилага един и същи подход на заимстване на чужд законодателен опит и юридическа практика, като се смята, че е възможно тяхното внедряване, без да се засегнат значими основи на юридическия дискурс в България. Симптоматично за дълбоко вкоренените проблеми в българския правен език и юридически мисловни структури е Решение № 13 от 27.07.2018 г. на КС по к. д. № 3/2018 г., в което българският Конституционен съд разграничава понятията „биологичен пол“ (sex) и „социален пол“ (gender), вижда проблем с второто понятие, и заключава в рамките на предварителен контрол за конституционосъобразност, че Истанбулската конвенция противоречи на българската конституция¹⁶. Конституционният съд оперира с термините за „пол“ по начин, който извежда сериозни дефицити в правния ни дискурс, резултат от липсата на феминистка юриспруденция и пълното му изолиране от съвременните дебати

¹⁶ Тази практика на КС е затвърдена и впоследствие с тълкувателно Решение № 15 от 26.10.2021 г. на КС по к. д. № 6/2021 г., в което се заключава, че понятието „пол“ според Конституцията следва да се разбира само в неговия биологичен смисъл. Вж подробно: **Марчева, Д.** „Биологичен“ срещу „социален пол“ в практиката на Конституционния съд (Как липсата на феминистки правни изследвания в България доведе до изкривяване на основната категория „пол“ в юридическия дискурс?), В: Годишник на департамент „Право“ 2020. София: Нов български университет, 2021, с. 264-283.

относно неравенствата и несправедливостите, свързани с пола. Измислените конституционни пречки за ратифицирането на Истанбулската конвенция в крайна сметка водят до изначално юридическо осакатяване на защитата от домашно насилие.

И тук възниква въпросът може ли да компенсираме липсата в българската нормативна йерархия на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие със заместващи вътрешноправни мерки или дори и да има такива, те биха се оказали непълноценни заместители, ерзац-мерки. Защо е предложена за подписване през 2011 г. тази конвенция, влизаща в сила от 1 август 2014 г., и защо повечето държави в Съвета на Европа я ратифицират? Какво налага Съветът на Европа специално да се фокусира върху домашното насилие и да разработи политики и стандарти, както за неговата превенция, така и за борбата с него? Нима вътрешноправните системи на държавите-членки на Съвета на Европа, вкл. специални закони за защита от домашно насилие, както и отговори на наказателното и гражданското правосъдие в тях, а също и юриспруденцията на Европейския съд за правата на човека¹⁷, не са били достатъчни за справяне с проблема?

Изненадващо е, че макар домашното насилие да представлява нарушение на няколко разпоредби в ЕКПЧ, чл. 2, 3, 8 и 14¹⁸, то е директно адресирано в решение по допустимост едва през 2007 г. по делото *Myszk срещу Полша*¹⁹. След него проблемът за домашното

¹⁷ Според ЕСПЧ домашното насилие представлява нарушение на няколко разпоредби в ЕКПЧ, чл. 2, 3, 8 и 14. Макар няколко ключови решения да засягат проблема, изненадващ е, че едва през 2007 г. в делото, домашното насилие директно е адресирано от ЕСПЧ. Вж. **McQuigg, Ronagh**. International Human Rights Law and Domestic Violence. Routledge: New York, 2011, 46-49.

¹⁸ **McQuigg, Ronagh**. International Human Rights..., 46-48.

¹⁹ **McQuigg, Ronagh**. International Human Rights..., 48-50. Става дума за Решение по допустимост от 24.9.2007 г. по дело *Myszk срещу Полша*, Европейска комисия (Втора камера), Жалба № 7510/04. В казуса става дума за жалбоподателка, която прави опит за самоубийство. След като напуска болницата, тя се премества при майка си, а двете

насилие е повдигнат и обсъден от ЕСПЧ в серия от дела, най-известните от които са *Kontrova срещу Словакия*²⁰, *Бевакуа и С. срещу България*²¹, *Оруз срещу Турция*²², *Е.С. и други срещу Словакия*²³; *А срещу Хърватска*²⁴, *Најдуова срещу Словакия*²⁵.

й деца остават със съпруга ѝ в семейното жилище. Тя търси възможност да ги вижда. Националните съдилища ѝ предоставят режим на лични отношения, но съпругът отказва да го изпълнява. Според жалбоподателката това, което държавата прави при нейното затруднение, е недостатъчно, за да защити правата ѝ. Тя твърди, че съпругът ѝ проявява насилие и че семейството ѝ се нуждае от редовна терапия. Заявява, че държавата не е осигурила никакви ефективни програми за превенция на домашно насилие и че това съставлява нарушение на правото на личен и семеен живот по член 8 от ЕКПЧ. Според жалбоподателката националните съдилища не третираат домашното насилие толкова сериозно, колкото би трябвало. В този контекст Европейската комисия припомня практиката на Съда, според която, макар предмет на чл. 8 да е най-вече защитата на индивида срещу произволна намеса на публичните власти, с нея се създават и позитивни задължения на държавите, които са вътрешно присъщи на ефективното зачитане на семейния живот. Тези задължения могат да включват и приемането на мерки дори в сферата на отношения между самите индивиди. Същевременно „*зачитането*“ по смисъла на член 8 не е ясно определено и неговите изисквания по отношение на позитивните задължения, имплицитни за това понятие, значително ще варират в зависимост от конкретния случай според ситуацията и практиките в отделните държави. Макар жалбоподателката да твърди, че държавата не е осигурила възможности за семействата, изпитващи трудности, да получат семейна консултация, тя не конкретизира точно за какви трудности става дума, освен факта, че нейният съпруг е склонен към насилие. Тя също така не твърди, че е положила усилия да получи консултация. Позитивните задължения на държавите, вътрешно присъщи за ефективно „*зачитане*“ на семейния живот по смисъла на член 8 ЕКПЧ не включват задължение да се осигури *ex officio* ефективно семейно консултиране на семействата с проблеми. Поради това Комисията решава, че тази част от жалбата е явно необоснована и недопустима поради липса на информация, предоставена от жалбоподателя по въпроса.

²⁰ Решение от 31.05.2007 г. по дело *Kontrova* срещу Словакия, ЕСПЧ, Жалба № 7510/04.

²¹ Решение от 12.06.2008 г. по дело *Бевакуа и С. срещу България*, ЕСПЧ, Жалба № 71127/01.

²² Решение от 9.06.2009 г. по дело *Оруз* срещу Турция, ЕСПЧ, Жалба № 33401/02.

²³ Решение от 15.09.2009 г. по дело *Е.С. и други* срещу Словакия, ЕСПЧ, Жалба № 8227/04.

²⁴ Решение от 14.10.2010 г. по дело *А.* срещу Хърватска, ЕСПЧ, Жалба № 55164/08.

²⁵ Решение от 30.11.2010 г. по дело *Најдуова* срещу Словакия, ЕСПЧ, Жалба № 2660/03.

В делото *Kontrova срещу Словакия* жалбоподателката е жертва на домашно насилие, осъществявано от нейния съпруг. Тя твърди, че полицията не предприема подходящи действия, за да защити както живота на децата ѝ по член 2 ЕКПЧ, така и нейното правото на личен и семеен живот по член 8 ЕКПЧ, макар да е наясно с насилническото поведение на съпруга ѝ в резултат на сигнали от жалбоподателката и от близки. Той заплашвал да убие себе си и двете им деца с пистолет. Според националното право на Словакия полицията има най-различни задължения в такива случаи, включително да приема и регистрира сигнали или жалби, да започне наказателно разследване и незабавно да инициира производство срещу съпруга на жалбоподателката, които обаче не са изпълнени. Поради това Съдът установява, че е налице нарушение на член 2 ЕКПЧ, тъй като държавата не е изпълнила своето позитивно задължение да предприеме превантивни оперативни мерки за защита на човешкия живот, застрашен от престъпно поведение. Макар да е предявено и наличието на нарушение на член 8 ЕКПЧ, Съдът не намира за необходимо да проверява това, след като е установил нарушение на член 2. Това е първото осъдително решение на ЕСПЧ за домашно насилие, във връзка с което ЕСПЧ намира нарушение на правото на живот на децата, но не адресира насилието, претърпяно от жалбоподателката.

В следващото решение *Бевакуа и С. срещу България*, постановено година по-късно, макар и по жалба, подадена три години по-рано, ЕСПЧ подробно разглежда казус с домашно насилие, осъществявано върху жалбоподателката и малкия ѝ син, и установява нарушение на правото на зачитане на личния и семеен живот по член 8 ЕКПЧ²⁶. Съдът установява, че българската държава не е защитила

²⁶ По делото *Бевакуа и С. срещу България* е предявено нарушение не само на член 8 ЕКПЧ, но и на член 3 ЕКПЧ, но ЕСПЧ не изследва дали е извършено нарушение по

жалбоподателката срещу насилническото поведение на бившия ѝ съпруг, и не е предприела необходимите мерки, за обезпечи правото на семеен живот на жалбоподателите. По това време, преди приемане на Закона за защита срещу домашно насилие, българското право не осигурява необходимите административни и полицейски мерки срещу домашно насилие, и същевременно общите мерки на правоохранителните и разследващите органи са неефективни. В този контекст липсата на адекватна правна рамка, която да осигури изпълнението на задължението на насилника да се въздържа от незаконни действия, представлява отказ на държавата да предостави необходимата непосредствена помощ на жалбоподателите. Съдът също така коментира, че утвърденото разбиране на властите, че такива спорове са от „частен характер“, не съответства на позитивното задължение на държавата да осигури зачитане на личния и семеен живот по член 8 ЕКПЧ. Решението по това дело е значимо, защото ЕСПЧ директно установява наличието на връзка между домашното насилие и нарушаването на правото на жертвата на домашно насилие по член 8 ЕКПЧ.

В делото *Opuz срещу Турция* жалбоподателката твърди, че властите не са защитили нея и майка ѝ от домашно насилие и това води не само до нейното малтретиране, но и да смъртта на майка ѝ. Съдът заключава, че наказателноправната система, така както е приложена в конкретния случай, се оказва без адекватен задържащ ефект, така че да осигури ефективна превенция на незаконните действия на съпруга, поради което не е защитен животът на майката на жалбоподателката и е осъществено нарушение на член 2 ЕКПЧ. Що се отнася до домашното насилие, на което е била жертва самата жалбоподателка, включително причинените ѝ наранявания, смъртни заплахи, преживени болки и страхове, съдът приема, че те

член 3 ЕКПЧ (забрана за изтезания, нечовешко или унизително отношение или наказание).

съставляват малтретиране (нечовешко и унизително отношение), което е забранено по силата на член 3 ЕКПЧ. Това е друго ключово решение в юриспруденцията на ЕСПЧ, с което се прави пробив, като се установява нарушение на член 3 ЕКПЧ в случай на домашно насилие. Интересното в делото *Ориз срещу Турция* е това, че се установява и нарушение на член 14 ЕКПЧ (защита от дискриминация) и се извежда като проблем за защита на човешките права концептуално насилието, основано на пола:

„В светлината на изложеното по-горе, Съдът счита, че жалбоподателката е успяла да покаже, с помощта на неоспорена статистическа информация, наличието на prima facie индикация, че домашното насилие засяга предимно жени и че общата и дискриминационна пасивност на съдебните власти в Турция е създавала климат, благоприятстващ домашното насилие... Имайки предвид горната констатация, че общата и дискриминационна пасивност на съдебните власти в Турция, макар и неумишлена, засяга най-вече жените, Съдът смята, че насилието, претърпяно от жалбоподателката и майка ѝ, може да се счита за насилие, основано на пола, което е форма на дискриминация срещу жените.“²⁷.

Обикновено нарушенията на член 14 ЕКПЧ касаят случаи на пряка дискриминация и е много трудно за жалбоподателите да докажат, че случай на непряка дискриминация съставлява нарушение на тази разпоредба от конвенцията. Ето защо решението на ЕСПЧ по делото *Ориз срещу Турция* ясно показва значимостта на проблема с домашното насилие за защита на човешките права. Съдът се позовава на практиката на Комитета на ООН за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, който е установил, че *„насилието, основано на пола, е форма на дискриминация, която*

²⁷ Решение от 9.06.2009 г. по дело *Ориз срещу Турция*, ЕСПЧ, Жалба № 33401/02, §§ 198, 200.

*сериозно потиска способността на жените да се ползват от права и свободи на равно с мъжете“ и поради това е забранено*²⁸. В рамките на общата категория насилие, основано на пола Комитетът включва насилие от действия на частно лице и домашно насилие, а в Коментари по общия четвърти и пети периодичен доклад за Турция подчертава, че насилието над жени, включително домашното насилие, е форма на дискриминация²⁹.

Практиката на ЕСПЧ по тези дела е важно развитие в отговора, който правото в областта на правата на човека дава по отношение на домашното насилие. Въпреки това обаче проблемът остава най-вече заради ограничения характер на позитивните задължения на държавите да предприемат оперативни мерки. Както е демонстрирано по делото *Osman срещу Обединеното кралство*³⁰, установяването на позитивно задължение на държавата да предприеме оперативни мерки за защита на право на индивида, зависи от изпълнението на следните критерии: „...властите са знаели или е трябвало да знаят към съответния момент за съществуването на реална и непосредствена опасност за живота на определен индивид или индивиди от престъпните действия на трето лице и... не са предприели мерки в рамките на правомощията си, чрез които разумно може да се очаква опасността да бъде избегната“³¹. Полицията не може да действа в противоречие с презумпцията за невинност, нито да реализира своите правомощия да арестува и претърсва едно лице, ако липсват достатъчно данни, които да пораждат обосновано съмнение. Оттук е ясно, че в много

²⁸ Пак там, § 73.

²⁹ CEDAW/C/TUR/4-5 и Согг.1, 15 февруари 2005 г., § 28. Вж на: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw32/conclude-comments/Turkey/CEDAW-CC-TUR-0523813E.pdf> (Достъп на 19.11.2023)

³⁰ Решение от 28.10.1998 г. по дело *Osman срещу Обединеното кралство*, ЕСПЧ, Жалба № [23452/94](#).

³¹ Пак там, § 116.

ограничен брой случай за властите възниква позитивно задължение да предприемат ефективни превантивни мерки за защита на правото на живот на конкретно лице и то в рамките на националния закон. Решението на ЕСПЧ по делото *Ostap срещу Обединеното кралство* е илюстрация на ограниченията на доктрината за позитивните задължения на държавите по ЕКПЧ. В него се подчертава, че властите трябва да са уведомени за непосредствена опасност за конкретен индивид, и държавата носи отговорност, само ако нейните органи не предприемат мерки, които разумно се очаква да предприемат в такъв случай. Приложен към случаите на домашно насилие, този принцип всъщност очертава много ограничени възможности за отговорност на държавата, чиито власти не успеят да защитят жертвите, макар и да са знаели за опасността, в която се намират. Държавата не е изпълнила позитивните си задължения в такъв случай в нарушение на стандартите за защита на човешките права, ако полицията не е предприела никакви стъпки, за да защити известните жертви, или не е отговорила адекватно, когато е повикана на място при инцидент на домашно насилие. Допълнителни трудности възникват в този контекст, защото домашното насилие се случва често зад затворени врати и жертвите не докладват за такива прояви заради страх или срам³² и поради това редица такива случаи няма как да бъдат разследвани и да получат каквато и да е защита.

Практиката на ЕСПЧ трудно може да отиде по-далеч при прилагане стандартите за защита на човешки права по отношение на домашното насилие. Същевременно в рамките на Съвета на Европа проблемът с домашното насилие е идентифициран далеч пред 2007 г. и води своята история от средата на 80-те години на XX век.

³² Според британски изследвания на престъпленията полицията е известявана за по-малко от едно на четири от най-лошите случаи на домашно насилие. Вж. **Walby, S., J. Allen.** *Domestic violence, sexual assault and stalking: Findings from the British Crime Survey*, 2004, Home Office Research Study, p.97.

Изследователката Рона Макуиг подробно проследява историята и бекграунда за приемане на Истанбулската конвенция³³. Още през 1985 г. Комитетът на министрите издава Препоръка за насилието в семейството³⁴, а през 1990 г. приема друга Препоръка с фокус върху обществените мерки в тази връзка³⁵. Наред с това през октомври 1993 г. в Рим е проведена трета Европейска министерска конференция за равенството между жени и мъже, която са занимава със „стратегии за премахване на насилието над жени в обществото – медийни и други средства“. Проблемът все повече набира скорост в политическите дебати и през 2002 г. се стига до приемането на Препоръка на Комитета на министрите относно защитата на жените срещу насилие³⁶.

Сериозна роля за съставянето и приемането на Истанбулската конвенция има създаването през 2006 г. на Оперативна група за борба с насилието над жени, вкл. домашното насилие (Task Force to Combat Violence against Women, including Domestic Violence), която следва да оцени развитието на национално равнище и да установи инструменти за неговото измерване на пан-европейско равнище, за да се съставят предложения за действие. Подготвя се пан-европейска кампания за борба с насилието над жени, включително домашното насилие. Оперативната група излиза с Финален доклад за своята дейност през

³³ **McQuigg, Ronagh.** The Istanbul Convention, Domestic Violence and Human Rights. Routledge: New York, 2017, 37-68.

³⁴ Recommendation No. R (85) 4 of the Committee of Ministers on Violence in the Family. Вж. <https://rm.coe.int/16804f120d> (Достъп на 19.11.2023).

³⁵ Recommendation No. R (90) 2 of the Committee of Ministers on Social Measures concerning Violence within the Family. Вж. <https://rm.coe.int/1680505480> (Достъп на 19.11.2023).

³⁶ Recommendation Rec (2002) 5 of the Committee of Ministers on the Protection of Women against Violence. Вж. Препоръката и редица свързани с нея документи на: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/recommendation-rec-2002-5-and-other-tools-of-the-council-of-europe-concerning-violence-against-women> (Достъп на 19.11.2023)

2008 г.³⁷, в който препоръчва на Съвета на Европа да развие конвенцията за правата на човека, за целите на превенция и борбата с насилието над жени и защитата на жертвите. В доклада се подчертава, че ЕКПЧ не осигурява специфична защита на жените-жертви на насилие, основано на пола. Затова е необходимо да се постигне съгласие между държавите членки на Съвета на Европа „да подготвят нов правно-обвързващ инструмент в областта на правата на човека“, с който да демонстрират своя твърд ангажимент да премахнат насилието над жени³⁸. По отношение на основополагащия принцип на такава една конвенция докладът на Оперативната група обосновава следното:

„Важно е да се признае обусловената от пола същност на феномена домашно насилие и на структурните причини за насилието над жени. Жените са непропорционално подложени на множество форми на насилие и са подложени на това насилие, защото са жени... Насилието, основано на пола, е нарушение на правата на човека, което е резултат от дисбаланса на властовите отношения между жени и мъже и е пречка за постигане на полово равенство.“³⁹

Нещо повече важно е да се обхванат формите на насилие, обосновано на пола, през целия живот на момичетата и жените, независимо от тяхната възраст, и то всякакви форми на насилие – физическо, сексуално, психологическо, икономическо и т. н. Също така се подчертава необходимостта от цялостен пакет мерки, които да покрият и превенцията на насилието, и защитата на жертвите, а също и наказването на извършителите. Изтъкнато е и значението на мониторинговите механизми, прикрепени към международните

³⁷

EG-TFV

(2008)

6,

Вж.

www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/Final_Activity_Report.pdf

³⁸ Пак там, р. 79.

³⁹ Пак там.

инструменти, и най-вече тяхната ефективност. От доклада на Оперативната група става ясно, че работната група, която ще подготви текста на Истанбулската конвенция, ще бъде мултидисциплинарна и ще обхваща експерти с професионален опит по отношение на насилието над жени, половото равенство, правата на човека, наказателно и гражданско право. В тази връзка се предлага и създаването от страна на Комитета на министрите на Ad hoc Комитет за превенция и борба с насилието над жени, включващ такива експерти, и това е направено през декември 2008 г.

Основният концептуален принос на Истанбулската конвенция се състои в това, че изрично извежда домашното насилие като нарушение на правата на човека, а не просто в нарушение на отделни субективни права или на наказателноправни норми и т. н.⁴⁰ Това е важно, първо, защото става дума за друг юридически дискурс, този на международните стандарти за защита на човешките права, в който правния език тежи символично сам по себе си⁴¹. Второ, в конвенцията имплицитно е заложено разбирането, че дихотомията между публично и частно в националното право традиционно създава огромни трудности пред ефективната защита на основните права, и особено правата на жените, поради което е необходим цялостен подход и международни механизми за тяхното преодоляване.

Значението на Истанбулската конвенция не е само чисто символично. В нея са заложени правно-обвързващи задължения за държавите по отношение на мерките, които трябва да се предприемат за превенцията и борбата на насилието над жени, вкл. домашното насилие. Самите мерки може и да не са нови, но фактът, че са включени в такъв международен договор в европейски контекст е особено важен. Отваря се възможност за неправителствените организации да оказват допълнителен натиск върху властите в

⁴⁰ **McQuigg, Ronagh.** The Istanbul Convention..., p. 137.

⁴¹ Пак там.

държавите, ратифицирали конвенция, за да приемете ефективни мерки за превенция и борба с домашното насилие и други форми на насилие, основано на пола. Нещо повече разпоредбите на Истанбулската конвенция относно домашното насилие надграждат съществено позитивните задължения, по отношение на които ЕСПЧ може да търси отговорност от държавите⁴². Друго предимство на този международен инструмент е свързано с механизма за мониторинг, който анализира проблематиката независимо от частната инициатива на жертвите да водят съдебни дела пред ЕСПЧ и от стратегиите за водене на съдебен процес. И ако съдиите винаги са ограничени в рамките на предмета на делото и доказателствата, органът за мониторинг – Експертна група за действие срещу насилието над жени и домашното насилие⁴³, е свободен да използва много по-широк подход.

Истанбулската конвенция радикално трансформира разбирането по отношение на насилието, основано на пола – насилие над жени заради това, че са жени. Става дума за насилие, което в голяма степен е резултат от исторически наложените неравенства и отношения на власт и подчинение между мъже и жени, довели до един статус на жените в публичната и частната сфера, при който това насилие над жените в ежедневието стереотипи се счита за приемливо. Терминът „социален пол“ (gender), който толкова много притеснява българския КС, по никакъв начин не поставя под съмнение биологичните характеристики на пола (т. нар. биологичния пол). Това понятие за пол цели да признае колко увреждащи са нагласите и

⁴² Например, ЕСПЧ установява позитивни задължения на държавите да осигурят съответствието на системите на наказателно правосъдието с определени стандарти, когато реагират на домашно насилие, но не и задължения на държавите, свързани с други важни отговори на този проблеми, като например, мерките за социална подкрепа на жертвите или осъществяването на кампании за обществена осведоменост.

⁴³ Чл. 66 от Истанбулската конвенция.

разбиранията за ролята и поведението на жените в обществото и как това генерира насилие над жените. Понятието „социален пол“ не заменя и не замества „биологичен пол“, а поставя акцент върху това, че неравенствата, стереотипите и насилието не произтича от биологични различия, а от увреждащи предразсъдъци за ролите и качествата на жените, ограничаващи ги като двигатели в обществото.

Така Истанбулската конвенция концептуализира премахването на насилието над жени и домашното насилие в контекста на напредъка в утвърждаването на равенството между жени и мъже. Всъщност Истанбулската конвенция е пример за това как може да се преосмисли домашното насилие в правото. Фактът, че България не я ратифицира в резултат на меко казано странната аргументация на КС показва, че ние все още не сме готови да преосмислим домашното насилие в правото. И всички опити да подвеждаме домашното насилие, и по-специално насилието над жени под общ знаменател, проблемите с правата на жените под общия знаменател, без да се отчита спецификата в тази проблематика, всички опити да компенсираме промяната в понятията, мисленето, дискурса, с отделни мерки и законодателни проблеми винаги ще се сблъскват с ретроградното прилагане на институтите и нормите.

Прибързаното законодателстване като „интимна връзка“

доц. д-р Тони Димов,

Институт за държавата и правото
при Българската академия на науките

Rushed legislatixж as the „intimate relationship“

Associate Professor Tony Dimov, PhD

Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of sciences

Резюме: По различни поводи, разсъждавайки по постоянната за последните 10 и повече години тема за качеството на законодателството, някак спонтанно започнах да сравнявам регулаторната интервенция с медицинската оперативна интервенция, която по дефиниция изисква оптимална прецизност, подплатена от солидни знания, умения и опит на лицата, които я извършат.

Ключови думи: По-добро регулиране, оценка на въздействието, качество на законодателството.

Summary: On various occasions, reflecting on the constant topic of the last 10 or more years about the quality of legislation, I somehow spontaneously began to compare the regulatory intervention with the medical surgical intervention, which by definition requires optimal precision, supported by solid knowledge, skills and experience of the persons doing it.

Key words: Better regulation, Impact assessment, Quality of legislation.

I. Въведение

В статията по-долу съм се опитал да направя относително малък „хирургически разрез“ на измененията и допълненията в Закона за защита от домашното насилие с мотивите и оценката на въздействието към тях, въведени през 2023 г. Целта е, от една страна, да се покаже минималното ниво на възискателност, което ние

гражданите трябва да имаме по отношение на прецизността, с която законодателите трябва да боравят, когато „оперират“ болните ни обществени отношения. Втората цел е да се демонстрира възможно ли е да се постигне изобщо някакво ниво на прецизност, в случай че законодателните решения у нас се вземат в условията на изключителна бързина.

През 2023 г. Законът за защита от домашното насилие (ЗЗДН) е променен два пъти. Първите изменения и допълнения, приети на 21.07.2023 г.¹, могат да бъдат условно определени като *основни*. С тях се въвеждат нови приложно поле и обхват на закона, като в чл. 1, ал. 1 по различен от досегашния начин са уредени правата на пострадалите лица, мерките за тяхната защита, органите и механизмите за провеждане на държавната политика, програмите за превенция и специализираните услуги, производството за налагане на мерки за защита и др.

За първи път с новата ал. 2 на чл. 1 на закона се говори за последователна политика в областта на домашното насилие и се предвиждат задължения за държавата да я провежда чрез дейности по координиране, прилагане, наблюдение и оценка на политиките и мерките за предотвратяване и защита от домашно насилие. С тези промени в закона е уреден статутът на нов специализиран постоянно действащ колективен консултативен орган за осъществяване на тази политика - Национален съвет за превенция и защита от домашното насилие². Предвидено е и изграждането на Национална информационна система за превенция и защита от домашното насилие³.

В допълнителните разпоредби на закона са въведени и нови легални дефиниции за понятия като: национална телефонна линия за

¹ Обн., ДВ бр. 66/2023 от 01.08.2023 г. Повечето промени са в сила от 01.01.2024 г.

² Вж. Глава първа "а" (Нова – ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 1.08.2023 г.) ЗЗДН.

³ Вж. Глава първа "в" (Нова – ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 3.08.2024 г.) ЗЗДН.

помощ на лица, пострадали от домашно насилие или в риск, с единен хармонизиран телефонен номер; консултативен център за пострадали от домашно насилие; защитено жилище и т. н. Изводът е, че става дума за едни доста радикални промени в закона, които сочат на въвеждането на изцяло нова рамка, уреждаща едновременно нови правни институти и материалноправни положения, процедурни правила и институционални аспекти на превенцията и защитата от домашно насилие у нас.

II. Прибързаният „Ремонт на ремонта“

Вторите изменения и допълнения на Закона за защита от домашното насилие, които условно могат да бъдат наречени *допълнителни*, са внесени в деня, в който първите са обнародвани в Държавен вестник (ДВ). Законопроектът е внесен на 01.08.2023 г. – вторник, приет е на 07.08.2023 г. – понеделник, обнародван е в петък на същата седмица⁴. Тази изключителна бързина няма как да бъде обяснена по друг начин освен със силната обществена вълна и протестите от лятото на 2023 г., когато у нас стават публично достояние подробности около казуса, известен като „случая Дебора“.

Според медиите, през м. юни 2023 г. мъж напада, реже с макетен нож и обръсва главата на 18-годишната Дебора Михайлова от Стара Загора. В края на месец юли 2023 г. става ясно, че деецът е на свобода, защото местният окръжен съд е преценил, че на жертвата е нанесена лека телесна повреда. Това предизвиква сериозно обществено недоволство, което почти сигурно служи като основна причина за въпросните допълнителни законодателни промени.

⁴ ДВ в бр. 69/2023 от 11.08.2023 г.

Към онзи момент липсва достатъчна и надеждна информация по казуса. Подробностите около него за краткия период от време няма как да бъдат изяснени нито обективно, нито всестранно, нито пълно. Не е ясно кое стои в основата на наблюдаваната остра обществена реакция - случаят като такъв или по-скоро дефицитът на безспорна и адекватна информация по него. Едно е ясно обаче, взема се светкавично законодателно решение. Без достатъчно данни и без прилагането на никакви инструменти за гарантиране на неговото качество, като пълноценна оценка на въздействието и обществена консултация в структуриран вид. А те са задължителни според действащата уредба на националния ни нормотворчески процес. Създава се поредният емблематичен пример за спешно законодателство, което е винаги грешно (и най-често смешно).

III. Прибързаните мотиви към законопроекта

В самото начало на мотивите към законопроекта, внесен на 01.08.2023 г., е посочено че *„с предлаганите изменения в ЗЗДН се разширява кръга на лицата, които ще попаднат под защитата на закон, като по този начин се попълва една празнота по отношение на значителна група лица, които са в интимни фактически отношения, независимо дали споделят едно домакинство“*. Видно е, че са допуснати поне две граматически грешки още в първото изречение, което би следвало да е флагманът на обосновката на проекта на ЗИД на ЗЗДН. Първо, няма поставен пълен член на думата „кръга“, която е подлог в изречението и второ, липсва членуване на думата „закон“.

На следващо място, налице са отявлени „смислови недомислици“ от типа, цитирам: *„по този начин се попълва една празнота по отношение на значителна група лица, които са в интимни фактически отношения“*. Откъде се стига до заключението, че има празнота в закона? Административната,

съдебната, житейската или друга практика показала ли е това? Къде са данните, доказателствата и анализа за тази празнота и тя не би ли могла да се попълни по друг начин, например чрез тълкуване?

Освен това, какво би следвало да означава формулировката *„значителна група лица, които са в интимни фактически отношения“*? Колко значителна е тя като процент от българското общество или като съотношение с другите държави членки на ЕС, например. Какво се има предвид под *„значителна група лица, които са в интимни фактически отношения“*? Това групови сексуални отношения ли следва да означава или нещо друго? Все въпроси, на които не бихме могли да намерим отговор в пакета с проектопредложенията за промени в ЗЗДН.

В друго емблематично изречение от мотивите намираме абсурдни от логическа и житейска гледна точка твърдения като следното: *„Динамиката в глобализацията се свят налага динамика и в партньорските отношения между много хора и особено между млади хора, като те могат да не споделят едно домакинство, да нямат общ бюджет и собственост, но в отношенията помежду им да има насилие“*.

Първо, така формулиран мотивът означава, преди всичко, че динамиката в глобализацията е правопрпорционална на динамиката в партньорските отношения (разбирай лични, интимни и сексуални) и нейното бурно развитие е довело, в контекста на уредбата на интимната връзка, до бурен разврат, който от своя страна при значителна група от лица прераства в насилие. Необходими са много сериозни доказателства, за да може да се обоснове тази логическа линия на аргументиране, каквито липсват, най-вероятно поради факта, че доводите изобщо не отговарят на обективната действителност.

Второ, че в отговор на горното, поради използваното сказуемо *„налага“*, ние като държава или Народното събрание като

законодателен орган следва задължително да създаде подходяща правна уредба, за да урегулира тези отношения, което е правен абсурд.

Трето, тази динамика засяга партньорските отношения между *много хора* и *особено между млади хора*. Но колко са тези хора, какъв е делът на младите хора сред тях в числа, проценти, диапазони и съотношения ние нямаме никаква представа?

IV. Прибързаната предварителна оценка на въздействието

Предварителната оценка на въздействието, съпътстваща законопроекта, е обида за всеки здравомислещ човек и звучи повече като фалшива новина или изглежда като много лошо изпълнен имитиращ продукт или като нелепо продуктово позициониране...

ПРЕДВАРИТЕЛНА ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО

към проекта на Закон за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие

Заинтересовани групи са всички български граждани.

Приемането на закона не е свързано с допълнителни финансови средства.

В резултат от приемането на законодателната инициатива няма да се наложи извършването на значими административни промени. Няма да възникне допълнителна административна тежест. Не се въвеждат нови такси или други тежести за членовете на гражданското общество.

В резултат от приемането на законодателната инициатива няма да възникне необходимостта от промени в други нормативни актове.

София, 01.08.2023 г.

ВНОСИТЕЛИ:

V. Качеството на прибързаното регулиране

Връщам се към основната цел, преследвана с измененията и допълненията на закона, която, както видяхме, е да се разшири кръгът на лицата, които биха попаднали под негова защита. Дали, обаче се постига подобно нещо?

Легалното определение за домашно насилие по първите, определени тук като основни изменения, гласи, че то е: *всеки акт на физическо, сексуално, психическо или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство.*

С вторите, допълнителни изменения в закона, в края на разпоредбата, съдържаща легалната дефиниция, са добавени думите „или в интимна връзка“. Последното е определено в нова допълнителна разпоредба, като за целите на собственото си регулиране, с понятието интимна връзка законът означава определена отношения между две физически лица от мъжки и женски пол. Така, новата пълна легална дефиниция за домашно насилие звучи по следния начин: *това е всеки акт на физическо, сексуално, психическо или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство или които се намират в съвкупност от доброволни и трайни лични, интимни и сексуални отношения, когато са две физически лица от мъжки и женски пол, независимо от това дали споделят едно домакинство и чието възникване, съдържание и прекратяване не са обект на правно регулиране от друг закон с продължителност поне от 60 дни.*

Според мен, с измененията се добавя един изключително ограничен кръг от нови субекти, които могат да се ползват от закрилата по закона, т. е. не се постига поставената цел и това е така по причините, изложени по-долу.

Първо, налице е сериозно ограничение от обективна страна, защото определението за интимна връзка изисква наличието на

„свкупност от доброволни и трайни лични, интимни и сексуални отношения“, която при липсата на съюза за алтернативност „или“ означава изискване за наличието едновременно на лични, интимни и сексуални отношения, които са наред с това доброволни и трайни. Тези отношения трябва да отговарят и на още няколко изисквания. Тяхното възникване, съдържание и прекратяване да не е обект на регулиране от друг закон. Продължителността им като елемент на изискването за трайност да е от минимум 60 дни.

Следователно, според промените в закона, за да имаме хипотеза на домашно насилие при интимна връзка трябва да са налице следните ограничителни характеристики, с които се отличават нововъведените отношения, запълващи това понятие:

1. наличие на *кумулятивна свкупност* от лични, интимни и сексуални, отличаващи се с доброволност и трайност;

2. да съществуват между две *физически* лица от мъжки и женски пол;

3. *трайността* им да е с продължителност от минимум 60 дни;

4. *ексклузивно регулирани* в ЗЗДН, т. е. възникването, съдържанието и прекратяването им да не са обект на регулиране от друг закон;

5. да са се *трансформирали от доброволни в насилствени или принудителни*, което включва акт или опит към акт на физическо, сексуално, психическо или икономическо насилие или принудително ограничаване на личните живот, свобода и права.

По отношение на законовото изискване за *кумулятивност* на характеристиките на отношенията като лични, интимни и сексуални, същото се обосновава с факта, че ако беше достатъчно връзките между две лица мъж и жена да са само лични това, при отпадане на необходимостта от споделяне на общо домакинство, би означавало че всякакви приятелски, колегиални, професионални, преподавателски, бизнес-партньорски и други подобни отношения, продължили повече

от 60 дни, биха се квалифицирали като интимна връзка, което звучи правно абсурдно.

Относно изискването за *трайност* на връзката от минимум 60 дни, въпросителните около него са неограничени на брой като например: кога е началният момент, от който започва да тече този срок, следва ли тези отношения да са били непрекъснати, продължителни или епизодични и може ли този срок да бъде прекъсван, спиран и продължаван и т. н. Особено смущаващо звучи изискването за трайност от гледна точка на посочената по-горе трансформация от доброволност към принудителност на същите отношения. От правната уредба излиза, че правоохранителните и правоприлагащите органи ще трябва да изчакат 60 дни, независимо че насилието може да се е проявило на десетия ден от интимната връзка, за да квалифицират деянието като домашно насилие по новото допълнено определение за такова.

Съществуват проблеми и със законното изискване за *ексклузивност на регулирането*, съчетано с това за *трансформирането* на въпросните отношения от доброволни в насилствени или принудителни. В момента, в който настъпи посочената по-горе аномална трансформация и тези отношения от доброволни станат насилствени или принудителни, същите напускат пределите на дефиницията за интимна връзка и стават обект на регулиране на други закони, например, граждански - при деликт или наказателни - при извършено престъпление. Тук законодателят най-вероятно е имал предвид отношения на общност или близост между лица, развиващи се нормално и в условия на доброволност да не са обект на друго законово регулиране, преди да настъпи тяхната патологична трансформация. Но предвид дадената формулировка, според мен, всяко излизане извън пределите на дефиницията би означавало деквалификация на актовете и деянията на насилие и принуда като форма на домашно насилие при интимна връзка.

Следователно, от обективна страна, определението за домашно насилие, разширено с измененията с понятието за интимна връзка, на практика е изключително стеснено, тъй като е приложимо в изключително редки случаи. Същото е и усложнено, тромаво и дълго като изказ и твърде неясно като съдържание.

Второ, от субективна страна, въведена е неяснота в определението за домашно насилие, защото основното определение (от основните промени в закона през 2023 г.) говори за акт, опит за акт на насилие или принудително ограничаване на личен, свобода и права спрямо лица намиращи се:

1. в родствена връзка;
2. в семейна или прекратена такава връзка или
3. във фактическо съпружеско съжителство.

Дотук, по основните изменения на ЗЗДН от 2023 г. няма ограничения в броя и пола на лицата, които могат да получат закрила по закона. След допълнителните изменения в закона от същата година, с въвеждането на интимната връзка е предвидено ограничение както в броя, така и в пола на тези лица, като се предвижда, че те могат да са само две физически лица и то такива от мъжки и женски пол. При основната дефиниция това, че лицата, които са обект на закрила по закона, са физически, се подразбира, предвид вида на връзките, в които те следва да се намират - родствени, семейни и т. н. Какво обаче е имал предвид законодателят, като е въвел уточнението, че в интимна връзка могат да са само физически лица, можем само да гадаем.

Едно е сигурно, че от гледна точка на правно регулиране, новото допълнение изключително усложнява дефиницията за домашно насилие, което значително би затруднило тълкуването и прилагането на ЗЗДН като цяло. Същото е твърде далеч от изискването по Закона за нормативните актове (ЗНА) разпоредбите на нормативните актове да се формулират кратко, точно и ясно.

VI. Юридическата техника на прибързаното законодателство

Съгласно ЗНА разпоредбите на нормативните актове следва да се формулират на общоупотребимия български език. Понятието за интимна връзка в общоупотребимия език е безспорно като смисъл и е равносилно на сексуални или на дълбоко лични, съкровени, доверени, свойски, задушежни, любовни, частни, домашни, фамилиарни отношения на близост между партньори, според синонимите на думата „интимен“.

Още през 1957 г. в Решение № 9 от 3.01.1957 г. по гр. д. № 116/56 г. на ОСГК на ВС - Гражданска колегия, се казва, че следното: *„Не всякога, когато един съпруг създаде **интимна връзка** с друго лице, следва, че той заживява с него съпругески.“*

В друго Решение № 47 от 14.I.1974 г. по гр. д. № 3025/73 г., II г. о. решение на ВС на НРБ - гражданска колегия сочи следното: *„По делата за установяване произхода от бащата достатъчно е да се установи от данните по делото, че през вероятния период на зачеване на детето ишцата е имала **интимни връзки** само с ответника. Що се касае до половата връзка, за нея се съди по косвен и логичен път въз основа на събраните по делото данни.“*

В Решение № 4515 от 5.I.1984 г. по гр. д. № 3317/83 г., I г. о. ВС на НРБ - гражданска колегия постановява, че: *„Възниква основание за обезщетяване вредите от неправомерно увреждане поради неизпълнено обещание за встъпване в брак в случай на поддържане **интимни връзки** между мъжа и жената, станали достояние на обществото, и от факта на раждане дете от тези връзки, което накърнява в по-малка или по-голяма степен достойнството на жената.“*

Така в продължение на повече от 60 години до днес в българския език, в нашия правопорядък и съдебна практика

понятието *интимна връзка* е било ясно и безспорно като смисъл, без да има нужда от каквато и да било дефиниция и изведнъж, във връзка с уредбата на защитата от домашно насилие, при условията на светкавичност, го определяме като „*съвкупност от доброволни и трайни лични, интимни и сексуални отношения*“? Ако предложенията не бяха прибързани и претрупани, тази практика можеше да бъде проучена и примерно в определението за домашно насилие просто да се добави „*или относително продължителни интимни отношения*“ или нещо подобно, без да се дефинира интимна връзка.

Самият факт, че с последните промени в закона от 2023 г. *интимна* връзка се определя с *интимни* отношения, сочи на много сериозен дефицит, свързан с това, че от гледна точка на формалната логика, за да се постигне някакъв дефиниращ ефект, е забранено една дума или словосъчетание да се определя (особено легално) чрез същата дума.

На следващо място, избраната в случая юридическа техника, при която основното определение за домашно насилие се допълва лаконично с алтернативната на останалите (родствена, семейна и т. н.), интимна връзка привидно изглежда свършено, ако не беше необходимо същата да се дефинира легално в допълнителната разпоредба на закона. Последната добавя значителни промени в определението за домашно насилие като предлага нови или променени субекти на защита, както и добавя нови елементи от обективна страна. При това положение, оставяйки настрана въпроса за качеството на регулирането, от гледна точка единствено на юридическа техника, много по-удачно щеше да бъде разширението на определението за домашно насилие да бъде записано в самостоятелно изречение второ на същата разпоредба, което да има следното примерно съдържание:

„Такова (бел. авт. домашно насилие) е налице и при доброволни и трайни лични, интимни и сексуални отношения между две физически лица от мъжки и женски пол, независимо от това дали споделят едно домакинство, чието възникване, съдържание и прекратяване не са обект на правно регулиране от друг закон и които са с продължителност поне от 60 дни.“

По този начин нямаше да има нужда от въвеждането на интимната връзка като съвкупност от отношения, нито от нейното легално дефиниране в допълнителна разпоредба. В същото време щеше да се постигне по-ясно разширяване на обхвата на определението за домашно насилие, като към съществувалите няколко вида правни връзки, включително такава на фактическо съжителство, се добавят нови отношения на фактическа близост без съжителство, на които им се придава правна значимост.

VII. Трайността при прибързаното законодателство

Прибързаността на разглежданото законодателство има още едно проявление, освен главно визираното, че е внесено, разгледано и прието за 10 дни в периода 01.08.2023 – 11.08.2023 г. Последното изречение от легалната дефиниция за интимна връзка гласи, че трайни по смисъла на закона са отношения с продължителност поне от 60 дни. При изследването на понятието за трайност като определение на правни, фактически или изобщо обществени отношения на човек спонтанно му идва на ум разпоредбата на чл. 3 от ЗНА, която съдържа определението за закон, според която:

„Законът е нормативен акт, който урежда първично или въз основа на Конституцията, обществени отношения, които се поддават на трайна уредба, според предмета или субектите в един или няколко института на правото или техни подразделения“. Безспорният извод от неговото тълкуване е, че регулирането със

закон е винаги трайно, защото с него се регламентират отношения, които се поддават на продължителна или константна уредба.

И тук интересният въпрос е какъв период от време следва да приемем като критерий за трайност. ЗНА не дава отговор на този въпрос, но въпросната формулировка, характеризираща закона като нормативен акт, който урежда *„обществени отношения, които се поддават на трайна уредба“*, съществува в него още в първоначалната му редакция от 1973 г. Тоест законът е уредил обществените отношения, отнасящи се до случаите, в които трябва да се приеме закон и трайността на тази уредба е повече от 50 г. Така самият ЗНА със своята стабилност е показал какво означава трайна уредба. Трайността на интимната връзка, за да е тя правно релевантна от гледна точка на прибързаното законодателство - със ЗЗДН е минимум 60 дни. Колко ще бъде трайността и каква ще бъде ефективността на самото прибързано законодателство предстои да видим.

VIII. Провалената спешност на прибързаност на законодателството

Връщам се към втората основна цел, преследвана с измененията и допълненията на закона - да се отговори в спешен порядък на обществената нетърпимост към деяния, подобни на тези по „случая „Дебора“. Дали, обаче това реално е постигнато?

Новата дефиниция за интимна връзка допълва определението за домашно насилие, което е въведено с промените в закона в сила от 1.01.2024 г. Оттук следва, че тя влиза в сила също от 1.01.2024 г., което обезсмисля цялата прибързаност, допълнителните промени да се направят в рамките на 10 дни през август 2023 г.

Ако се целеше наистина бързина, при която промените за интимната връзка да влязат в сила от деня на обнародването им в ДВ, за да се постигне закрила по „случая Дебора“, новата дефиниция

следваше да бъде поставена в самостоятелен §2 от допълнителните разпоредби на закона, който да не е обвързан с предходните изменения на закона, които влизат в сила от началото на 2024 г., в който да се предвиди, например следното:

„Домашно насилие е и всеки акт на физическо, сексуално, психическо или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо две физически лица от мъжки и женски пол, които се намират в съвкупност от доброволни и трайни лични, интимни и сексуални отношения между, независимо от това дали споделят едно домакинство, и чието възникване, съдържание и прекратяване не са обект на правно регулиране от друг закон. Трайни по смисъла на предходното изречение са отношения с продължителност поне от 60 дни.“

В конкретния случай е постигната най-лошата комбинация при законодателстване. Прибързано законодателство, представляващо „ремонт на ремонта“, т. е. изменение и допълнение на невлезли в сила промени, прието като спешно, чието влизане в сила, обаче е отложено във времето...

Китайският опит в борбата с домашното насилие

доц. д-р Мариана Тиен

Институт за държавата и правото
при Българската академия на науките

China's Experience in Combating Domestic Violence

Assoc. Prof. Mariana Tian, PhD

Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of sciences

Резюме: *Домашното насилие в Китай е анализирано на базата на данни от съдебната служба с дела за домашно насилие и от проучване, проведено от Федерацията на жените в Китай. Понятията „домашно насилие“, „семейство“, „членове на семейството“ са дефинирани на базата на националното законодателство на КНР. Изследвани са обектът, причините, формите на домашно насилие, времето за неговото прилагане, правни проблеми и трудности в китайската съдебна практика, законодателните разпоредби, свързани с превенцията и контрола, спецификата на китайския опит в правоприлагането¹.*

Ключови думи: *китайски опит; домашно насилие; законодателни разпоредби; правоприлагане.*

Summary: *Domestic violence in China was analyzed on the basis of data from the Domestic Violence Court Service and a survey conducted by the Federation of Women in China. The terms „domestic violence“, „family“, „family members“ are defined on the basis of the national legislation of the PRC. The object, the forms of domestic violence, the time for its implementation, legal problems and difficulties in Chinese case law, the legislative provisions related to prevention and control, the specifics of the Chinese experience in law enforcement are studied.*

Key words: *Chinese experience; domestic violence; legislative provisions;*

¹ В настоящата статия са използвани материали от китайски източници, чиито превод от китайски език е на автора.

Домашното насилие в Китай, както и в останалите държави по света, причинява сериозни вреди на физическото, емоционалното и психичното здраве на потърпевшите, независимо от пол, възраст, раса или социална принадлежност. От 70-те години на миналия век темата придобива широк международен отзвук и започва да се следи с нарастващ интерес от световната общност, която все по-настойчиво апелира за намаляване на различните видове щети чрез законови ограничения и разумна правна намеса. С цел превенция на проблема някои западни страни и региони започват да издават специални закони за борба с домашното насилие, които постигат значителен ефект.

След обстоятелни проучвания и задълбочен анализ на чуждия опит, базиран на богата съдебна практика в тази област, китайските законотворци приемат, че те оказват „положително влияние“ върху реформата на законите за борба с домашното насилие и ги поставят в основата на „вземането на правителствени решения“, но селективно и съобразно с „китайската специфика“.

Едва през последните години обаче, когато случаите на домашно насилие в Китай, най-често над жени и деца, драстично зачестяват, проблемът предизвиква сериозно внимание, въпреки че в страната законите се изготвят и прилагат до голяма степен от мъже, а семействата са обезкуражени да говорят публично по въпроса.

Понятието „домашно насилие“ 家庭暴力 (jiating baoli)

Според *Цъхай* 辞海², най-голямата енциклопедична книга в

² *Цъхай* 辞海 е най-голямата справочна книга в Китай, представляваща широкообхватна енциклопедия. Събирането и описанието на думите на този всеобхватен речник започва през 1915 г. и до ден днешен той непрекъснато се обогатява и допълва с нови думи. Първото издание излиза от печат през 1936 г.

Китай, понятието „насилие“ има две интерпретации, които най-общо се свеждат до:

* Използване на принудителна сила в политическата сфера;

* Прилагане на сила, водеща до нарушаване на личните, имуществените и други права на гражданите³.

В „Тълкуване на някои въпроси, свързани с прилагането на закона за *Семейното право на Китайската народна република*“ 《关于适用〈中华人民共和国婚姻法〉若干问题的解释》, приет на 24 декември 2001 г., ясно се посочва, че домашното насилие се отнася до деянието на извършителя, който посредством побои, или чрез използване на други способности и средства, причинява определена вреда на физическото или психичното здраве на членове на семейството си или „насилствено ограничава тяхната лична свобода“⁴.

Семейството, според интерпретацията на *Цъхай* (Cihai辞海), най-общо представлява „организацията и `родовите правила` на споделения живот между роднини, произтичащи от брак или осиновяване“⁵.

В китайското семейно право се приема, че семейството е „най-важният градивен социален обект“, формиран от роднини, които са в

Тълкуванията на термините в настоящия материал са взети от последното му издание, което е от м. август 2020 г. Виж: 陈至立. 《辞海》. 上海辞书出版社, 08.2020 (Чън Джъли (Съставител). *Цъхай*. Шанхай, изд. „Лексикография“, 08.2020).

³ Пак там, с.183.

⁴ “...家庭暴力即行为人以殴打、捆绑、残害、强行限制人身自由或者其他手段，给其家庭成员的身体、精神等方面造成一定伤害后果的行为。目前，我国家庭暴力的现象较多。”。 Цит. по: 华律网. 《当前我国家庭暴力的现状,原因和对策有哪些》 (Сдружение “Адвокати в Китай”. “Настоящата ситуация с домашното насилие в страната: причини и противодействие на домашното насилие в Китай”.) < <https://www.66law.cn/laws/29653.aspx>.> (отворен на 20.11.2023).

⁵ 陈至立. (Чън Джъли). Цит. съч., с. 251.

различни степени на родство. Роднинските отношения се определят въз основа на брак или осиновяване⁶.

Обект на домашно насилие

Обект на домашно насилие в КНР може да бъде само член на семейството, към което принадлежат жертвата и извършителя, т. е. да споделят едно общо семейство. Категорично условие е да са налице законоустановени семейни отношения. Обект на домашно насилие в Китай не могат да бъдат лица, които живеят без брак, или хомосексуални двойки. За да носи лична наказателна отговорност за неправомерните си действия, е необходимо достигане на законна възраст от виновника.

Време за прилагане на домашното насилие

Съгласно законодателството в КНР „домашно насилие“ *дзятин баоли* има тогава и само тогава, когато се отнася до насилието, което се случва по време на съществуването на семейни отношения, удостоверени чрез документ за скрепване на брак.

Форми на домашно насилие

От гледна точка на проявите на домашно насилие, то може да бъде разделено в три категории: активно (физическо) домашно насилие, неактивно (нефизическо) домашно насилие и съпротивително домашно насилие.

Според степента на вредата, активното домашно насилие се класифицира като: основно насилие и общо насилие.

⁶ 全国人民代表大会。《中华人民共和国婚姻法》。 国务院侨务办公室 。 (Общокитайско събрание на народните представители. *Закон за брака на КНР*. Сайт на Генерален офис на китайците в чужбина към Държавния съвет на КНР.) <<https://www.gqb.gov.cn/node2/node3/node5/node9/node101/userobject7ai1290.html>> (отворен на 08.11.2023).

Основните форми на домашно насилие са: физическо, психично, емоционално, сексуално и икономическо насилие. Някои китайски учени го систематизират като: физическо домашно насилие, вербално домашно насилие и сексуално домашно насилие⁷.

През последните няколко години, особено по време на драконовските карантинни мерки във връзка с разпространение на пандемията „Ковид-19“, в китайските социални платформи набира скорост нова форма на домашно насилие, т. нар. „онлайн тормоз“. Много често обидите в социалните медии, които „опетняват имиджа“ на жертвата, водят до тежки последици като депресия, разстройство на съня и храненето, дори до самоубийство.⁸ Според експерти, причината е силно развитото чувство за колективизъм в Китай, където унижението пред обществото се преживява тежко, създава чувство за безпомощност, водейки до драстични действия като самоубийство. От друга страна, за жертвите е много трудно да потърсят правна защита, тъй като *онлайн тормозът* не е квалифициран като престъпление в Китай.

⁷ 中国少年儿童文化艺术基金会女童保护基金, 北京众一公益基金会, “女童保护”2019年性侵儿童案例统计及儿童防性侵教育调查报告[EB/OL].2020-5-18[2020-5-25]. (Китайска фондация за детска култура и изкуство, Пекинска фондация за обществено благосъстояние „Защита на момичетата“ 2019. „Статистика на случаите на сексуално посегателство над деца“. Доклад от проучването на резултатите от обучението по сексуална култура и предпазване от сексуално насилие над деца. 18 май 2020 г.). <https://www.sohu.com/a/395990331_99996733> (отворен на 15.11.2023).

⁸ В страните от Далечния Изток - Китай, Япония, Корея, където е силно развито чувството за „чест и достойнство“, дори е от първостепенно значение, се наблюдава бум на самоубийствата заради „опетнено име“ вследствие на онлайн насилие. Според проучване „сред повече от 2 000 потребители на социални медии в Китай е установено, че около 4 от 10 респонденти са преживели някаква форма на онлайн насилие, като 16 % от жертвите са имали самоубийствени мисли, почти половината развиват тревожност, 42 % - безсъние, а 32 % - депресия“. Виж: Фрийдъм хаус. „Онлайн насилието в Китай расте, взима жертви“. [freedomhouse.org](https://www.freedomhouse.org). 27.03.2023, <<https://www.cash.bg/articles/15081/onlayn-nasilieto-v-kitay-raste-vzima-zhertvi>> (отворен на 28.11.2023).

Причини за домашното насилие в Китай

1. Влиянието на традиционната китайска култура

В продължение на хиляди години идеята за „мъжкото превъзходство“ и „женската малоценност“, както и предпочитанието на синове пред дъщери, е дълбоко вкоренена в китайската култура. В очите на повечето мъже в Китай предназначението на жената е най-вече за „продължаване на рода“, за грижи за съпруга и за възрастните му родители, както и за отглеждане на потомство, което тя да възпита в духа на „традиционните китайски ценности“. Оценката за това дали една жена е „добра“ и дали „става“ не зависи от нейните способности, нито доколко е успешна тя в кариерата си, а още по-малко от физическите ѝ дадености, а най-вече до каква степен умее да „управлява“ семейството си. Мъжете приемат жените за тяхна частна собственост и могат свободно да ги хокат, бият и малтретират по всевъзможни начини, вярвайки, че това е нормален подход за решаване на семейните конфликти. Някои жени, повлияни от традиционното мислене, приемат малтретирането в семейството като нещо напълно естествено. Така те стават жертви на домашен тормоз и не гледат на насилниците си като такива, а от друга страна, без дори да осъзнават, самите те отглеждат насилници, което води до дългосрочно съществуване на домашно насилие, особено в отдалечените и труднодостъпни селски региони в Западен и Югозападен Китай.

В основата на проблема е и представата у китайското общество, най-вече сред полицейските служители и съдиите, че бракът е „основна клетка на обществото“ и в тази връзка разводът е „много лош“.

2. Икономически причини

В някои части на Китай, особено в селските райони, където само мъжете работят и осигуряват семейния бюджет, жените им разчитат

единствено на тях за своята прехрана. Тази ситуация ги поставя в пълна икономическа зависимост, която принуждава жените да търпят безропотно и да се примиряват с всякакви актове на домашно насилие.

От друга страна, не са малко и случаите, в които доходът на мъжете не е толкова висок, колкото на жените им, предимно в големите китайски мегаполиси. Такъв тип мъже могат да изпитат психологически дисбаланс и да формират комплекс за малоценност, който избиват, използвайки физическа сила срещу съпругите си.

3. Вътрешни „семеини“ причини

Домашното насилие често се разглежда като „вътрешен семеен въпрос“ и намесата на външни лица е категорично нежелана. Повечето хора в Поднебесната 天下 вярват, че „едно шамарче“ вкъщи (не с обратната страна на ръката, а с длан) е най-естественото нещо на света и в тази връзка не би трябвало да предизвика какви да е проблеми, дори напротив. В някои отдалечени селски региони, особено сред етническите малцинства и до ден днешен се смята, че мъжът не е „мъж“, ако ежедневно не „потупва“ жена си вкъщи. Такъв тип „шамарче“ (буквален превод от китайски) не се прилага като наказателна мярка при евентуално недоразумение, спор или несъгласие в семейната двойка, а единствено като „признак на мъжественост“, не като физически гнет. Още от най-дълбоки времена битова поговорката „*Чуантоу дадзя чуануей хъ*“ 床头打架床尾和 (буквално „борба в главата на леглото води до мир в краката на леглото“). Трите ключови думи в тази „народна мъдрост“, както я наричат китайците, са: *легло*, *борба* и *мир*. *Леглото*, в случая, е символ на неприкосновеността и светостта на семейното ложе, като запазена, защитена територия, която никога „външен“ няма право да нарушава. Опозиционната двойка *борба-мир* е пряко свързана с противопоставянето *глава-крака*, олицетворяващо *начало-край*, т. е. един перманентен кръговрат като „краят“ (краката) завършва с „мир“. Но, за да завърши с мир, началото следва да е поставено с борба, война

и т. н. Китайската философия е изключително трудна за възприемане, особено за чужденци, но казано накратко, смисълът се корени в думата „хармония“, която е основополагаща норма в китайското възприятие за света. В този контекст на размисъл, няма как да бъде постигнат мир, ако преди това няма „война“ (пререкания, обиди, боричкания, шамари, побой, пердах и т. н., всичко, което ние некейтайците бихме квалифицирали като „домашно насилие“). Въпреки че в очите на един европейец този акт изглежда като някаква форма на „домашно насилие“, за китейците това е част от хармонията **ин-ян** (мъжко-женско начало), които взаимно се допълват и съществуването им е възможно единствено взаимно, като едно цяло.

Много жени от по-възрастното поколение, които най-редовно, дори ежедневно по няколко пъти са „пошляпвани“ от съпрузите си, не само мълчаливо одобряват съществуването на подобен род деяния, но често насърчават своите синове да продължават жив духа на вековната китейска „традиция“, а дъщерите си безропотно да търпят и да се подчиняват на нея. Такъв тип закостеняло „мислене“, естествено без грам мисловна дейност, неминуемо води до оправдаване на домашното насилие и в този смисъл до невъзможност на жертвите да получат своевременно социална защита, а да не говорим за квалифицирана правна помощ.

От друга страна, обаче е прелюбопитен фактът, че към днешна дата вече в няколко китейски града местната управа официално дава парично възнаграждение за „докладване на случаи на домашно насилие“. Първите такива случаи са документирани през 2021 г. в Чанджоу и Тайджоу, а от 2023 г. и градските власти в Уси, провинция Дзянсу, също въвеждат подобна мярка. Дори общинарите от Уси отиват още по-далече в борбата си за предотвратяване на домашното насилие, като в тяхна обява се чете, че ще възнаградят материално лица, които сигнализируют или се намесят в случаи на домашно насилие. „Хора, които открият и докладват случаи на действително

или предполагаемо домашно насилие, намесят се своевременно за предотвратяването му и съдействат на правоприлагащите органи при разрешаването на такива случаи, ще могат да кандидатстват за наградата“, се казва в съобщението на властите⁹. От коментари в многобройните китайски социални мрежи, като *уейсин* 微信(weixin), познат на Запад като *уйчат* (We Chat); *уейбо* 微博(weibo); *доуин* 抖音(douyin), което е китайската версия на Tik Tok; *куайшоу* 快手(kuaishou); *кюкю* QQ и др., е видно, че много хора одобряват мярката и призовават тя да стане национална.

4. Правни причини

Законодателството в КНР по отношение на домашното насилие все още е непълно и оперативността на закона продължава да не е достатъчно силна, дори някои китайски критици я определят като „слаба“¹⁰. Въпреки че *Наказателното право, Законът за защита на правата и интересите на жените* и други закони забраняват домашно насилие, те са само нормативни актове на макрониво, които нямат специфични методи и инструментариум за санкции и реално са с недоразвита, неефективна оперативна способност. В същото време отговорностите на различните правоприлагащи служби са размити и се нуждаят от допълнително подобрене.

5. Образователни причини

Липсата на образование и недостатъчната публичност на проблема са още една причина за домашно насилие. Извършителите и жертвите са повлияни от присъщото традиционно китайско мислене, съчетано с недостатъчни правни познания и сляпото вярване, че домашното насилие е семеен въпрос, който не засяга

⁹ Инвестор.БГ. „Китайски град дава парична награда за докладване на случай на домашно насилие“. Investor.BG, 10.07.2023, <<https://www.bgonair.bg/a/4-world/311974-kitayski-grad-dava-parichna-nagrada-za-dokladvane-na-sluchay-na-domashno-nasilie>> (Последен достъп на 03.11.2023).

¹⁰ 《当前我国家暴力的现状,原因和对策有哪些》(“Адвокати в Китай”). Цит. съч.

другите, камо ли да се издига до нивото на престъпление. Мълчанието на жертвата неминуемо допринася за продължаване на домашно насилие.

Анализ на настоящата ситуация на домашното насилие в Китай

Малтретирането в семейна среда битува на всички равнища в социума и не е свързано непременно с размера на семейния доход и икономическото благосъстояние на рода. Броят на случаите с домашното насилие над жени се разраства значително.

Според проучване, проведено от *Общокитайската федерация на жените* 中华全国妇女联合会(Zhonghua quanguo funv lianhehui), инцидентите с домашно насилие в Китай през 90-те години на миналия век се увеличават с 25,4 % в сравнение с 80-те години, което е относително бърз темп на нарастване¹¹. Данни от съдебни дела, третиращи този злободневен проблем, индикират, че в около 30 % от китайските домакинства са констатирани лица, претърпели различни степени и форми на семеен тормоз, като в някои региони техният брой дори надвишава 50%.¹². В края на XX в. (80-те - 90-те години),

¹¹ *Общокитайската федерация на жените* 中华全国妇女联合会 Zhonghua quanguo funv lianhehui е организация на жените в КНР, в която влизат представители от всичките 56 етнически групи и различни социални сфери. Тя е основана в Пекин през април 1949 г. , т. е. преди създаването на КНР. Основната цел е да защитава правата и интересите на жените, да насърчава равенството между половете и цялостното развитие на жените. Според официалния сайт на федерацията, тя има 10 централни организации и 14 пряко свързани звена. След XVIII конгрес на ККП в нея има 270 000 носители на приз и над 90 000 колектива. Над 70 000 жени са отличени като пример за постижения в различни социални области, а над 100 000 жени са получили карьерно израстване. Над 330 млн. души участват в търсенето на „най-хармоничното семейство“, от тях 2,66 млн. домакинства са избрани в различни категории.

¹² 中华全国妇女联合会, 全国妇联。《国家统计局.第三期中国妇女社会地位调查主要数据报告》[EB/OL].2011-10-21[2020-5-25]. (Общокитайска федерация на жените, Национално статистическо бюро. „Основни данни от Третото проучване на социалния статус на китайските жени“. Пекин, 2020). <<http://www.doc88.com/p-44759963422754.html>> (Последен достъп на 22.11.2023).

ситуацията може да бъде обяснена с все още недостатъчната информираност на голяма част от населението, с ниската или почти никаква степен на правна грамотност, а и с липса на какви да е закони, защитаващи правата на жертви на домашно насилие.

От друго проучване на *Общокитайската федерация на жените*, публикувано през 2020 г. и обхващащо периода от първите две десетилетия на XXI в., става ясно, че всяка четвърта жена в Китай е обект на физическо или вербално насилие, или е с ограничена свобода от своя брачен партньор, т. е. около една четвърт от всички китайски жени са претърпели насилие в брака си. Но активистите, позовавайки се на интервюта с насилени жени, смятат, че броят им е много по-голям, особено след като милиони бяха поставени под блокада по време на пандемията¹³.

На базата на вписвания в съда от този период се установява, че от новосъздадени 270 милиона китайски семейства приблизително 100 хиляди брака ежегодно се разтрогват поради „претърпяна форма на домашно насилие“¹⁴. Въпреки това, всяка година се регистрират по по-малко от 50 000 жалби. Аргументирането на китайските власти за невключването на хомосексуалните двойки в новия закон (*Закона за борба с домашното насилие на КНР*), който ще бъде разгледан по-долу, е базирано именно на факта, че „няма регистрирани“ случаи на насилие сред тях¹⁵.

¹³ Пак там.

¹⁴ 《当前我国家暴力的现状,原因和对策有哪些》(“Адвокати в Китай”). Цит. съч.

¹⁵ 蒋月。《我国反家庭暴力法适用效果评析——以2016—2018年人民法院民事判决书为样本》。[J].中华女子学院学报, 2019,31(03):13-22. (Дзян Юе. „Анализ на ефекта от прилагането на Закона за борба с домашното насилие в КНР: извадка от съдебни решения по граждански дела на народните съдилища от 2016 до 2018 г.“. - Journal of China Women's University, 2019, бр. 31, с. 13-22). Любопитна подробност е, че авторът на цитираното по-горе проучване е жена - Дзян Юе, многоуважаван съдия и професор в Университета на китайските жени, който подготвя кадри за Федерацията на жените в Китай.

Мащабно социологическо изследване сочи, че по-голямата част от жертвите на домашно насилие са домакини и техният брой съставлява 72%. Децата под 16 години наброяват около 15 %, а възрастните мъже – около 11 %. Степента на претърпените от домакинските щети е много по-тежка от тази на мъжете жертви; По-голямата част от извършителите са възрастни мъже в семейството, представляващи около 96%¹⁶.

Посоката на разпространение на домашното насилие е от селските към градските райони и от население с ниска към висока културна грамотност.

По отношение на социалния статус и ниво на образование, изследването посочва, че домашното насилие преобладава в семейства с по-ограничен образователен ценз и по-нисък социален статус, но според последните данни, един на всеки десет извършители е с висше образование. Притеснителен е фактът, че случаи на домашното насилие се наблюдават и сред семейства с много високо образование, солидно възпитание и значително социално положение - учители, лекари, юристи, политици и т. н. В тази връзка е уместно да спомена изключителния зрителски интерес към телевизионния сериал „*Не говори с непознати*“ 《不要和陌生人说话》 на прочутите китайски режисьори Джан Дзиендун и Дзян Уей, излъчен преди около година и половина по пекинския телевизионен канал BTV (Beijing TV).¹⁷ Екранизацията на филма е по действителен случай, при който главни действащи лица са уважаван хирург, който перманентно причинява неописуеми физически и психични травми върху съпругата си - учителка в едно от най-елитните училища в страната. Драмата завършва трагично със смъртта на главните герои, но

¹⁶ 中华全国妇女联合会。(Общокитайска федерация на жените). Цит. съч.

¹⁷ Филмът „Не говори с непознати“ е излъчен за първи път по нанкинската телевизия още през 2001 г., а сега може да бъде гледан по китайската платформа за филми „Дубан“. Виж: 豆瓣电影 [引用日期] 《不要和陌生人说话》.

сюжетът поражда много въпросителни сред китайското общество, поставяйки началото на интересни дебати за различни начини, методи и средства, с които може да бъде разрешен този толкова наболял социален проблем.

Нормативни актове, имащи връзка с борбата с домашното насилие в Китай

От 1950 г. насам, всички нормативни актове в Китай се обнародват във вестник „Женмин жъбао“ 人民日报¹⁸, а оттам останалите медии ги популяризират сред китайската общественост. Категорично не може да се говори за никаква еквивалентност с Китай, но за да стане по-ясно, китайският „Женмин жъбао“ изпълнява функциите на нашия „Държавен вестник“.

* Първата законодателна разпоредба, свързана с превенцията и контрола над домашното насилие в Китай се отнася към началото на нашия век. На 31 март 2000 г. областната управа на провинция Хунан формулира, приема и издава **Резолюция за предотвратяване и спиране на домашното насилие в провинция Хунан** 湖南省人民代表大会常务委员会关于预防和制止家庭暴力的决议 (Hunansheng Renmin Daibiao Dahui Changwu Weiyuanhui Guanyu Yufang he Fangzhi Jiating Baoli de Jueyi), която се превръща в първия местен регламент срещу домашното насилие в страната и отваря широко вратата за навлизане на термина „домашно насилие“ в правната област. След нея такъв вид „резолуции“ започват да се издават в почти всички провинции и автономни региони в КНР.

* **Законът за брака на Китайската народна република**, 中华人民共和国婚姻法(Zhonghua Renmin Gongheguo Hunyin Fa).

¹⁸ Визирам времето след създаването на КНР на 1 октомври 1949 г. „Женмин жъбао“ е орган на ЦК на ККП Китайската комунистическа партия,

Първият Закон за брака на КНР е обнародван на 1 май 1950 г., но тридесет години по-късно, по време на Третата сесия на V конгрес на *Общокитайското събрание на народните представители* 全国人民代表大会 (Quanguo Renmin Daibiao Dahui)¹⁹, съкратено *ОСНП* (на [китайски](#): 人大 Женда), неговото действие е отменено с гласуван и приет на 10 септември 1980 г. Закон, който влиза в сила на 1 януари 1981 г. За целите на настоящото проучване обаче е много по-важна датата 28 април 2001 г., когато се провежда 21-то заседание на Постоянния комитет на IX-то *ОСНП*, което ревизира дотогава действащия *Закон за брака на КНР* и в няколко свои члена и параграфа безусловно включва термина „домашно насилие“²⁰.

На 28 май 2020 г. Третата сесия на XII конгрес на *ОСНП* гласува *Граждански кодекс на КНР* 中华人民共和国民法典 (Zhonghua Renmin Gongheguo Minfadian), който влиза в сила на 1 януари 2021 г. и отменя действието на *Закона за брака на КНР*. *Гражданският кодекс* обаче не предвижда отделно обвинение за домашно насилие и в този смисъл то не е обект на гражданското право. Дали домашното насилие представлява престъпление и ако е квалифицирано като такова, какво наказание трябва да получи „престъпникът“, се решава от наказателното право. За лицата, които извършват домашно насилие, което вече е потвърдено по законен ред като „престъпление“, наказателната отговорност се преследва съгласно закона. В китайския

¹⁹ *Общокитайското събрание на народните представители* (съкратено на български *ОСНП*) е висшият законодателен орган на [Китайската народна република](#) (Парламентът) и „най-висшият [държавен орган](#)“ в страната, съгласно [конституцията на КНР](#). В състава му влизат народни представители, избрани от [провинциите, автономните региони, градовете на централно подчинение](#) и [въоръжените сили](#).

²⁰ 《中华人民共和国婚姻法》。(Закон за брака на КНР). Цит. съч.

наказателен кодекс са заложени престъпления като злоупотреба и умишлено убийство и само за тях се предвиждат наказания²¹. Ако домашното насилие отговаря на съставните елементи на едно от тези престъпления, то може да бъде наказано съгласно съответните разпоредби на *Наказателно-процесуалния кодекс* за това престъпление, а жертвата има право да заведе частно наказателно преследване посредством инициране на частна тѣжба от пострадалия или неговия адвокат до *Народния съд на КНР*²².

* *Законът на Китайската народна република за защита на правата и интересите на жените* 中华人民共和国妇女权益保障法 (Zhonghua Renmin Gongheguo Funv Quanyi Baozhang Fa). Този закон е приет на 3 април 1992 г. на Петата сесия на VII национален народен конгрес. Той, както и всички други законови разпоредби в Китайската народна република, е изготвен и формулиран съгласно с *Конституцията на КНР* 中华人民共和国宪法 (Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa), в защита на законните права и интереси на жените. Неговата същност се изразява в „насърчаване равенството между половете“, в „цялостното и хармонично“ развитие на жените и ролята им в „модернизацията на страната“ и възпитаването на подрастващото поколение в „традиционните китайски ценности“²³. Първото му изменение и допълнение е в съответствие с *Решението за изменение на Закона на Китайската народна република за защита на правата и интересите на жените*, прието на 17-то

²¹ 《当前我国家庭暴力的现状,原因和对策有哪些》(“Адвокати в Китай”). Цит. съч.

²² Пак там.

²³ 全国人民代表大会。《中华人民共和国宪法》(2018修正)[M]. 北京: 中国法制出版社, 2018. (Общокитайско събрание на народните представители. *Конституция на Китайската народна република (изменение от 2018 г.)* Пекин, Изд. „Правна литература“, 2018, с. 19).

заседание на Постоянния комитет на X национален народен конгрес на 28 август 2005 г.

С оглед проблематиката на настоящето проучване е изключително важно да се отбележи, че с тази редакция от 2005 г. проблемът с домашното насилие придобива законови измерения от гледна точка на защитата на правата и интересите на жените. Освен това, този нов Закон вкарва клаузата, че предотвратяването и спирането на домашното насилие е „отговорност на държавата“. Нещо повече, той формулира отговорностите на съответните служби, институции и организации²⁴.

Второто му изменение и допълнение е базирано на *Решението за изменение на петнадесет закона*, включително и Закона на Китайската народна република за защита на дивата природа, всички те приети на 6-то заседание на Постоянния комитет на XIII национален народен конгрес на 26 октомври 2018 г.²⁵.

Динамичните промени в развитието на китайското общество водят до неизбежното ревизиране на дотогава действащия Закон и на 30 октомври 2022 г., по време на 37-то си заседание, Постоянният комитет на XIII-ия национален народен конгрес на КНР приема нов ***Закон на Китайската народна република за защита на правата и интересите на жените***, който влиза в сила на 1 януари 2023 г. С приемането на измененията и допълненията в новия закон, не само изрично е предвидено „предоставянето на помощ на жертвите на домашно насилие“, но

²⁴ 全国人民代表大会。《中华人民共和国妇女权益保障法》（2018修正）[M]. 北京：中国法制出版社，2018. (Общокитайско събрание на народните представители. *Закон на Китайската народна република за защита на правата и интересите на жените (втора поправка)*. Пекин, Изд. “Правна литература”, 2018, с. 12).

²⁵ Пак там, с. 2.

и юридическата отговорност за домашно насилие вече не се ограничава до изискването на *Закона за брака на Китайската народна република* (от *Гражданския кодекс на КНР*, в сила от 1 януари 2021 г.), че вредите (имуществени и неимуществени) могат да бъдат претендирани „само в случай на развод“²⁶.

* *Закон на КНР за административните наказания при управление на обществената сигурност* (中华人民共和国治安管理处罚法 Zhonghua renmin gongheguo zhian guanli chufa fa), приет на 28 август 2005 по време на 17-то заседание на Постоянния комитет на Х-то Общокитайско събрание на народните представители ОСНП. Влезнал в сила на 1 март 2006 г. Тогавашният президентът на КНР Ху Дзинтао подписва Заповед N38, съдържаща шест глави и 119 члена²⁷.

След шест години, на 26 октомври 2012 г. в рамките на 29-то заседание на Постоянния комитет на XI-то Общокитайско събрание на народните представители е гласувана и приета поправка в съответствие с *Решението за изменение на Закона на КНР за административните наказания при управление на обществената сигурност*.²⁸

През юни 2024 г. на 10-то заседание на Постоянния комитет на XIV-то Общокитайско събрание на народните представители се обсъжда преработения проект, т. е. т. нар. на китайски „Втора поправка“ на *Закона на КНР за административните наказания при управление на обществената сигурност*, но към настоящия момент все още не е влезнала в сила. Тя предвижда „три вида административни наказания за нарушения на личните права на

²⁶ 《中华人民共和国婚姻法》。(Закон за брака на КНР). Цит. съч.

²⁷ 全国人民代表大会。《中华人民共和国刑法》(2019修正) [M]. 北京: 中国法制出版社, 2019. (Общокитайско събрание на народните представители. *Наказателен кодекс на Китайската народна република*. Пекин, Изд. “Правна литература”, 2019, с. 3).

²⁸ Пак там, с. 5.

гражданите:

1. Предупреждение;
2. Глоба;
3. Задържане²⁹.

Китайският опит в правоприлагането показва, че ефектът от предупрежденията и глобите за нарушителите е доста ограничен. На практика се оказва, че задържането е най-възпиращата санкция за извършителите, която, от една страна, **въздейства предупредително-възпиращо, от друга, има поправително-възпитателен ефект.**

Разпоредбите на законовите и подзаконовите нормативни актове относно приложимите условия на задържане обаче не са достатъчно ясни и обективни, което затруднява тяхното изпълнение. Що се касае до случаите на „домашно насилие“, то санкциите са минимални, а според думи на жени, претърпели различни форми на насилие в дома, мерките за неотклонение рядко се изпълняват, дори най-леките като подписка и гаранция. А „изнасилване в домашна среда“ или „сексуално домашно насилие“ е много трудно доказуемо в китайските съдилища³⁰.

* *Законът за борба с домашното насилие в КНР* 中华人民共和国反家庭暴力法 (Zhonghua renmin gongheguo fan jiating baoli fa), приет и обнародван през м. май 2015 г. , влиза в сила от 1.03. 2016 г.³¹.

Както се видя от гореизложения материал, до този момент в Китай не съществува специализирано законодателство за борба с

²⁹ 《人民日报》 (Вестник „Женмин жъбао“, 05.07.2024 г.).

³⁰ 《当前我国家庭暴力的现状,原因和对策有哪些》 (“Адвокати в Китай”). Цит. съч.

³¹ 全国人民代表大会。《中华人民共和国反家庭暴力法》。(Общокитайско събрание на народните представители. Закон за борба с домашното насилие на КНР. Сайт на Държавния съвет на КНР (китайското правителство). <https://www.gov.cn/xinwen/2015-12/28/content_5028411.htm > (Последен достъп на 18.03.2024).

домашното насилие и именно неговата липса представлява основната трудност за правна намеса. За противодействие срещу този социален бич, съдебната практика използва съответните правни разпоредби, въз основа на действащите закони, на подзаконовите актове и на правните тълкувания на *Върховния народен съд на КНР* 最高人民法院 (Zuigao Renmin Fayuan), единственият орган, който по закон има право да извършва тълкуване на правни норми и да издава *тълкувателни решения* или *тълкувателни постановления*, но всички те са водещи норми и са разпръснати в законодателството: в Закона за брака на Китайската народна република, в Закона на Китайската народна република за защита на правата и интересите на жените, в Закона на Китайската народна република за управление на обществената сигурност и наказанията, в Наказателното право на Китайската народна република, както и във върховния закон - Конституцията на Китайската народна република.

Приемането на *Закона за борба с домашното насилие* е огромен успех за китайската законодателна власт. Той поставя нов етап в нелеката схватка на държавата срещу това обществено зло, забранявайки по недвусмислен и категоричен начин „всякаква форма на домашно насилие“, включително и психическия тормоз. Новият закон спомага и за получаването на „ограничителни заповеди“ от съда, които ще бъдат разяснени по-долу. След март 2016 г., когато законът влиза в сила, всяко потърпевшо лице може да поиска от съдебните власти заповед за защита, в случаите, когато „вече е пострадало от домашно насилие или е изправено пред такава заплаха“³². За последните пет години в Китай са издадени над 13 000 ограничителни заповеди, на базата на съдебни дела за домашно насилие³³. С приемането на закон, забраняващ домашното насилие,

³² Пак там.

³³ 《当前我国家庭暴力的现状,原因和对策有哪些》(“Адвокати в Китай”). Цит. съч.

„най-висшият държавен орган“ в страната, съгласно *Конституцията на КНР* - Китайският парламент (*ОСНП*), на практика осъществява всеобхватни разпоредби по въпросите, свързани с малтретиране в семейна среда, които се отнасят и до „несемейни двойки“, живеещи на семейни начала, но не защитават правата на хомосексуалните двойки³⁴.

* В тази последователност няма как да бъде отмината и *“Заповедта за защита на личната безопасност”* 人身安全保护令 (*Renshen Anquan Baohu Ling*), която има изцяло възпиращ, възпрепятстващ характер и въпреки че в нейната формулировка не присъства терминът „домашно насилие“, в Китай тя се издава и прилага единствено с цел превенция на домашно насилие³⁵. В тази връзка, а и за опростяване на изказа, в настоящата статия използвам съкратената форма „ограничителна заповед“. След издаването на ограничителна заповед за защита на жертвите на домашно насилие, тя по възможно най-бързия начин се връчва на страните и подлежи на незабавно изпълнение.

Както се вижда, китайските власти подхождат изключително отговорно, отчитайки сериозността на проблема с насилието в семейството и непрекъснато подобряват законодателната си система по отношение на това явление, което често е negliжирано в традиционната китайска култура, но от друга страна, тези постижения очевидно не могат да бъдат в крак с все по-нарастващата тенденция на зачестяване на случаите на домашното насилие в световен мащаб,

³⁴ Медиапул. „Китайските хомосексуални двойки не са защитени при домашно насилие“. Mediapool.bg, 27.12.2015, <<https://www.mediapool.bg/kitaiskite-homoseksualni-dvoiki-ne-sa-zashtiteni-pri-domashno-nasilie-news243567.html>> (Последен достъп на 08.11.2023).

³⁵ 最高法。《最高法发布人身安全保护令司法解释更好保护家暴受害人》-新华网。2022-07-15. (Върховен съд на КНР. „Върховният съд тълкува Заповедта за защита на личната безопасност, с цел превенция от домашно насилие“. Агенция “Синхуа”, 15.07.2022 г.).

особено по време на пандемията от COVID-19, а и в т. нар. постковид период.

Някои правни проблеми на борбата с домашното насилие в КНР

Въпреки че в Китай е изградена устойчива система за правна защита в случаите на домашно насилие, все още съществуват множество законодателни проблеми, които сериозно ограничават напредъка на работата в тази сфера. Сред тях са:

**** Неясен обхват на терминологията***

Както стана въпрос по-горе в хода на изложението, термините „домашно насилие“ и „членове на семейството“ са доста размити и се нуждаят от по-ясно дефиниране. Използвайки различни законодателни техники, които съчетават тълкуване и изброяване, понятието „домашно насилие“ в Китай се формулира в съответствие с „националните условия“ на азиатската страна и се отнася до следните поведения, които възникват между членовете на семейството и „причиняват физическо и психично увреждане“:

- (1) Физическо увреждане, принуда;
- (2) Духовно насилие, принуда;
- (3) Сексуална принуда;
- (4) Умишлено увреждане или лишаване от имущество;
- (5) Други поведения, които причиняват физическо и психично увреждане на членовете на семейството”³⁶.

Терминът „членове на семейството“, както се използва в този закон, се отнася до съпрузи; преки кръвни роднини или преки по закон роднини; косвени кръвни роднини или косвени по закон роднини в рамките на три поколения; както и тези, които имат „специфични отношения“ като любов, съжителство³⁷.

**** Трудности при прилагане на системата за тежест на***

³⁶ Пак там.

³⁷ Пак там.

доказване

Доказателствената тежест при случаи на домашно насилие в китайската съдебна практика е относително трудна. Законът за домашното насилие улеснява получаването на ограничителни заповеди, но съдиите искат доказателства за физическо насилие, като на практика не зачитат вербалното и емоционалното насилие. В периода март 2016 г., когато законът влиза в сила, до декември 2018 г. в китайските народни съдилища са регистрирани само 5860 молби за ограничителни заповеди и са одобрени по-малко от две трети от тях, според организацията за права на жените в Пекин³⁸. Съдебните органи често не разполагат с доказателствен материал по време на разследването, изправени пред огромни трудности, както при получаването му, така и при удостоверяването на автентичността му. За да намалят максимално тежестта на събиране на доказателства за жертвите на домашно насилие, някои адвокати се позовават на различни правила за доказване, прилагайки по изключително гъвкав начин разпоредби, свързани с допустимостта на доказателства, стандартите за доказване, тежестта на доказване, процедурите по съдебна преценка и др. в гражданските спорове.

**** Трудности за намесата на съдебните органи***

Въпреки че страната прие Закон за домашното насилие през 2016 г., китайското законодателство е все още непълно в тази област; липсват подробни разпоредби за действие в правоприлагането, а домашното насилие често завършва с убеждаване и разговор, които не могат фундаментално да ограничат, а още по-малко да елиминират напълно проблема. Физическото и психичното здраве на жените и децата също не са гарантирани. Освен това, санкциите за извършителите са минимални, ефектът от предупрежденията и глобите за нарушителите е почти нулев, заповедите за неотклонение

³⁸ 蒋月。(Дзян Юе). Цит.съч., с. 18.

(мярката за неотклонение задържане под стража) много рядко се изпълняват, а „изнасилване в домашна среда“ или „сексуално домашно насилие“, както стана въпрос по-горе, е много трудно доказуемо в китайските съдилища³⁹.

*** Трудности за получаване на развод**

Нарастващият процент на разводите в Китай буди все повече тревога сред обществото, затова в *Закона за домашното насилие* законотворците залагат все повече пречки пред семейните двойки, за да не могат те да се разделят прибързано. От друга страна, обаче защитниците на правата на жените смятат, че той ще задържи по-дълго време хората, заклещени в бракове с насилие. Въпреки че *Законът за брака* посочва, че домашното насилие е „достатъчно основание“ за развод, разводът в Китай с всяка изминала година става все по-труден и по-труден. В народните съдилища семейните двойки активно са насърчавани да опитат да се помирят в името на „социалната и семейната хармония“ по всевъзможни начини, един, от които е налагане на допълнителен 30-дневен „период на сближаване“. Китайските съдебни власти не могат още на първото заседание директно да разрешат разтрогване на брака. Разводът се разглежда по-скоро като личен провал, отколкото като „спасителна лодка“ в случаите на домашно насилие.

В този ред на мисли, голяма популярност не само в Китай, но и в САЩ и други страни по света, придоби „случаят Лиу“, при който съдът отказва да разтрогне брака на жена от Шанхай, на име *Лиу Дзънян*, въпреки безспорните доказателства от охранителни камери, запечатали жестокото малтретиране от страна на мъжа и. След като самата Лиу качва в сайта *Уейбо* видеоклипа с побоя над нея, който е разгледан повече от милиард пъти, стотици хиляди китайски потребители се обединяват в нейна защита. Но чак, когато The New

³⁹ Пак там, с. 15.

York Times разказва историята ѝ, се поставя началото на национален дебат за два от най-големите проблеми, пред които са изправени жените в Китай: „разпространението на домашното насилие и трудностите за постигане на справедливост в правната система срещу тях“⁴⁰. Именно този мощен обществен натиск довежда до последвалите законодателни промени.

Китайски *извънсъдебни* мерки за “изкореняване” на домашното насилие

„Законът си е закон“, казват китайците, но според тях, проблемът с домашното насилие не може да бъде решен само със закон, а са необходими и други „подкрепящи мерки“. Като силна социална държава, Китай придава изключително голямо значение на въздействието на социалните сили, на формирането на правилна концепция и „осъзнатост“ в борбата за предотвратяване на престъпни дейности в областта на брака и семейството. Сред тях са:

1. Създаване на *местни комитети* (наричани още „квартални“ или „селски“ комитети). Функцията им е медиационна, също както и при женските федерации и други организации за защита правата на жените и децата. Жертвите на домашно насилие отправят жалби към местните комитети и съответните им звена, а тяхната роля е да посредничат между жертвата и извършителя, възпирайки насилника. Ако актът на насилие в семейството се повтори и то продължи, местните комитети първо провеждат разговор, с който се опитват да ги разубедят да извършват „злонамерени деяния“ и в случай, че няма постигнат резултат, уведомяват местните органи на обществената сигурност (квартални милиции) да спрат насилието. Ако след този „разговор“ се извърши повторно домашно насилие и

⁴⁰ БГ войс. „В Китай: Съпругът ти те пребива, но съдът не разрешава развод“. Bgvoice, 17.09.2020 г. <<https://bgvoice.com/v-kitai-suprugut-ti-te-prebiva-no-sudut-ne-razreshava-razvod>> (Последен достъп на 03.11.2023).

жертвата отново отправи жалба, органите за обществена сигурност налагат административни санкции в съответствие с правните разпоредби на наказанията за управление на обществената сигурност.

2. Създаване на система за социално подпомагане, наречена *“корпус за реагиране”*.

3. Създаване на *„система за разделяне“* като допълнение към *„системата за съжителство“*. Най-общо казано, това са институции за социална помощ, подобни на приютите за жертви на домашно насилие, чието предназначение е да разделят извършителите и жертвите на насилие в подходящо време.

4. Създаване на *„система за партньорска проверка“*. В няколко града в провинция Джъдзян, в Източен Китай, наскоро започна да функционира пробен механизъм, чрез които бъдещите брачни партньори могат да проверяват за наличие на *„история на насилие“* или липса на такава преди да се оженят и по този начин да предотвратят евентуално домашно насилие. Доколко този механизъм ще проработи, предстои да видим.

Икономически измерения на реформата на защитата от домашно насилие и ролята на превенцията

доц. д-р Теодора Пенева

Институт за икономически изследвания,
Българска академия на науките

Economic dimensions of domestic violence protection reform and the role of prevention

Associate Professor Teodora Peneva, PhD

Economic Research Institute, Bulgarian Academy of Sciences

***Резюме:** Докладът разглежда икономическите измерения на реформата на защитата от домашно насилие, като си поставя за цел да измери и оцени финансирането преди и след реформата, да разгледа ролята на превенцията и потенциалния ефект от реформата в дългосрочен план. Обект на изследването са Националните програми за превенция и защита от домашно насилие за периода от 2011 до 2023 г., като обхват, насоченост, ефективност, както и ролята на превенцията за по-добър ефект.*

***Ключови думи:** Реформа, социална защита, финансиране, бюджет*

***Summary:** The report examines the economic dimensions of domestic violence protection reform, aiming to measure and assess the state funding before and after the reform, consider the role of prevention and the potential long-term effect of the reform. The object of the study is the National Programs for Prevention and Protection from Domestic Violence for the period from 2011 to 2023, with its scope, focus, effectiveness, as well as the role of prevention for better effect.*

***Key words:** Reform, social protection, financing, budget*

Увод

С приемането на измененията и допълненията към Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН) в обществото се постави начало на реформата за защита, но все още не са налице редица механизми, които да доведат до желанния ефект. Настоящата статия твърди, че законодателните промени в този вид не предоставят достатъчно измерители за достъпността и ефективността на механизма за защита и закрила от домашно насилие (ДН). Необходими са повече усилия на реформата не само към началните фази на управленския процес на идентифициране, популяризация на проблема и обучения, а към засилване на механизмите на освидетелстване, наказания и мониторинг на резултатите от различните програми¹. Ако управленският процес на закрилата не е цялостно и равномерно покрит от реформата във всяка една фаза, то реформата е обречена на неуспех.

Настоящата статия цели да измести дебата от дефиницията за насилие и процеса на идентификация, и да посочи възможностите за икономическо измерване на програмите за превенция и защита като обхват (достъпност) и резултати (ефективност). Ефикасността на програмите, в смисъл на разход за администриране на програмите, така както е описан в оценката на политиките за защита от домашно насилие на Европейски съюз², е практически невъзможно да се изчисли, поради несистемното и разпръснато предлагане на информация, както и липсата на целеполагане с индикатори измерващи ефективността на политиката. Констатира се голямо наличие на наръчници и документи в подкрепа на първите фази на

¹ Костадинова, Р. Юридически механизми за защита на пострадалите от домашно насилие. Юридическо списание на НБУ - Law Journal of NBU (3). 2008. с. 19-33.

² European Commission (2022). Study to support the Impact Assessment on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence A report submitted by ICF S.A. ISBN 978-92-76-53170-8. Submitted to: DG Justice and Consumers Directorate D: Equality and Union Citizenship.

процеса, но не и за мониторинг, отчет, наказания и подобрене на нивата на насилие в обществото. В случая доброто планиране, прилагане и мониторинг на политиката на защита и закрила се разглеждат като роля на превенцията.

Анализът е направен съобразно разделението на Националната програма за превенция и защита от домашно насилие за 2023 г.³, а именно: 1) Институционални и организационни мерки; 2) Превенция; 3) Обучение и квалификация; 4) Защита, възстановяване и реинтеграция на пострадалите от ДН/работа с извършители; 5) Законодателни мерки и 6) Контрол и оценка. Направен е опит за систематизиране на липсващите индикатори за оценка на достъпността и ефективността на програмата.

1. Открити пропуски в програмите за защита от домашно насилие до реформата

1.1. Липса на измеримост и проследяване на целите

Един от най-важните фактори за успешна програма е поставянето на цели. В момента целите говорят за изграждане на институционални механизми за координиране и мониторинг на дейностите по превенция и защита от домашно насилие, като очакваните резултати от изпълнението на целта най-общо са: 1) стандартизиран подход в изпълнението на дейности по превенция и защита; 2) разпознаваемост на явлението и обществена нетърпимост към проявленията му; 3) ефективност и висок стандарт на дейности по превенция и защита; 4) предотвратени рецидиви и предоставяне качествени услуги на пострадалите; 5) промени в законови и поднормативни актове; 6) изготвяне на препоръки за усъвършенстване. Тези цели не са променени в проследените

³ Национална програма за превенция и защита от домашно насилие за 2023 г., достъп на <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1610>. Последен достъп на 03.05.24 г.

програми от 2011 г. до 2023 г., като единствено в раздел IV е разширен обхватът, с добавени и извършителите освен пострадалите.

Целта на програмата би следвало да е ясно свързана с крайните резултати на намаляване на броя случаи на домашно насилие, пострадали и жертви на домашно насилие, като се попречи на хората да станат извършители и жертви⁴. В момента като резултат се очаква единствено предотвратени рецидиви.

Прави впечатление, че целите или резултатите в момента нямат зададени индикатори за проследяване и изпълнение, и по този начин не са измерими, или съпоставими с даден период. Дори целта на раздел първи – изграждане на институционални механизми – няма краен срок, и изглежда е постоянна цел за постоянно изпълнение.

1.2. Липса на ясна категоризация на индикаторите и зададени цифрови измерения

На първо място липсва ясна категоризация на индикаторите в програмите за защита и намаляване на домашното насилие. Подобна категоризация може да засяга два типа⁵: 1) Индикатори, свързани с процесите, измерващи ефективността на програма или политика; и 2) Индикатори за резултати, измерващи средносрочни и дългосрочни промени свързани с разпространението на домашно насилие. Друга категоризация е според относителния срок на поставените цели: 1) Индикатори свързани с процесите (като най-краткосрочни); 2) Средносрочни целим 3) Дългосрочни цели; 4) Крайна цел⁶. Възможно е индикаторите да се категоризират според четирите основни нива на

⁴ United Kingdom HM Department. Tackling Domestic Abuse Plan. p. 27. March 2022. Достъпна на следната връзка – https://assets.publishing.service.gov.uk/media/624422988fa8f527785ed11c/E02735263_Tackling_Domestic_Abuse_CP_639_Elay_002_.pdf. Последен достъп на 03.05.24 г.

⁵ ANROWS. Counting on Change. A Guide to Prevention and Monitoring. Published by Our Watch 2017. p. 34. Достъпна на следната връзка – https://media-cdn.ourwatch.org.au/wp-content/uploads/sites/2/2019/06/27043538/OurWatch_Counting-on-Change_AA.pdf. Последен достъп на 03.05.24 г.

⁶ Пак там, стр. 4

работа с домашно насилие – индивидуално ниво, ниво социална услуга, ниво система, и ниво общност⁷.

Индикаторите, които в момента се залагат в програмите за превенция и защита от ДН в България не са добре категоризирани и недостатъчни, за да оценят точно напредъка по обхвата и ефекта на мерките, без измеримост в цифри, което да позволи проследяемост във времето, и оценка на постигане на определено ниво и надграждане на целите, и без съответствие с изпълнението на цели. Законово основание за събирането на данните свързани с деца, жертви на насилие в България, е обобщено в доклад⁸, но реалността показва, че преди 2019 г. тези данни са практически недостъпни. Всички налични мониторингови доклади се базират на данни от ad hoc извадкови изследвания за конкретен регион, или за конкретна целева група, и нямат възможност за последователност във времето и проследяване на развитието. Въпреки публикуваната Методология за мониторинг на политики и институционални практики в сферата на домашното насилие⁹, приложението на препоръките е непълно, но и трудно изпълнимо, предвид необходимостта от събиране на първични данни чрез анкети или друг тип изследване. Изцяло липсва измеримост на поставените цели чрез тези индикатори, тъй като цифри не се прилагат, освен по изключение.

⁷ United Kingdom HM Department. Tackling Domestic Abuse Plan. p. 14. March 2022. Достъпна на следния линк - https://assets.publishing.service.gov.uk/media/624422988fa8f527785ed11c/E02735263_Tackling_Domestic_Abuse_CP_639_Elay_002_.pdf. Последен достъп на 03.05.24 г.

⁸ Атанасов, Н., Раданова, Ю. Институт по медиация и управление на спорове, Анализ на националното законодателство, отнасящо се до системите за събиране на данни за деца, жертви на насилие в България, 2023.

⁹ Център за изследване на демокрацията, Фондация П.У.Л.С. Домашно насилие и насилие основано на пола в България. Методология за мониторинг на политики и институционални практики. Достъпна на следния линк – https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2021_12/GENDI_methodology_bg_web.pdf. Последен достъп на 03.05.24 г.

1.3. Липса на прозрачност, съпоставимост и възможност за консолидиране на финансовия ресурс

В програмите не е зададен ясно финансовия ресурс, с който се обезпечават мерките по изпълняване на целите. Мерките към всеки раздел са 1) „в рамките на одобрени разходи“; 2) „средства от норвежки финансов механизъм 2014-2021; 3) „в рамките на бюджета и осигуреното финансиране от...“ и следва изброяване на редица неправителствени организации и институции; или 4) „от бюджета на НБПП - средства за сметка на адвокатски колегии“.

Това означава, че в програмата се залагат мерки, които вече са одобрени и финансирани по различни програми на европейско ниво, преди да бъдат изпълнени у нас, а не са зададени от нашето правителство по собствена инициатива.

Оказва се практически невъзможно да се изчисли общият бюджет изразходван от държавата, частните дарители и НПО за провеждане политиката на защита и превенция от домашно насилие. Съществуват спорадични данни за: 1) Проектно финансиране за изследвания за набиране на емпирични данни, за провеждане на информационна кампания, за услуги за подкрепа на жертвите на домашно насилие и насилие, основано на полов признак, за услуги за подкрепа на жертви на домашно насилие и т. н. 2) Предвидено финансиране в държавните бюджети на Министерство на правосъдието за 2023, 2024 и 2025 г. (по 450 000 лв. на година) 3) одобрени предстоящи проекти в юни 2023 - 17 проекта за 337 882 лв.; 4) Национална телефонна линия с годишен бюджет от 65 000 лв. през 2023 г.

Изцяло липсва свързаност на това финансиране по отделните цели и индикатори, определени в ежегодните програми. За пример, програма за оценка на финансовия разход за излизане от връзка с насилие в Австралия, е докладвала изразходвани 89 млрд. щ. д. за извеждането на 19 000 души от риска на домашно

насилие¹⁰. Този тип статистика и икономическо/финансово измерение у нас липсва. Въпреки предходна практика да се дава финансова стойност за всяка мярка, тази практика е непълна, а с течение на времето дори изчезва. Затова в статията са отправени препоръки за подобряване на отчетността в изводната част, след подробен анализ на индикаторите в програмите.

2. Критичен преглед на индикаторите в програмите за защита от домашно насилие до реформата и предложения за оптимизиране

Основните измерими, количествени индикатори, които се посочват в програмите са обобщени и анализирани за всеки раздел, с конкретни предложения:

2.1. Раздел I: Институционални и организационни мерки **Таблица 1: Индикатори в раздел I**

Общ брой (неповтарящи се) индикатори: (1+7)
Количествени индикатори: Брой проведени срещи
Качествени индикатори: Създаден координационен механизъм за дадена област/град; подобро взаимодействие между ресорните институции; получена своевременна и индивидуално ориентирана подкрепа на пострадали лица; подобряване на правната помощ; улесняване на достъпа на гражданите до първична правна помощ; изготвен доклад.

Оценка: От начертаните резултати в конкретните мерки не става ясно как ще се постигне целта на този раздел - стандартизиран подход в изпълнението на дейности по превенция и защита. Дори мярка като „разширяване на мрежата от регионални центрове за

¹⁰ Department of Social Services Report, 2023: Evaluation of the Escaping Violence Program. Виж на следния линк – <https://www.dss.gov.au/women-programs-services-reducing-violence-safety-programs/evaluation-of-the-escaping-violence-payment-evp-trial>. Последен достъп на 03.05.24 г.

консултиране към Адвокатските съвети към Адвокатските колегии“ не дават конкретика за очаквания брой центрове и регионалното им разпределение. Посочват се единични градове при разработка на координационни механизми, и не се дава представа за постигната степен на изчерпателност на градовете с ефективно работещи такива механизми.

Препоръка: Картографиране на институционалната дейност по ниво на развитие, и поэтапно цялостно включване на населените места при които не са проведени дейностите по оптимизиране на механизмите.

2.2. Раздел II: Превенция

Таблица 2: Индикатори в раздел II

Общ брой (неповтарящи се) индикатори: (13+11)
Количествени индикатори: Брой разпространени брошури; брой идентифицирани и регистрирани жертви; брой насочени жертви към социални услуги; брой проведени дейности и събития за кампанията, брой кампании; брой публикации; брой гледания и достигнати зрители; намаляване случаите на агресия сред учениците; отпечатване на дипляни за лични лекари, мед. сестри и педагози; брой видеоклипове; брой подадени сигнали на страницата; брой разпространени брошури; брой партньорства.
Качествени индикатори: Изготвени и разпространени добри практики; улеснен достъп до информация; разпространени брошури и дипляни в дирекции „Социално подпомагане“; повишена обществена информираност и чувствителност по темата разпознаваемост на явлението; формиране нагласи срещу всякакви форми на насилие; адаптиране и тестване на чатбот за директно докладване на полицията за насилие; обмен на информация, идеи; осигуряване на интегрирани социално-здравни услуги с консултации за пострадали или в риск от насилие; участие във форуми; внедрена програма за превенция в учебни заведения в малки и отдалечени населени места в дадена област.

Оценка: При количествените индикатори изцяло липсва обхвата на мерките, обхватът е определен от местоположението на НПО-тата, които са получили европейско финансиране за тази цел, и съответно дейността им е ограничена от проектния бюджет. Проблемът не е в това колко е малък този бюджет, а неяснотата за това колко още брошури трябва да бъдат разпространени. Това се отнася и до внедрени инициативи, чатботове, програми за превенция в учебни заведения – те са с местен характер. Прави впечатление и различието на дизайна, посланията, думите и маркетинговите похвати в различните брошури в различните области и институции. Причина за това е фактът, че държавата е водена страна в процеса, а не водеща. Тя се ръководи от наличното проектно европейско финансиране. В резултат има неравномерност в разпространението на информацията и различен ефект и нюанс на посланията.

Препоръка: Стандартизиране на информационните материали и оценка на цялостното покритие в страната по населени места, както и ясен план за обхващане на населени места неучаствали в предходни инициативи и кампании. Национален подход в кампанияната дейност.

2.3. Раздел III: Обучение

Таблица 3: Индикатори в раздел III

Общ брой (неповтарящи се) индикатори: (3+9) – има припокриващи се
Количествени индикатори: Брой проведени обучения за специалистите от ресорните институции и организации (брой обучени специалисти); брой обучени магистрати, представители на изпълнителната власт; брой участници в обученията от всяка от групите специалисти.
Качествени показатели: Повишен капацитет на служителите от ресорните институции; повишена квалификация и постигнато

подобряване в качеството на работата на специалистите; изготвен обучителен дизайн с прилежащи допълнителни материали; повишен капацитет на заинтересованите страни; работа в мултидисциплинарен екип; провеждане на обучения с полицейски служители; изготвен анализ на обратни връзки от обученията; издаване на специални наръчници и материали за обучение; адаптиран обучителен модул.

Оценка: Аналогично, и тук липсва яснота относно постигане на изчерпателност или друг ясно определен критерий за обхват на обучените специалисти във всяка една от ресорните институции. От година на година в програмите се включват обучения за различни институции и специалисти, и за различни градове. Освен това липсва и стандартизиран подход при определяне на очакваното ниво на квалификация и съдържание на обучителните модули. Като подкрепа на това заключение са разработените наръчници, в подкрепа на различен тип групи и за различни приложения, и неяснота кой от всички наръчници би следвало да се ползва на национално ниво за конкретната сфера – за професионалисти¹¹, за

¹¹ **Георгиева, Д.**, Наръчник за професионалисти. Насоки за интервенция при деца – свидетели на домашно насилие. Център за развитие на устойчиви общности.; Наръчник за професионалисти работещи по случаи на домашно насилие. Фондация Пулс. МП. 2014 г.; **Бояджиева Н., Г. Милков**, Наръчник за обучение на специалисти, които работят по случаи на домашно насилие. 2013. Достъпен на следния адрес и https://www.ngo-rz.org/ngorz/archives/naruchnik_dom_nasilie.pdf.; **Нешева, Е., Д. Коларова, Р. Минковски**. Модел за подкрепа на жертви на домашно насилие и насилие основано на пола. Практически съвети за жертви и насоки за работа на професионалисти в областта на домашното насилие и насилието, основано на пола. Център за изследване на демокрацията. Фондация „Партньори-България“, 2016. Достъпен на следния адрес – https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/23114.pdf; **Димова, Р., Т. Кметова, С. Михайлова**. Превенция на домашното насилие. Наръчник и практически упражнения в помощ на учители и ученици. Български фонд за жените. 2018; **Видева, Д., А. Бурнева, И. Балабанова., И. Бойчева**. Разпознаване и насочване на жертви на домашно насилие Наръчник за обучение на специалисти в сферата на човешките ресурси към публичната администрация. Център за изследване на демокрацията, 2022. Достъпен на следния адрес - https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/SHE-Guide_BG_WEB.pdf;

пострадали лица - ¹². Няма унифицирано едно място, един сайт, споделен в съответните отговорни министерства, който да предоставя унифицирани инструкции за работа.

Препоръка: Големият брой служители в институциите и малките проектни бюджети на НПО не позволяват национален подход. При ясно определяне на екипи за всяко населено място, които могат да поддържат дежурство 24/7 за спешна интервенция и превенция на актовете на насилие, и оказване на защита, то задачата на обучителите ще бъде много по-ясно определена и стеснена като обхват. Стандартизиране на наръчниците и съдържанието им от всяка отговорна държавна институция, обозначаването на съответния наръчник, и ползването му при следващи обучения в съответните места и институции.

2.4. Раздел IV: Защита, възстановяване и реинтеграция на пострадалите от ДН/работа с извършители

Таблица 4: Индикатори в раздел IV

Общ брой (неповтарящи се) индикатори: (15+8)
Количествени индикатори: Брой разкрити нови социални услуги; брой лица, получили подкрепа; брой регистрирани контакти на консултативните линии; брой предоставени услуги информирани и консултиране; брой осъществени насочвания на случаи към

Агенция за социално подпомагане – инструкция за осъществяване на взаимодействие между органите на МВР и МТСП при случаи на домашно насилие. Достъпна на следния адрес –

http://www.asp.government.bg/ASP_Files/PNO/INSTRUKCIQ_z2673_ot_10112010_g_za_reda_za_osysestvqvanе_na_vzaimodejstviето.htm. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹² **Манолов, М.**, Аз не съм жертва! Наръчник за лица, пострадали от домашно насилие. 2020 Женско сдружение „Екатерина Каравелова“. Издателство Манол Николов Манолов, 2020. Достъпен на следния адрес – https://www.ekaravelova.org/images/Biblioteka/Narachnik_az_ne_sam_zhertva.pdf.

Последен достъп на 03.05.24 г.; **Тасевска, Д., Д. Димова..** Център Динамика. Програмно съдържание за психосоциална подкрепа на пострадали от домашно насилие. Русе. 2013; Домашно Насилие. Как да се справим с последиците, когато сме жертва? София. Издателство „Пешева“. 2019.

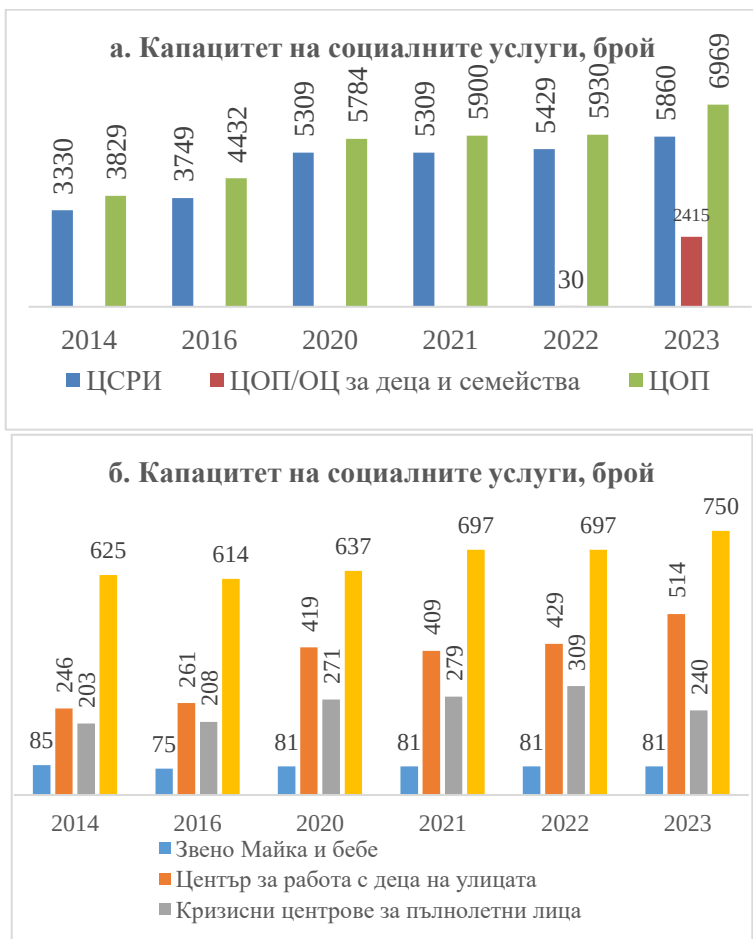
съответните ресорни държавни институции и/или НПО/доставчици на социални услуги, за оказване на помощ и подкрепа; най-малко 10 000 деца и лица, полагащи грижи за тях, получават достъп до основни услуги и подходяща информация за повишаване на осведомеността; брой проведени психологически и/или юридически консултации; брой деца преминали през центъра; брой юридически представителства на деца пред съда; брой лица, получили подкрепа; увеличаване на броя на психолозите и педагогическите съветници; брой настанени лица в кризисните центрове; брой програми за работа с извършители на домашно насилие; видове и брой предложени програми и модернизирани такива; брой видове партньорства.

Качествени индикатори: Преодоляване на регионалните диспропорции; осигуряване на подкрепа, денонощно и ежедневно осигурен достъп до информация и незабавно консултиране; развит и документиран модел за интегрирано предоставяне на подкрепа; разработване на учебна програма и модули за обучения за Академия на МВР, НИП и др.; изграждане на капацитет за работещите на първа линия във връзка с оценка и определяне на най-добрия интерес на детето; проведена процедура по ЗОП; улесняване достъпа на жертвите до съдебната система чрез правна помощ; предоставяне на специализирана програма за извършителите на домашно насилие.

Оценка: Положителен аспект на този раздел е наличието на много измерими индикатори, разширяване на съдържателните модули, на обхватите, по-задълбочената работа. Слаба страна на всички тези индикатори, е отново липсата на всякаква индикация за изходна позиция и крайна цел, както и на възможност да се проследи дейността по програмата по населено място и във времето. По отношение на развитие на социалните услуги – изцяло липсва яснота в кои услуги се предоставя закрила и подкрепа при насилие, няма специално обозначение, или отчетност на случаите, които се обслужват в тези центрове. В този смисъл, е невъзможно да се определи каква част от държавното финансиране е насочено в

подкрепа на политиките за превенция и защита от домашно насилие, и каква част е насочена в подкрепа на овладяване на други рискове. Това се вижда от данните, при които няма яснота за отделните рискове:

Фигура 1: Капацитет на социалните услуги

Източник: Решения на Министерски съвет за стандартите на делегираните от държавата дейности; ЦОП – Център за обществена подкрепа, ЦСРИ – Център за социална рехабилитация и интеграция.

В момента трудно може да се прецени цялостната грижа, по спорадични публикации на министерствата в медиите, в които рядко има информация за риска от насилие, и за настаняванията по този риск. От спорадични статии в медиите, може да се разбере, че в определена година жертвите на ДН насочени към социални услуги са примерно 364, от които 289 деца, и че най-често се насочват към ЦОП и ЦСРИ. За кризисните центрове информацията е обща, и се докладва, че примерно през 2014 г. в България 20 кризисна центъра, делегирани от държавата дейности, с общ капацитет 208 души приемат жертви на насилие и трафик. Тази бройка е паднала на 19 кризисни центъра в следващите години, акапацитетът на 196 места. От фигура 1б се вижда, че тези кризисни центрове не са специално обозначени в решенията на МС за делегирани от държавата дейности. Извън тях се коментира бройката от 144 ЦОПа и 173 ЦСРИ с капацитет 5895 и 5508 съответно. Фигура 1а по-горе ясно показва, че става въпрос за всички рискове, а не само за ДН, което показва некоректност в медийните публикации с този тип отчетност.

Препоръка: Необходимо е да се води отчет при настаняване в социалните услуги и при оказана подкрепа за причините за настаняване, като се обособят няколко основни социални или здравно-социални риска – домашно насилие, изоставяне, бедност, развод, заболяване, безимотност. Да се изчислява финансирането на закрилата от домашно насилие спрямо другите рискове от всички видове институции и услуги, отделения брой човекочасове на специализирани екипи за интервенция и закрила, на настанените

пострадали в услуги, и на консултираните, терапевтираните и обучени пострадали, извършители и закрилници.

2.5. Раздел V: Законодателни мерки

Таблица 5: Индикатори в раздел V

Общ брой (неповтарящи се) индикатори: (0+2)
Количествени индикатори: няма
Качествени индикатори: ускоряване процедурата за предоставяне на правна помощ и намаляване на броя на съдебните производства; изготвен проект на Правилник за прилагане на ЗЗДН

Оценка: Както повечето социални закони в България, няма систематично и периодично провеждане на оценка на ефекта на законите, и техните пропуски. Това не е заложено като дейност и липсва дългосрочност на визията за нови законодателните мерки спрямо тяхната ефективност. Ускоряването на процедурата няма яснота за желаното намалено време по отделните етапи на процеса.

Препоръка: Необходимо е да се заложи срок за оценка на ефективността на ЗЗДН на национално ниво, или след обобщение на всички регионални особености, или след конкретно за тази цел самостоятелно проучване.

2.6. Раздел VI: Контрол и отчет

Таблица 6: Индикатори в раздел VI

Общ брой (неповтарящи се) индикатори: (2+3)
Количествени индикатори: Брой пъти предоставяне на изготвената съдържателна и количествена информация, отчети и/или анализи, с които се разполага, на съответните заинтересовани ресорни институции; Брой формирани политики за противодействие и защита до домашно насилие на национално ниво
Качествени индикатори: Периодично предоставяне на информация; изготвяне на отчети и анализи; наличие на детайлни и обобщен данни.

Оценка: Изцяло липсва визия за предоставяне на годишен мониторингов доклад в национален план, който да обхваща всички населени места и всички ресорни институции, за всеки един раздел от програмата. Това е поради липсата на ясна отчетност от услугите по вид риск, поради недостатъчност на индикаторите, които се засичат от НСИ на годишна база, и дори които са включени в специализирания модул за насилие от Евростат.

В момента има налични мониторингови доклади, но те обхващат частичен проблем или регион: Фондация пул¹³ например прави мониторинг на потребностите и нуждите на професионалистите при работа със случаи на насилие в новоприетите промени в Наказателния кодекс, например, отново насочен към подобряване на знанията и уменията за разпознаване. На насилието над жени бежанци¹⁴, за приложението на ЗЗДН в периода 2015-2019 в съдебен район Хасково¹⁵, област Търговище¹⁶, на насилието над

¹³ Фондация П.У.Л.С. Мониторингов доклад на потребностите на професионалистите при работа със случаи на домашно насилие. Достъпен на следния линк - <https://www.pulsfoundation.org/images/biblio/Monitoringov-doklad-2020.pdf>. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹⁴ UNHCR. The UN Refugee Agency. Мониторингов доклад за 2014 г. за Сексуално и основано на поланасилие в контекста на международната закрила в Република България. София, януари 2015. Геновева Тишева и Анна Николова. Достъпен на следния адрес - <https://www.unhcr.org/bg/wp-content/uploads/sites/18/2016/12/REPORT-SGBV-final-final.pdf>. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹⁵ Фондация „Х Д Джендър перспектива“. Мониторингов доклад от наблюдение на приложението на закона за защита от домашното насилие в периода 2015-2018 г. на територията на съдебен район Хасково. 2019. Милена Славова. Достъпен на следния адрес - <https://hdgender.eu/wp-content/uploads/2019/12/monitoringov-doklad.pdf>. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹⁶ Асоциация НАЯ. Мониторингов доклад от прилагането на ЗЗДН на територията на област Търговище. Период на мониторинга: 2015 -2018 година. 2019 г. Достъпен на следния адрес - <https://www.naia-tg.com/wp-content/uploads/2019/11/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%B2-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4.pdf>. Последен достъп на 03.05.24 г.

ромски жени¹⁷, по прилагането на координационен механизъм¹⁸, и т. н. Правят се с ad hoc изследвания с извадки на определена група, целева група, или на определена територия. Изолирани групи, отделни, рядко се прави на национално ниво. Няма последователност, проследимост, съпоставимост на периоди.

Препоръка: Включване на законодателни промени в ЗЗДН с изрично изискване за публикуване на годишен отчет от Националния съвет (или веднъж на две години), както и задължения за подаване на информация с определени срокове и индикатори. Поставяне на ясни програмни цели с количествени измерители и постигнат обхват и ефект за всяка година. Оптимизиране на Методологията за мониторинг на политики¹⁹ в съответствие с целите в програмата, и адаптирането ѝ след договаряне с НСИ за ежегодно национално представително изследване отговарящо на нуждите на програмата, и при необходимост – финансово обезпечаване. Създаване на механизъм за отчетност от общините по рисковете на настанените случаи в социални услуги.

3. Изводи и препоръки

Основните недостатъци в управленския цикъл могат да бъдат синтезирани в следните точки: 1) Неясно формулирани целеви

¹⁷ Център Амалипе България. Национален доклад България. Проект „Предотвратяване и борба с домашното насилие срещу ромски жени“. Крумова Т., Великова А. Дек. 2020 г. Достъпен на следния адрес - https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2021/02/Pattern-National-Report-Amalipe_BG.pdf. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹⁸ Държавна агенция за закрила на детето. Доклад Мониторинг на прилагането на Координационния механизъм при насилие – 2020 г. Достъпен на следния адрес <https://sacp.government.bg/sites/default/files/politics/doklad-km-nasilie-20.pdf>. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹⁹ Център за изследване на демокрацията, Фондация П.У.Л.С. Домашно насилие и насилие основано на пола в България. Методология за мониторинг на политики и институционални практики. Достъпна на следния адрес - https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2021_12/GENDI_methodology_bg_web.pdf. Последен достъп на 03.05.24 г.

групи и цели за всеки етап от процеса на превенция и закрила; 2) Обхват на мерките – разпокъсан, извършват се на проектна база, различно естество на качеството; същевременно – прекалено голям обхват, обхваща необозримо голям брой специалисти от всички служби, без яснота дали те ще участват при операции при сигнали за насилие; 3) Резултати – липса на мониторингови и отчетни доклади за постигнати цели на национално ниво; както и на национални статистики с индикатори по региони.

Освен изброените към всеки раздел препоръки, тук се прави синтезирано обобщение на **препоръки за по-добра ефективност, прозрачност и отчетност на програмата**: 1) Ясно определяне на целевата група по институции за мерките от отделните раздели; 2) Ясно определяне на обхвата на мерките – за процент/брой от целевата група; 3) Финансова оценка на мерките и инструментите за всеки раздел, за всяка целева група; 4) Отделяне на дейностите за защита от домашно насилие на отделно перо в бюджетите на делегираните от държавата дейности или изрично отчитане на случаите в отделен механизъм; 5) Включване на обективни измерители в националните програми за всяка фаза/раздел на процеса от идентифициране на случая до последваща подкрепа след случая; 6) Прозрачност и достъпност на информацията и отчетите; 7) Сравнителен анализ по години, публикуване на национални мониторингови доклади, което да свързват в едно: а) - индикатори от брой на сигналите, делата, случаите по вид насилие, жертви; б) - индикатори за проведени кампании – обхват сред различните целеви групи – ученици, младежи, семейства с деца; обхват по вид на проведената кампания; в) - индикатори за предоставена подкрепа – екип на място при сигнал, правна защита, психологична подкрепа, терапевтична подкрепа; г) - индикатори за изчерпателност на обученията на служители по вид институция, определени за целите на защита от домашно насилие.

Законодателни препоръки: 1) За да има ефект от усилията в етапа „превенция“ при идентифициране на случаите и оказване на своевременна спешна защита при актовете на насилие е необходимо да има специализирани екипи не само от работещите в районните управления в Дирекция „Национална полиция“ на МВР, но и от професионално подготвени специалисти – психолози, включително в екип от други специалисти и полицейски служители, на място и в хода на проведени оперативни действия. Обученията да се провеждат само с нарочно определени за всяко населено място (районно управление) такива мултидисциплинарни екипи. 2) Събраните при оперативната дейност на тези екипи, викани при сигнали на насилие, доказателства, обективирани в доклади, които ведно с административните актове за определяне на мобилния екип и на задачите му, да могат да бъдат зачитани като годни доказателствени средства в съдебната фаза. По този начин се създават възможности домашното насилие да може да бъде доказвано в съдебния процес, като от една страна се сложи край на сега съществуващата празнота на доказателства при издаване на заповедите за незабавна защита. 3) Отчитане на дейността на Национания съвет за защита от домашно насилие, като представя пред Министерски съвет и парламента ежегоден доклад за дейността си, за предприетите мерки и действия за защита от домашно насилие и получените от тях резултати, в който включва и предложения за оптимизация и подобряване на процесите в областта на защитата от домашно насилие на територията на Република България.

Реформата на защитата от домашно насилие и българското наказателно право

доц. д-р Ралица Костадинова

Департамент „Право“ на Нов български университет

The reform of protection from domestic violence and the Bulgarian criminal law

Assoc. Prof. Ralitsa Kostadinova, PhD

Law Department, New Bulgarian University

***Резюме:** Докладът прави кратък обзор на защитата от домашно насилие чрез наказателно право в България. През 2019 г. бяха направени промени в Наказателния кодекс, които поставиха нов етап в наказателноправната защита от домашно насилие. Наред с това има и някои несполучливи законодателни решения, които е наложително да се преразгледат.*

***Ключови думи:** Домашно насилие, наказателно право, криминализация, следене, България.*

***Resume:** The report provides a brief overview of domestic violence protection through criminal law in Bulgaria. In 2019, changes were made to the Criminal Code, which started a new stage in criminal law protection from domestic violence. Along with this, there are also some unsuccessful legislative decisions that need to be reviewed.*

***Key words:** Domestic violence, Criminal law, Criminalization, Stalking, Bulgaria.*

I. Уводни бележки

През последните години в България беше проведена мащабна реформа на защитата от домашно насилие, част от която се осъществи

и чрез изменения и допълнения на Наказателния кодекс (НК)¹. Настоящият доклад проследява накратко промените в наказателното законодателство и маркира някои дискуссионни въпроси във връзка с това. Тяхното осмисляне налага да бъдат припомнени някои особености от правната защита от домашно насилие, въведена в началото на ХХІ век. За основа на този съпоставителен преглед послужиха мои наблюдения, представени на научна конференция, провела се през януари 2006 г. в Нов български университет².

II. Домашното насилие в България и неговото противодействие в началото на ХХІ век

Промените обществено-политически отношения в България след 1989 г. породиха необходимост от законодателна реформа. Въпреки приемането на Конституцията на Република България през 1991 г. и законодателство, предизвикано от промените условия в страната, домашното насилие остана правнонерегулирано. И тъй като домашното насилие се считаше за личен проблем, пострадалите от него бяха принудени да търсят помощ от неправителствените организации за подкрепа на жени, жертви на насилие. Осъществяваната от тях психологическа помощ с цел овластяване на жените за справяне с проблема бяха основната линия, по която се работеше.

Домашното насилие и мерките за защита от него бяха уредени чрез нормативен акт едва през 2005 г. със **Закон за защита срещу**

¹ ДВ, бр. 26 от 2 април 1968 г., в последна редакция от 6 октомври 2023 г.

² На 9 януари 2006 г. в Нов български университет се проведе конференция на тема „Домашното насилие - българският и европейският опит“. Подробно за конференцията, участниците и техните доклади вж. Костадинова, Р. Домашното насилие – българският и европейският опит. – Юридическо списание на Нов български университет, 2008, № 3. Достъпна на: https://www.researchgate.net/publication/378701320_Domasnoto_nasilie_-_blgarskiat_i_evropejskiat_opit. Последен достъп на 1.03.2024 г.

домашното насилие (ЗЗДН)³. С неговото приемане се направи крачка в посока изпълнение на поетите от държавата международни ангажименти във връзка със защита правата на човека и в частност на правата на жените⁴.

Приемането на ЗЗДН не беше съпътствано с промени в наказателното законодателство. Поради това защитата на пострадалите от домашно насилие продължи да се осъществява чрез наличните състави на различни видове класически престъпления като убийство, телесна повреда, принуда и други⁵. Обяснението за липсата на самостоятелен състав на престъпление, което да обхване случаите на домашното насилие, се дължи на особеностите на този вид насилствена престъпност. Актовете на насилие засягат различни правно защитени блага и с различен интензитет, което означава и различни съставомерни последици. Именно благото, което се засяга,

³ ДВ бр. 27 от 29 март 2005 г.

⁴ Подробно за международните актове за защита на жените и децата от домашно насилие вж. **Илиева, И.** Правата на жените като права на човека и системата на Организацията на обединените нации. – В: Научни трудове на Института за правни науки. София, 2005, Том II, с. 152–158; **Илиева, И.**, Правата на жените и Европейският съюз. – В: Трудове по международно право. Том VII. Българска асоциация по международно право. 2003, с. 335–360; **Йочева, К.** Общностна правна уредба за борба срещу насилието (Програма Дафне)". – Юридическо списание на Нов български университет, 2007, № 1-3, с. 1-12; **Йочева, К.** Механизми за наблюдение на изпълнението на международни договори в областта на правата на човека. София, Издателство на НБУ, 2020; **Топуров, П.** Международни стандарти на защитата от домашно насилие в практиката на Европейския съд по правата на човека и българското законодателство. – В: Научни трудове на Института за държавата и правото. 2022, с. 152– 239.

⁵ Подробно виж: **Костадинова, Р.** Юридически механизми за защита на пострадалите от домашно насилие. – Юридическо списание на Нов български университет, 2008, №3.

Достъпно на:
https://www.researchgate.net/publication/375958271_Kostadinova_R_Uridiceski_mehani_zmi_za_zasita_na_postradalite_ot_domasno_nasilie_Uridicesko_spisanie_na_Nov_blgars_ki_universitet_2008_No3_s_19-33 **Kostadinova Ralitsa Legal mechanisms for the protection.** Последен достъп на 1.03.2024 г.

е водещият подход, използван при изграждането на Особената част на НК от 1968 г. до сега. Изграждането на системата от видове престъпления по НК се основава на разбирането, че основен критерий за систематизация е обекта на престъплението, т. е. онова благо, което престъплението засяга. И тъй като насилието, упражнено в условията на „домашно насилие“ може да засегне различен вид правнозащитени блага: живот, телесна неприкосновеност, свободата на личността, чест, достойнството и други, то и правната квалификация се осъществява с оглед на благата, които са засегнати под формата на увреждане или застрашаване.

Специфичните условия, при които е извършено престъплението (в условията на домашно насилие) се отчитат при определяне на наказанието като отегчаващо обстоятелство. Близките отношения между дееца и пострадалия правят извършено по-укоримо, което оправдава и по-тежко наказание. Кръгът на лица, които могат да бъдат извършител и пострадал от престъплението, са предмет в чл. 3 от ЗЗДН, които изброява лицата, имащи право на защита от домашно насилие. През 2019 г. това обстоятелство („извършено в условията на домашно насилие“) допълни списъка на квалифицираните състави на някои видове класически престъпления. То ще бъде коментирано по-нататък в изложението.

Още при приемането на ЗЗДН през 2005 г. се постави въпросът за правните механизми, които да осигурят изпълнението на мерки за защита⁶. Разбира се, най-желаният начин е доброволният, при който насилникът осмисляйки наложената му мярка спазва наложените му ограничения и задължения. В случаите, когато обаче мерките се изпълняват, следва да се очертаят видове държавна принуда, чрез които може да се въздейства върху насилника и

⁶ Вж. **Тишева, Г.** Законът за защита срещу домашното насилие – пробив в разделението между публична и частна сфера при защита на правата на човека в България. – Правна мисъл, 2005, №2; **Костадинова, Р.** Юридически механизми.....

същевременно да се защити пострадалият от ДН. Очертават се две насоки: административна принуда и наказателна отговорност.

През 2009 г. в чл. 296, ал. 1 от НК, който дотогава предвиждаше наказателна отговорност за неизпълнение на съдебно решение, беше добавена нова хипотеза: неизпълнение на заповед за защита от домашно насилие. И в двата случая става дума за противоправно и виновно несъобразяване с постановен акт от съда. Специфичното за заповедите за защита е производството, в рамките на които се произнася съдът и правната природа на постановения съдебен акт. Това от своя страна налага и специфична наказателноправна защита⁷.

III. Наказателноправната защита от домашно насилие след 2019 г.

През 2019 г. в Наказателния кодекс (НК) бяха направени промени, които демонстрираха нов подход в борбата с домашното насилие и породиха научни дискусии⁸. Промените в НК могат да бъдат систематизирани в две основни направления:

⁷ Подробно за престъплението чл. 296, ал.1 НК вж. **Георгиева, Н.** Престъпления против правосъдието в наказателното право на Република България. София, Сиела, 2022, с. 257– 266.

⁸ Вж. **Петрова, Ц.** Наказателноправни гаранции за упражняване на правото по член 19 от Конвенцията за правата на детето (защита от домашно насилие). – В: Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи. София. Издателство на НБУ, 2021, с. 295-315; **Petrova, C.** An Overview of Different Types of Crime Stemming Directly or Indirectly from the COVID-19 Pandemic. – Internal Security, 2021; 13 (1), p. 223-236] **Пандилова, Надя.** Новите положения в Наказателния кодекс относно домашното насилие. - В: Приложната криминология в България, Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2022, с. 280-290; **Петрова, Й.** Наказателноправна защита от престъпления, извършени в условията на домашно насилие. – В: Приложната криминология в България. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2022, с. 291-304; **Пушкарлова, И.** Наказателноправните понятия „условия на домашно насилие“ и „следене“ и усложнения в прилагането им – Бюлетин на факултет Полиция на АМВР, 2022, № 7, с. 36 – 46.

Първото е свързано с класическите видове престъпления, по които се осъществяваше защитата от домашно насилие по българското наказателно право. Бяха създадени нови квалифицирани състави, когато „в условията на домашно насилие“ е извършено: убийство, подтикване към самоубийство, телесна повреда, отвличане, противозаконно лишаване от свобода, принуда, закана за извършване на престъпление. В този си вид обективният признак на състава, се възприе като неясен, поради което и предпоставящ проблеми в правоприлагането. Така се стигна и до дефинирането на „в условията на домашно насилие“ в чл. 93 от НК.

Внесеният законопроект за промени в НК през 2018 г. не съдържа нито дефиниция на „в условията на домашно насилие“, нито изискване за „системност“⁹. То се появява след като в депозираните становища по законопроекта се обръща внимание, че има неяснота относно израза „в условията на домашно насилие“ и опасения, че може да се създадат затруднения в прилагането на практика. При второто разглеждане на законопроекта в Правна комисия през февруари 2019 г. става ясно, че работната група по законопроекта е дала нова редакция и е предложила дефиниция, съдържаща изискването за системност. Тя се съдържа §1 на приетия ЗИДНК от 2019 г.¹⁰: Още тогава в наказателноправната теория при изследване на въпроса за системността се стига до извода, че тя ограничава обхвата на наказателноправната защита на пострадалите от домашно насилие,

⁹ Вж. Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс № 854-01-76, внесен от госпожа Цвета Караянчева и група народни представители

¹⁰ ДВ. бр.16 от 22 Февруари 2019 г.

§ 1. В чл. 93 се създава т. 31: "31. Престъплението е извършено "в условията на домашно насилие", ако е предшествано от **системно** упражняване на физическо, сексуално или психическо насилие, поставяне в икономическа зависимост, принудително ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права и е осъществено прямо възходящ, низходящ, съпруг или бивш съпруг, лице, от което има дете, лице, с което се намира или е било във фактическо съпругеско съжителство, или лице, с което живеят или е живяло в едно домакинство."

поради което трябва да се отмени¹¹. Това беше направено през 2023 г. с промяна на чл. 93, т. 31 от НК¹² и премахване на изискването за системност.

При наличието на ясно очертани понятия за домашно насилие (чл. 2 ЗЗДН) и кръг от защитените лица (чл. 3 ЗЗДН) се поставя въпросът за необходимостта да съществува на дефиницията на израза „в условията на домашно насилие“. По мое мнение дефинирането в чл. 93, т. 31 НК не е необходимо и трябва да се отмени. За да се уточни обхвата на наказателноправната защита от домашно насилие, е достатъчно на съответните места в НК, съдържащи новите квалифицирани състави, изразът „в условията на домашно насилие“ да се заменят с указание за особеностите на пострадащото лице – такова по чл. 3 от ЗЗДН. При възприемане на такъв подход ще е налице препращане към ЗЗДН и кръга от защитени лица по чл. 3. В редакцията, приложима от януари 2024 г. това са: съпруг или бивш съпруг; лице, с което се намира или е било във фактическо съпругеско съжителство или в интимна връзка; лице, от което има дете; възходящ; низходящ; лице, с което се намира в родство по съребрена линия до четвърта степен включително; лице, с което се намира или е било в родство по сватовство до трета степен включително; настойник, попечител, лице, на което са възложени грижи за детето, или лице, на което детето е поверено; лице, което е роднина по права или по съребрена линия до четвърта степен

¹¹ Вж. **Велчев, Б.** За престъплението по чл. 144а от НК. – Съвременно право, 2019, № 2, с. 7 – 21.

¹² „31. Престъплението е извършено "в условията на домашно насилие", ако е извършено чрез упражняване на физическо, сексуално или психическо насилие, поставяне в икономическа зависимост, принудително ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права и е осъществено спрямо възходящ, низходящ, съпруг или бивш съпруг, лице, от което има дете, лице, с което се намира или е било във фактическо съпругеско съжителство, или лице, с което живеят или е живяло в едно домакинство“.

включително, на лицето, с което се намира или е било във фактическо съпругеско съжителство или в интимна връзка; лице, с което родителят се намира или е бил във фактическо съпругеско съжителство или в интимна връзка; лице, което е съпруг или бивш съпруг на родителя.

Препращането към ЗЗДН и кръга от защитени лица, очертан там, насочва към друг дебат, който макар че се разгоря през 2023 г., съществува от поне 20 години: дали лицата, които са в интимна връзка, могат да се ползват от защитата от домашно насилие. Съпоставката на внесеня през 2003 г. проект на ЗЗДН¹³ и приетия финален текст на закона през 2005 г. ясно очертава материята, по която липсва консенсус в Народното събрание. Тя продължава да бъде повод за дискусии и днес. От съпоставителния преглед на чл. 2 и чл. 3 е видно, че в законопроекта от 2003 г. в кръга на защитените лица попада и *„лице, с което е обвързано или е било обвързано от трайна интимна връзка“* (чл. 3, т. 3 от законопроекта). Правната защита от домашно насилие между интимни партньори е била ясно формулирана през 2003 г., но явно е била нежелана. Двадесет години по-късно след широко оповестения в медиите случай „Дебора“ включването на *„интимната връзка“*¹⁴ в кръга от отношения, определящи защитените лица по ЗЗДН, беше неизбежно. И тъй като интимна връзка е възможна, както между хетеросексуални, така и хомосексуални лица, би следвало лицата с различна сексуална ориентация също да могат за бъдат защитени лица по смисъла на

¹³ Законопроект №354-01-22/17.04.2003 г.

¹⁴ Текст на разпоредбата на чл. 2 от ЗЗДН:

(Изм. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) (1) (Изм. - ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 01.01.2024 г., доп. - ДВ, бр. 69 от 2023 г.) Домашно насилие е всеки акт на физическо, сексуално, психическо или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпругеско съжителство или в интимна връзка.

ЗЗДН¹⁵. Това обаче се постави под съмнение след въвеждането в §1, т. 6 от Допълнителните разпоредби на ЗЗДН и уточнението какво представлява интимна връзка¹⁶. Тълкуването на тази разпоредба поставя и въпроса защитени ли от наказателното право хомосексуалните лица, пострадали от домашно насилие.

През 2019 г. беше създаден **квалифициран състав за случаите на повторно неизпълнение на заповед за защита от домашно насилие** (чл. 296, ал. 4 НК). И тъй като предвиденото наказание е от една до пет години лишаване от свобода, то освобождаването от наказателна отговорност по чл. 78а НК вече не е допустимо. С оглед на това, че съставът препраща към мерките за защита по ЗЗДН се налагат някои уточнения. Актът на домашно насилие е правонарушение и мерките за защита са негова правна последица¹⁷. Те целят да защитят пострадалия от ДН като преустановят започналия насилствен акт и предотвратят извършването на нови. Именно за постигането на тези цели ЗЗДН предвижда **специфични мерки за защита**, чийто характер очертава няколко насоки на въздействие: да се въздържа нарушителя от нови нападения; да бъде осигурена физическа защита на пострадалия чрез отстраняване от жилището или забрана за приближаване; да се

¹⁵ Вж. **Самуилов, Ф.** Домашно насилие при еднополовите двойки. – В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото, София, 2024.

¹⁶ Текст на разпоредбата на т.6, §1 от ДР на ЗЗДН:

„6. (нова - ДВ, бр. 69 от 2023 г.) "Интимна връзка" представлява съвкупност от доброволни и трайни лични, интимни и сексуални отношения между две физически лица от мъжки и женски пол, независимо от това дали споделят едно домакинство и чието възникване, съдържание и прекратяване не са обект на правно регулиране от друг закон. Трайни по смисъла на предходното изречение са отношения с продължителност поне от 60 дни.“

¹⁷ **Костадинова, Р.** Юридически механизми...; **Русев, Б.** Отстраняването на извършителя на домашно насилие от съвместно обитаваното жилище и правото му на собственост върху същото. – Научни трудове на Института за държавата и правото, 2013, стр. 322. Подробно виж **Русев, Б.** Домашното насилие. Понятие и семейноправни аспекти. София, Издателска къща „Петко Венедиков“, 2020.

въздействия поправително-възпитателно на деца; да се окаже помощ на пострадалия.

От 1.01.2024 г. на лицата, извършили домашно насилие, могат да се налагат следните осем мерки за защита: задължаване на извършителя да се въздържа от извършване на домашно насилие; отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище за срок, определен от съда; забрана на извършителя да приближава пострадалото лице, жилището, местоработата и местата за социални контакти и отпих на пострадалото лице при условия и за срок, определени от съда; забрана на извършителя да осъществява контакт с пострадалото лице под каквато и да е форма, включително по телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс, както и чрез всякакви други средства и системи за комуникация при условия и за срок, определени от съда; временно определяне местоживеенето на детето при пострадалия родител или при родителя, който не е извършил насилието, при условия и за срок, определени от съда, ако това не противоречи на интересите на детето; задължаване на извършителя на насилието да посещава специализирани програми за преодоляване на агресията и справяне с гнева; насочване на пострадалите лица към специализирани услуги за защита, помощ и подкрепа или програми за възстановяване; насочване на пострадалите деца към специализирани услуги за защита, помощ и подкрепа на деца, жертви или свидетели на насилие.

Видно е, че забраната за приближаване и отстраняването от жилището¹⁸ целят бърза защита на пострадалия *преди всичко чрез осигуряване на физическа защита и оцеляване в тежките случаи*. Тези мерки биха постигнали в максимална степен своя ефект, ако имаше осигурен механизъм за ефективен контрол на изпълнението

¹⁸ Вж. Русев, Б. Отстраняването на извършителя..., с. 321-341; Петкова, Ц. Развод, родителски права и защита от домашно насилие в период на пандемия. Собственост и право. 2020, кн. 4-5, с. 42.

им. Световната практика показва, че в тази насока биха било полезно електронното наблюдение (ЕН). При ЕН чрез използването на технически средства се осъществява контрол върху местонахождението, движението и поведението конкретно лице. Предвид същността, особеностите и целите на мерките за защита при домашно насилие, въвеждането на електронно наблюдение и за тези случаи би улеснило контрола върху правонарушителите, но би имало и съществен превантивен ефект по посока на нови актове на насилие, както показва и световният опит¹⁹.

Следва да се има предвид, че съществува и друг принудителен механизъм за осигуряване спазването на постановените мерки за защита. Това е предвидената възможност за полицейско задържане от полицейски органи²⁰.

Друга част от промените в НК са свързани с начина на наказателно преследване на престъпленията, свързани с домашно насилие. Съставите на престъпления, които до момента бяха от частен характер, се трансформираха в престъпления от общ характер. В основата на тази промяна е очакването, че наказателното преследване по общия ред ще даде по-голяма защита на пострадалите лица²¹.

¹⁹ Този въпрос беше дискутиран на научна конференция, организирана от Българската асоциация по криминология и Нов български университет през есента на 2021 г. Вж. **Антонов, С.** Криминологични аспекти на електронното наблюдение. – В: Приложната криминология в България. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2022, с. 267-279; **Кирилов, Р.** Възможности за прилагане на електронен мониторинг на правонарушители с цел превенция на домашното насилие. – В: Приложната криминология в България, Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2022, с. 305-316.

²⁰ Вж. **Горанов, К.** Задържането от полицейски органи при неизпълнение на заповеди за защита по Закона за защита от домашното насилие. – De Jure, 2023, том 14, №2, с. 273-282.

²¹ По въпроса престъпленията от частен характер и домашното насилие вж. **Пулева, Н.** Съгласието на пострадалия по българското наказателно право. София, Сиела, 2024, с. 99 и сл; **Велчев, Б.** Престъпления от частен характер. София, Сиела, 2015.

Второто направление на законодателната реформа в НК доведе до създаването на нови престъпления. Беше криминализирано престъпното следене/преследване²², а в случаите, когато е извършено в условията на домашно насилие, бе предвидено по-тежко наказание. Следенето (stalking) се определя като: всяко поведение със заплашителен характер срещу конкретно лице, което може да се изразява в преследване на другото лице, показване на другото лице, че е наблюдавано, навлизане в нежелана комуникация с него чрез всички възможни средства за комуникация (чл. 144а, ал. 2 НК).

В наказателноправната теория се направиха задълбочени анализи и съпоставки с чужди законодателства и международни стандарти²³. Преследването може да породи страх у жертвата, не само за здравето, но и за половата неприкосновеност, която би се засегнала при сексуално нападение. Ето защо споделям предложението за допълване на защитените блага по чл. 144а НК: свобода, полова неприкосновеност и чест на жертвата²⁴.

IV. Заключение

²² Текст на новия член 144а от НК: „Чл. 144а. (Нов - ДВ, бр. 16 от 2019 г.) (1) Който системно следи другото и това би могло да възбуди основателен страх за живота или здравето му, или за живота или здравето на негови близки, ако извършеното не съставлява по-тежко престъпление, се наказва с лишаване от свобода до една година или пробация.

(2) Следене по ал. 1 е всяко поведение със заплашителен характер срещу конкретно лице, което може да се изразява в преследване на другото лице, показване на другото лице, че е наблюдавано, навлизане в нежелана комуникация с него чрез всички възможни средства за комуникация.

(3) (Доп. - ДВ, бр. 67 от 2023 г.) Ако деянието е извършено в условията на домашно насилие или по расистки или ксенофобски подбуди, наказанието е лишаване от свобода до пет години.“

²³ Велчев, Б., *За престъплението...*, с. 7 – 21; Petrova, C. *An Overview of Different Types of...*, p. 223-236; Пушкарова, И. *Наказателноправните понятия...*, с. 36 – 46.

²⁴ Велчев, Б., *За престъплението...*, с. 7 – 21

Настоящото изложение направи кратък обзор на някои промени в наказателното законодателство, които засягат лицата, имащи право на защита от домашно насилие. Голяма част от направените промени са в резултат от дългогодишните усилия на неправителствения сектор, а други наложени от осъдителните решения срещу България от Европейския съд по правата на човека²⁵. Без съмнение включването на интимните партньори в обхвата на защитата по ЗЗДН ще допринесе за защитата на жертвите на домашно насилие.

²⁵ Вж. Решението от 23.05.2023 г. по делото А. Е. срещу БЪЛГАРИЯ. Жалбоподателката е била жертва на насилие от интимен партньор в момент, когато „интимната връзка“ не попада в обхвата отношения, уредени от ЗЗДН. По въпросите на домашното насилие в практиката на ЕСПЧ също: Вж. **Кръстева, З.** Проблеми при образуването на наказателните производства за домашно насилие от гледище практиката на Европейския съд за правата на човека. – *De Jure*, 2015, № 2; **Ristik, J.** Developments regarding Domestic Violence in the Case-Law of the European Court of Human Rights: *Kurt v. Austria*. *Iustinianus Primus Law Review*. 2020, №1, p. 1-8.; **Ristik, J.** Protection from gender-based violence before the European court of human rights. *Journal of Liberty and International Affairs*, 2020, Vol. 6, No. 2, p. 71-88.

Специалността на социалните услуги по Закона за защита от домашно насилие

Надя Шабани

Български център за нестопанско право

The speciality of social services Under the Protection against Domestic Violence Act

Nadia Shabani

Bulgarian center for non-profit law

Резюме: в статията се разглежда въпроса за характера на услугите, които са предвидени по Закона за защита от домашно насилие и в каква степен новият режим на предоставянето им е в синхрон с основната правна рамка на Закона за социалните услуги; ключова теза е, че реформата в Закона за защита от домашно насилие е непоследователна и необмислена, което създава предизвикателства пред прилагането на закона и за постигане на задоволителни резултати.

Ключови думи: социални услуги, домашно насилие, контрол на социални услуги, граждански организации

Summary: this article examines the nature of the services provided under the Protection from Domestic Violence Act and the extent to which the new delivery regime is consistent with the basic legal framework of the Social Services Act; a key thesis is that inconsistent and ill-considered reform creates challenges for good implementation and satisfactory outcomes.

Key words: social services, domestic violence, control of social services, civil society organizations

I. Увод

Съвременното българско общество е силно чувствително към темата за домашното насилие и възможните механизми за борба с това явление. Ако има полемиката по темата, то тя засяга не толкова

въпроса дали борбата срещу подобни прояви е обществен приоритет и цялостното им осъждане, колкото относно степента на разминаване в тезите по въпроса кои мерки са ефективни и могат ли да бъдат приложени с резултат за намаляване на случите на домашно насилие.

Това изложение ще се насочи към анализ на въпроса: Кои мерки за ефективни? Предмет на дискусия не е какво да включват по същество конкретни услуги/мерки за подкрепа/интервенции/програми, а по-скоро каква е подходящата регулация, която да осигури създаването на подходяща социална инфраструктура, която да реализира механизмите за превенция и работа с пострадалите и извършителите.

За да развием темата за ефективността (в каква степен постигат поставените цели) на мерките трябва да представя кратък преглед на т. нар. реформа, предприета от 49 Народно събрание, а именно – какви „специални услуги“ са осигурени с цел превенция и/или подкрепа на жертвите и извършителите. Ще ги разгледам като интервенции, които се основават на социална работа, но не през призмата на социалния характер на дейността, а през системния подход на регулиране и създаване на благоприятни условия за изграждане на успешна инфраструктура, която да осигури параметрите на социалната държава. Темата ще бъде разгледана и през специфичния контекст на характера на услугите, които работят с жертви на насилие, който безспорно ги определя като „социални услуги“, и ще обърна внимание на това какъв конкретно подход предприе законодателят за създаване на рамката за политиката. Тезата ми е, че независимо от добрите намерения за осигуряване на достатъчно условия за интервенциите, насочени към жертвите, на практика с последните промени от 2023 г. в Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН) се рамкира недообмислен подход, създава се възможност за объркващо тълкуване, а оттам и за противоречиво

прилагане, и в крайна сметка се поставят под въпрос целите, за които са приети измененията.

II. Относно характера на интервенциите по ЗСУ и ЗЗДН

Нека разгледаме промените в ЗЗДН в контекста на промените и реформите в социалната сфера, а именно на Закона за социалните услуги (ЗСУ). Сам по себе си ЗСУ се смята за постижение в развитието на социалната система в България. Цялостното представяне на тази правна уредба не е предмет на статията, но следва задължително да изтъкна някои от ключовите характеристики на тази реформа:

ЗСУ не въвежда за първи път термина „социална услуга“, но развива понятието за социална услуга с оглед защитата на правата и интересите на лицата, които ги ползват. Според чл. 3, ал. 1 ЗСУ, социалните услуги са дейности за подкрепа на лицата за: 1. превенция и/или преодоляване на социалното изключване; 2. реализиране на права; 3. подобряване качеството на живот.

Социалните услуги се основават на социална работа. Социалната работа от своя страна е дейност, която се основава на правата на човека и социалната справедливост и е насочена към подкрепа на отделния човек, семейството, групи или общности за подобряване на качеството им на живот чрез развитие на умения да използват собствените си възможности и тези на общността при посрещане на техните потребности (чл. 4).

Услугите се типологизират според различни критерии (дали можеш да ги ползваш на общо основание – общодостъпни, или трябва да има оценка и да бъдеш насочен за ползване - специализирани), функциите им, начина, мястото, продължителността и средата на предоставяне и потребителите, които могат да ги ползват. Същностната специфика на социалните услуги, които се основават на социална работа, която е професионалният подход за реализиране на

социалните услуги за постигане на резултатите, посочени в чл. 3, ал. 1 ЗСУ.

Основните нови моменти, които в случая ни интересуват, са свързани с:

- гаранциите, че предоставянето на социални услуги е индивидуално право, т. е. ако не е осигурено такова предоставяне, имаме ограничение/лишаване от право;

- целите на предоставянето на услугата/те, както и ясен ред кой може да ги предоставя (доставчика), по какъв ред и условия;

- изключително важен е процесът за създаване на националната карта на социалните услуги, съобщила демографски показатели с обществено обсъждане на всеки етап и с амбицията да се осигури национално покритие.

Според един от критериите в ЗСУ, услугите са специализирани и всеобхватни, като специализирани са всички, при които е налице:

1. настъпването на определен риск за живота, здравето, качеството на живот или развитието на лицето;

2. необходимост да бъде удовлетворена специфична потребност на определена група лица.

За специализираните услуги винаги е необходимо да има насочване, базирано на оценка на потребностите, докато при общодостъпните е достатъчно само лицето да пожелае да ги ползва.

Общодостъпни социални услуги са: 1. информиране, консултиране и обучение за реализиране на социални права и за развиване на умения, които се предоставят за срок, не по-дълъг от два месеца; 2. мобилна превантивна общностна работа.

В обобщение, ЗСУ въвежда специализираната социална услуга като термин, който: а) разглежда интервенцията като професионална работа, която се базира на оценка на потребностите, последвана от индивидуален план за подкрепа, б) само лицензирани

доставчици могат да я предоставят или общини, като и двете групи подлежат на специално регламентиран режим на контрол на качеството.

III. Паралелният режим по ЗЗДН

Промените в ЗЗДН въвеждат собствено дефиниране на услугите (чл. 6е, ал. 6, т.2), според което те са специални в сравнение с общия режим по ЗСУ. Така, на практика се създават допълнителни или алтернативни услуги на общия режим за създаване на социални услуги по реда на Закона за социалните услуги.

Тогава как *de jure* се съотнасят социалните услуги по ЗСУ към специализирани услуги по ЗЗДН? Специалността на услугите по ЗЗДН поставя и други въпроси: специални към какво са? Това видово понятие на родовото по ЗСУ ли е?

Ако това са други услуги, *специализирани по своя род*, не социални услуги – тогава се поставя въпросът какви тогава по род са? В Директивата за ОС на ЕС ясно са дефинирани услугите от общ интерес Според Съобщението относно услугите от общ интерес [COM(2007)725], услугите от общ интерес покриват широк спектър от дейности, в това число и образователни, здравни и социални услуги. Услугите от общ интерес могат да бъдат както икономически, така и неикономически (т.е. без такси), а държавите могат да решат да извършат услугите сами или да ги възложат на други субекти - публични или частни, със или без стопанска цел. В този контекст се поставя въпросът: ако услугите по ЗЗДН не са социални, тогава какви са? Със сигурност не са образователни или здравни, но ако са извън тези категории (например ги приемем за специфични „съдебни“), тогава веднага ще се постави въпросът – когато не са услуги от общ интерес, с важно обществено значение, ако искаме да ги възложим на външен доставчик, ще трябва да изберем процедурата за възлагане чрез обществени поръчки (общия механизъм чрез който държавата си

„купува“ услуги). И в този случай, критерият е най-ниска цена. И тогава, защо държавата е предвидила конкурсен механизъм с проекти?

Т. е. няма да е толкова лесно да се отрече „социалният“ елемент в „специалността“ на тези услуги, първо, защото теоретично е невъзможно (а и непрактично), и на второ място - тогава ще трябва да се обмисли прилагането на Директивата на ЕС за обществените поръчки и режима на обществените поръчки при тяхното възлагане.

В предходния вариант на ЗЗДН и Правилника за прилагането му от 2012 г. (и преди въвеждането на Директива 2014/24/ЕС¹) целта на уредбата бе да се създаде инструмент за финансиране на проекти, които можеха да пилотират определени иновативни услуги, да се развиват кампании и друг вид дейности, важни за политиката за защита от домашно насилие (която не се изчерпва само с услуги). Сега, след 15 години развитие на законодателството, модернизирание на режима на предоставяне, договаряне и контрол на социалните услуги, това ново решение, предложено чрез ЗЗДН, не само не съответства на цялостната държавна политика за изграждане на социална инфраструктура, но и поставя много въпроси свързани с неговата ефективност.

От двата паралелни режима – по ЗСУ и по ЗЗДН, следват и още два въпроса за обсъждане:

А) според общите принципи на правото новият специален закон (в случая ЗЗДН) отменя общия (в случая ЗСУ). Ако приложим този правен принцип следва ли, че вече услугите за жертви на домашно насилие ще се финансират единствено и само по реда на ЗЗДН? Това тълкуване ни води към извод, че финансиране по реда и при условията на ЗСУ няма да е възможно. Ако това е така, за услугите

¹ Директива 2014/24/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 година за обществените поръчки.

по ЗЗДН няма да е достъпен сериозният бюджет от 2 000 000 лв., осигурен с покритие за цялата страна по ЗСУ.

Б) С дублирането се поставя и друг въпрос – защо по единия ред (ЗСУ) доставчикът има много повече задължения, включително изискване за лицензиране и контрол на качеството, а ЗЗДН не поставя такива изисквания пред доставчиците на програмите и услугите (ако това са услуги)?

За разлика от предходния механизъм по реда на ЗЗДН, вече не само ЮЛНЦ, но всички изброени в чл. 6е, ал. 3 органи могат да кандидатстват за тези средства, а именно: органите на изпълнителната власт, органите на местното самоуправление и местната администрация, могат да разработват, организират изпълнението и изпълняват програмите и услугите, предвидени в чл. 5, ал. 1, т. 6 – 8. Това изменение веднага ще постави редица допълнителни въпроси: изброените органи и институции ще „работят“ по темата само ако имат финансиране чрез проекти по този ред или финансирането по ЗЗДН е успоредно на това, което трябва да правят в рамките на правомощията и осигурения им държавен бюджет? Досегашната логика на финансирането с публични средства от националния бюджет чрез проекти (по реда на стария ЗЗДН или други подобни) бе да се даде възможност на частния сектор (най-често ЮЛНЦ) и местната власт да се въвлекат в изпълнение/допълнение на определена политика, а не да се мотивират държавните органи (като МВР, например) да изпълняват правомощията си по закон.

Буквалното тълкуване на измененията сочи за промяна в държавната политика в посока на създаване на предимство на държавните институции пред ЮЛНЦ. Защо законодателят е избрал този подход за реформа? Буквално - не знаем, Законопроектът не е придружен от задълбочена оценка на въздействието, нито промяна е отразена в мотивите на законопроекта. Възможни са няколко хипотези относно мотивите към предложените промени:

Хипотеза 1: Въвеждат се специализирани услуги, които по характер са социални услуги, но не се наричат така, за да се осигури допълнително финансиране (извън механизма на ЗСУ) и целта е да се подпомогне качеството на работа на други системи (например правораздаването, което да има подкрепа, когато разглежда подобни дела). Тогава Министерският съвет (който чрез последните промени ще изработва и прилага политиката, ще има трудната задача чрез изпълнителната власт и предвидената национална програма да финансира тези нови, *съдебни* услуги, които ако са такива, следва да са в бюджета на съдебната власт. Може да се очаква обаче, че след това ще се наредят и други системи, които ще искат „допълнително“ социална подкрепа по този ред и към това добавяме, че това вероятно ще са предимно държавни органи, а не частния сектор. Така до голяма степен ще се обезсмисли концепцията за интегрирана подкрепа чрез ЗСУ.

Хипотеза 2: ЗЗДН урежда специален вид социални услуги, за които ще се осигури допълнително финансиране за държавни органи, които ще предоставят подобни услуги, извън принципния регламент по ЗСУ. Проблемът тук е, че след шест години реформи в социалните услуги се появява режим, който използва стари инструменти, механизъм на финансиране и контрол, дефиниране и пр.

Хипотеза 3: Изменението на ЗЗДН в тази му част е подготвено набързо, без оценка на въздействието, анализ и обществени консултации.

Кой ще изясни коя от посочените хипотези е най-вероятна? Предполага се, че отговор трябва да даде Националният съвет за превенция и защита от домашно насилие, който има мандат на постоянно действащ колективен и консултативен орган за осъществяване на държавната политика по превенция и защита от домашното насилие чрез координация, наблюдение и оценка на

политиките и мерките за предотвратяване и защита от домашното насилие (чл. 6а, ал. 2 ЗЗДН).

Страничният поглед към този иначе чисто правен, институционален и инструментален проблем сочи следното - дебат по същество по повод измененията и допълненията в ЗЗДН не беше проведен в 49 Народно събрание. Едва в 20% от изказванията се обсъждаха конкретни въпроси на законопроекта. Преобладаващата част от дебата беше насочена към ролята и значението на гражданските организации. Изказванията на народни представители илюстрираха, че темата засяга широк кръг граждански организации независимо дали развиват дейност директно свързана с превенцията и борбата с домашното насилие.

В годините на демократично развитие на България гражданските организации затвърдиха своята съществена роля в решаването на социално значими проблеми. В съвременната българска история гражданските организации играят съществена роля за защита на уязвимите групи (развиване на социални услуги в общността, които да заменят институционалната грижа, предоставяне на лична помощ, защита правата на децата и на жените и пр.). На гражданското общество и неговите организации дължим реализирането и апробирането в българска среда на някои от най-добрите европейски модели за социална политика. Много често, те остават и единствения глас на общности и представители на уязвими групи, които не могат сами да защитят своите права. Този аспект на приваждането на промените в законодателството задълбочава проблема около това какво всъщност целяха и какви интереси обслужиха.

В обобщение, Народно събрание като в много други подобни случаи, няма и не носи отговорност за промените в законодателството. Проблемите, които причинява една неадекватна уредба, са предимно задача за решаване от изпълнителната власт. От

друга страна, и изпълнителната власт, когато си спести да измисли и приложи анализ, оценка на въздействието, обществени консултации със заинтересованите страни, задълбочава кризата. Това съвсем намалява шансовете да бъде реализирана една адекватна политика и превръща пропуснатата полза в директна пряка щета за множество групи и индивиди, които имат крещяща нужда социалната държава да се изпълни с конкретно съдържание за тях

Процесуални аспекти на реформата в защитата от домашно насилие

гл. ас. д-р Атанас Блидов

Институт за държавата и правото
при Българската академия на науките

Procedural aspects of domestic violence protection reform

Chief assistant Atanas Blidov, PhD

Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of sciences

Резюме: Въведените през лятото на 2023 година изменения в Закона за защита от домашното насилие имат за цел да осигурят по-добра защита на пострадалите лица. Промените засягат както въпроси от сферата на материално право, така и от процесуалноправната. Именно последните ще бъдат разгледани в настоящия доклад.

Ключови думи: ГПК, процес, съд, дело, реформа, защита

Summary: The amendments in the Domestic Violence Protection Act introduced in the summer of 2023 aim to provide better protection to victims. The changes affect both matters of material law and procedural law. The changes that affect the procedural law will be reviewed in this report.

Key words: Civil Procedure Code, trial, court, case, reform, defense

На 01.08.2023 г. бяха обнародвани промени в Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН)¹, които предизвикаха широк обществен отзвук². Измененията имат за цел да осигурят по-добра

¹ Обн. – Дв, бр. 27 от 29.03.2005 г. Измененията и допълненията, предмет на анализа са обн. в ДВ, бр. 66 от 01.08.2023 г., в сила от 01.01.2024 г. и в ДВ, бр. 69 от 11.08.2023 г.

² Съгласно мотивите към проекта на Закона за изменение и допълнение на ЗЗДН основната причина, която налага промяната му е „изключителното изостряне на домашното насилие в последните няколко години и увеличаване броя на

защита на широк кръг пострадали от домашно насилие лица. Те засягат както въпроси от сферата на материално право, така и от процесуалноправната. Именно последните ще бъдат разгледани, анализирани и коментирани в настоящия доклад³.

Интерес за изложението представляват не дълго обсъжданите в медийното пространство въпроси, касаещи отношенията между половете, а полезността на малка част от новите разпоредби с оглед осигуряването на своевременна и адекватна защита за пострадалите чрез оптимизирането на правилата в рамките на съдебния процес. В тази връзка една от първите промени е с „радикален“ характер. Създаден е нов член 1а, в който първата изрично прокламирана цел на закона е, че той трябва „да даде бърза и ефективна защита“ на пострадалите от домашно насилие лица. Текстът звучи добре и е похвално, че именно бързата и ефективна защита е тази, която се преследва от разглеждания нормативен акт. Буди любопитство защо чак сега, осемнадесет години след създаването му (през 2005 г.) е наблегнато на посочената цел. Не е ли била такава тя и в самото начало? Или ако е била, какво е пречило тя да се постигне толкова време? Едва ли ще намерим научните отговори на така поставените въпроси, още по-малко в рамките на настоящето скромно изложение. Важното е обаче, че ще направим опит да проверим дали новите положения в рамките на съдебното производство за защита от домашното насилие ще спомогнат прокламираната цел да бъде изпълнена.

пострадалите и жертвите, което поставя проблема като приоритетен“. Поради това и очакванията на обществото към промените бяха големи, а критиките към тях - огромни.

³ За целите на настоящия доклад и с оглед на ограничения му обем, ще бъдат разгледани само част от процесуалните аспекти на посочената реформа, относими към производството за налагане на мерки за защита от домашното насилие. Така например въпросите, свързани с издаването на заповедта за незабавна защита ще останат извън него. Няма да се спираме и на дискутираната по медиите относно шестдесетдневната продължителност на отношенията и нейното доказване в съда.

Глава втора на ЗННД е озаглавена „Производство за налагане на мерки за защита от домашното насилие“⁴. В нея преимуществено са концентрирани разпоредбите, чието изменение и допълнение попада в обсега на правния преглед.

На първо място, разпоредбата на чл. 7 ЗННД определя пред кой съд следва да се развие производството по предоставяне на защитата от домашното насилие. Това и преди и след редакциите е именно районният съд. От 01.01.2024 г.⁵ компетентният районен съд няма да е този по постоянния или настоящия адрес на пострадалото лице, както е било досега, а ще бъде съдът в района, на който то фактически пребивава към момента на подаване на молбата. Оттук идват и някои съществени процесуални проблеми като например: Какво ще се има предвид под думата „пребиваване“ и колко време лицето трябва фактически да пребивава в посочения район? По какъв начин съдът ще прецени дали действително делото, с което е сезиран, му е подсъдно, или не? Как ще се осигури недопускането на тенденциозно поведение от страна на молителя във вреда на ответника при сезирането на съответния районен съд?...

Гражданският процесуален кодекс (ГПК)⁶, към който препраща ЗННД⁷, както и повечето български закони използват традиционно утвърдените понятия за постоянен и настоящ адрес, които биват лесно проверими и доказуеми. Терминът „пребиваване“ обикновено в правната ни система се асоциира с престоя на чужденци на територията на Република България, или на българи извън пределите на страната, но не толкова с престой на конкретно място в даден район. Не е ясно дали пострадалото лице трябва да живее на съответното място, или е достатъчно само да преминава

⁴ Загл., изм. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.

⁵ Разглежданите изменения и допълнения влизат в сила от посочения момент .

⁶ Обн., ДВ, бр. 59 от 20.07.2007 г., в сила от 01.03.2008 г.

⁷ Според § 1а. за неуредените в ЗННД въпроси се прилагат съответно разпоредбите на Гражданския процесуален кодекс.

оттам, респ. колко време трябва да прекара в рамките на съответния район⁸. Така например, възможно ли е да се подаде молба към районния съд, където лицето е отишло на почивка? Евентуален положителен отговор би следвало да държи сметка, че подобна ваканция би могла да бъде на 300-400 и повече километра от адреса, където например живеят страните, при което няма житейски разум те да трябва да водят делото там. Да, но промяната в закона създава подобна възможност и тя със сигурност ще бъде използвана, а не би трябвало да се допуска. Освен това, пред съда се поставя и трудната задача да направи преценка по смисъла на чл. 118, ал. 1 ГПК⁹ дали делото му е подсъдно, поради факта, че фактическото пребиваване и неговата продължителност често пъти не са лесно установими. Изобщо не е и за пренебрегване и възможността сезираният съд да прецени, че делото не му е подсъдно и да го препрати по компетентност. Това неминуемо ще доведе до забавяне на процеса. Вероятно отново ще се наложи съдебната практика да се справи с набелязания правен проблем, създаден от гореописаната недостатъчно прецизна законодателна намеса, което най-малкото ненужно би отнело време.

Следващата промяна касае разширяване на кръга на процесуално легитимирания лица, които могат да потърсят защита от съда. По този повод разпоредбата на чл. 8 ЗННД е изцяло изменена. Към съществуващото правило, че пострадалото лице лично може да инициира производството, ако е навършило 14-годишна възраст или е поставено под ограничено запрещение е добавено и пълно запретеното лице. Това разбира се следва да бъде оценено

⁸ При случаите, когато пострадалото лице има адресна регистрация на мястото, където фактически пребивава трудности няма да има, но когато това не е така могат да възникнат и противоречия.

⁹ По смисъла на цитирания текст съдът следва да извърши проверка на подсъдността и да реши дали започнатото пред него дело му е подсъдно.

положително, но все пак е чудно как подобно лице, което за да бъде поставено в подобно положение, означава, че е неспособно да се грижи само за себе си, би успяло да започне и води делото. Явно стремежът на законодателя е бил да му гарантира съответната правна възможност, макар че на практика тя рядко би могла да бъде реализирана.

Предходната т. 3 на разглеждания член сега (ал. 1, т. 3) е допълнена, като е позволено освен настойника и попечителя на пострадалото лице, молбата да бъде подадена и от лицето, на което са възложени грижи за детето, или лицето, на което детето е поверено. Това веднага поставя логичния въпрос за кои грижи става въпрос и в какъв смисъл детето е поверено. Не е ясно къде е разумната граница? Едно е да говорим за детегледач, съсед или учител, които на теория биха могли да натрупат впечатления, съвсем друго е безразборно да се създават права и на външни, непознати, случайни лица, които например инцидентно са узнали нещо, та дори и извадено от контекста. Съвсем мислима ситуация би могла да бъде когато родител поверява детето си на чужд човек буквално за няколко минути, за да свърши нещо набързо¹⁰. Този непознат човек формално би отговарял на изискването на закона – детето да му бъде поверено. Редно ли е, обаче да му се дадат права, които навлизат толкова дълбоко в правната сфера на другото? Едва ли! Редакцията на ЗННД казва друго.

Според допълнението на следващата т. 4 производството по издаване на заповед за защита може да се образува при определени случаи по молба на директора на дирекция „Социално подпомагане“,

¹⁰ Подобен елементарен пример може да бъде когато родителят трябва да купи лекарства от аптеката, но до нея не е осигурен достъп за детски колички. В такъв момент той би могъл да помоли минавач да наглежда детето за кратко. Минавачът се съгласява, но едновременно с това става свидетел как родителят се кара на детето, защото то е непослушно и плаче. При това положение, ако минавачът се окаже буден и загрижен гражданин, следва ли да ангажира вниманието на съда и на институциите?

когато например пострадалото лице се намира в безпомощно състояние вследствие на тежко увреждане, заболяване или старост. Посоченото означава, че на директора на дирекция „Социално подпомагане“ е вменен ангажимент да направи преценка дали дадено лице се „намира в безпомощно състояние“, което обаче е предизвикано от 1) тежко увреждане; 2) заболяване, или 3) старост. На практика няма да е никак лесно да се направи такава преценка.

Делото вече може да се образува и по искане на прокурора при изчерпателно изброените в ал. 2 хипотези¹¹. Това изменение на посочения по-горе чл. 8, за разлика от другите описани по-горе, изглежда да бъде най-удачното и следва да бъде оценено положително.

Не точно такова мнение можем да си съставим по отношение на последната ал. 3, според която когато пострадалото лице е непълнолетно, поставено е под запрещение или е в безпомощно състояние вследствие на тежко увреждане, заболяване или старост съдът има правомощие да вземе решение за предоставяне на правна помощ по реда на Закона за правната помощ (ЗПП). Ако оставим настрана принципното положение, че въпросите за отпускането на правната помощ са уредени в ЗПП и ГПК, където би следвало да бъде и систематичното място на текста, то най-малкото от него не става ясно дали съдът трябва да бъде сезиран със съответното искане, или може по собствена инициатива да се произнесе, респ. към кой момент следва да го направи. Освен това, на основание чл. 95 ГПК съдът държи определение относно отпускането на правната помощ, а в конкретния случай е записано, че той „може да вземе решение“. Логическото тълкуване на разпоредбата насочва по-скоро към възможността произнасянето да бъде направено и без отправянето на съответното искане, защото другата възможност си съществува на

¹¹ Такива са случаите когато пострадалото лице не може да се защити поради безпомощно състояние или зависимост от извършителя.

общо основание и без този текст. Поради това вероятно законодателят, когато непрецизно е използвал текста „може да вземе решение“, е имал предвид, че съдът би се произнесъл по свое усмотрение, което по правилата на гражданския процес би следвало да се случи с определение.

В чл. 9, ал. 1 ЗННД е посочено съдържанието, което следва да има молбата до съда. От текста на редакцията в т. 1 е видно, че законодателят е детайлизирал реквизитите относими към случаите на сезиране на съда от краткосрочно пребиваващи на територията на страната лица, включително и от чужденци. Уредена е възможността при искане от молителя за призоваване чрез телефон, електронен адрес, телекс, факс или телеграма. Следващата т. 2 по-скоро съдържа стилистични промени, като единствената разлика по същество с предходния текст е изключването на факса като изискуем реквизит и средство за призоваване, но същевременно остава необходимостта да се посочва телефонен номер за целта.

В ал. 3 е направено изменение по същество, като текстът за разлика от преди предвижда, че декларацията от молителя за извършеното насилие вече не е задължително изискуема¹². Същевременно обаче на основание на чл. 13, ал. 3 ЗННД съдът отново може да издаде заповед за защита само въз основа на посочената декларация¹³.

¹² Въпросът относно задължителната изискуемост на подобна декларация по принцип е дискуссионен, тъй като за съжаление практиката показва, че в редица случаи се злоупотребява с предоставените възможности по смисъла на ЗННД. Представянето на подобна декларация не е лишено от смисъл най-малкото поради обстоятелството, че тя представлява писмен документ, свидетелстващ за изявление на страната, което на теория би могло да доведе и до ангажиране на съответната отговорност, когато се окаже, че декларираното не отговаря на действителността. Принципно е резонно да се помисли в насока за създаване на действащ механизъм за търсене на отговорност при определени случаи.

¹³ Самата декларация по принцип е доста дискуссионна в теорията и практиката. Като документ тя съдържа изявление (твърдение) на страна в процеса, а по делата за

Според ал. 4 съдът вече служебно трябва да изиска не само за извършителя, но и за двете страни справки за съдимост и за наложени мерки по ЗННД и удостоверения дали се водят на психиатричен отчет. По този начин е засилено служебното начало в процеса и не е необходимо молителят да отправя изрично за целта искане, което би улеснило производството, най-малкото поради факта, че не всеки молител би отправил подобно искане, респ. невинаги съдът би разполагал с посочената информация при съставяне на мнението си по случая. Важна промяна е, че посочените справки се изискват и за двете страни. Също така съдът служебно следва да се извърши проверка за семейната и/или родствената връзка между страните. Той има възможност да изисква и други справки. Тук следва да се отбележи, че практиката познава множество случаи на ненужно ангажиране на правораздавателния орган, включително и от страна на психически нездрави лица, или на лица, които използват делата за защита от домашното насилие, за да реализират други свои цели¹⁴. Затова събирането на посочената информация би помогнало на съда по-лесно да се ориентира във фактическата обстановка и да прецени реалната необходимост от издаване на заповед за защита.

Друг положителен момент е, че съгласно изменения чл. 10, ал. 1 ЗЗДН срокът за търсене на съдебна защита е удължен от един на три месеца от извършването на акта на домашно насилие, като в извънредни случаи (при обективна невъзможност) той може да бъде и шест месеца. Освен това в ал. 2 е направен опит по аналогия с разпоредбата на чл. 62, ал. 2 ГПК да се запази правото на защита дори

защита от домашно насилие е възможно да се придаде и доказателствена сила за обективирания в нея обстоятелства.

¹⁴ Често срещана практика е бракоразводните процеси, или тези за родителски права да бъдат съпътствани с дела за защита от домашно насилие само и единствено с цел да се осигури предимство по първите. За съжаление много адвокати насочват към подобна практика, макар и повечето от тях да си дават сметка, че тя е вредна не само за страните, но и за съдебната ни система като цяло.

и искането да е подадено чрез друг орган, какъвто е общината, кметството или органите на Министерството на вътрешните работи. Текстът, макар и полезен, не е достатъчно прецизен най-малкото поради използване на думата „чрез“¹⁵. Принципно е добре, че държавни институции биват ангажирани да съдействат на пострадалите от домашно насилие лица. Същевременно в практиката рядко би се стигнало до изпращане на молба до съда „чрез“ тях, какъвто е бил замисълът на българския нормотворец¹⁶. По-вероятната хипотеза е жертвата на насилие да се обърне за помощ към посочените институции, при което те да установят, че има индикации за подобно насилие. В такава ситуация е напълно мислимо именно те да сезират съда, но същевременно не попадат в разгледания по-горе кръг от процесуално легитимирани лица, които могат да го направят. При това положение им остава единствено възможността да препратят до съда подадената до тях или предадената им молба, но тук става въпрос за два различни случая, затова и думата „чрез“ се явява не съвсем прецизно употребена.

Следващата по-съществена промяна е свързана с доказването в съдебния процес. Така в чл. 13, ал. 1 ЗННД е въведена възможността съдът да събира доказателства и по своя инициатива. Засиленото служебно начало от една страна има за цел да улесни пострадалото лице при извършване на необходимите действия за доказване на твърденията си, но от друга би позволило на правораздавателния орган да извършва по-пълна проверка преди да вземе решение дали да засяга правата на ответната страна, или не. Освен доказателствените средства по ГПК, в ал. 2, както и преди, са изрично

¹⁵ Правилото предвижда, че гореописаният срок не се смята за пропуснат, когато молбата до съда е подадена чрез един от посочените органи.

¹⁶ Според мотивите към проекта за ЗИД на ЗДНД, „целта на предложената разпоредба е улесняването на достъпа до правосъдие на пострадалите лица“. Мотивите са достъпни на следния линк: <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/164754>. Последен достъп на 30.04.24 г.

посочени и документите, годни да бъдат използвани в специалното производство за защита от домашно насилие. Към тях резонно са добавени и актовете, издавани от органите на Министерството на вътрешните работи. Това най-често са протоколите, съставяни от полицаяте, отзовали се на място при повикване, чиято широка употреба в тези дела е отдавна утвърдена. Изрично посочени са и оценките на риска, извършвани от дирекция „Социално подпомагане“.

Най-сетне, стигаме до декларацията от молителя за извършеното насилие. Съгласно ал. 3 тя може да послужи като единствено доказателствено средство, въз основа на което съдът да предостави търсената защита. Както видяхме по-горе представянето ѝ вече не е задължително, но е в интерес на пострадалото от насилие лице, особено в случаите, в които то не би могло да си докаже твърденията по друг начин поради липса на „други доказателства“¹⁷. Във връзка с употребата на разглежданата декларация се поставя един много съществен въпрос, а именно как следва да се тълкува чл. 13, ал. 3 ЗННД? Дали при липса на други доказателства, с изключение на декларацията съдът е длъжен да издаде заповед за защита, или следва да направи преценка по случая с оглед на изнесената пред него информация, включително и да постанови отказ? Текстът на разпоредбата гласи, че „съдът издава“ заповед за защита, което от формална гледна точка би следвало да задължи правораздавателния орган всеки път, когато няма други доказателства (пък макар и след допълнението – „за конкретни факти и обстоятелства“) да предоставя исканата защита

¹⁷ Според мотивите към проекта за ЗИД на ЗННД редакцията на текста би спомогнала за „предотвратяване злоупотребата с декларацията и ... се държи сметка за правата на ответника в съдебното производство...“ – пак там. Малко съмнително е, че подобна правна постановка би могла ефективно да изпълни своето предназначение, най-малкото, защото на практика употребата на декларацията е оставена на усмотрението на молителя.

само въз основа на декларацията. Подобно тълкуване обаче би лишило съдебното производство от всякакъв смисъл, защото ако това е желанието на законодателя, то по-добре въз основа на твърдението за извършено домашно насилие директно да се предоставя защита, без да се губи време и ресурс. За съжаление, с редакциите законът не е усъвършенстван в насока за избягване на набелязаното смислово противоречие.

С измененията на чл. 15 ЗННД е направен опит за детайлизиране на правилата относно процеса на издаване на заповедта за защита. Така например съдът не приканва страните към спогодба и не ги напътва към медиация. Доколкото и двата способа предполагат полагане на усилия за доброволно уреждане на отношенията, няма правна пречка страните сами да се насочат към тях. На основание на чл. 15, ал. 2 и ал. 3 при произнасянето си съдът взема предвид и предходни, както и следващи молбата за защита актове на насилие. Това от една страна, заедно със задължението на решаващия орган да извърши оценка на риска по смисъла на ал. 4, му помага да прецени какви мерки за защита да наложи. Уредбата на ал. 3 (по отношение на следващите актове на насилие) спомага и за постигане на процесуална икономия, като молителят не е нужно да завежда нови производства, а би могъл да получи търсената защита в рамките на вече заведения процес. Същевременно изрично е посочено, че наличието на решение, с което е издадена заповед за защита, не е пречка молителят отново да търси защита срещу последващи актове на насилие.

Друго важно изрично въведено правило е, че при висящо дело между родителите относно упражняване на родителските права, определяне местоживеенето на детето или режима на личните отношения, препис от заповедта за защита се изпраща на съответния съд, пред който то е висящо. Именно негово е задължението в едноседмичен срок от постъпване на преписа на заповедта да се

произнесе с определение относно необходимостта от служебно постановяване на привременни мерки или изменение на вече определени привременни мерки в рамките на висящия спор, като е въведено и изискването мерките за защита да се прилагат с приоритет пред постановени привременни мерки или решения в спорове за родителски права. По този начин е направена крачка в посока на недопускане на съществуването на колизия между противоречащи си мерки, постановени от различни съдилища по отношение на едни и същи спорещи лица.

От съвсем краткия преглед на гореописаните промени в ЗННД можем да заключим, че законодателят е направил опит за усъвършенстване на правната уредба с цел предоставяне на по-добра и ефективна защита на пострадалите лица. Същевременно не можем да подминем безкритично неговата непрецизност, която понякога вместо да улесни и забърза достъпа до защита, може да я затрудни и забави.

Промените в Закона за защита от домашно насилие относно производството за налагане на мерки за защита

гл. ас. д-р Сузана Рангелова
Югозападен университет „Неофит Рилски“

Changes in the Domestic Violence Protection Act regarding proceedings for the imposition of protective measures

Ass. prof. Suzana Rangelova, PhD
South-West University „Neofit Rilski“

Резюме: *С приемането на Закона за изменение и допълнение на Закона за защита от домашно насилие се предприеха законови промени, които имат за цел постигането на по-ефективна защита на пострадалите от домашно насилие. Оптимизирането на производството за налагане на мерки за защита от домашно насилие ще допринесе за по-ефикасно правоприменение и създаване на гаранции за защита на интереса на пострадалите.*

Ключови думи: *домашно насилие, промени, производство, защита*

Abstract: *With the enactment of the Amendment to the Domestic Violence Protection Act, legislative changes were introduced aimed at achieving more effective protection for victims of domestic violence. Streamlining the proceedings for imposing protective measures against domestic violence will contribute to more efficient law enforcement and the establishment of guarantees for the protection of the interests of the victims.*

Key words: *domestic violence, changes, proceedings, protection.*

Настоящият доклад има за цел да направи кратък анализ на промените в производството по налагане на мерки за защита от домашно насилие, приети със Закона за изменение и допълнение на

Закона за защита от домашно насилие¹. Причините, довели до приемането на Закона за изменение и допълнение на Закона за защита от домашно насилие е именно нуждата и необходимостта да се премахнат пропуските в досега действащата нормативна уредба. Чрез приетите изменения и допълнения в закона се постигна и унифициране на българското законодателство с европейските практики и международните стандарти в борбата с домашното насилие, както и изпълнение на заложените мерки в Националната програма за превенция и защита от домашното насилие за 2023г., приета с Решение № 282 на Министерския съвет от 12.04.2023г.².

Домашното насилие е тежък проблем в българското общество, който за съжаление остава в рамките на семейството. Домашното насилие се превърна в „тихата епидемия“, която не засяга само жени, а деца, възрастни хора и мъже. Няма значение пол, икономически статус, образование и обществено положение, всеки може да стане жертва на домашно насилие.

Основните законови промени, които се приеха със Закона за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие бяха свързани с разширяване на предметния обхват на нормативния акт, включване на програми и специализирани услуги за защита на пострадалите лица, определяне на целите на закона, разширяване на кръга лица, които могат да търсят защита и не на последно място - оптимизиране на производството по налагане на мерки за защита от домашно насилие. Производството цели бързина, ефективно правоприлагане и най- същественото - създаване на гаранции за

¹ Обн. ДВ. бр. 27 от 29 Март 2005 г., изм. ДВ. бр. 82 от 10 Октомври 2006г., изм. ДВ. бр. 102 от 22 Декември 2009 г., изм. ДВ. бр. 99 от 17 Декември 2010г., доп. ДВ. бр. 50 от 3 Юли 2015 г., изм. ДВ. бр. 24 от 22 Март 2019 г., изм. ДВ. бр. 101 от 27 Декември 2019 г., изм. и доп. ДВ. бр. 66 от 1 Август 2023 г., изм. и доп. ДВ. бр. 69 от 11 Август 2023 г

² Достъпно на: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&id=1610>. Последен достъп на 30.04.2024 г.

защита интереса на пострадалите лица от домашно насилие. Целта на приетите изменения и допълнения в закона е именно постигането и създаването на цялостна рамка, програми, политики, защита и помощ на всички жертви на домашно насилие.

Важна и съществена промяна е приета в разпоредбата на чл. 8 от Закона за защита от домашно насилие, а именно възможността производството да бъде инициирано от директора на дирекция „Социално подпомагане“, в изброените в закона случаи, както и по искане на прокурора. В много от случаите лицата, пострадали от домашно насилие нямат възможност да предприемат действия по защита и да сезират Районния съд, компетентен да издаде Заповед за защита. В предишната редакция на Закона за защита от домашно насилие, възможността съдът да бъде сезиран по инициатива на директора на дирекция „Социално подпомагане“ беше, когато пострадалото лице от домашно насилие е непълнолетно, поставено под запрещение или лице с увреждания. С разширяването на правомощията на директора не е необходимо участието на лицето пострадало от домашно насилие, а действията се извършват служебно³. Разширяването правомощията на лицата, които могат да сезират правораздавателния орган, а именно по инициатива на директора на дирекция „Социално подпомагане“ и на прокурора, се явява още една гаранция за защита на пострадалото лице.

Съществено значение във връзка с производството за налагане мерки за защита е изменението и допълнението на разпоредбата на чл. 10, ал. 1 от Закона за защита от домашно насилие⁴,

³ Чл. 8, ал. 1, т. 4. ЗЗДН (изм. - ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 01.01.2024 г.): *директора на дирекция "Социално подпомагане", когато пострадалото лице:*

а) е малолетно или непълнолетно;

б) се намира в безпомощно състояние вследствие на тежко увреждане, заболяване или старост или е поставено под запрещение. "

⁴ Чл. 10. (1) (Изм. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г., изм. - ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 01.08.2023 г.) Молбата се подава в срок до три месеца от акта на

с което се удължава преклузивният месечен срок за подаване на молба за защита до съда от акта на насилие. Молбата се подава в срок до три месеца, а ако това е обективно невъзможно - не по-късно от 6 месеца. Домашното насилие е нарушение на правата на човека⁵. Домашното насилие има сериозни последици за жертвите на насилие и обществото. Пострадалите от домашно насилие не говорят от страх, от срам. Насилието остава скрито в домовете, но за съжаление страдат всички, както и обществото. Анализирането на нуждата от защита на пострадали лица при актове на домашно насилие, което е смисълът и целта на Закона за защита от домашно насилие, е своевременната намеса, още при първите признаци. Пострадалите от домашно насилие трудно сезират компетентния съд. Практиката посочва, че когато лицето потърси правата си по ЗЗДН, преклузивният срок е недостатъчен. В много от случаите невъзможността да се сезира съдът е, когато пострадалото лице е приведено в безпомощно състояние, или е изпаднало в криза, или финансова зависимост, поради което не могат да се предприемат адекватни действия за търсене на защита. Предприетите законови промени в тази насока, а именно удължаването на преклузивния срок, предвиден в разпоредбата на чл. 10, ал. 1 от ЗЗДН дава една възможност на пострадалото лице за адекватна и своевременна защита.

На следващо място измененията и допълненията на разпоредбата на чл. 10, ал. 1 от ЗЗДН са продиктувани и са в изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за премахване на дискриминацията по отношение на жените (CEDAW).

домашно насилие, освен ако това е обективно невъзможно, но не по-късно от 6 месеца.

⁵ Виж в тази връзка <https://www.humanrightsguide.bg/bg/temi/domashno-nasilie/kakvo-e-domashno-nasilie/domashno-nasilie-i-prava-na-choveka>. Последен достъп на 30.04.24 г.

С производството по налагане на мерси за защита се цели бързина в процеса, ефективна защита на пострадалото лице от домашно насилие и не на последно място процесуална икономия при последващи актове на насилие. С приетите изменения и допълнения на Закона за защита от домашно насилие законодателят цели да осигури ефективно правораздаване, за което спомагат приетите промени по отношение на необходимостта от засилване на служебното начало на съда. Производството по налагане мерки за защита е специфично производство, то се инициира с молба на пострадалото лице. Практиката установява, че лицата преживяли тежки актове на домашно насилие функционират кризисно, именно поради преживяната травма. Много често в случаите на домашно насилие, се касае за системно, ежедневно насилие, където не може да се конкретизира конкретен инцидент, с който да се сезира компетентният съд. В тази насока във връзка с дела, образувани по Закона за защита от домашно насилие, в свое определение Върховният касационен съд⁶ прие, че в случаите, когато в сезиращата съда молба са налице факти и обстоятелства, касаещи постоянен ежедневен психически и физически тормоз или ежедневно повтарящо се ограничаване на личните права на лица, които се намират в родствена връзка, молбата за защита е в срок, независимо от обстоятелството, че не са посочени конкретни дати, на които са осъществени актовете на насилие. В своето решение Върховния касационен съд е приел, че молбата следва да се счита в срок и когато има твърдения за *„трайно установено домашно насилие, изразяващо се в ограничаване на личните права, което не е прекратено и към момента на подаване на молбата“*⁷. В тази насока е и съдебната

⁶ Вж. Определение № 27/11.01.2011 г. на ВКС, IV-то Г. О. по гр. д. № 584/2010 г.

⁷ Вж. Тълкувателно решение № 2/2019 г. от 25.11.2020 г. по Тълкувателно дело № 2/2019 г. Общото събрание на Гражданската колегия на Върховния касационен съд (ВКС).

практика⁸, отчитайки спецификата на феномена „домашно насилие“, където е възприето, че е необходимо решаващият съд да изследва всички актове на насилие, за които е сезиран⁹.

Спецификата на производството, участието на страните в процеса, които се намират в „насилническо-жертвенска връзка“ предполага една неравнопоставеност в процеса, тази специфика следва да се отчита и съобразява от правораздавателния орган, поради което правилно законодателят е предвидил в разпоредбата на чл. 15, ал. 1 от Закона за защита от домашно насилие, че страните не следва да бъдат приканвани към спогодба и да не се напътстват към медиация¹⁰. Съдебната намеса, която се предприема е в интерес на пострадалото лице, да се съхрани живота и здравето му, но и с оглед на обществения интерес. Постигането на спогодба няма как да се защити пострадалото лице предвид обстоятелството, че спогодбата няма същата правна сила и същност на заповедта за защита, която е крайният акт на производството по налагане на мерки за защита. Спогодбата между страните в това производство няма да допринесе до предприемането на ефективна защита за пострадалото лице, в противовес може да допринесе до поставянето му в допълнителен риск. Предприетата промяна в тази насока е именно съхраняване живота и здравето на пострадалото лице от домашно насилие.

С допълването на ал. 7 на разпоредбата на чл. 15 от Закона за защита от домашно насилие, законодателят е предприел изчистването на наложената във времето противоречива практика относно произнасянето на съда с решение. С това изменение и допълнение на

⁸ Вж. Решение № 2146 от 14.02.2023г. по Гражданско дело № 152598 /2022 година на СРС;

⁹ Вж. Определение № 17266/25.11.2011 г. по в.ч.гр.д. № 15931/2011 г. на СГС, Определение от 16.12.2013 г. по в. ч. гр. д. № 16292/2013 г. на СГС, Определение от 23.10.2013 г. по в. ч. гр. д. № 13453/2013 г. на СГС;

¹⁰ „Чл. 15. (Изм. - ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 01.01.2024 г.) (1) В заседанието за разглеждане на молбата съдът не приканва страните към спогодба и не ги напътства към медиация.“

законовия текст ще се избегне възможността на страните да злоупотребяват със сроковете по отношение на връчването на решението, тъй като срокът за обжалване, предвиден в разпоредбата на чл. 17 от ЗЗДН започва да тече от момента на обявяването на решението¹¹.

Производството по реда на Закона за защита от домашно насилие съставлява спорна съдебна администрация на граждански правоотношения, форма на намеса, която се осъществява по реда на двустранните спорни производства. Районният съд следва да се произнесе по искането на пострадалото лице, с което приема или отхвърля молбата на молителя, като при уважаване на молбата се налагат мерки за защита предвидени в разпоредбата на чл. 5 от Закона за защита от домашно насилие и обективирани в крайния акт, а именно заповедта за защита. Според някои автори домашното насилие представлява правонарушение и налагането на мерките за защита представлява от закона принуда, която има санкционно-охранителен характер¹². В предишната редакция на Закона за защита от домашно насилие, в разпоредбата на чл. 5, ал. 4 законодателят беше предвидил налагането на глоба на извършителя. Целта на административната мярка „глоба“ бе да се превенират следващите актове на насилие, като липсваха критерии по отношение на определяне размера на глобата. Именно налагането на глобата в производството по налагането на мерки се явява санкцията, която извършителят е длъжен да изтърпи. Наложените мерки биха могли да се квалифицират като наказание за извършен противоправен акт¹³.

¹¹ „(7) Съдът се произнася с решение в открито заседание. При фактическа и правна сложност съдът може да посочи деня, в който ще обяви решението си, от който ден тече срокът за обжалването му.“

¹² **Чифчиева, М.** Административна принуда при прилагане на мерките за защита от домашно насилие. // De Jure, 2016, с. 75 и сл.

¹³ **Петров, В.** „Правно естество на домашното насилие“, достъпно на: https://www.challengingthelaw.com/grajdansko-pravo/estestvo-domashno-nasilie/#_ftn3. Последен достъп на 30.04.24 г.

Основната цел на Закона за защита от домашното насилие е да защити лицата, пострадали от домашно насилие чрез предприеманите на мерките за защита, предвидени в закона. С налагането на мерките се цели извършителят на насилието да осъзнае, че поведението му е недопустимо, да се превенира последващ акт на насилие, да се създаде допълнителна гаранция за защита от едно бъдещо противоправно поведение, да се ограничат или премахнат вредните последици от извършените правонарушения¹⁴.

С приемането на Закона за изменение и допълнение на Закона за защита от домашно насилие, законодателят е премахнал глобата като мярка, която се налага на извършителя на домашно насилие. Глобата по своето естество, несъмнено е наказание, но целта ѝ е именно превенцията от последващ акт. В много от случаите на домашно насилие се касае за модел на поведение, което се повтаря във времето, като всеки следващ инцидент е по-рисков за живота и здравето на пострадалото лице, именно поради това считам, че глобата трябва да се налага като мярка за защита, която ще окаже въздействие върху правната сфера на извършителя на акт на домашно насилие.

Със Закона за изменение и допълнение на Закона за защита от домашно насилие, законодателят предприе редица промени, с които създаде допълнителни гаранции за защита интересите на пострадалите лица от домашно насилие. Оптимизиране на съдебното производство, бързина в процеса, като всяка от страните е длъжна да следи за интересите си във връзка с оспорването на решението на съда. Оптимизиране на производството по издаване на Заповед за незабавна защита, като се създаде предпоставка, освен за бързото издаване на същата, и бързина във връчването на страните, като съблюдаването за това е вменена на органите на МВР. Считам, че

¹⁴ Голева, П. Домашно насилие – правни проблеми. // Собственост и право, 2019, № 9, с. 45-54.

предприетите изменения и допълнения на Закона за защита от домашно насилие несъмнено ще допринесат за по-бърза, по-адекватна защита на пострадалите лица. Активната ангажираност на държавните и общински институции, създаването на допълнителни политики, програми, механизми предвиждащи ефективни мерки за защита и не на последно място доброто им практическо приложение.

Дискусионни въпроси относно декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН*

гл. ас. д-р Петър Топуров
Институт за държавата и правото
при Българската академия на науките

Discussion questions regarding the declaration under Art. 9, para. 3 of Protection Against Domestic Violence Act

Chief assistant Petar Topurov, PhD
Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of Sciences

Резюме: Текстът разглежда някои дискусионни въпроси относно декларацията по чл. 9, ал. 3 от Закона за защита от домашното насилие – какъв е нейният характер и приложно поле, представянето ѝ свързано ли е с редовността на подадената молба за защита, в какъв срок може да бъде представена декларацията, какво следва да е нейното съдържание, кой може да представи декларацията, следва ли тя да бъде подкрепена от други преки или косвени доказателствени средства. В заключение е подчертана необходимостта от ограничаване приложното поле на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, нейния срок на действие, както и разширяване на кръга от лица, които могат да я представят.

Ключови думи: домашно насилие, доказателствени средства, декларация за акта на домашно насилие.

Summary: The text examines some discussion questions regarding the declaration under Art. 9, para. 3 of the Protection Against Domestic Violence Act - what is its nature and field of application, is its presence related to the regularity of the submitted application for protection, in what period can the declaration be submitted, what should be its content, who can submit it, whether it should be supported by other direct or circumstantial evidence. In conclusion, proposals de

* Публикацията е подготвена в рамките на проект, реализиращ се благодарение на подкрепата на програма „Млади учени и постдокторанти – 2“, МОН.

lege ferenda are made: the need to limit the declaration's application under Art. 9, para. 3 of the Protection Against Domestic Violence Act, its term of validity, and the expansion of the circle of persons who can present it.

Key words: domestic violence; means of evidence; declaration of the act of domestic violence;

I. Въведение

1. Законът за защита от домашното насилие (ЗЗДН)¹ предвижда в своя чл. 9, ал. 3, че *„Към молбата по чл. 8, т. 1 се прилага и декларация от молителя за извършеното насилие.“* С изменението на разпоредбата, в сила от 01.01.2024 г., цитираната разпоредба вече има следния облик: *„Към молбата по чл. 8, ал. 1, т. 1 може да се приложи и декларация от молителя за извършеното насилие.“* ЗЗДН съдържа и второ правило, което касае разглежданата декларация. В неговия чл. 13, ал. 2 е посочено, че декларацията по чл. 9, ал. 3 може да бъде доказателствено средство в производството по издаване на заповед за защита, а съгласно ал. 3 на същата разпоредба *„Когато няма други доказателства, съдът издава заповед за защита само на основание приложената декларация по чл. 9, ал. 3“*. В сила от 01.01.2024 г. това правило има следния вид: - *„Когато няма други доказателства за конкретни факти и обстоятелства, съдът издава заповед за защита само на основание приложената декларация по чл. 9, ал. 3.“*

2. Настоящият текст има за цел да очертае и даде отговор някои дискуссионни въпроси относно декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, а именно:

- *Какъв е характерът на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН?*
- *Представянето ѝ свързано ли е с редовността на молбата за защита?*

¹ Оттук насетне споменаван накратко с абривиатурата ЗЗДН

- Докога може да бъде представена декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН?

- Какво следва да е съдържанието ѝ?

- Може ли друго лице да представи декларацията извън прекия пострадал от акта на домашно насилие?

- В кои случаи следва да намери приложение декларацията?

- Следва ли декларацията да се подкрепя с косвени доказателствени средства или при липса на преки съдът следва да се ограничи от представянето на декларацията и да не търси потвърждение на изложеното в нея от наличните косвени такива?

3. Допълнителна цел на текста е формулирането на изводи de lege ferenda с оглед намирането на балансиран подход между нормативното улесняване на доказването на акта на насилие и непропорционалното засягане на правната сфера на правните субекти в резултат на издаването на заповед за защита, основана единствено на представената декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН.

II. Стандарт на доказване в производствата по делата за домашно насилие

Преди даването на отговор на поставените в т. I, т. 2 въпроси ще бъдат направени някои уточнения относно международните стандарти относно доказването на актовете на домашно насилие, а именно:

1. В практиката на Европейския съд по правата на човека, свързана със стандартите във връзка с доказването в производствата по получаване на защита от домашно насилие, липсва изрично изискване за предвиждане на възможност за представяне на декларация с последиците, предвидени в чл. 9, ал. 3 във връзка с чл. 13 ЗЗДН. Напротив, в своите актове ЕСПЧ многократно е напомнял, че не може да предлага и изисква от националните власти точни разрешения как те би следвало да гарантират права по Конвенцията, тъй като това е въпрос на национална преценка. Същевременно в

своята практика ЕСПЧ критикува понасянето на негативни последици от неуважаване на искането за защита на пострадалия от домашно насилие поради липсата достатъчно доказателства. В тази връзка той посочва, че при липсата на преки доказателства, **националните власти следва да вземат необходимите мерки, така че да оценят кредитбилността на различните версии и предприемането на допълнително разследване, което по възможност да осигури такива**². В тежест на националните власти е задължението за провеждане на ефективно и независимо разследване, в рамките на което да се съберат достатъчно доказателства³.

2. Влязлата в сила на 14.06.24 г. директива на Европейския парламент и на Съвета относно борбата с насилието над жени и домашното насилие също не предвижда подобна декларация, а изискване за улеснена възможност за представяне на доказателства от страна на жертвите (пф. 29 от преамбюла), придружена от **всеобхватно и възможно най-ранно събиране на доказателствата** (пф. 31 от преамбюла)⁴.

3. В резултат на гореизложеното може да бъде обобщено, че международните стандарти относно доказването по делата за домашно насилие не предвиждат задължително законодателно уреждане на декларация с придадените ѝ от 33ДН правни последици, а улесняване на пострадалия в процеса на доказване; засилено служебно начало на компетентните органи с оглед събирането, анализирането и осигуряване на доказателства; провеждане на

² В този смисъл E. M. v Romania (жалба № 43994/2005)

³ A. v Croatia (application № 55164/08)

⁴ В Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (позната повече като т. нар. Истанбулската конвенция) също липсва възможност за представяне на подобна декларация, но от уредбата ѝ можем да изведем принципните положения за **ограничено допускане на доказателства във връзка със сексуалната история и поведение на жертвата** – само при релевантност и необходимост (чл. 54 ИК).

ефективно и независимо разследване; взимане на необходимите мерки с оглед правилна оценка на кредитбилността на различните версии в производството. Оттук декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН може да бъде характеризирана като конкретно избран подход на българските власти при уреждането на доказването на акта на домашно насилие. Същевременно международните стандарти изискват проява на служебна активност от страна на националните власти с оглед доказването на твърдения акт на насилие, а не прехвърлянето на тази тежест върху пострадалия, макар и с улесняването му чрез предвиждането на възможност за изготвяне на обвързващи съда доказателствени средства.

III. Дискуссионни въпроси относно декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН

1. Характер на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН.

1.1. Становищата

В правната доктрина е спорно както какъв е характерът на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, така и какво е нейното значение в производството. Повечето автори посочват, че декларацията има „предопределена в закона сила“⁵. Някои от представителите на теорията също споделят тази теза, макар и признавайки, че това я приравнява на формално доказателство, типично за инквизиционния процес⁶. Въпреки това се приема, че съществуването на формални

⁵ **Малинов, Н.** Относно представянето на декларацията по чл. 9, ал. 3 от Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН). Достъпна на <https://cmjusticesom.wordpress.com/2021/06/01/относно-представянето-на-декларация/>. Последен достъп на 18.11.2023 г. Виж и **Кърджева-Тенева, Ц., И. Георгиев.** Проблеми относно редовността и основателността на молбата за защита от домашно насилие. – Норма, 2013, бр. 2, с. 55 – 56, които приемат, че декларацията има предопределена в закона сила и при съпоставянето ѝ с други доказателства тя я губи.

⁶ **Георгиев, И.** Производство за налагане на мерки за защита от домашно насилие. Национален институт на правосъдието. 2016, с. 20 и бележка под линия 51. Тезата за предопределената от закона сила на декларацията се споделя и от други. Виж **Цанова-Рангелова, С.** Гражданскоправна защита на личността и семейните

доказателства в процеса и документи, ползващи се с формална доказателствена сила не е проблем, доколкото основна цел на производството по ЗЗДН е защитата на пострадалия, като реализирането на отговорността на ответника би засегнало правата му в допустим обем с оглед приоритетната защита на жертвата на насилие. Поради това постановяването на решение само въз основа на декларацията не би представлявало нарушение на основните права и отговаря на целите, преследвани в закона⁷. Други автори отправят критики относно правното значение на декларацията, разглеждайки я като „доказателство с формална сила, което влиза в противоречие както с общия дух на международните актове за защита правата на човека, така и с чл. 56 КРБ, прогласяващ правото на защита на всеки гражданин при нарушаване или застрашаване на правата и интересите му, както и недопустимост на установяване на вина само върху твърдението на противната страна“, подкрепяйки вече изразената в доктрината теза за възможност за неналагане на глоба в хипотезата на налагане на мерки за защита само въз основа на твърдение на другата страна⁸, както и диференциране на взетите от съда мерки - извеждане на жертвата от насилствената среда и прилагането на мерки за защита, което да става и само въз основа на декларация, а установяването и санкционирането на акта на домашно насилие – след събиране на доказателства в рамките на състезателно производство⁹.

Съществува и становище, че производството по ЗЗДН е гражданско по своя характер и в него намира приложение правилото,

отношения при домашно насилие. Дисертация. 2019, с. 130, според която в случая става въпрос за формално доказателство, което задължава съда да постанови своето решение въз основа на този частен документ при предвидените в закона предпоставки.

⁷ Георгиев, И. Производството..., с. 67.

⁸ Русев, Б. Домашното насилие. Понятие и семейноправни аспекти. ИК „Петко Венедиков“. 2020, с. 51. Виж и Георгиев, И. Производството..., с. 69.

⁹ Русев, Б., Домашното..., с. 192-193.

че страната следва да докаже пълно проявлението на юридическите факти, от които са настъпили благоприятни за нея послед ици¹⁰. Посочва се, че предвидената възможност съдът да издаде заповед само въз основа на декларацията на молителя, явяваща се едностранно волеизявление, твърдение на страна, съдържащо изгодни за нея факти, се явява несъвместимо с тези общи правила. Твърденията на всяка страна би следвало да подлежат на доказване. Поради това е отречена годността на декларацията като доказателствено средство. Декларацията е характеризирана като **частен документ, който може да се ползва само с формална**, но не и материална **доказателствена сила**¹¹. Нещо повече, същият автор приема, че декларацията няма доказателствена стойност, а правилото на чл. 9, ал. 3 ЗЗДН противоречи на принципа *scriptum pro scribente nihil probat, sed contra scribentem*. С оглед на това е отправено предложение за отмяна на чл. 13, ал. 3 ЗЗДН. Оспорена е и тезата за **предопределената законна сила на декларацията**, която може да бъде изгубена при съпоставка с други доказателства, като според автора по-скоро може да се говори за **придаването от закона на материална доказателствена сила на един частен документ, който може да бъде оборена** чрез посочване и представяне на доказателства в противоположна насока¹².

1.2. Изводи

Видно от чл. 9, ал. 3 ЗЗДН във връзка с чл. 13 ЗЗДН българският законодател е характеризирал декларацията като **доказателствено средство**, т. е. предвиден и уреден от закона

¹⁰ Петров, Вен. Домашното насилие като правопораждащ юридически факт и неговото доказване в производството по Закона за защита от домашното насилие. Сборник от Национална конференция „Законът на правото или правото на закона“. НБУ. 2016, с. 248.

¹¹ Петров, Вен. Домашното насилие като..., с. 248.

¹² Петров, Вен. Домашното насилие като..., с. 249.

източник на сведения за подлежащите на доказване факти¹³. Тя е **писмено** доказателствено средство, което възпроизвежда исторически сведения за акта на домашно насилие. Доколкото ЗЗДН предвижда, че декларацията може да се представи към молбата по чл. 8, ал. 1, т. 1, т. е. този инициращ документ, който подава пострадалият, то тя би следвало да съдържа информация, отнасяща се непосредствено до главния факт в процеса - извършения акт на насилие. Поради това декларацията би могла да се характеризира като **пряко веществено писмено първично доказателствено средство**¹⁴. Декларацията съдържа изявление на издателя за съществуването на определени факти, които са извършени спрямо него, т. е. представлява **частен свидетелстващ документ**¹⁵, който може да обективира изявление, което да бъде оценено като **вярно или невярно**¹⁶. Принципно доказателствената стойност на доказателствените средства следва да бъде преценена от съда по

¹³ **Сталев, Ж. О. Стамболиев.** Българско гражданско процесуално право. Десето издание. 2020, с. 256.

Някои автори я характеризират като доказателство (**Вълкова, Г. В:** Ръководство за управление на делата, свързани с домашно насилие и насилие, основано на пола. НИП. 2023, с. 89), макар и говорейки по-късно за нея като доказателствено средство (**Вълкова, Г. В:** Ръководство..., с. 90.).

¹⁴ **Сталев, Ж. О. Стамболиев,** Цит. съч., с. 258. Първични – тези които стоят в непосредствена връзка с подлежащия на доказване факт – свидетел-очевидец, оригинален документ. Пряко – съдържащо информация, отнасяща се непосредствено за главния факт. Веществено – чийто носител е вещ. Писмено – доказателственото средство доставя информацията писмено.

¹⁵ За разлика от тях диспозитивните материализират волеизявление, което може да е валидно или невалидно, но не и вярно или невярно. В този смисъл **Сталев, Ж. О. Стамболиев,** Цит. съч., с. 264.

¹⁶ Всеки документ доказва, че материализираното в него изявление е било направено. Формалната доказателствена сила обхваща факта на писменото изявление и неговото авторство. Официалният удостоверява достоверно датата и мястото на съставяне. Материална доказателствена сила е налице при свидетелстващия документ, като доказателственото значение е за стоящия извън него факт, който се удостоверява. Така **Сталев, Ж. О. Стамболиев,** Цит. съч., с. 265.

вътрешно убеждение¹⁷. В случая обаче чл. 13, ал. 3 ЗЗДН установява, че при липса на други доказателства той следва да издаде заповед за защита. Поради това следва да се приеме, че в тази хипотеза декларацията би имала **обвързваща** за съда сила. За разлика от типичния частен документ, който може да има висока доказателствена стойност, когато издателят му удостоверява неизгодни за него факти, при декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, по силата на изрично правило съдът може да е обвързан от изявлението на пострадалия за осъществяването на изложените в декларацията факти така, както се твърди, че са се осъществили. Не е изключено в нея да са обективирани и неизгодни за издателя обстоятелства, което също би следвало подпомогне съда при осъществяване на преценка дали изложеното в декларацията представя по един обективен начин случилото се¹⁸.

2. Разграничения

2.1. Декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН стои най-близо до обясненията на страните, дадени по реда на чл. 176 ГПК, тъй като съдържа твърдения на страна в производството. За разлика от декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, която обвързва съда в хипотезата на чл. 13, ал. 3 ЗЗДН, при обясненията съдът може да приеме за доказани обстоятелствата за изясняването на които страната не се е явила или е отказала да отговори без основателна причина, както и когато е дала уклончиви или неясни отговори (чл. 176, ал. 3 ГПК). Друга разлика произтича от обстоятелството, че декларацията е

¹⁷ Сталев, Ж. О. Стамболиев, Цит. съч., с. 257.

¹⁸ Според някои автори преценката дали представянето на декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН е средство за неоснователно ограничаване на човешки права и злоупотреба с право е предоставена изцяло на решаващия орган. Виж в този смисъл **Малинов, Н.** Цит. съч. Подобен извод трудно може да бъде споделен безкритично. Действително съдът в производството по ЗЗДН следва да следи за злоупотреба с права чрез декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, но не е изключено това да бъде установено и впоследствие в рамките на наказателно производство за престъпление по чл. 290а от Наказателния кодекс.

изготвена едностранно и без възможност за влияние от другата страна в производството, докато при обяснения личното явяване на страната може да произтича от разпореждане на съда (с или без инициатива на другата страна) и при формулиране на въпроси, на които трябва да бъде даден отговор.

2.2. Декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН има известна близост и с признанието на факт, но за разлика от типичното признаване на факт, което съгласно чл. 175 ГПК следва да бъде преценено от съда с оглед на всички обстоятелства по делото, чл. 13, ал. 3 ЗЗДН изисква от съда издаването на заповед за защита, доколкото липсват *„други доказателства за конкретни факти и обстоятелства“*.

2.3. Някога в българското право са се допускали решителните и съдебните клетви¹⁹. Първата била клетва, която едната страна предлагала на другата, за да постави в зависимост от нея признаването за истинско или неистинско известно обстоятелство, доказването на което имало значение за решаване на делото. Втората била клетва, която сам съдът предлага на едната или на другата страна. Решителната клетва съставлявала доказателство само за или против онзи, който я е предложил. Тя се е отнасяла за действия и факти с решително влияние върху целия или част от спора²⁰, като общото правило било, че тя се отнасяла за лични действия или обстоятелство, което е било обект на лично възприятие²¹. При полагане на клетвата те са се считали за истина спрямо страните и

¹⁹ Виж чл. 270 ЗГС, който отпада с приемането на ГПК от 1952 г. Законът за гражданското съдопроизводство от 1891 г. е съдържал правила за клетвата в Глава VI. За доказателствата, отделение V. Клетва. Чл. 86-97. Близка до тази уредба е била запазена и в Глава XIII. Доказателства, дял VII. Клетва от Закона за гражданското съдопроизводство от 1930 г. Виж повече за решителната клетва у **Абрашев, П.** Гражданско съдопроизводство (Лекции). Томъ II. Царска придворна печатница. 1914, с. 374 и сл.

²⁰ **Абрашев, П.**, Цит. съч., с. 380, 382.

²¹ **Сияновски, Д.** Гражданско съдопроизводство. Том втори. Второ издание. Университетска печатница. 1945, с. 200.

съда²². Клетвата съставлявала пълно доказателство за фактите, за които се отнасяла. Съдът следвало да приеме факта за доказан без значение от вътрешното си убеждение, като тази доказателствена сила важала за цялото производство²³. Когато този, на когото е била предложена клетвата не я приемел, се е считало, че той признава основателността на претенцията на своя противник²⁴. Решителна клетва на страните обаче не се е допускала по дела, които са свързани с интересите на непълнолетните (чл. 91 ЗГС от 1981 г. и чл. 413, 3) ЗГС от 1930 г.), по спорове за семейни права и при спорове, по които са страни непълнолетни и други лица, намиращи се под настойничество (чл. 271, 1) и 2) ЗГС от 1930 г.), както и за престъпни обстоятелства (чл. 413, 4) ЗГС от 1981 г. и чл. 272, 1) ЗГС от 1930 г.).

Декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН е близка до някога уредената в българското процесуално право решителна клетва, но са налице и сериозни различия между тях. За разлика от решителната клетва, която не се е допускала по дела, свързани с интересите на непълнолетни, представянето на декларацията по ЗЗДН няма подобни ограничения. Лисва и уредена възможност за предлагане на подписване на декларацията или нейното полагане от двете страни, което да има за последица взаимното им обезсилване и решаване на спора въз основа на правилата за доказване²⁵.

3. Представянето на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН свързано ли е с редовността на молбата за защита?

В част от практиката представянето на декларацията се счита за въпрос относно редовността на молбата за защита, а

²² **Абрашев, П.** Цит. съч. с. 384. Това наименование се оспорва от други автори. Виж в този смисъл **Силяновски, Д.** Цит. съч., с. 199.

²³ **Силяновски, Д.** Цит. съч., с. 209

²⁴ **Абрашев, П.,** Цит. съч., , с. 386.

²⁵ **Ставру, С.** Решителната клетва в гражданския процес. В: Актуални проблеми на гражданския процес. Сибир. 2024, с. 274.

непредставянето ѝ – основание за прекратяване на производството²⁶, докато според друга част - не²⁷ Според някои автори тя представлява доказателствено средство, частен документ, който е въпрос по основателността²⁸. Поради това оспорване на нейната вярност по чл. 193 ГПК не се допуска. Може да бъде оспорена единствено нейната автентичност²⁹. Противното би означавало да се допусне ново обръщане на доказателствената тежест³⁰.

След изменението на чл. 9, ал. 3 ЗЗДН не би следвало да има спор дали представянето на декларацията е въпрос относно редовността на подадената молба за защита. Настоящата редакция на закона изрично предвижда представянето ѝ като възможност, а не като задължение за молителя. Оттук съдът не би следвало да дава указания за подготвянето ѝ от страна на молителя. Отпадането на двусмислената редакция в чл. 9, ал. 3 ЗЗДН може да бъде оценено положително с оглед преодоляване на противоречивата съдебна практика по тълкуването ѝ. Следва да бъде подкрепена изразената в литературата теза за неприложимост на оспорването по чл. 193 ГПК

²⁶ **Георгиев, И.** Производството..., с. 20, цитирайки Решение № 403 от 10.03.2009 г. по в. гр. д. № 410/2009 г. на Окръжния съд – Пловдив, Решение № 422 от 25.03.2010 г. по гр. д. № 668/2010 г. на Окръжния съд – Пловдив, Решение от 01.04.2008 г. по гр. д. № 486/2009 г. на Окръжния съд – Варна както и Решение № 130 от 07.05.2015 г. по н. д. № 24/2015 г., I н. отд. на ВКС., в което се приема, че представянето на декларацията е задължителен елемент от молбата за защита, поради което и на автора на документа не може да бъде търсена наказателна отговорност за лъжливо документиране.

Виж и Малинов, Н. Цит. съч., посочвайки като примери Определение № 247 от 24.04.2014 г. по гр. д. № 130/2014 г. на Районен съд – Балчик; Определение № 1129 от 26.01.2016 г. по гр. д. № 16473/2015 г. на Районен съд – Варна; Определение № 121 от 04.08.2015 г. по гр. д. № 310/2015 г. на Районен съд – Пирдоп; Определение № от 10.06.2014 г. по гр. д. № 2990/2014 г. на Районен съд – Перник.

²⁷ Цитирано от **Малинов, Н.** - Определение № 776 на ОС – гр. Пазарджик, 01.11.2013 г.

²⁸ **Георгиев, И.** Производството..., с. 20

²⁹ **Георгиев, И.** Производството..., с. 46.

³⁰ **Кърджева-Тенева, Ц., И. Георгиев.** Проблеми относно редовността..., с. 57

на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН. Това произтича от нейния особен характер, който ѝ придава специалният закон.

4. Докога може да бъде представена декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН?

Кога следва да бъде представена декларацията за извършен акт на насилие – само с първоначалната иницираща молба за защита или във всеки един момент от развитието на производството? В тази връзка чл. 9, ал. 3 ЗЗДН предвижда, че към молбата по чл. 8, ал. 1, т. 1 (т. е. инициращата молба за образуване на производство за издаване на заповед за защита) може да се приложи и декларация за извършено насилие. Следва обаче да се отчете, че ЗЗДН припознава декларацията като особено доказателствено средство (чл. 13, ал. 2, т. 3 ЗЗДН), като същевременно съгласно тълкувателната практика на ВКС, намерила израз в Тълкувателно решение № 2/2019 г. от 25.11.2020 г. на ОСГК на ВКС *„...в хода на производството не се прилагат процесуалните преклузии по ГПК, и страните могат да сочат всякакви факти (не само нововъзникнали и новооткрити) до решаването на спора.“*.

Именно липсата на преклузии следва да обоснове и възможността декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН да бъде представена и по-късно в рамките на производството, като крайният момент на нейното представяне следва да бъде приключването на съдебното дирене. За да се избегне възможна злоупотреба с тази процесуална възможност обаче съдът следва да даде възможност на страната, срещу която се представя, не само да изрази становище по представената декларация, но и да направи съответни доказателствени искания, с които да опита да опровергае нейното съдържание³¹. Във всеки случай молителят би могъл да представи

³¹ Решение № 879 от 1.07.2024 г. на ОС - Пловдив по в. гр. д. № 1411/2024 г. : *„...декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН е доказателствено средството в производството по ЗЗДН, като и само върху нея може да бъде издадена заповед за*

нова декларация и в хипотезата на извършен нов акт на насилие до приключване на съдебното дирене в съответното производство, но тя би се отнасяла именно до новоподадената молба за защита, която би се разгледала в рамките на същото производство.

Спорно е дали декларацията може да се представи след първото по делото съдебно заседание³². С оглед на съществуващата уредба и практика би следвало да бъде призната възможността за представяне на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН за първи път и пред окръжния съд. Тази възможност обаче би могла да доведе до някои негативни последици с оглед принципите на процеса. Така например ако съдът издаде заповед именно поради нейното представяне едва пред окръжния съд, прилагането на общото правило за разпределянето на разноските не би следвало да намери приложение (чл. 11, ал. 2 ЗЗДН). Доколкото първоинстанционният съд е оставил без уважение искането за издаване на заповед за защита, то посоченият като насилник не би следвало да понася разноските за това производство, тъй като причината за отмяната на съдебния акт е била в резултат на несвоевременното представяне на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН. Поради това *de lege ferenda* може да се предложи ограничаване на възможността за представяне на декларацията по чл.

защита, освен ако по делото не са събрани доказателства, които я опровергават - доказват, че изложеното в нея не отговаря на обективната истина.“; Решение № 723 от 27.06.2024 г. на ОС - Варна по в. гр. д. № 895/2024 г.: „Дори и да бъдат игнорирани останалите доказателства, то съгласно чл. 13, ал. 3 ЗЗДН и при липсата на доказателства, опровергаващи изнесеното в декларацията по чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН, последната съставлява годно доказателствено средство от гледище на ЗЗДН за извършеното насилие.“. В този смисъл и Решение № 831 от 24.06.2024 г. на ОС - Пловдив по в. гр. д. № 583/2024 г.

³² **Малинов, Н.** Цит. съч., посочвайки Решение № 500/13.04.2010 г. на ОС – Пловдив по гр. д. № 641/2010 г. на 14 гр. с., Решение № 4396/14.07.2011 г. на СГС по гр. д. № 6175/2011 г., ГО, II в, брачен състав и Решение № 403/10.03.2009 г. на ОС- Пловдив по в. гр. д. № 410/2009 г., в които това становище е отречено. Според други автори декларация може да бъде представена както след първото по делото заседание, така и във въззивното производство – в този смисъл **Георгиев, И.** Производство..., с. 46.

9, ал. 3 ЗЗДН до приключване на съдебното дирене пред първоинстанционния съд.

5. Какво следва да е съдържанието на декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН?

В правната литература се споделя тезата, че в декларацията следва да включва пълно описание на акта на домашно насилие и неговите последици, за да може насрещната страна да организира защитата си – в това число данни за времето, мястото, начина на извършване, наличието на свидетели и последиците от деянието³³. На представената теза може да се възрази, че ЗЗДН не съдържа подобно изискване, а само установява, че декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН следва да съдържа твърдение на „...*молителя за извършеното насилие*“. Тълкувайки чл. 9, ал. 3 ЗЗДН във връзка с ал. 1 би следвало да се направи извод, че минимално необходимото съдържание на декларацията е твърдение за някои или всички факти и обстоятелства относно извършеното домашно насилие – датата, мястото, начина на извършване, както и други факти и обстоятелства. Действително при представянето на декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН би следвало да бъде дадена възможност за организиране на защитата от страна на посочения в нея като извършител на акта на насилие, но ограниченото съдържание на декларацията на практика не би било свързано със затрудняване на това право на другата страна в производството, доколкото обемът на неговата защита зависи от обема и съдържащото се в представената декларация, като същевременно непълнотите в нея биха могли да са свързани и с по-ниска степен на убеждаващо въздействие у съда. Нещо повече - доколкото с представянето на декларацията би съществувал риск за молителя от реализирането на наказателната му отговорност за престъпление по чл. 290а НК³⁴, той

³³ Георгиев, И. Производството..., с. 45

³⁴ Чл. 290а. (Нов - ДВ, бр. 28 от 1982 г., в сила от 01.07.1982 г.) Който потвърди неистина или затаи истина в писмена декларация, представена пред съд, се наказва

би могъл да ограничи изложението си до тези факти и обстоятелства, за които е напълно сигурен и помни с точност, т. е. да не покрие минимално необходимите данни по чл. 9, ал. 1, т. 4 ЗЗДН. За да ограничи този риск молителят следва да уточни в самата декларация за кой от изложените факти не е напълно сигурен, като например посочи приблизителен, а не точен час на извършване на акта на насилие; че извършителят е използвал предмет, който е бил тъп и остър, но пострадалият не помни с точност с какво е било осъществено физическото насилие, тъй като е станало изневиделица и/или е изпаднал в безсъзнание в резултат на осъщественото насилие. Разбира се, подобни неясноти биха могли да намалят кредитбилността на посоченото в декларацията³⁵, но са препоръчителни с оглед избягване на риска от реализиране на наказателната отговорност на молителя. Не на последно място по отношение на някои факти твърденията на молителя, макар и изложени в декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, не могат да бъдат кредитирани от съда, доколкото зависят от обективната им проява, като например формата на вината, при която е извършен актът на насилие³⁶. Декларацията може да има

с лишаване от свобода до три години. Някои автори обосновават наличието на възможността по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН именно с риска от наказателна отговорност. Така Цанова-Рангелова, Цит. съч., с. 136

³⁵ Решение № 712 от 26.06.2024 г. на ОС - Варна по в. гр. д. № 1048/2024 г.: „Доказателствената стойност на декларацията е в зависимост както от липсата на други доказателства, така и от съдържанието ѝ.“ Така и Решение № 177 от 23.02.2024 г. на ОС - Варна по в. гр. д. № 67/2024 г.

³⁶ Според някои автори твърдението за вината следвало да фигурира в декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН (Така **Георгиев, И.** Производство..., с. 14.), но как пострадалият със сигурност може да знае какво е субективното отношение на дееца към извършеното? Същият автор приема, че при реализирането отговорността по ЗЗДН въз основа на представена от молителя декларация би имало хипотеза на специална безвиновна отговорност, тъй като няма как вина да бъде установена с частен документ, както и липсата на законова презумпция за вина (**Георгиев, И.** Производство..., с. 68). Необходимостта от доказване на вина се поддържа и в съдебната практика. Виж Решение № 66 от 28.03.2024 г. на ОС - Шумен по в. гр. д. № 73/2024 г.

предвидената в закона значение само относно акта на насилие, но не и относно фактите, обосноваващи принадлежност на пострадалото лице към категориите лица по чл. 3 ЗЗДН³⁷.

Същевременно някои автори критикуват тезата за „обърната“ тежест на доказване, отричайки приложението на подобен „автоматичен“ подход по делата по ЗЗДН³⁸. Практиката обаче приема, че представянето на декларация „обръща“ доказването още в първата част на производството и отсрещната страна следва да проведе насрещно доказване, че фактите/обстоятелствата, описани в декларацията, не са се осъществили, като същевременно поставя по-високи изисквания за съдържанието на декларацията, а в някои случаи отрича възможността за представянето ѝ - при твърдение за осъществяване на акта на насилие пред свидетели³⁹. Според други автори е по-правилно да се говори за облекчена тежест на доказване в производствата по ЗЗДН, като при непредставяне на декларация съдът не може да обоснове решението си само с твърденията на молителя⁴⁰.

Следва да се подкрепи тезата, че по делата по ЗЗДН може да се говори за облекчена, а не за обърната тежест на доказване. Облекчеността е свързана именно с предвидената възможност (а не задължение) за представяне на декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН. Представянето ѝ обаче не е неминуемо свързано с последиците, визирани в чл. 13, ал. 3 ЗЗДН, а зависи и от друга предпоставка – липсата на доказателства за конкретни факти или обстоятелства.

³⁷ **Петров, Вас.** Проблеми на доказването на домашно насилие с участието на деца. В: Актуални проблеми на гражданския процес. Сиби. 2024, с. 117.

³⁸ **Вълкова, Г. В.** Ръководство..., с. 90. Някои автори я квалифицират като „отместена“ тежест на доказване. Виж в този см. **Ставру, С.** Решителната... Сиби. 2024, с. 275.

³⁹ **Вълкова, Г. В.** Ръководство..., с. 90.

⁴⁰ **Георгиев, И.** Производството..., с. 46, позовавайки се на решението по делото V. К. срещу България от 25.07.2011 г. на Комитета по премахване на всички форми на дискриминация.

Поради това не може да се възприеме тезата за необходимост от завишаване на изискванията за съдържанието на декларацията. Не би следвало да се проявява и особена критичност към начина, по който молителят е изложил случилото се, доколкото той обикновено не би имал юридическо образование и опит в подробното и точно описване на минали събития. Още повече, че актът на насилие може да се е отразил по такъв начин на пострадалия, че той да не е бил в състояние да запомни или да е в състояние да възпроизведе с абсолютна точност случилото се в тази стресова за него ситуация.

Поставя се и друг въпрос – може ли съдът, установявайки непълноти в представената декларация или неточности, да даде указания на молителя по какъв начин да очаква от него да ги поправи? Принципно в производството по ЗЗДН е налице засилено служебно начало⁴¹, което бе потвърдено още по-сериозно и с последните изменения на ЗЗДН – виж в тази връзка чл. 9, ал. 4, 6, чл. 13, ал. 1, чл. 15, ал. 6 ЗЗДН. Същевременно редакцията на чл. 9, ал. 3 ЗЗДН предвижда възможност за представянето на декларация, т. е. съдът не би следвало да дава указания на молителя за представянето ѝ, след като самият закон я урежда като възможност, а не като неизменна част от доказателствената съвкупност. Поради същата причина съдът не би могъл да дава указания на молителя какво да включи в и как да оформи съдържанието на декларацията⁴², тъй като това би накърнило независимостта на решаващия орган в производството, доколкото той едностранно съдейства на страна да подготви доказателствено средство, което може да има обвързваща сила за самия него. Следва да бъде споделено изразеното в теорията гледище, че даването на указания от страна на съда за представяне на декларация би било основание за отвод на съдията, доколкото биха представлявали

⁴¹ **Малинов, Н.** Цит. съч.

⁴² Против възможността за даване на указания за допълване на декларацията е и **Георгиев, И.** Производството..., с. 45

недопустима намеса от страна на решаващия орган в подкрепа на някоя от спорещите страни⁴³.

6. Може ли друго лице да представи декларация извън прекия пострадал от акта на домашно насилие?

Стриктният прочит на ЗЗДН би могъл да доведе до извод, че само пострадалият може да представи декларация за извършеното насилие. Това произтича от обстоятелството, че чл. 9, ал. 3 ЗЗДН посочва, че *„Към молбата по чл. 8, ал. 1, т. 1 може да се приложи и декларация....“*, а чл. 8, ал. 1, т. 1 от ЗЗДН визира подадена молба на *„пострадалото лице, ако е навършило 14-годишна възраст или е поставено под пълно или ограничено запрещение“*. Оттук би могъл да бъде направен извод, че само в хипотезата на подаване на молба за защита от прекия пострадал на акта на насилие е налице възможност за представяне на декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН⁴⁴. Този извод се подкрепя и от сериозното предимство, което представянето ѝ носи на молителя.

Но може да бъде поставен въпросът дали това разрешение не се явява твърде несправедливо в някои случаи? В тази връзка следва да се отчете обстоятелството, че ЗЗДН признава възможност за подаване на молба за защита не само от прекия пострадал, но и от широк кръг други лица (виж чл. 8, ал. 1, т. 2-4 и ал. 2 ЗЗДН). На второ място, възможно е актът на насилие да бъде извършен в присъствието на друго лице (с или без то да е също жертва на насилие). Например насилие, осъществено от единия родител към другия, но в присъствие на детето (ненавършило 14 г.), което също би било жертва на насилие с оглед на правилото на чл. 2, ал. 2 ЗЗДН⁴⁵. Тоест мислима е хипотеза

⁴³ **Георгиев, И.** Производството..., с. 20

⁴⁴ Виж и **Георгиев, И.** Производството..., с. 45, който отрича възможността декларацията да бъде подписана от законен представител или процесуален субституент

⁴⁵ *„За психическо насилие върху дете се смята и всяко домашно насилие, извършено в негово присъствие.“*

на потърсена защита от едно лице не само в своя полза, но и в полза на дете, на което законът не позволява възможност само да подаде молба за защита с представяне на декларация. В тази хипотеза би следвало да се признае възможността на това лице да представи декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН⁴⁶. Това произтича от обстоятелството, че молителят, макар и очевиден на инцидента, не би могъл да бъде разпитан като свидетел в производството по ЗЗДН с оглед на процесуалното си качество, а оттук и съдът би бил възпрепятстван за разкриването на обективната истина. Такава възможност следва да се признае във всеки случай когато се подава молба за защитата на другиму, но доколкото молителят е бил пряк свидетел на акта на насилие⁴⁷.

Може молителят да е очевиден на извършения акт на насилие не само в хипотезата на насилие над дете. Такъв би бил случаят ако пострадалият е станал жертва на домашно насилие в присъствието на всяко едно от лицата по чл. 8, ал. 1 и ал. 2 ЗЗДН, обикновено пред негов брат/сестра/настойник или попечител/лице, на което са възложени грижи за детето или на което то е поверено. Възможността и други лица извън пострадалия да представят декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН произтича и от тяхното качество на процесуални субституенти от вида на застъпниците⁴⁸, които се възприемат като главни страни в процеса, съответно би следвало и те да разполагат с

⁴⁶ В подобен смисъл е и Решение № 604 от 6.06.2024 г. на ОС - Варна по в. гр. д. № 867/2024 г.

⁴⁷ Така Решение № 485 от 10.04.2024 г. на ОС - Пловдив по в. гр. д. № 512/2024 г.: „Съгласно разпоредбата на чл. 13, ал. 2, т. 3 от ЗЗДН посочената декларация представлява доказателствено средство в производството по издаване на заповед за защита по ЗЗДН, като чл. 13, ал. 3 от ЗЗДН допуска да се издаде заповед за защита и само въз основа на нея, когато няма други доказателства. Според настоящия състав на съда обаче в случая посочената декларация не може да има доказателствена стойност, тъй като изхожда не от пострадалото лице, а от неговия законен представител, който не е присъствал и не е възприел лично описаните в нея обстоятелства.“

⁴⁸ Виж **Малинов, Н.** Цит. съч. **Петров, Вас.** Проблеми на доказването..., с. 113.

възможността да представят декларация за извършения акт на насилие, но доколкото са били негови преки очевидци, така че излагането на неистини да е свързано с възможност за реализиране на наказателна отговорност за престъпление по чл. 290а НК.

С оглед на гореизложеното *de lege ferenda* би следвало чл. 9, ал. 3 ЗЗДН да бъде изменена в следния смисъл:

*Към молбата по чл. 8, ал. 1 и ал. 2 може да се приложи и декларация от молителя за извършеното насилие, но доколкото е бил свидетел очевидец на акта на насилие*⁴⁹.

Поставя се и друг въпрос - може ли другата страна да представи насрещна декларация? В тази връзка следва да бъде подкрепена изложената в правната литература теза, че липсва подобна възможност⁵⁰. Чл. 9, ал. 3 ЗЗДН я предвижда изрично за пострадалия от акта на насилие, но не и за лицето, което е посочено като извършител и срещу което се изисква издаване на заповед за защита. На другата страна обаче следва да бъде предоставена възможност за оборване на изложеното в декларацията.

7. В кои случаи следва да намери приложение декларацията?

В кои хипотези молителят може да представи декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН и кога тя може да има обвързващ ефект по чл. 13, ал. 3 ЗЗДН – само при извършен акт на насилие „на четири очи“ или във всеки случай на домашно насилие? Според някои автори декларацията има предопределена в закона сила – за да може съдът да предостави защита въз основа на нея, тя следва да се явява единствено основание, без да са ангажирани други доказателства, т. е. тя има значение само в хипотезата на акт на насилие, извършен „на

⁴⁹ Петров, Вас. Проблеми на доказването..., с. 115, който приема, че декларацията на родителя, който търси защита за общото дете, би имала доказателствена стойност само ако лично е видял или чул акта на насилие.

⁵⁰ Георгиев, И. Производството..., с. 46

четири очи“ – когато няма други свидетели, при липса на явни физически наранявания или при невъзможност пред пострадалия да се снабди своевременно с медицински документи, които да обективират такива⁵¹.

В тази връзка следва да се бъде даден отговор от две гледни точки. По отношение на възможността за представяне на декларация чл. 9, ал. 3 ЗЗДН не съдържа ограничение на приложното ѝ поле, тоест тя може да бъде представена и в хипотеза на извършен акт на насилие на „четири очи“. По отношение обаче на нейната обвързваща за съда сила чл. 13, ал. 3 ЗЗДН предвижда, че тя би била налице, когато няма други доказателства за конкретни факти и обстоятелства, т. е. само в тази хипотеза съдът издава заповед за защита само на основание на приложената декларация. Насрещната страна в производството би могла да докаже наличието на други доказателства за конкретни факти и обстоятелства именно с оглед пълното или частично отпадане на последиците, визирани в чл. 13, ал. 3 ЗЗДН.

Оттук следва да бъде даден отговор, че дори и при извършен акт на насилие извън дома и в присъствието на други лица или при наличие на преки обективни източници на информация (например видео или звукозаписи), чието приобщаване към делото непосредствено биха могли да установят всички или част от обстоятелствата, отнасящи се до акта на насилие, молителят може да

⁵¹ **Малинов, Н.** Цит. съч. Виж и **Кърджева-Тенева, Ц., И. Георгиев.** Проблеми относно редовността..., с. 55 – 56, които приемат, че декларацията има предопределена в закона сила и при съпоставянето ѝ с други доказателства тя я губи. За приложимостта на декларацията при акт на насилие на „четири очи“ говори и **Георгиев, И.** Производството..., с. 45. Виж и Решение № 177 от 23.02.2024 г. на ОС - Варна по в. гр. д. № 67/2024 г.: „*Липсата на други доказателства по см. чл. 13, ал. 3 ЗЗДН не зависи от процесуалното поведение на страните в производството, а означава изобщо липса на възможност за събиране на такива доказателства. Касае се за случаи, когато насилието се извършва в дома на страните, без присъствието на трети лица, т. е. тогава, когато единственото доказателство за неговото осъществяване се явява декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН.*“

представи декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, но в този случай съдържащото се в нея твърдение следва да бъде кредитирано в контекста на другите преки източници на информация за акта на насилие⁵². В тази връзка следва отново да бъде подчертано и засиленото служебно начало в производството по ЗЗДН, поради което съдът не следва да разчита единствено на проявената от молителя доказателствена активност, а напротив – с оглед на правилото на чл. 13, ал. 1 ЗЗДН сам следва да прояви такава с оглед възможното установяване на обективната истина при вероятно наличие на други източници на информация извън представената от молителя декларация. Поради това не може да бъде споделена тезата, че пострадалият следва да понесе тежестта от несъбирането на доказателства за конкретни факти и обстоятелства, тъй като съдът също е длъжен да прояви служебна активност в тази насока, но доколкото той има данни за такива⁵³.

Възможна е хипотеза, при която молителят да има възможност за релевиране в рамките на процеса на преки източници на информация за акта на насилие, но само за някои негови аспекти (например за обстоятелството, че с извършителя са били в жилището

⁵² Поради това не може да се сподели срещащата се в съдебната практика теза, че при наличие на свидетел очевиден разпоредбата на чл. 13, ал. 3 ЗЗДН изобщо не би намерила приложение. В този смисъл Решение № 3755 от 24.06.2024 г. на СГС по в. гр. д. № 5850/2024 г.

⁵³ Виж Решение № 6687 от 2.01.2024 г. на СГС по в. гр. д. № 5124/2022 г.: „...въззивният съд отчита, че и двете страни в първоинстанционното производство са твърдели наличието на други доказателства във връзка с твърдените актове на домашно насилие и поради това са правили доказателствени искания, като на всеки от тях е бил допуснат, при режим на довеждане, свидетел за установяване на твърденията им. Впоследствие, поради бездействието на страните, тези доказателствени средства не са събрани. Ето защо, представената от въззивника декларация също не може да послужи като самостоятелно основание за издаването на заповед за защитата му, съобразно предвидената с разпоредбата на чл. 13, ал. 3 от ЗЗДН възможност. С оглед изложеното, следва да се приеме, че въззивникът не е проявил нужната процесуална активност, като следва да понесе последиците от процесуалното си бездействие.“.

в конкретен час, като техните съседни – свидетели в производството, са чули обиди и заплахи, но не са видели конкретните физически посягателства от страна на извършителя). Възможно е той да разполага с възможност и само за част от извършените актове на насилие в рамките на срока по чл. 10, ал. 1 ЗЗДН (например при системен тормоз от страна на извършителя, за част от който пострадалият разполага със записи или свидетели очевидци). В тези хипотези не може да бъде отречена възможността на пострадалия да представи декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, която да прояви своята обвързваща сила по чл. 13, ал. 3 ЗЗДН, но само за някой от аспектите/актовете на насилие.

Именно с оглед на засиленото служебно начало следва да бъде даден отговор на въпроса следва ли декларацията да се подкрепя с преки или косвени доказателствени средства или при липса на преки съдът следва да се ограничи от представянето на декларацията и да не търси потвърждение на изложеното в нея от наличните косвени. ЗЗДН не съдържа правило, точно обратното – чл. 13 ЗЗДН не прави подобно разграничение. Доколкото последиците от производството по ЗЗДН могат да засегнат сериозно правната сфера на твърдения като извършител, при липсата на преки доказателствени средства, съдът, а и изобщо националните власти, следва да вземат необходимите мерки, така че да оценят кредитбилността на различните версии и предприемането на допълнително разследване, което по възможност да осигури такива⁵⁴. Възприемането на друг

⁵⁴ В този смисъл **Е. М. v Romania** (жалба № 43994/2005). Подобен подход се среща и в съдебната практика. Виж Решение № 315 от 26.03.2024 г. на ОС - Варна по в. гр. д. № 302/2024 г. : „И не на последно място съдът намира, че обстоятелствата, които се твърдят в молбата за защита за извършените от Б. актове на домашно насилие на посочените дати, са декларирани с подписаната от молителката декларация по чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН, на която съгласно чл. 13, ал. 3 от ЗЗДН законодателят придава доказателствена сила. Същата изцяло кореспондира с установеното от събраните писмени и гласни доказателства, кредитирани в тяхната съвкупност“; Решение № 8 от 8.01.2024 г. на ОС - Варна по в. гр. д. №

подход – че декларацията освобождава от този ангажимент както националните власти, така и молителя в производството, следва да бъде възприета за неправилна, тъй като води до напълно противоположен резултат – липса на каквато и да е проверка на достоверността на изложените в декларацията твърдения. Често непосредствено след акта на насилие пострадалият подава сигнал до телефон 112, споделяйки информация за случилото се, а малко по-късно мястото на извършения акт на насилие се посещава от полицейски служители, които описват разказаното им от жертвата в докладна записка. Именно тази информация може да послужи на съда, за да прецени достоверността на изложеното в представената декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, като пълното или частично разминаване между нея и обективните източници на информация за конкретни факти и обстоятелства, би следвало да доведе пълното или частично до отпадане на предвидения в чл. 13, ал. 3 ЗЗДН ефект⁵⁵.

2211/2023 г. „Когато по делото има и други преки доказателства за инкриминираните събития те следва да имат приоритетно доказателствено значение, при съпоставката им с останалия доказателствен материал, а когато по делото са събрани косвени доказателства относно събитията те следва да се отчитат като коректив на декларираното, прието от закона за оборимо вярно.“; Решение № 17 от 6.02.2024 г. на ОС - Ямбол по в. гр. д. № 502/2023 г.: „Особената доказателствена сила на декларацията ще е налице само когато по делото няма други доказателства. При колизия на такива е редно да се обърне внимание на всяко от тях, да се съпоставят и едва тогава да се извърши преценка за наличието или липсата на осъществен акт на домашно насилие“; Решение № 692 от 7.02.2024 г. на СГС по в. гр. д. № 9038/2023 г.: „Действително, съгласно новелата на чл. 13, ал. 3 ЗЗДН, когато няма други доказателства за конкретните факти и обстоятелства, съдът издава заповед за защита само на основание приложената декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН. В конкретния случай описаното в декларацията насилническо поведение на майката се опровергава от приетата по делото СПЕ и от писмените доказателства.“

⁵⁵ Виж в подобен смисъл и **Кърджева–Тенева, Ц., И. Георгиев.** Проблеми относно редовността..., с. 55 – 56, които приемат, че декларацията има предопределена в закона сила и при съпоставянето ѝ с други доказателства тя я губи. Виж и Решение № 293 от 24.03.2024 г. на ОС - Варна по в. гр. д. № 439/2024 г.: „Заявените в случая твърдения за насилствени действия на ответника са декларирани по реда на чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН. Когато тази декларация изхожда от самото пострадало лице,

Когато декларацията не може да се ползва от своята доказателствена стойност, молителят следва да проведе пълно и главно доказване⁵⁶.

От тази гледна точка чл. 13, ал. 3 ЗЗДН следва да се разбира в смисъл, че когато няма други източници на информация за конкретни факти и обстоятелства относно акта на насилие (било то преки или косвени, лични или веществени, гласни или писмени, първични или вторични), съдът може да издаде заповед за защита само въз основа на представената декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, чиято обвързваща сила ще се прояви за всички или част от аспектите на акта на насилие, които не са подкрепени с други източници на информация. Във всеки случай съдът е обвързан от задължението си служебно да провери изложените пред него версии и да оцени тяхната кредитбилност.

V. Заключение

Предвидената в закона възможност за представяне на декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН има твърде широко приложно поле, съответно създава сериозен риск от злоупотреби. Поради това българският законодател следва да създаде правна уредба, която да намери баланс между засегнатите интереси, предвиждайки възможност за получаване на бърза защита при облекчено доказване при минимално засягане на чуждите права и засилена закрила на интересите на децата. С уредбата на чл. 9, ал. 3 ЗЗДН българският законодател е избягал от задължението си да създаде гаранции за установяване на обективната истина по служебен почин на

явяващо се молител по делото, същата има смесена същност – на процесуална предпоставка и на доказателство с обвързваща съда стойност, до доказване на противното (чл. 13, ал. 3 от ЗЗДН вр. чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН вр. чл. 8, т. 1 от ЗЗДН). Целта е да се облекчи доказването на такива насилствени деяния, които са извършени при условия и по начин, изключващи присъствие на трети лица. Ако по делото са ангажирани косвени доказателства за събитията, те следва да се отчитат като коректив на декларираното, прието от законодателя като оборимо вярно.“

⁵⁶ **Малинов, Н.** Цит. съч.; **Георгиев, И.** Производството..., с. 45

националните власти. Поради това е наложително в бъдеще да бъдат предприети законодателни промени в следния смисъл:

- Ограничаване на възможността за представяне на декларация при извършен акт на насилие, когато за него (някои негови аспекти) липсват други преки източници на информация и доколкото актът на насилие е извършен единствено в присъствието на тесен кръг лица, чието качество в производството изключва възможността за съдействие за разкриване на обективната истина⁵⁷;

- Изрично предвиждане на възможност на всички лица по чл. 8, ал. 1 и ал. 2 да представят декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, но доколкото те са свидетели очевидци на акта на насилие;

- 3 месечен срок на действие на заповедта за незабавна защита, издадена на основата единствено на декларация по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН, след изтичането на който срок съдът следва служебно да направи нова преценка за нуждата от продължаване на нейното действие, съпътствана с оценка на текущия риск;

- Възможност за представяне на декларацията до края на съдебното дирене пред първоинстанционния съд и задължение за осигуряване на възможност за ангажиране на други доказателства и представяне на становище от другата страна в производството;

⁵⁷ При извършен акт на насилие в присъствието на пострадалия и извършителя; пострадалите и извършителя (когато пострадалите са повече от един, включително и при хипотезата на чл. 2, ал. 2 ЗЗН); както и пострадалия, извършителя и молителя по чл. 8 ЗЗДН;

Прецедентът: казусът Дебора между ценностите и нормите

гл. ас. д-р Любослава Костова

Институт по философия и социология при БАН

The precedent: Debora's case between values and norms

Chief assistant Lyuboslava Kostova, PhD

Institute of Philosophy and Sociology, Bulgarian Academy of Sciences

Резюме: *Настоящият доклад има за своя отправна точка прецедентът или изключението като основа за социални и правни реформи, и възможност за реабилитиране и постигане на обществен консенсус в рамките на по-ригидни и едновременно гъвкави норми. За да постигне тази цел, статията използва случаят на осемнадесетгодишната Дебора-нито първият, нито уви последния пример за насилие, но засега единственият породил подобна обществена реакция.*

Ключови думи: *Домашно насилие, закон за защита, феминизъм, ценности, норми, Истанбулска конвенция.*

Summary: *This article explores the concept of precedent or exception as a basis for social and legal reforms, and as a possibility of achieving common consensus in terms of both rigid and flexible norms. To achieve this aim, the article uses the eighteen years old Debora's case- neither the first, nor the last example of violence, but so far the only one gained such enormous social reaction where both society and the victim are in process of transforming the taboo of silence.*

Key words: *Domestic violence, femicide, values, norms, Istanbul Convention.*

Случаят „Дебора“ или делото с масов отвод на съдии.

В края на юли един по-особен случай на домашно насилие придоби широк обществен отзвук. Осемнадесетгодишно момиче от Стара Загора /е нарязано с макетен нож, големи части от тялото ѝ са деформирани, шевове многобройни, и както се разбра по-късно -

извършени без упойка, заради силната кръвозагуба и липсата на време. Предполагаемият извършител е пуснат на свобода, а телесната повреда на пострадалата е характеризирана като лека. Утежняващ обстоятелствата детайл е, че към момента на извършване на престъплението, соченият от пострадалата извършител е бил в условията на пробация за друга лека телесна повреда. Момичето не говори и не излиза от дома си. Близка до семейството, председател на пациентска организация, прави случая медийно достояние, в мрежите се появяват снимки от болницата и кадри на пораженията (21 прорезни рани с различна дълбочина, мозъчно сътресение, счупен нос и челюст, обръснат до кръв скалп). За първи път от много време, цялото общество е потресено, емпатично и реагиращо. Протести заливат почти всички големи градове в страната и извън нея. Подобен тип реакции са рядкост, тъй като болшинството подобни случаи се разглеждат като истории, които са лични, семейни, битови-отнасящи се за някой друг, но не и за мен. На моменти дистанцията между потърпевшите и обществото отвъд изглежда непреодолима и то не само и не единствено поради факта, че мнозинството е търпеливо, понякога равнодушно и често пъти недоверчиво към подобен тип страдание, което в никакъв случай не го прави виновно. В известен смисъл именно по силата на обществената реакция и съ-чувстване случаят „Дебора“ се превърна в онази решителна, малка, но тежка капка, която преля чашата, но и я напълни догоре, превръщайки търпимостта в гняв, което само по себе си вече е прецедент и първа стъпка в общото, колективно постигане на цялост и социална промяна. *„Изключението потвърждава не само правилото, а правилото живее само от изключението.“*¹. Парадоксално и удивително синхронно общото и индивидуално оздравяване в случая протекоха едновременно: от табуто на

¹ Schmidt, C. (2006). Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty, University of Chicago Press, p. 56

мълчанието към възвръщането на гласа, от наратива, спрямо който „случващото се не се отнася за мен“ до „отнася се изцяло за мен или не само за мен“. Гневът, казва Уайт, е най-дълбоката форма на съпричастност към другия, света, себе си, живота, към всичко, което е безкрайно мило и уязвимо и което може да бъде наранено. Изчистен от физически параметри и насилнически импулси, именно гневът е най-чистата форма на грижа-животворящ пламък, който осветява към какво принадлежим, какво искаме да предпазим, и за какво си струва да се рискуваме. Гневът, усетен в своя център ни позволява да бъдем напълно живи, тук и сега, качество което заслужава да бъде оценено и поканено в света, правещо съзнанието-ясно и щедро, сърцето-съчувстващо, а тялото-способно да го издържи². Буквално думата „изцеление“ означава да станеш отново „цял“, като самият процес по-скоро се разглежда като индивидуален, а не колективен, свързан с преодоляване на усещането за загуба или изолация, свързани с физическа или психическа травма³. Да бъдеш изцелен се свързва с възстановяване на интегритета или първоначалната цялост, щастливо възвръщане към света и себе си, способност за разказ на старата история без болка и гняв, и свобода за сътворяване на нова такава. За щастие, този широко отразен и възбудил наистина силна реакция към себе си случай, успешно се доближава до своя щастлив край, който може да приеме формата на песен или кожа, в която отново да се чувстваш защитен и добре.

Домашното насилие като структурен проблем

Според сега действащото законодателство (Законът за защита от домашното насилие от 2005 г.) домашно насилие е всеки акт на

² **White, D.** (2021) *Consolations: The Solace, Nourishment and Underlying Meaning of Everyday Words*, Many Rivers Press, p. 21.

³ **Egnew, T. R.** (1994) *On Becoming a Healer: A Grounded Theory* [dissertation]. Seattle, Wash: Seattle University, p. 45-46.

физическо, сексуално, психическо, емоционално или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство. Най-общо казано домашното насилие е уравнение, което задължително се състои от две страни-насилник и жертва и както ще разгледаме в този текст, то не може да съществува без която и да е от двете страни. В частност, домашното насилие е престъпление против личността, което обичайно се извършва в условията на рецидив и за което е желателна и необходима специфична законова база, различна от съществуващите наказателноправни рамки. Вероятно плод на подобно осъзнаване и потребност е и конкретният закон, който обаче не дава защита на всички категории лица, които се намират или са се намирали в семейна връзка, фактическа семейна или интимна връзка. В този смисъл няма как да бъде избегнат паралел с нератифицираната и отхвърлена от ВКС-Истанбулска конвенция. Как и защо последната бе ратифицирана и подписана от далеч по-традиционни и консервативни държави като Полша и Сърбия, и превърната в кодово название за лов на вещици (джендъри) тук е предмет на друг анализ. Независимо, че домашното насилие е токсично взаимоотношение между две лица и в този аспект, частен казус, основанията за него далеч надхвърлят мащаба на една връзка. Нещо повече, всяко едно насилие дори в латентна форма се съдържа в езика. Цялото слово на българина е клетвено, заробващо човека-възкликва дори Илия Бешков. И макар, че като феномен домашното насилие се изплъзва умело от всеки опит да бъде локализирано, обяснено и уловено все пак то винаги съществува в един конкретен контекст: този на идеите, нагласите, ценностите и езика.

Откъслечни статистики на национално ниво сочат, че всяка трета жена в България е претърпяла насилие под някаква форма. В

основата на домашното насилие стоят следните нагласи: нагласата, че силният може да насилва по-слабия; нагласата, че имаш право да контролираш и въздействаш върху поведението и живота на другия; нагласата, че определени ситуации оправдават насилственото поведение; нагласата, че домашното насилие е частен проблем между съпруг и съпруга. Всички тези нагласи имат за своя основа определени стереотипни вярвания или автоматизми. Стереотипът е обобщен възглед или предубеждение за атрибути или характеристики, притежавани от членовете на определена група, или ролите, които се (или трябва да се) изпълняват от членовете на определена група. Стереотипите са част от човешката природа. Това е начин, по който категоризираме индивидите, често несъзнателно, в определени групи или типове, отчасти за да опростим света около нас. Може би най-болезненият за жертвите на домашно насилие стереотип е този, според който страданието и проблемът им не се валидира като обективно съществуващ, а като субективно заслужен, като техен собствен прецедент. Така на свой ред те стават двойно изключени: веднъж от реалността на собствения си живот, и още веднъж от общността на значимия свят, в който страданието е заслуга на страдащия, осмислено под формата на умотворението: битият е бит и на чужд гръб и сто тояги са малко.

Изключението като норма/свободата като сигурност

Понятието за норма се утвърждава като водещ конструиращ принцип на съвременните общества. Съществено за него е, че не се разграничава твърдо и ясно от отклонението или изключението. Напротив нормата се възприема като предизвикателство, нещо което може да се възпроизведе и моделира, като феномен, променящ се с времето. Нормата не действа като външно ограничение, което обществото налага на членовете си, а се оформя чрез активността на самите индивиди, т. е. *доминиращата концепция за нормата днес*,

може да се определи като гъвкава⁴. До средата на миналия век, нормалността се приравнява с нормативността. Индивидът се определя като нормален, ако спазва закона и социалните норми без съпротива. Да бъдеш нормален, означава поведението ти да е ориентирано към спазването на основните норми. В съвременните западни общества се наблюдава ясна тенденция към динамика, индивидуализъм, плурализъм и по-слаба ориентация към спазването на нормите и конформизма; наблюдава се ориентация към многообразие, статистически измерима нормалност и себеуправление. Социалните норми губят значението си в ежедневието⁵. Нормата на мнозинството (като средни стойности) е това, което удържа индивидите в неолибералното общество, независимо от гъвкавите и променящи се изисквания и атомизацията⁶. Социалните норми, разбира се, не са престанали да съществуват, но именно *статистическата нормалност* е водещият фактор, който подобно на нормативността преди, влияе на човешкото поведение. В съвременните общества могат да бъдат обособени два вида норми:

„– нормативни, ориентирани към спазването на външни правила, като отклонението или неподчинението се наказва. Спрямо особеностите на социалното функциониране, цел на нормативността е осигуряването на стабилност и конформизъм, предотвратяване на отклонението, и предпазване на обществото

⁴ **Waldshmidt, A.** (2005). Who is Normal? Who is Deviant? „Normality” and „Risk” in Genetic Diagnostics and Counseling. // Foucault and the Government of Disability. The University of Michigan Press, p. 191.

⁵ **Foucault, M.** (2003). Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976, trans. D. Macey. New York: Picador, p. 67; **Lemke, T.** (2005). From eugenics to the government of genetic risks. // Genetic Governance: Health, Risk and Ethics in the Biotech era. Routledge, p. 88.

⁶ **Link, J.** (1996). How Normality is Produced: Essay on Normalism, Opladen., p. 145.

от катаклизми и хаос. При нормативността, установената норма води до еднакво поведение сред много хора.

– нормалистични – според тях нормалността е средностатистически измерима характеристика, основана на сравнението на индивидите един спрямо друг в светлината на определен стандарт. Нормалистичните норми поставят пред индивида въпроса: „Кой съм аз и как да се държа в сравнение с другите?“ В този аспект, регулацията, а не подчинението на правилата са определящи за поведението на индивида. Не правилата, а другите индивиди са в основата на подчинение на нормите. Статистическата нормалност произвежда средни стойности, спрямо които всеки се съотнася.“⁷ При нормалността, еднаквото поведение на много хора води до установяването на нормалистична норма.

Накратко, управляемостта се осъществява посредством статистики и сравнителни описания между индивидите, тяхното поведение и характеристики. Ценностните оценки също се включват в описанието – например оценки за формирането на категориите, дефиниране на стандартните отклонения или средностатистическите ценности. Основната разлика между нормативните и нормалистичните норми са различните последствия за социалното действие и установяването на нормите.

Властовите отношения в съвременния свят до голяма степен отразяват производството и подчинението на нормалистични норми, а апаратът на нормализацията не се осъществява чрез репресии, а чрез ориентиране на поведението на индивида към това на мнозинството – по един сравнително фин и ненаатрапчив начин, така че дори да не се схваща като подчинение.

⁷ Waldshmidt, A. Op. cit., p. 193-194; Link, J. Op. cit., p. 185

Така че макар от една страна домашното насилие и свързаните с него стереотипни очаквания към половете да нямат конкретна география, да са общовалидни и универсални в своя генезис и изява, да притежават обща, неподдаваща се на ограничения проблематика, все пак всяко общество дефинира ролите, свързани с пола по определен начин. Когато случаят „Дебора“⁸ бе въведен в медийното пространство, се разпространи снимка на извършителя, на която се вижда, че на ръцете му има татуировка с надслова: свобода или смърт. В свой пост във Фейсбук, писателят Г. Господинов отбеляза, че патриотизмът им татуиран, ножовете им макетни, свободата им – смърт, което на свой ред предизвика нови полемики - от това какво е патриотизъм до факта дали ракията и салатата задължително вървят с бой и сръбска музика, та дотам дали патриотичните татуировки са задължителен атрибут на лошите момчета, а артистичните - на добрите и чувствителни. Всеки сегмент от външния вид и поведението на насилника и жертвата бяха প্রশнуровани и подредени в предварително зададени категории, които поне до известна степен да могат да обяснят степента, в която едно човешко същество може да се отнесе към физическата и психическата целокупност на друго като към неодушевен предмет или обект. Подобен тип обяснения и лесни категоризации, уви, обясняват всичко и нищо. Тезите за отсъстващите родители, културата на прехода, която изяжда децата си, влиянието на чалгата върху повече от едно поколение и мечтите му за успех и щастие, разбира се, не са лишени от аргументация, но на практика не могат да осветят проблема в дълбочина. Осветяват го случаите на жените, попаднали в статистиките на фемцида⁸, за които няма как да обвиняваме горните категории или особеностите на прехода.

⁸ Убийство на жена или момиче поради нейния пол; то може да приеме различни форми, като например убийство на жени в резултат на насилие от интимен партньор, изтезание; убийство в името на „честта“;

Случаят „Дебора“ и някои особености на българското законодателство

В рамките на самия казус в неговата правна съвкупност със сигурност има любопитни или премълчани детайли, както и поредица от юридически грешки, било то от незаинтересованост или недобросъвестност. Например неясно по каква причина, случаят не попада в сводката на МВР за деня, независимо, че полиция е била извикана и е снела показания. Телесната повреда е характеризирана като лека, а самото деяние явно извършено с умисъл. Заговори се дори за това, че самият характер на насилието или изтезанието, за което в НК не е отделено особено внимание, силно наподобява случай на трафик на хора, или наказание от сутеньор при склоняване и съответно отказ от проституция.

На този фон, случаят на Дебора провокира два важни юридически прецедента: първият е свързан с понятието „интимна връзка“, което бе формулирано непосредствено след инцидента и залегна в ЗЗДН, а именно: *„интимна връзка представлява съвкупност от доброволни, трайни, лични, интимни и сексуални отношения между две физически лица от мъжки и женски пол, независимо от това дали споделят едно домакинство и чието възникване, съдържание и прекратяване не са обект на правно регулиране от друг закон. Трайни са отношенията с продължителност поне от 60 дни“*. Тази формулировка, направена с цел да разшири обсега на защитените от закона лица, предизвика доста критики - от това, че законодателството не би следвало да се променя експресно и аварийно под напора на събитията, до странния период, определящ какво е интимност -60 дни. От друга стана случаят „Дебора“ подчерта и някои от съществуващите слаби и уязвими места

в настоящия Наказателен кодекс. Последният борави с остарели понятия тогава, когато се говори за престъпления против личността. Текстовете за тежка и средна телесна повреда (леката е на практика всякаква, когато не е тежка или средна) разбират човешкото тяло като машина и съответно определят размера на наказанията според степента на механичната уведа, която е причинена. Нещо повече, в България няма официална статистика относно случаите на домашно насилие, липсва регистър или обща база данни. Според неофициални данни през 2021 г. в България най-малко 22 жени са убити от мъже и почти във всички случаи заподозрени за убийството са техните партньори, съпрузи, синове. Съществуващата официална статистика у нас също е непълна, тъй като тя дава информация само за случаите на насилие, стигнали до съдебно производство, тоест огромна част от тях остават в сянка и в своеобразна сива зона, жертвите често оттеглят молбите си или заявяват, че са паднали по стълбите, както наскоро заяви съпругата на един небезизвестен прокурор, баща на насилник от Перник. И ако е прието да приемаме жертвите на войни и конфликти като безгласна статистика или просто числа, тук те не са удостоени дори и с това внимание. Няма статистика-няма проблем. Според Изследване на насилието, основано на пол на НСИ⁹, проведено в периода ноември 2021-февруари 2022 сред жени на възраст между 17-84 години, най-висок е процента на жените, преживели насилие във възрастовата група 18-29 г.

Насилие, основано на пола: между глобалното и локалното

Факторната обусловеност на насилието, основано на пола, се подкрепя от следните предпоставки: принадлежност към определен

⁹ Виж https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/GBV_2021.pdf. Последен достъп на 03.05.24 г.

пол, като например случаите на феминизъм затвърждават този показател твърдо; преживяно от насилника или жертвата подобен тип насилие в детството, което изгражда и конкретен стил на привързване, който не задължително, но често води до същото; ранни бракове; злоупотреба с хазарт или психоактивни вещества; финансови или професионални неуспехи; болезнена ревност. За жените, жертви на домашно насилие, една от най-честите причини за повторна виктимизация са липсата на подкрепяща среда от страна на семейство, приятели, значими други, но най-вече от страна на институциите, които допринасят значително за загубата на вяра в справедливото и доброто. Отговорът на институциите при случаи на насилие е от определящо значение за търсенето на помощ от страна на жертвите. Тук от значение са както предоставянето на подслон, услуги и продължаваща подкрепа за жертвите, така и налагането на ефективно наказание на извършителя. Случаите, които влизат в статистиките на феминизма в България са различни, при някои като този на Евгения Владимирова, открита в куфар до Перник, физическо насилие не е имало, а ревност, страх от развод и предстояща подялба на имоти и семейни права, кибер следене, както и вероятно детство на насилника, изпълнено с насилническата фигура на собствения му баща, съучастник в убийството на снаха си. Последният бе осъден заедно със сина си и впоследствие пуснат под гаранция заради чисто съдебно минало и здравословни проблеми. Тази година Кристина Благоева бе убита от партньора си, с когото са били колеги и не са споделяли общ покрив. Малко преди убийството, жената се свързва с неправителствена организация, подпомагаща жени-жертви, която по-късно бе обвинена в безхаберие, бездействие и паразитно съществуване на гърба на грантове и жертви. Според съществуващия в онзи момент ЗЗДН дори и Кристина да бе подала молба и жалба в полицията, тя на практика нямаше да има възможност за закрила, тъй като е във връзка, която може да бъде характеризирана като интимна,

а като фактическо съпружеско съжителство. Малко по-късно тази година умира баща ѝ, така че жертвите всъщност винаги са повече от една. Две деца остават сираци. Между различните казуси има нещо общо - смъртта настъпва не по време на брака или връзката, а когато жертвата заяви желание за развод или раздяла. В съзнанието на насилника жертвата не функционира като субект, тя е единствено и само обект, който проектира неговата власт и могъщество, усещането за удовлетвореност и контрол. Подобен тип токсични връзки са близки до наркотичната зависимост и до зависимостта въобще. В основата на възприятия спрямо подобни случаи и съответно дори възможността за различен край стоят някои широко разпространени заблуди или митове. Така например, за мнозинството незапознати със спецификата му, домашното насилие, ако изобщо можем да говорим за такова, се случва рядко, но за сметка на това задължително в Перник, тоест честотата на случаите е маргинална и без значение. Кратка извадка от статистиката за издадени заповеди за защита обаче, действително показва, че най-много са именно тези в Перник¹⁰. На второ място стои заблудата, че засяга бедни и слабообразовани слоеве. На трето, че се очаква рационално, автономно и сигурно поведение от жертвите, които би следвало да напускат, прекратяват подобни връзки още в зародиш. На последно, че ако един индивид не проявява насилие и агресия сред приятели и колеги, автоматично същото важи и за дома. Жертвите рядко съобщават поради страх от отмъщение, стигма, осъждане, незнание какво да правят и къде да отидат и заради надежда, че извършителят ще се промени. Насилието в дома и насилието над жени засяга жени от всички слоеве на обществото. Извършителите също могат да идват от всякакъв произход.

¹⁰Виж

https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2023/07/24/4510118_nai-mnogo_zapovedi_za_zashtita_na_jertvi_na_domashno/. Последен достъп на 03.05.24 г.

Видове насилие в насилието

Така стигаме и до основните черти на домашното насилие или видовете такова. Те са изключително ключови. Най-общо домашното насилие се дели на физическо и/или психическо. Често пъти вървят ръка за ръка, но не задължително. Физическото насилие, подобно на категорията на увреждането например е това, което е осезаемо, видимо и спрямо съдебната практика-доказуемо. Обикновено започва бавно с тенденция да се увеличава. Физическото насилие е преднамерена употреба на физическа сила, която причинява нараняване, увреждане или смърт. Насилникът използва физическа разправа, за да накара жертвата да прави това, което иска, тоест целта, както и на емоционалното насилие, е контрол. Обикновено започва в началото на подобен тип връзки, след установяването на определена емоционална близост, която лесно прераства в зависимост. Вторият вид е психическото насилие. Това, което не оставя видими белези по тялото, а душевни щети. Именно тук обаче пораженията са най-осезаеми, мащабни и трудно излечими. Примери за психическо насилие са: крещене; унижаване, подигравки и критика; изолация от семейство и приятели; контрол какво прави жертвата, с кого говори, какво чете, къде ходи; ограничаване на излизанията, срещите и телефонните разговори с други хора; късане, чупене, увреждане на дома, колата или друга собственост на жената; и не на последно място кибер тормоз и слеждане като най-софистицирана и разпространяваща се форма на контрол. Психическото насилие води до негативни промени в психичното здраве на жертвата, изразяващи се в интензивни и продължителни преживявания на страх, срам, гняв, вина, депресия, ниска самооценка. Позицията ѝ в този тип връзка е между уязвимостта и свободата, като реално именно уязвимостта става свръхнакърнена. Накърнената уязвимост компрометира свободата. Към психическия товар на жертвата се прибавя и омертата,

неписаният канон на мълчанието, любовта и подчинението. Случващото се е само между нея и партньора, за него не може да се говори, може само да се мълчи. И така неусетно започва един процес на изолация, мълчание и затваряне от света в себе си, водещ до последваща невъзможност за принадлежност към същия този свят, така учтиво отвръщащ поглед при вида на болката и страданието. Тази невъзможност за пълноценно присъствие в света възниква до голяма степен заради нарушената връзка на индивида със самия себе си, както и с крайно необходимите ѝ компоненти като себе-доверие, вяра и подкрепа. Характерни тук са т. нар. gas lightning¹¹ и различни форми на манипулация, чрез които насилникът кара жертвата да се чувства твърде чувствителна, неуместна или дори луда. Много често насилникът има изключително добре изграден публичен образ, докато паралелно с него внушава на жертвата, че е виновна, отговорна, слаба, не справяща се, не можеща, не струваща за никой освен за него и в този смисъл-без изход. Случаят на Дебора не е типичен пример за хронично насилие продължило години, което в известен смисъл дава доста надежди за доброто ѝ възстановяване. Показателно при нея обаче, е, че тя предпочита да мълчи и прикрива синините си, докато е в тази връзка. Основният въпрос е „защо?“ и отговорите са повече от един. Жертвата премълчава и това е най-болезненият момент. Причините са много и различни. Обществото е чувствително към успеха, но не и към провала. Прибавя се и фактът, че често пъти жертвите смятат, че могат да контролират ситуацията и ескалацията на насилие, че в известен смисъл не са жертви, а жертващи се за ценност, по-голяма от техния собствен живот - семейство, деца, любов или връзка, дори „спасението“ на самия насилник. Както вече споменах много важен, интегрален за подобни ситуации момент е този на премълчаването или замлъкването, един

¹¹ Затъмняване на преценката.

своеобразен отказ от правото на глас. Дебора не споделя за проблемите си с никой, дори и със собственото си семейство. Склонна е да омаловажи риска или да не признае неприемливото дори и пред себе си. Причините за подобно състояние са изключително индивидуални, но и много типични за всяка една жертва на домашно насилие. Нещо повече, сякаш този затворен цикъл възпроизвежда реакции и емоции по утвърден, уеднаквяващ модел. Както за жертвата, така и за насилника. В основата на това замълчаване стои чувството за срам и вина, създадено и поддържано умело и от насилника, и от съзнанието на самата жертва, и от степента на обществена подкрепа или по-скоро липсата ѝ. Вътрешният товар и противоречие се подхранва от желанието на съзнанието да се адаптира и да забрави за случващото се, а от друга страна да се разтовари, да разкаже. Загубата на уязвимост води до загуба на автентичност, а оттам и на глас. Процесът на проговаряне, на възвръщане на гласа е безкрайно труден, дълъг и болезнен. Но социални промени по принцип са трудно постижими без преодоляване табуто на мълчанието. Затова и в случая на Дебора станахме свидетели на нещо изключително: едновременното проговаряне на общността и жертвата, така сякаш процесът протече едновременно - от частното към общото и обратно. Неочаквани, но все пак възможни.

Домашно насилие при еднополовите двойки

докт. Филип Самуилов

Департамент „Право“ на Нов български университет

Domestic violence in same-sex couples

Filip Samuilov, PhD candidate

Faculty of Law, New Bulgarian University

Резюме: В изложението е представена острата необходимост от промени на дефиницията на “интимната връзка” съгл. § 1, т. 6 от ДР на ЗЗДН, така че да включва всички лица, независимо от тяхната сексуална ориентация.

Ключови думи: ЛГБТИК+ домашно насилие, еднополови двойки, интимна връзка.

Summary: The article presents the acute need for changes to the definition of "intimate relationship" according to § 1 (6) of the PDVA so as to include all persons regardless of their sexual orientation.

Key words: LGBTQ+ domestic violence, same-sex couples, intimate partner violence.

Идеята за настоящото изследване се породи след промените в Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН), ДВ, бр. 69 от 11 август 2023 г. и по-конкретно с въвеждането на нов правен институт, вкл. и дефиниция към него - този на „интимната връзка“¹. С настоящия анализ си поставям за цел да очертая основната линия на

¹ § 1, т. 6 от ДР на ЗЗДН - “Интимна връзка,, представлява съвкупност от доброволни и трайни лични, интимни и сексуални отношения между две физически лица от мъжки и женски пол, независимо от това дали споделят едно домакинство и чието възникване, съдържание и прекратяване не са обект на правно регулиране от друг закон. Трайни по смисъла на предходното изречение са отношения с продължителност поне от 60 дни.

разграничение между домашното насилие при еднополовите и разнополовите двойки, като нямам претенция за изчерпателност на темата, а по-скоро да се започне нов дискурс за цялостното включването на незащитени малцинствени групи в настоящата правна рамка.

Домашно насилие при еднополовите двойки (ДНЕД) представлява всеки акт на физическо, сексуално, психологическо или икономическо насилие, които се случват между бивши или настоящи съпрузи² или партньори, независимо дали извършителят живее или е живял заедно с жертвата³. Обект на настоящото изследване ще бъде необходимостта от включването на гореизложената дефиниция към института на “интимната връзка”.

Еднополовите и хетеросексуалните двойки споделят някои рискови фактори; но се отличават с уникална уязвимост и изискват целенасочени изследвания на населението и интервенция⁴.

² Специално обръщам внимание в дефиницията на „съпрузи“, т. к. дори и българската правна система да не регулира брачните отношения между лица от един и същи пол, то поне трябва да прилага правото на Европейския съюз, вкл. и последиците от делото C-673/16 (Coman) пред Голяма камера на Съда на Европейския съюз. В това отношение въвеждането на включваща дефиниция има за цел да осигури равен достъп до закона на всички обществени групи. Решението по делото Coman укрепва правната сигурност за еднополовите двойки в ЕС, гарантирайки признаването им във всички държави-членки. Съдът на ЕС тълкува член 21, параграф 1 от ДФЕС така, че да не позволява на държавите-членки да отказват право на пребиваване на съпруга от трета страна, ако законодателството на държавата-членка не признава еднополовите бракове. Съдът отхвърля моралните опасения на държавите-членки като основание за изключение от обществения ред и не налага задължение за въвеждане на еднополови бракове или партньорства. Вместо това, той изисква признаване на статута на еднополовите бракове, за да се гарантира свободното движение без дискриминация на основата на сексуална ориентация.

³ В настоящото изследване ще бъде използвано както понятието „жертва“, така и понятието „пострадал“.

⁴ Kar, Anindya, Das, Nabagata, Broadway-Horner, Matt, Kumar, Praveen. Intimate Partner Violence in Same-Sex Relationships: Are We Aware of the Implications? - Journal of Psychosexual Health, бр. 5, с. 14.

Има много причини, поради които насилието при еднополовите двойки се пренебрегва или не се взема сериозно. Повечето от тях могат да се обобщят в пет широко разпространени мита⁵ или грешни предположения, които подкопават легитимността на ЛГБТИК+ насилието⁶ от страна на интимния партньор/ка като реален феномен, заслужаващ обществено внимание. Например, *Adam M. Messinger* ги определя по следния начин: (1) ЛГБТИК+ насилието е рядко срещано; (2) ЛГБТИК+ насилието в семейството е по-леко; (3) Извършителите на насилие при еднополовите двойки са с по-силно открити мъжки характеристики; (4) ДНЕД е същото като всяко друго домашно насилие; и (5) ЛГБТИК+ насилието не трябва да се обсъжда⁷. За да направим невидимото видимо, трябва да започнем, като сваляме завесата от тези митове.

На първо място, ДНЕД е възприемано за рядкост, но това се дължи най-вече на малкия дял на еднополовите двойки в глобалното население⁸. Съгласно данните от последното голямо глобално изследване на *Ipsos*, обхващащо 27 държави, средно в световен мащаб 3% от световното население се определя като хомосексуално, 4% като бисексуално, 1% като пансексуално, или сумарно 8%⁹. Разбира се, това може да означава, че броят в действителност може и да е по-голям, а дори и тези малки по размер проценти всъщност да са доста повече. Например само в САЩ възрастните ЛГБТИК+ са около 14,1

⁵ В настоящото изследване понятието „мит“ е взаимозаменяемо със значението на понятието „стереотип“, използвано в психологията.

⁶ Термините „ЛГБТИК+ насилие“ и „домашно насилие при еднополови двойки“ ще бъде взаимозаменяемо в настоящото изследване.

⁷ **Messinger, A.** LGBTQ Intimate Partner Violence. Lessons for Policy, Practice, and Research. Oakland, California, University of California Press, 2017, p. 4.

⁸ **Jackson, N..** Same-Sex Violence: Myths, Facts, Correlates, Treatment, and Prevention Strategies - Battered Women and Their Families: Intervention Strategies and Treatment Programs, 3. ed., Editor: Roberts, A. R., New York, Springer, 2007, p. 451 – 470.

⁹ LGBT+ Pride 2021 Global Survey - <https://www.ipsos.com/en/ipsos-lgbt-pride-2021-global-survey>.

милиона¹⁰. За представа, това би била една средноголяма европейска държава с население между това на Нидерландия и Белгия.

Поради липса на социологически изследвания на територията на Европейския съюз (ЕС), вкл. и в България, за настоящия анализ ще използвам резултатите от Националното проучване на сексуалното насилие и насилието от страна на интимните партньори (НПСННСИП) в САЩ от 2015 г.¹¹ Дефицитът на данни по тази тема в ЕС представлява друг съществен проблем, който заслужава самостоятелно изследване. Съгласно НПСННСИП разпространението на насилието от страна на интимния партньор през целия живот според сексуалната ориентация, има съществена разлика между лесбийките и бисексуалните жени, съответно 40,4% и 56,9%, и хетеросексуалните жени - 32,3%; и при гей и бисексуалните мъже, съответно 25,2% и 37,3%, и хетеросексуалните мъже - 28.1%. Макар и да няма официални статистически данни нито за Република България, нито за ЕС, а единствените налични са представени в сборник от 2015 г. само за няколко държави членки (Белгия, България, Великобритания¹² Италия, Литва, Португалия, Унгария и Хърватия)¹³, този въпрос не бива да бъде изключван от правния дискурс, имайки предвид и Проучването на Евробарометър за дискриминацията в ЕС¹⁴ от 2019 г., обхващащо данни и за България. Възприятията спрямо ЛГБТИК+ общността в сравнение с

¹⁰ **Flores, A., K. Conron.**, Adult LGBT Population in the United States, UCLA, School of Law: Williams Institute, 2023. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/adult-lgbt-pop-us/>.

¹¹ **Brown, T. R, N. T., Herman, J. L.** Intimate Partner Violence and Sexual Abuse Among LGBT People, UCLA, School of Law: Williams Institute, 2015. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/ipv-sex-abuse-lgbt-people/>.

¹² Към 2015 г. Великобритания е още част от Европейския съюз.

¹³ **Viggiani, G..** Domestic and Dating Violence Against LBT Women in the EU, 2015., p. 24 - 151.

¹⁴ Виж <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>. Последен достъп на 30.04.24 г.

изследването от 2015 г. са се влошили: като 60% от анкетираните не биха се чувствали комфортно, ако човек от тази група заема най-високата изборна политическа позиция; на 49% би им било некомфортно, ако техен колега от работа, принадлежи към гореспоменатата група; и др.

В обобщение, ДНЕД се случва и то много често.

Вторият мит е свързан с твърдението, че ДНЕД е по-леко - дори ако приемем факта, че ЛГБТИК+ насилието е често срещано, би било трудно да го приемем твърде сериозно, ако допуснем, че последиците за жертвите са незначителни¹⁵. Изследване сред пълнолетни лица от Калифорния показва, че хората са значително по-склонни да възприемат като противоправно физическото насилие между лица от различен пол, напр. побой или удар върху партньора, в сравнение с физическото насилие между лица от същия пол¹⁶.

Този стереотип, че ДНЕД е по-малко сериозно, е опроверган – например, споменатото вече горе национално изследване с над шестнадесет хиляди американци (НПСННСИП) установява, че жените пострадали в еднополова връзка са също толкова вероятна жертва или дори по-вероятна от хетеросексуалните жени-жертви на насилие от интимен партньор; те изпитват силен страх, безпокойство за сигурността си и симптоми на посттравматичен стрес. Същото се отнася и за бисексуалните жени - жертви¹⁷.

На трето място, в допълнение към митовете, които омаловажават разпространението и сериозността на домашното насилие при еднополовите двойки, някои твърдения допринасят за по-голямата невидимост на определени видове ЛГБТИК+ насилие.

¹⁵ **Elliot, P.** Shattering illusions: Same-sex domestic violence. - Violence in Gay and Lesbian Domestic Partnerships, ред. Renzetti, C. M., Miley, Ch. M., Binghamton, NY: Harrington Park Press, 1996, p. 1 - 8.

¹⁶ **Sorenson, S., Thomas, Kr. A.** Views of Intimate Partner Violence in Same- and Opposite-Sex Relationships - Journal of Marriage and Family, №. 71/2009, p. 337-352..

¹⁷ **Messinger, A.** Op. cit., p. 10.

Един такъв особено тревожен стереотип е предположението, че насилниците в еднополовите двойки са с по-силно изразени мъжки характеристики от жертвите¹⁸. Тази представа, без съмнение, възниква от изследвания и обществени възприятия относно физическото насилие между лица от различен пол. Една от водещите теории за насилието, извършено от мъж срещу жена е, че мъжете насилници често изпълняват (влизат в) традиционни мъжки (мъжествени) норми за агресия¹⁹. Фокусът върху изследванията и обществения дебат относно идентифицирането на мъжете като насилници в случаите на насилие от мъж към жена непреднамерено укрепва стереотипа, че насилниците в ЛГБТИК+ обществото също имат традиционни мъжки характеристики и са по-мъжествени. Например, изследването на *Betsi Little* и *Cheryl Terrance* от Департамента по психология на Trinity Lutheran College и University of North Dakota, с наименование *"Възприемане на домашното насилие в лесбийските връзки: Стереотипи и очаквания за ролята на пола"*, демонстрира, че студентите оценяват фиктивна ситуация на насилие между жени като по-реалистична и вероятна, ако снимките на хипотетичните партньори изобразяват единия с по-изразени мъжки черти (butch), а другият - с по-женски черти (femme), вместо да показват двама мъжествено изглеждащи партньори или двама женствено изглеждащи партньори.²⁰ Опасността от този мит води до предположението, че ЛГБТИК+ жертвите на насилие, които се обръщат за помощ, може да бъдат в по-малка степен взети сериозно, ако биват смятани за твърде мъжествени или ако техните насилници биват смятани за недостатъчно мъжествени. Най-тревожното

¹⁸ Jackson, N. A. Op. Cit., p.451 - 470.

¹⁹ Moore, T., Gregory, S. A Review of the Literature on Masculinity and Partner Violence - Psychology of Men & Masculinity, № 61, 01/2005, p. 46 - 61.

²⁰ Little, B., C. Terrance. Perceptions of domestic violence in lesbian relationships: Stereotypes and gender role expectations - Journal of Homosexuality, № 57, 3/2010, p. 429 - 440.

последствие от този мит е, че служители в правоприлагащите органи вярват в тези джендър стереотипи при определянето коя е „истинската” жертва и кой трябва да бъде арестуван²¹. Когато джендър стереотипите не съответстват на традиционния маскулинно-женски шаблон, правоприлагащите органи понякога арестуват както извършителя, така и пострадалото лице или, в някои случаи, само пострадалото лице.

На четвърто място е митът, че домашното насилие при ЛГБТИК+ двойките е същото като при хетеросексуалните двойки. ДНЕД е социален проблем, който също има уникални причини, динамика и резултати. Например, хомофобията е фактор, който има сериозно влияние при еднополовите двойки, но е по-малко важен при домашното насилие при хетеросексуалните двойки. Хомофобията не само е един от основните мотиви на насилниците, но и играе ключова роля в отслабването на позициите на жертвите в еднополовите връзки. Тя се използва като мощен инструмент за заплашване, който насилниците използват, за да държат актовете на насилие и техните жертви в тайна. Ако жертвите все още не са се открили пред своите роднини, приятели и колеги, хомофобията създава големи бариери както за тях, така и за насилниците да търсят необходимата помощ. Това пояснение е от съществено значение, тъй като хомофобията не само пречи на жертвите да търсят подкрепа, но и затруднява разбирането и отчитането на истинското разпространение на домашното насилие в ЛГБТИК+ двойките.

Налице е и конкретна опасност, ако този мит бъде приет за универсален, т. к. е възможно грешно приложението на еднакви мерки при домашното насилие при хетеросексуалните и еднополовите двойки. Такъв един пример е използването на модела

²¹ **Hassounah, D., N. Glass.** The Influence of Gender-Role Stereotyping on Women's Experiences of Female Same-Sex Intimate Partner Violence - Violence against Women, № 14, 3/2008, p. 317.

Duluth от психолозите. *Philip W. Cooke* отбелязва, че в ситуация на ДНЕД, липсва характерният за патриархалния модел на поведение - доминацията на мъжа над жената. Дори сигналите за насилие над жени в еднополови връзки са повече от тези над мъже в еднополови връзки.²² В реалността това често означава използването на вече налични стратегии, вместо да се разработват нови. Разбира се, има много сходства между двата вида домашно насилие, така че политиките и услугите, насочени към хетеросексуалните двойки, до известна степен, ще бъдат полезни и за ЛГБТИК+ двойките. Там, обаче, те не успяват да се справят с много уникални аспекти²³, на които трябва да бъде отделено специално изследване.

ЛГБТИК+ общността, разбира се, не са първата - и вероятно не и последната малцинствена група в историята, която остава в периферията при анализиране на проблематиката, относно домашното насилие. През 1991 г. *Kimberle Crenshaw* представя невидимостта на жените-жертви от расовите малцинства в политиките за въздействие срещу домашното насилие. За *Crenshaw* преобразуването на езика и образите на движението, за да изглежда включващо към жените от расовите малцинства, не води до признаване и решаване на техните уникални проблеми. Както тя отбелязва: *“Токенистичното”²⁴, обективизиращо, воайорско включване е поне толкова обезсилващо, колкото и пълното изключване.*”²⁵ Токенистичното включване - като например посрещането на

²² **Cook, P.**, *Abused Men: The Hidden Side of Domestic Violence*, Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 2009, p. 36–39.

²³ **Messinger, A.** *LGBTQ Intimate Partner Violence. Lessons for Policy, Practice, and Research*. Oakland, California, University of California Press, 2017, p. 128 - 169.

²⁴ Токенизъм - полагане на символични усилия за включване на представители на малцинствени групи, за да се създаде впечатление за равенство и многообразие с цел избягване на обвинения в дискриминация.

²⁵ Crenshaw, K. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, № 43, 6/1991, p. 1241 с. Достъпна на следния линк - <https://doi.org/10.2307/1229039>. Последен достъп на 30.04.24 г.

еднополовите двойки в центрове за пострадали от домашно насилие - не бива да се отхвърля напълно, тъй като то помага за справяне с аспектите на ДНЕД, които са общи. Това е добро начало, но е само начало. ДНЕД и домашното насилие при хетеросексуалните двойки не са идентични и продължаването на третирането им като такива в политиките, услугите и научните изследвания рискува да доведе до потенциално сериозни последици за жертвите на ДНЕД.

На пето място ще разгледам мита, че ДНЕД не бива да бъде дискутирано. *Adam Messinger* определя този мит за най-обезпокоителен²⁶, понеже домашното насилие не бива да се обсъжда в обществото, сред служителите, ангажирани в предоставянето на услуги за пострадали, и изследователите, които работят за предотвратяване и справяне с домашното насилие. Последиците от това вече би трябвало да са ясни - насилниците могат да бъдат окужени допълнително, а жертвите да бъдат вкарани в капан. Налице са и виждания, които подкрепят аргумента, че признаването на съществуването на ДНЕД може допълнително да стигматизира ЛГБТИК+, а и да допринесе към погрешното тълкуване, че полът няма връзка с домашното насилие.

Няма да влизам подробно в причините, които водят до допълнителното заклеяване на една вече заклеямена група в обществото, обект на изследване от други науки. Чувството за стигматизация сред самите жертви се засилва освен с това, че са пострадали от домашно насилие от партньора/ката си от същия пол, но и че са част от маргинализирана общност.

След излагането на митовите относно ДНЕД, е ясно, че е необходимо провеждане на обширно мултидисциплинарно изследване. Такова изследване трябва да обхваща не само правната наука, но и социологията, психологията, антропологията и други

²⁶ *Messinger, A.* Op. cit., p. 13.

науки, които могат да допринесат за по-добро разбиране на проблема и формулиране на цялостни решения. След като това изследване бъде завършено, ще бъде възможно да се разработят подходящи модели за защита на жертвите на домашно насилие в еднополови връзки. Въпреки това, трябва да признаем, че българската правна система (и обществото като цяло) се проваля в тази насока.

Обособяването на тези пет мита се наблюдава и в единственото изследване на български език на домашното насилие срещу лесбийки, бисексуални и транс жени от 2016 г.²⁷ В Доклада се установява, че ДНED остава незабелязано от институциите. Друг важен извод се отнася до ролята на полицията, която е възприемана като „ненадеждна и дори дискриминираща“²⁸ към ЛГБТИК+ общността. Даден е и пример, в който полицейски служители вместо да окажат помощ на пострадало лице в ситуация на насилие, развиваща се на публично място - те арестуват и двете жени със съответната препоръка: „да не се карат на улицата, а въщи трябва да бъдат тихи, защото може да притесняват съседите“²⁹.

Специално внимание искам да отделя на един случай от практиката: гр. д. № 53154/2014 г. по описа на Софийски районен съд. Накратко по фактическата обстановка - лице от женски пол сезира съда с молба на правно основание чл. 5, ал. 1 във вр. с чл. 4, ал. 1 от ЗЗДН да ѝ бъде предоставена защита от домашно насилие, т. к. жената с която е живяла във фактическо хомосексуално съжителство упражнява психически тормоз след раздялата им. СРС отхвърля искането за защита от домашно насилие с единствения мотив: *страните по делото са били в хомосексуално съжителство, поради което защита не може да бъде предоставена и прекратява*

²⁷ Новачкова, Л., М. Писанкьева. Доклад от изследване по проект за повишаване чувствителността срещу домашното насилие и насилието при излизане на срещи срещу лесбийки, бисексуални и транс жени, София, 2016.

²⁸ Новачкова, Л., М. Писанкьева, Цит. съч., с. 16.

²⁹ Пак там.

производството. Към редакцията на ЗЗДН от 2014 г. СРС постановява, че *молителката* не е сред лицата, активно легитимирани да търсят защита по реда на ЗЗДН.

С включването на понятието "фактическо *съпружеско* съжителство" ЗЗДН лишава ЛГБТИК+ лицата, специално хомосексуалните лица, от правото на защита и правосъдие. Нито законодателят, нито съдът считат еднополовите двойки за фактическо семейство. Последният аргументира тезата си с това, че „*нашето законодателство признава единствено брачен съюз между мъж и жена, респективно фактическо съпружеско съжителство може да има само между мъж и жена*“³⁰. Лишаването от права на лица със сексуална ориентация, различна от хетеросексуалната, е ясно и целенасочено, тъй като ЗЗДН ясно им изключва възможността да търсят своите права. Този факт се потвърждава от тълкуването на съда в съответното дело, където се цитират разпоредби от Семейния кодекс и Конституцията, които подчертават, че бракът и фактическото съпружеско съжителство могат да съществуват само между лица от различен пол. Този подход е пряко дискриминиращ за еднополовите двойки, които не се признават като фактическо семейство от законодателя и съдебната система. Изключването на ЛГБТИК+ лица от правната защита по ЗЗДН нарушава техните основни права като човешки същества. Освен правото на личен и семеен живот, тук се накърнява и тяхното достойнство. Отказът на съда за предоставяне на защита по ЗЗДН на лице в еднополова двойка, което е пострадало от домашно насилие от друго лице, с което е било във фактическо съжителство, представлява **отказ от правосъдие**, легитимиран в самия закон.

Аналогичен е случаят и с нововъведения правен институт на „*интимната връзка*“, която бе добавена към чл. 2, ал. 1, чл. 3, т. 2, 9

³⁰ Цитат от Разпореждане № 26/07.10.2014 г. по гр. д. № 53254.2014 г. по описа на Софийски районен съд.

и 10 и към § 1, т. 6 от ДР от ЗЗДН (ДВ, бр. 69 от 11 август 2023 г.). В мотивите си законодателят посочва, че партньорите, намиращи се в интимна връзка, се нуждаят от защита, *„защото това е тяхно неотменимо конституционно право, а политиката на превенция налага като водещ критерий бързината и нуждата от защита на всички български граждани“*³¹. Редакцията между първо и второ четене на ЗИД на ЗЗДН от пленарното заседание на 07.08.2023 г. изключва напълно хомосексуалните двойки. От първоначалното проектно предложение, в което интимната връзка е *„траен съюз между две лица“*, се стига до *„отношения между две физически лица от мъжки и женски пол“*. Промяната в дефиницията не намалява по никакъв начин опасността, на която са изложени лицата в еднополови връзки, които се нуждаят от защита при домашно насилие. Напротив, това води до създаването на още един изключващ и дискриминационен правен институт, който отрича съществуването на ЛГБТИК+ лица и отрязва поредната възможност за равенство.

Явната хомофобия³² оказва съществено влияние върху ефективността на превенцията на домашното насилие в ЛГБТИК+ общността. Това се отразява както в защитата на пострадалите лица, така и в последващите мерки за извършителите на насилието, което подчертава амбициозната цел за защита на всички български

³¹ Мотиви към проекта на Закон за изменение и допълнение на Закона за защита от домашно насилие, внесен на 01.08.2023 г. с рег. индекс № 49-354-01-87.

³² От Стенограмата от Четиридесет и девето Народно събрание, Пето извънредно заседание, София, понеделник, 7 август 2023 г. открито в 10,05 ч., могат да бъдат посочени множество примери - *“...нямаме нищо против хора, които са с хомосексуална насоченост. Това си е техен избор и нас не ни интересува какво правят по домовете си, с кого си лягат, и какво правят, като си легнат. Това е личен техен избор, право на избор и ние нямаме по никакъв начин връзка с това, което искат да правят. Ние сме против да се налага обаче това като нещо нормално в обществото, да се парадира с това, и да се използва като индулгенция за права срещу всички други, които сме хетеросексуални.”* и др., достъпна на следния адрес: <https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/10798>. Последен достъп на 30.04.24 г.

граждани, която все още не е достигната. В същото време, липсата на достатъчно данни за броя на еднополовите двойки в Република България усилва хомофобската реторика и води до недостатъчно информираност и разбиране за нуждите и проблемите на ЛГБТИК+ общността в контекста на борбата с домашното насилие³³.

Отхвърляйки възможността за признаване на различни видове партньорски връзки, България рискува да се изправи пред осъдителни решения поради липсата на законова рамка за защита на еднополовите двойки. Примери за неспазването на стандартите по защита от домашно насилие се откриват и по делата *Бевакуа срещу България*³⁴, *У. и други срещу България*³⁵, *А. Е. срещу България*³⁶.

Дебатите по ЗИД на ЗЗДН отново подчертаха съпротивата срещу признаването на лица в еднополови връзки като защитени лица по списъка на чл. 3 от ЗЗДН. Неоснователни са твърденията, че признаването на съществуваща заплаха от домашно насилие при еднополовите двойки би довело до „...официален законодателен пробив за въвеждане и узаконяване на еднополови връзки и бракове“³⁷ и до „...първия официален и задкулисен начин да се опита да се заобиколи Конституцията на България и Семейният кодекс на България“³⁸. Предоставянето на защита от домашно насилие и обхващането на всички уязвими групи в един нормативен акт, съответства на целта, заложена в чл. 1, т. 1 от ЗЗДН, а именно - уреждането на правата на лицата, пострадали от домашно насилие

³³ Съгласно данните от последното Национално преброяване на населението от 2021 г., на територията на РБ живеят 1428 еднополови двойки или общо 2856 лица, или 0,04% от цялото население на страната, които открито са заявили своята нехетеросексуална ориентация.

³⁴ *Bevaqua and S. v. Bulgaria*, no. 71127/01, 12 юни 2008 г.

³⁵ *U. and Others v Bulgaria*, no 9077/18, 22 март 2022 г.

³⁶ *A.E. v. Bulgaria*, no 53891/20, 23 май 2023 г.

³⁷ Стенограмата от Четиридесет и девето Народно събрание, Пето извънредно заседание, София, понеделник, 7 август 2023 г.

³⁸ Пак там.

или намиращи се в риск. Още повече - защитата на основните права на застрашена група не води до ограничаване на права на мнозинството.

За да се избегне рискът от изолация на българската правна система от глобалните дебати за правата на човека, е от съществено значение българският законодател да актуализира своите закони в съответствие с международните стандарти. Конкретно, дефиницията на „интимна връзка” трябва да бъде разширена, за да включва и еднополовите двойки. Това ще позволи на жертвите на домашно насилие в такива връзки да получат необходимата законова защита.

Тази необходимост става ясна след провала на Конституционния съд да разгледа въпроси, свързани с пола, във връзка с Решение № 13 от 27.7.2018 г. на КС по к. д. № 3/2018 г. (Обн., ДВ, бр. 65 от 7.8.2018 г.). Разширяването на дефиницията на „интимна връзка” в българското законодателство ще бъде важна стъпка към осигуряване на равнопоставеност и защита на всички граждани, независимо от тяхната сексуална ориентация.

De lege ferenda текстът на § 1, т. 6 от ДР от ЗЗДН може да се върне към редакцията на вносителя³⁹, в която интимната връзка е определена като „траен съюз между две лица”. Така ще бъдат спазени еднаквите стандарти за равно третиране на всички лица и техният достъп до правосъдие, без да поставят лицата различна сексуална ориентация в по-неблагоприятно положение по отношение на тези с хетеросексуална ориентация. Същото е разбирането в Предложението за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно борбата с насилието над жени и домашното насилие (COM/2022/105 final)⁴⁰ - т. к. всеки може да бъде потенциална жертва

³⁹ По внесения законопроект за изменение и допълнение на ЗЗДН с рег. индекс 49-354-01-87 от 01.08.2023 г.,

⁴⁰ Виж <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105>. Последен достъп на 30.04.24 г.

на домашно насилие, независимо от своя пол и дали той съвпада с този на неговия семеен или интимен партньор, включително и ЛГБТИК+ лица.

Опосредстващата роля на социалната подкрепа за ефекта на стила на привързаност върху родителските практики на майки-жертви на домашно насилие

д-р Мария Соколова

Институт за изследване на населението и човека при БАН

Social support as a mediator of the effect of attachment style on parenting practices of mothers-victims of domestic violence

Maria Sokolova, PhD

Institute for Population and Human Studies, Bulgarian Academy of Sciences

Резюме. *Домашното насилие е сериозен проблем както в България, така и по света. По данни на НСИ през 2021 г. всяка трета българка е жертва на домашно насилие, което значително влияе на родителските й практики. Целта на изследването е да проучим опосредстващата роля на социалната подкрепа за ефекта на стила на привързаност върху родителските практики на майки-жертви на домашно насилие с оглед очертаване и евентуално редуциране на рисковете от насилие спрямо техните деца. Български майки ($N = 207$) на деца (0–18 години) попълниха структуриран въпросник, който включва скали от популярни в световната научна литература въпросници с висока конструктор валидност и вътрешна консистентност. Резултатите от регресионен анализ с медиаторна променлива (социална подкрепа) с помощта на макроса PROCESS v4.1 за SPSS показват, че наличието на социална подкрепа редуцира негативното влияние на несигурния стил на привързаност на майките върху майчината ангажираност и употребата на неконсистентни дисциплинарни практики във възпитанието на децата им.*

Ключови думи: *теория на привързаността, домашно насилие, родителски практики на майки-жертви на домашно насилие, социална подкрепа, майчина ангажираност*

Summary. Domestic violence is a serious problem both in Bulgaria and worldwide. According to NSI data, in 2021 every third Bulgarian woman is a victim of domestic violence, which negatively influences their parenting practices. The aim of this study is to examine the mediating role of social support over the effect of attachment style on the parenting practices of mothers-victims of domestic violence. Bulgarian mothers ($N = 207$) of children (0–18 years old) completed a structured questionnaire with high construct validity and internal consistency. Regression analysis with mediating variable results show that social support reduces the negative influence of both anxious and fearful attachment styles of domestically abused mothers on their parenting practices.

Key words: attachment theory, domestic violence, parenting practices of mothers-victims of domestic abuse, social support, parental engagement.

Увод

Въпреки че домашното насилие е значим социален проблем, на който се обръща голямо внимание от науката в развити западни страни като САЩ и Германия, за психологичните изследвания в България темата е сравнително нова. Изследователските проекти за домашното насилие в страната са предимно социологически, резултат от работата на неправителствени организации и са насочени главно към разработване на социални политики. Освен това, проблемът е изследван повече от гледна точка на особеностите на насилника в рамките на криминологията, където често остават в сянка дълбоките аспекти на проблема - психичното функциониране на жертвите, нуждата им от социална подкрепа и консултативна и терапевтична помощ. Този факт прави проблематиката изключително актуална в сферата на консултативната психология и практика. Основен принос на настоящото емпирично изследване е, че се изследва опосредстващата роля на социална подкрепа за ефекта на стила на привързаност върху родителските практики на майки-жертви на домашно насилие, с оглед извеждане на препоръки, насочени към

намаляване на рисковете от домашно насилие спрямо жертвите и техните деца.

В рамките на теорията за привързаността специфичното влияние на родителя се изследва от гледна точка на различните аспекти на взаимодействието родител-дете, както и на привързаността, която формира детето в резултат на това взаимодействие. Ако налице е събитие, което намалява емоционалната достъпност на родителя спрямо детето, напр., домашно насилие, привързаността може да се трансформира от сигурна в несигурна, тъй като родителството и неговият контекст се променят значително във времето¹. Въпреки че привързаността е функция на емоционалното взаимодействие между родителя и детето, не би могло да се твърди със сигурност, че дадени родителски практики ще породят определени нива на привързаност. По-коректно е да се каже, че родителската топлина и ангажираност не винаги формират сигурна привързаност, но значително повишават тази вероятност². Майки със сигурен стил на привързаност показват висок резултат по скалите чувствителност, приемане, сътрудничество и емоционална достъпност³. Вследствие детето развива висока степен на автономия, емоционално споделяне, когнитивна гъвкавост и способност за решаване на проблеми.

¹ **Spencer, C. M., Keilholtz, B. M., & Stith, S. M.** The Association between Attachment Styles and Physical Intimate Partner Violence Perpetration and Victimization: A Meta-Analysis, *Family Process*, 2020, 60 (1), p. 270–284. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1111/famp.12545>. Последен достъп на 03.05.24 г.

² **Боулби, Дж.** Стабилна основа: Привързаността родители-деца и психичното здраве. Изток-Запад, 2019, с. 22-25.

³ **Groh, A. M., Fearon, R. M. P., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Roisman, G. I.** Attachment in the Early Life Course: Meta-Analytic Evidence for Its Role in Socioemotional Development. *Child Development Perspectives*, 2016, 11(1), p. 70–76. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1111/cdep.12213>. Последен достъп на 03.05.24 г.

Установено е, от друга страна, че при майките-жертви на домашно насилие преобладава несигурен стил на привързаност и те са прекалено строги или непостоянни в родителските си практики⁴. Изследванията в областта подкрепят в значителна степен теоретичните постановки за силната взаимовръзка между личностните разстройства, несигурния стил на привързаност и употребата на негативни родителски практики във възпитанието на децата като negliжиране, строга и непоследователна дисциплина, физически наказания и липса на родителски контрол⁵. Някои изследователи твърдят, че именно конкретните родителски практики, а не атмосферата в семейството и функционирането му като цяло предопределят развитието на детето в обществото⁶. Същевременно наличието на значителна социална подкрепа от страна на семейството и/или приятелите може да неутрализира или поне да редуцира до някаква степен негативните ефекти от нефункционалните родителски практики на майките-жертви на насилие и това да допринесе за успешна социална реализация на техните деца⁷.

⁴ **Holmes, M. R.** Aggressive behavior of children exposed to intimate partner violence: An examination of maternal mental health, maternal warmth and child maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 2013, 37(8), p. 520–530. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.12.006>. Последен достъп на 03.05.24 г.

⁵ **Frick, P. J., Lahey, B. B., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Christ, M. a. G., & Hanson, K. S.** Familial risk factors to oppositional defiant disorder and conduct disorder: Parental psychopathology and maternal parenting. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1992, 60(1), p. 49–55. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1037/0022-006x.60.1.49>. Последен достъп на 03.05.24 г.

⁶ **Butterfield, R., Silk, J., Lee, K., Siegle, G., Dahl, R., Forbes, E., Ryan, N., Hooley, J. & Ladouceur, C.** Parents Still Matter! Parental Warmth Predicts Adolescent Brain Function and Anxiety and Depressive Symptoms Two Years Later. *Development and Psychopathology*, 2020, 33, з. 1-14. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1017/S0954579419001718>. Последен достъп на 03.05.24 г.

⁷ **Herman, J. L.** Complex PTSD: A syndrome in survivors of prolonged and repeated trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 1992, 5(3), p. 377–391.

На базата на литературния обзор, може да се твърди, че когато една жена е жертва на домашно насилие, тя има несигурен стил на привързаност, което от своя страна влияе на следните дименсии на родителските й практики: ангажираност, родителски контрол и консистентност на дисциплинарните й практики. Основната цел на изследването е да проучим влиянието на стила на привързаност върху родителските практики на майки-жертви на домашно насилие, като отчетем опосредстващата роля на социалната подкрепа, с оглед очертаване и евентуално редуциране на рисковете от насилие спрямо техните деца.

Във връзка с тази цел формулираме следните хипотези:

Хипотеза 1: Очакваме, че несигурният стил на привързаност влияе негативно върху ангажираността с детето, ефективността на дисциплинарните практики, употребата на позитивни родителски практики и родителския контрол на майките-жертви на насилие.

Хипотеза 2: Очакваме, че наличието на социална подкрепа редуцира негативното влияние на несигурния стил на привързаност на майките върху родителските им практики.

Методология

Изследвани лица - В проведеното изследване участват 207 майки, които живеят в България, на средна възраст $M=41.29$ години (минимум 22 и максимум 60 години). От тях, 28 респонденти са майки-жертви на домашно насилие, по отношение на които във фондация „П.У.Л.С.” или друг специализиран център/организация се прилага консултативен и/или терапевтичен подход редовно (от близо 3 месеца нагоре) към датата на провеждане на изследването и 29 респонденти, които са се консултирали спорадично – веднъж или

няколко пъти с консултант или психотерапевт поради преживяно домашно насилие. В извадката са включени и други 138 респонденти, които също са майки-жертви на домашно насилие в различна степен, но не са потърсили консултативна или терапевтична помощ от специалисти, както и 12 майки, които не са преживели насилие нито в родителското семейство, нито от интимен партньор и които никога не са посещавали консултант или психотерапевт.

Най-голяма част от изследваните майки живеят в Столицата (47,5%), следвани от жените, живеещи в голям град (24,8%), среден (15,3%) и малък (7,4%). Само 10 (5%) от респондентите живеят в село. По-голямата част от жените (82,2%) са работещи, малък процент са домакини (7,9%) и още по-малко безработни (5%).

Методи и процедура на изследването - За целите на емпиричното изследване е компилиран изцяло структуриран въпросник, който операционализира трите основни конструкта: *стил на привързаност, социална подкрепа и родителски практики* на майки(-жертви на домашно насилие). Компилираният въпросникът включва следните скали от популярни в световната научна литература въпросници с висока факторна и конструкт валидност, и вътрешна консистентност:

- Въпросник за изследване на родителските практики (**Alabama Parenting Questionnaire - APQ**)⁸;

Въпросникът се състои от общо 42 айтема, които се оценяват по 5-степенна Ликертова скала от 1=„Никога“ до 5=„Винаги“. Включени са 5 подскали, които измерват петте родителски практики, чието наличие или отсъствие е в основата на проблемното поведение при деца и юноши. Подскалите на въпросника са следните: ангажираност на родителите, положителни родителски практики,

⁸ **Frick, P. J.** The Alabama Parenting Questionnaire. Unpublished Rating Scale, Tuscaloosa, AL: University of Alabama, 1991, p. 1. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1037/t58031-000>. Последен достъп на 03.05.24 г.

липса на родителски контрол, непоследователна дисциплина и физическо наказание. Конструкт валидността на скалата е .90, а средната надеждност - .68. С други думи, APQ има добри психометрични свойства.

- Въпросник за измерване на привързаността (**The Experiences in Close Relationships – Relationship Structures Questionnaire - ECR-RS**)⁹;

Общият брой на айтемите, които измерват привързаността на майките(-жертви на домашно насилие), в създадения от нас въпросник е 27. Айтемите се оценяват по 5-степенна Ликертова скала от 1=„Напълно несъгласна“ до 5=„Напълно съгласна“. Изведени са две подскали: избягване, която изразява дискомфорт от близостта и зависимостта от другите и тревожност, която включва страх от отхвърляне и изоставяне. Установена е отлична вътрешна консистентност на целия въпросник - Cronbach's Alpha (α) = .911, както и много добра вътрешна консистентност на отделните подскали – α = .822 на подскала „Тревожност“; α = .869 на подскала „Отбягване“.

- Въпросник за измерване на социална подкрепа (**Social Provisions Scale – SPS**)¹⁰;

Оригиналната скала се състои от 24 айтема, разпределени в 6 подскал. Оценката им е по 4- степенна Ликертова скала от 1=„Напълно несъгласна“ до 4=„Напълно съгласна“. Всяка подскала включва 4 айтема, като 2 от тях потвърждават наличието на

⁹ Fraley, C., Heffernan, M., Vicary, A., & Brumbaugh, C. The Experiences in Close Relationships-Relationship Structures questionnaire: A method for assessing attachment orientations across relationships. *Psychological Assessment*, 2011, 23, p. 615- 625.

¹⁰ Russell, D. W., & Cutrona, C. E. Social support, stress, and depressive symptoms among the elderly: Test of a process model. *Psychology and Aging*, 1991, 6(2), p. 190–201. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1037/0882-7974.6.2.190>. Последен достъп на 03.05.24 г.

определения вид социална подкрепа, а другите два засвидетелстват отсъствието ѝ (реверсирани айтеми). В разработения от нас въпросник включваме само 2 от 6-те подскали.

Адаптираният от нас въпросник се отличава с много добри психометрични свойства. Установена е отлична вътрешна консистентност на целия въпросник - Cronbach's Alpha (α) = .951, както и много добра вътрешна консистентност на отделните подскали – α = .899 на подскала „Напътствие“; α = .946 на подскала „Надеждна свързаност“.

Събирането на данни се осъществява посредством интервю лице в лице. В случай на невъзможност за интервю лице в лице, интервюто се провежда онлайн през Zoom/Messenger или въпросникът се изпраща и попълва от изследваните лица в електронен вариант. При всички случаи се гарантира анонимността на изследваните лица и конфиденциалността на получената информация. Не се снемат лични данни. Респондентите се регистрират единствено под идентификационен номер и събраната информация се използва единствено с изследователска цел.

Статистически методи за анализ на количествени данни - Статистическият анализ на количествени данни се осъществява с IBM SPSS Statistics 25. Проведен е корелационен анализ (*Pearson's r*), за да се установи кои са значимите корелации между стиловете на привързаност и родителските практики на майките(-жертви на насилие). По-нататък, за значимите корелации е осъществен регресионен анализ, за да се измери степента на линейна зависимост между променливите, както и да се установи кои независими променливи са най-подходящ модел за прогнозиране и обяснение на измерваните зависими променливи. Използваме медиация по Модел

4¹¹ за анализ на опосредстващия ефект на социалната подкрепа върху влиянието на стиловете на привързаност върху родителските практики.

Резултати

Ефект на стила на привързаност върху възпитателните практики на майките - С цел да се провери хипотезата, че несигурните стилове на привързаност влияят негативно върху ангажираността с детето, ефективността на дисциплинарните практики, родителския контрол и употребата на позитивни родителски практики във възпитанието на майките-жертви на домашно насилие, първоначално е проведен корелационен анализ, за да се установи кои са значимите корелации между стиловете на привързаност и родителските практики на майките(-жертви на насилие). По-нататък, за значимите корелации е осъществен регресионен анализ, за да се измери степента на линейна зависимост между променливите, както и да се установи кои несигурни стилове са най-подходящ модел за прогнозиране и обяснение на отделните измервани родителски практики.

Тъй като не са нарушени предпоставките за нормалност, линейност и хомогенност на разпределенията на измерваните стилове на привързаност и родителски практики, е проведен корелационен анализ с помощта на корелационния коефициент на Пирсън (*Pearson r*). В Таблица 1 са представени корелационните коефициенти и тяхната статистическа значимост

Таблица 1: Корелации между стилове на привързаност и родителски практики (*Pearson r*, $p < .05$)

¹¹ **Hayes, A. F.** Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis, Second Edition: A Regression-Based Approach. Second Edition, Guilford Press, 2017, p. 692.

		Страхуващ се стил	Сигурен стил	Отхвърлящ стил	Свърхангажиращ стил
Ангажираност	r	-.286	.286	.040	-.040
	Sig.	.000	.000	.527	.527
Позитивни родителски практики	r	-.179	.179	-.079	.079
	Sig.	.005	.005	.215	.215
Непоследователна дисциплина	r	.197	-.197	-.175	.175
	Sig.	.002	.002	.006	.006
Физическо наказание	r	.140	-.140	-.203	.203
	Sig.	.028	.028	.001	.001
Липса на родителски контрол	r	.053	-.053	.049	-.049
	Sig.	.407	.407	.444	.444

Страхуваният се стил на привързаност, който е противоположен на сигурния, корелира значимо и негативно с майчината ангажираност и позитивните родителски практики, като връзката между тях е слаба до умерена по сила. Това означава, че колкото е по-изявен е страхуваният се стил на привързаност, толкова по-негативно той се отразява на майчината ангажираност и на позитивните родителски практики (Вж. Таблица 1).

Между сигурния стил на привързаност и непоследователната дисциплина и отхвърлящия стил на привързаност и непоследователната дисциплина се наблюдава слаба, но значима отрицателна корелация, тоест с по-ясната изразеност на сигурния и на отхвърлящия стил на привързаност се подобрява последователността на дисциплинарите практики на майките. И обратното, корелацията между подскалата „непоследователна дисциплина“ и другите два несигурни стила – страхуващ се и свърхангажиращ е значима и положителна, макар и слаба. Сходна е ситуацията с връзката между свърхангажиращия стил на привързаност и употребата на физическо наказание, която също е значима и положителна, както и неговия противоположен отхвърлящият стил на привързаност, който корелира значимо и

отрицателно с употребата на физическо наказание във възпитанието на децата. Липсата на родителски контрол не корелира значимо с нито един от стиловете на привързаност.

След провеждане на линеен регресионен анализ по метода Stepwise с цел да се установи ефектът на сигурния и страхувания се стил на привързаност върху майчината ангажираност, страхуваният се стил на привързаност е изключен от модела като предиктор на ангажираността.

Използвайки същия метод Linear Stepwise Regression, са изключени сигурният, свърхангажиращият и отхвърлящият стил на привързаност като предиктори за непоследователна дисциплина (Вж. Таблица 2). Само страхуваният се стил на привързаност се разглежда като подходящ за обяснение на непоследователната дисциплина, като чрез него може да се обясни приблизително 4% от разсейването на конструктора. Тоест, страхуваният се стил е значим, но все пак относително слаб предиктор на непоследователната дисциплина.

Таблица 2: Прогнозен психологически модел на непоследователната дисциплина сред майки(-жертви на домашно насилие): ефект на страхувания се стил на привързаност (Linear Regression, Stepwise Method, $p < .05$)

Модел		B	B 95,0% CI [LL; UL]	Beta	R ²	F	p
1.	Страхуващ се стил	.223	.083; .363	.197	.039	9.876	.002

Социалната подкрепа като медиатор на ефекта на несигурните стилове на привързаност върху родителските практики - С цел да се установи как социалната подкрепа опосредства влиянието на несигурните стилове на привързаност върху родителските практики на майките-жертви на домашно насилие беше проведен регресионен анализ с медиаторна променлива (социална подкрепа) с помощта на макроса PROCESS v4.1 за SPSS (Модел 4) (Вж. Таблица 3).

Таблица 3: Социалната подкрепа като медиатор на ефекта на несигурните стилове на привързаност върху родителските практики (N=207; $p < .05$)

Модел Социалната подкрепа като медиатор на:	Total effect	Med. effect	Boot SE	Boot LLCI	Boot ULCI	Sig.
Ефекта на страхуващ се стил върху ангажираността	-.238	-.072	.036	-.142	-.001	.000
Ефекта на страхуващ се стил върху непоследователна дисциплина	.252	.109	.045	.023	.200	.001
Ефекта на свръхангажиращ стил върху непоследователна дисциплина	.517	.098	.051	.009	.208	.005

От таблицата по-горе в видно, че социалната подкрепа медира значимо, умерено и негативно влиянието на страхувания се стил върху ангажираността на майките с децата им. С други думи, социалната подкрепа значимо намалява негативното влияние на страхувания се стил върху ангажираността. Освен това, социалната подкрепа медира значимо, умерено и позитивно ефекта на свръхангажиращия и страхувания се стил върху дисциплинарите родителски практики на майките, като намалява вредите, свързани с прилагането на непоследователна дисциплина във възпитанието. Социалната подкрепа не опосредства значимо ефекта на несигурните стилове на привързаност върху останалите родителски практики ($p > .05$).

Дискусия на резултатите

По отношение на връзката между несигурните стилове на привързаност и родителските практики, резултатите частично потвърждават очакванията ни. При по-ясна изразеност на страхувания се стил на привързаност, намалява майчината

ангажираност и употребата на позитивни родителски практики (кооперативност, емоционално приемане и топлина, реципрочност, ясна комуникация, родителска подкрепа на автономността). Тази връзка касае най-вече ангажираността с детето. Анализите показват, че колкото по-изявен е страхуваният се стил на привързаност, толкова по-негативно той се отразява на майчината ангажираност, тоест майки със страхуващ се стил на привързаност negliжират децата си.

В допълнение, страхуваният се стил на привързаност се оказва значим, но също слаб предиктор на непоследователната дисциплина. От една страна, тези резултати подкрепят и разширяват резултати от по-ранни изследвания, които проучват влиянието на стила на привързаност на родителите върху родителските им практики¹². Изследователите установяват, че има връзка между несигурните стилове на привързаност и по-ниска родителска компетентност. В изследване, обхващащо 27 семейства и техните деца в предучилищна възраст, се анализират диадичните връзки майка-дете и баща-дете. Родителите, класифицирани с несигурен стил на привързаност, демонстрират по-малко топлина и по-малко структурирани взаимодействия с техните деца в сравнение с родителите, класифицирани със сигурен стил на привързаност.

От друга страна, установяваме, че липсата на родителски контрол не корелира значимо с нито един от стиловете на привързаност. Следователно, се отхвърля допускането, че несигурните стилове на привързаност влияят негативно върху родителския контрол на изследваните майки-жертви на домашно

¹² **Cohn, D. A., Cowan, P. A., Cowan, C. P., & Pearson, J.** Mothers' and fathers' working models of childhood attachment relationships, parenting styles, and child behavior. *Development and Psychopathology*, 1992, 4(3), p. 417–431. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1017/s0954579400000870>. Последен достъп на 03.05.24 г.

насилие. За обяснение може да служи това, че основните фактори, посочени в научната литература, които се свързват с липсата на родителски контрол са употребата на алкохол и наркотици, егоизмът, проблеми със здравето¹³, а не стиловете на привързаност. От друга страна, тъй като темата за родителския контрол е особено чувствителна за всеки родител, използването на самооценъчни въпросници за измерването му може да се отрази на социалната желателност на отговорите в по-висока степен в сравнение с тази за останалите изследвани родителски практики. Следователно, препоръчително е отсъствието/наличието на взаимовръзка между стиловете на привързаност и родителския контрол да се изследва допълнително с друг метод, напр., дълбинно интервю.

Съгласно втората хипотеза, очаквахме наличието на социална подкрепа да редуцира негативното влияние на несигурните стилове на привързаност на майките върху родителските им практики. Тази хипотеза се потвърждава от получените резултати. Наличието на значителна социална подкрепа от страна на семейството и/или приятелите може да неутрализира или поне да редуцира негативните ефекти върху психиката на майката. Arias-Rivera подчертава, че в колективистичните общества, каквото е нашето, в случаите, когато майката е възпрепятствана да отговори и да задоволи нуждите на детето си (например в случаи на болест), бабата, лелята или който и да е друг член на разширеното семейство, могат да поемат тази роля и по този начин нуждите от привързаност на детето се разчитат, разбират и задоволяват непрекъснато, независимо кой го прави¹⁴.

¹³ Gao, Y., Huang, Y., & Li, X. Selfish parents, parenting practices, and psychopathic traits in children. *Behavioral Sciences & the Law*, 2021, 39(5), p. 624–640. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1002/bsl.2541>. Последен достъп на 03.05.24 г.

¹⁴ Arias-Rivera, S., Lorence, B., & Hidalgo, V. Parenting Skills, Family Functioning and Social Support in Situations of Child-to-Parent Violence: a Scoping Review of the Literature. *Journal of Family Violence*, 2021, 37(7), p. 1147–1160. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1007/s10896-021-00316-y>. Последен достъп на 03.05.24 г.

Това създава цялостно чувство за сигурност у детето, което може да се обобщи във всички негови отношения с други членове на семейството.

Социалната работа се явява важен професионален инструмент за въздействие върху домашното насилие и участниците в него - чрез информиране за същността на проблема, чрез разпознаване на симптомите на насилие, чрез оказване на пряка подкрепа на жертвите и чрез въздействие върху извършителите и общността. В научната литература многократно е доказано позитивното влияние на социалната подкрепа върху справянето на жертвите с последствията от преживяно домашно насилие. Отчетени са значителните позитивни ефекти върху здравето на жертвите на насилие; самооценката, психологическото им функциониране и родителските им практики¹⁵. Освен това, социалната подкрепа е основен протективен фактор за превенция на евентуална ревиктимизация¹⁶.

Ограничения и насоки за бъдещи изследвания

Популацията от жени-жертви на физическо и сексуално домашно насилие е специфична и трудно достъпна за изследване. Методиката на емпиричното изследване включва структурирани въпросници. Възможно е резултатите да бъдат повлияни от социалната желателност на отговорите на родителите, които може да отразяват представата им за правилно поведение, а не реалните им

¹⁵ Coker, A. L., Watkins, K. W., Smith, P. H., & Brandt, H. M. Social support reduces the impact of partner violence on health: application of structural equation models. *Preventive Medicine*, 2003, 37(3), p. 259–267. Достъпна на следния адрес - [https://doi.org/10.1016/s0091-7435\(03\)00122-1](https://doi.org/10.1016/s0091-7435(03)00122-1). Последен достъп на 03.05.24 г.

¹⁶ van Delft, I., Finkenauer, C., & Verbruggen, J. Child Maltreatment and Social Connectedness Among Formerly Institutionalized Females: Links With Depression, *Journal of Interpersonal Violence*, 2015, 31(8), p.1393-412. Достъпна на следния адрес - <https://doi.org/10.1177/0886260514567959>. Последен достъп на 03.05.24 г.

действия. Някои родители не са склонни да признаят дори пред себе си, че проявяват поведение в разрез със собствените им и обществените ценности и представи за приемливо и образцово родителско поведение.

В допълнение, изследването е проведено в пандемични условия, които биха могли да повлияят на резултатите. Препоръчително е проучването да се репликира в пост-пандемични условия, в по-голяма и балансирана извадка или в други културни условия.

Заклучение

Днес помагащите специалисти и институции обединяват усилия, за да „разрушат“ стените около домашното насилие и да променят нагласите на търпимост към явлението – не само в семейството, но и в обществото. Правото на живот, личен избор и достойнство не могат да съществуват в среда на negliжиране, тормоз и насилие, независимо дали извършителят е партньор, родственик или близък. Затова защитата на тези права не може да бъде личен проблем или отговорност – основните права са отговорност на специалистите и институциите, които имат не само информационна роля по отношение на правата, но и защитна роля – при нарушаване на правата. Изводите за взаимовръзките между стила на привързаност и родителските практики, както и на опосредстващата на социалната подкрепа в тази взаимовръзка, може да подпомогнат дейността на психолози, психотерапевти и социални работници по посока разработване на превантивни програми и мерки за социална подкрепа, съобразени със специфичната ситуация и индивидуалните потребности на майки в риск от или жертви на домашно насилие.

Продължителност на производството и срокове по Закона за защита от домашното насилие

докт. Елка Пороминска

Институт за държавата и правото
при Българската академия на науките

The duration of the procedural terms under Protection Against Domestic Violence Act

Elka Porominska, PhD student

Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of sciences

Резюме: В доклада се разглеждат въпросите за сроковете по Закона за защита от домашното насилие в контекста на целта на закона – осигуряване на бърза и ефективна защита на пострадалите от домашно насилие лица и с оглед приетите промени и допълнения на същия през 2023 г. Прави се преглед на съдебната практика относно реалната продължителност на делата.

Ключови думи: бърза и ефективна защита, срокове, продължителност на делата.

Summary: The report examines the issues of the deadlines under the Protection Against Domestic Violence Act with the context of the purpose of the law - to ensure quick and effective protection of victims of domestic violence and in view of the adopted changes and additions to the same in 2023. A review of case law is made regarding the actual length of cases.

Key words: fast and effective protection, deadlines, duration of cases.

I. Увод

От приемането и влизането в сила на Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН)¹ са налице девет изменения и допълнения с цел актуализиране на разпоредбите спрямо изискванията на нормите международното и Европейското право и реалния живот. Важно е допълнението на ЗЗДН от 2015 г.², с който в Раздел III е създадена нова Глава трета, във връзка с мерки за осигуряване на защита въз основа на **Регламент (ЕС) № 606/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 12 юни 2013 г.**³ „*Относно взаимното признаване на мерки за осигуряване на защита по граждански дела*”. То осигурява свободното движение на хора в границите на ЕС в съответствие с ДФЕС. Съществени са и измененията и допълненията относно разширяване обхвата на защитените лица, мерките за защита, възможността за правна помощ вече в голяма част от случаите безусловна, а в определени случаи – по преценка на съда или на Председателя на НБПП. Обширни изменения в уредбата на ЗЗДН се направиха и с два ЗИД ЗЗДН⁴ от 2023 г., част от които са и нормите, свързани със сроковете, най-вече процесуални такива. Основните изменения и допълнения с реформата от м. август 2023 г. са най-вече във връзка с:

¹ ДВ, бр. 27 от 29 март 2005 г., заглавие изм., ДВ, бр. 102 от 2009 г., посл. изм. ДВ, бр.101 от 27 декември 2019 г. Комисията по правни въпроси при Народното събрание въз основа на двата законопроекта за изменение и допълнение на ЗЗДН, приети на 25.05.2023 г. на първо гласуване, обединява двете предложения в един **общ законопроект**, изготвен на основание чл. 78, ал. 2 от Правилника за организацията и дейността на Народното събрание, със **сигн. № 49-353-03-10 от 31.05.2023 г.**

² ДВ, бр. 50 от 3 юли 2015 г.

³Официален сайт на ЕС EURO-LEX <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A32013R0606>> (Последен достъп на 08.01.2024 г.).

⁴ ДВ, бр.66 от 1 август 2023 г. и ДВ, бр.69 от 11 август 2023 г. (последните свързани с обществения отзвук на казуса „Дебора” - бел. моя).

А) въвеждане на координационен механизъм (**Национален съвет за превенция и защита от домашно насилие** – „Глава първа „а”, чл. 6а);

Б) създаване на национален регистър на случаите на домашно насилие (**Национална информационна система** – Глава първа „в”, чл. 6д);

В) **безплатна правна помощ** (чл.23,ал.4ЗПП), но с условия за предоставянето ѝ⁵;

Г) **програми за превенция и защита** (Глава Първа „г”).

Тези изменения и допълнения са необходими за постигне на заложените цели от международните правозащитни организации, а именно – регламентиране на конкретни мерки в областта на превенцията, базите данни и координацията между държавните институции и организациите на гражданското общество, които осъществяват дейност в тази насока, мониторинг, както и мерки в сферата на международното сътрудничество. Те са нужни и поради задълбочаващите се проблеми при защитата от домашно насилие и от насилие основано на пола, както и изискванията на **Комитета за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (CEDAW)**⁶, мониторинговите доклади по Конвенции на ООН, Европейското законодателство и съдебната практика на ЕСПЧ. В Европейския съюз премахването на домашното насилие е една от

⁵ § 32. (В сила от 01.08.2023 г.) 1. Създава се нова ал. 4: „(4) В производствата по Закона за защита от домашното насилие съдът допуска правна помощ, като съобразява евентуално състояние на зависимост на жертвата от извършителя, водещо до невъзможност да използва притежаваното имущество, както и други обстоятелства, пречещи ефективната правна защита.”

⁶ Комитетът на ООН за премахване на дискриминацията срещу жените (CEDAW) е експертен орган, създаден през 1982 г., който се състои от 23 експерти по въпросите на жените от цял свят. Сайт UN Women, <<https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/committee.htm>>. (Последен достъп на 08.01.2024 г.).

основните стратегии на политиката по равнопоставеността, чиято уредба е в т. нар. soft law на ЕС.

Терминът „пол“ и „насилие, основано на пола“ са стандартни термини в правото на Съюза, по-специално Директива 2012/29/ЕС за установяване на минимални стандарти относно правата, подкрепа и защита на жертвите на престъпления⁷. Тези стандарти са задължителни за всички държави членки, включително и България, които следваше да транспонират във вътрешното законодателство до 16 ноември 2017 г. В т. 17 от цит. Директива насилието, основано на пола, се определя като:

„Насилие, което е насочено срещу дадено лице поради неговия пол, полова идентичност или полого изразяване, или което засяга непропорционално лица от определен пол, се разглежда като насилие, основано на пола.“ Домашното насилие е такова, основано на пола, до колкото в огромната си част засяга най-вече жени и деца, които са по-уязвимата част от обществото, без разбира се, да се изключват като пострадали, но в много по-малък процент и мъжете, в което се намира и посочената по-горе „**непропорционалност**”.

С измененията законодателят дава възможност да се създаде така необходимият координационен механизъм, както и финансиране, за което е необходимо време, в това число и да се конституира Националният съвет. Министерският съвет в срок изработи и предложи **Правилник за устройството, организацията и дейността на Националния съвет за защита от домашното насилие**⁸.

⁷ ДИРЕКТИВА 2012/29/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, Официален сайт на ЕС, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=DE>> (Последен достъп на 30.06.2023 г.).

⁸ Приет с ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 276 на МС от 13.12.2023 г. за приемане на **Правилник за устройството, организацията и дейността на Националния съвет**

II. Срокове за влизане в сила на измененията и допълненията на ЗЗДН

Съгласно § 35 ПЗР ЗЗДН Законът влиза в сила от **1 януари 2024 г.**, с изключение на:

1.1. § 8 относно **чл. 6а** – за създаване на *Национален съвет* за превенция и защита от домашно насилие /НСПЗДН/ и **чл. 6б** – *принципи и политики* на Националния съвет;

1.2. § 12 относно **чл. 10** – удължаване на *срока за подаване на молбите* срещу домашното насилие от един на 3 месеца, но не по-късно от 6 месеца при обективна невъзможност и **§ 32** относно **чл. 23 ЗПП**– промени в ЗПП за *допускане на правна помощ*, които промени влизат в сила от деня на обнародването на този закон в „Държавен вестник”, а именно – от 01.08.2023 г. ;

1.3. § 8 относно **чл. 6д** – за създаване и поддържане *Национална информационна система* за превенция и защита от домашното насилие от Националния съвет, който влиза в сила 12 месеца след обнародването на този закон в „Държавен вестник”, или считано от 01.08.2024 г.

Отлагане влизането в сила на ЗИД ЗЗДН, считано от 01.01.2024 г., освен посочените изключения, ще доведе до:

- ✓ Продължаваща липса на база данни;
- ✓ Липса на национален регистър;
- ✓ Липса на координационен механизъм, всичко изброено – до липса на възможност за превенция, тъй като при липса на статистически данни не могат да се анализират процесите, съответно да се управляват и регулират.

Комитетът към ООН – CEDAW още през 1992 г. е приел **Обща препоръка 19**⁹, която изисква националните доклади до Комитета да включват **статистически данни** за случаите на насилие срещу жени, информация за предоставянето на услуги за жертвите и законодателни и други мерки, предприети за защита на жените от насилие в тяхното ежедневие, като тормоз на работното място, насилие в семейството и сексуално насилие. Такава статистическа информация, изисквана от CEDAW, 30 години по-късно все още не е налична у нас.

2. Процесуални и други срокове по ЗЗДН

2.1. От особено значение промяната в **чл. 10, ал. 1 ЗЗДН**, с **удължаване на срока за подаване на молбата от 1 на 3 месеца**, но не повече от 6 месеца при обективна невъзможност, в който пострадалото от насилие лице може да сезира съда, в сила от 01.08.2023 г. Това е мотивирано от възможността на пострадалото лице *„да осмисли упражненото насилие и да формира решение да се бори срещу него”*¹⁰ и да организира адекватно защитата си.

Съгласно чл. 10, ал. 2, срокът по ал. 1 не се смята за пропуснат, когато молбата до съда е подадена чрез общината, кметството или органите на Министерството на вътрешните работи.

Законодателят е възприел по-малкия срок от предвидените два варианта, а именно 3-месечен срок, което е логично, тъй като заповедта за незабавна защита, респ. заповедта за защита има **за цел да предпази жертвата от непосредствена бъдеща опасност за живота и здравето ѝ и от бъдещи насилствени действия спрямо нея (В този**

⁹ Сайт на ООН и CEDAW <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=3&DocTypeID=11> (Последен достъп на 08.01.2024 г.).

¹⁰ Мотиви по т. 5 от допълнения, внесени с вх. № 49-354-04-16/08.06.2023г. към Общия законопроект ЗИД ЗЗДН № 49-353-03-10/31.05.2023 г.

смисъл са мотивите на Тълкувателно решение № 2/2019 ОСГК ВКС¹¹, с. 5)

По тази причина в ЗЗДН е изоставен предходният термин „отговорност” и е възприет терминът „мерки”, видно от предложението за изменение на чл. 1, ал. 3 ЗЗДН¹². Същевременно краткият едномесечен срок се явява недостатъчен за пострадалия/ата да се съвземе от насилието и да организира адекватно защитата си. **Законът трябва да пази правата на двете страни** в това производство (цит. по-горе ТР № 2/19, с. 6) и прекаленото удължаване на срока не е в интерес на ответната страна. Ето защо, възприетият вариант с 3-месечен срок за предявяване на молбата за защита е оптимален, предвид и допълнителната възможност по изключение за подаване на молбата в 6-месечен срок.

Особеност по изменената разпоредба на чл. 15, ал. 2 ЗЗДН/ в сила от 01.01.2024 г./ е, че съдът ще взема предвид и актовете на насилие, извършени преди срока по чл. 10, ал. 1, ако има доказателства за тях, с цел индивидуализация на мерките за защита по чл. 5, ал. 1 ЗЗДН.

2.2. Издаването на заповед за незабавна защита става в срок до 24-часа от получаване на молбата и тя подлежи на незабавно изпълнение. Въпросът е уреден от чл. 18 и 19 ЗЗДН и няма промяна. За издаването на заповед за незабавна защита е необходимо наличие на пряка и непосредствена или последваща опасност за живота и здравето на пострадалото лице.

¹¹Сайт на ВКС<<https://www.vks.bg/talkuvatelni-dela-osgk/vks-osgk-tdelo-2019-2-reshenie.pdf>> (Последен достъп на 08.01.2024 г.).

¹² Чл.1, ал. 3 (Доп. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г., предишна ал. 2, изм. - ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 01.01.2024 г.) **Мерките по този закон не изключват** гражданската, административно наказателната и наказателната отговорност на извършителя.

2.3. Мерките по чл. 5, ал. 1, т. 2, 3, 4 и 5 от ЗЗДН се налагат за срок от 3 до 18 месеца при приспадане на срока на действие на мерките при издадена заповед за незабавна защита по чл. 18 и чл. 19, ал. 1 и 2 ЗЗДН.

Поставя се следният въпрос: При наличие на нов акт на насилие (един или повече, извършени по време на висящото дело), за което пострадалият/ата ще могат да сезират съда в същото производство съгласно **чл. 15, ал. 3 ЗЗДН**¹³, какво ще се случи с прилагането на тези срокове? Ще бъде ли издадена нова заповед за незабавна защита с нов срок на действие до 18 месеца, ще се измени ли вече издадената и дали няма да е по-разумно да се образува ново дело за защита срещу домашно насилие?¹⁴ (вижте чл. 19, ал. 1 ЗЗДН).

Възможен отговор: Би могло да се очаква съгласно чл. 19, ал. 1 ЗЗДН да се наложат нови мерки за защита по чл. 5 ЗЗДН, в рамките на същото производство с изменение на заповедта за незабавна защита или с издаване на нова такава, ако вече не е била издадена, но остава **въпросът**, какъв ще е срокът им на действие, ще се погълне ли от вече започналия да тече срок, или ще се новира? Предстои съдът да отговори на този въпрос в актовете си след 01.01.2024 г., както и да очакваме едно ново тълкувателно решение при евентуална противоречива практика. Според автора следва да се даде преимущество за пострадалото лице и да започне да тече нов срок, за

¹³ Чл. 15 (3) ЗЗДН Ако до приключване на съдебното дирене в първоинстанционното производство ответникът извърши нов акт на домашно насилие спрямо молителя, последният може да подаде допълнителна молба за защита, която съдът разглежда в рамките на образуваното производство.

¹⁴ Преди приемането на ЗИД ЗЗДН от 01.08.2023 г. беше постановено **Тълкувателно решение № 2** от 25.11.2020 г. на ОСГК на ВКС по ТД № 2/2019 г., с което съдът отговори положително на въпроса: „*Допустима ли е молба по реда на ЗЗДН за съдебна защита срещу нов акт на домашно насилие, следващ по време издадена в полза на същото пострадало лице заповед за защита по чл. 15, ал. 2 ЗЗДН, с която спрямо същия ответник/извършител е наложена мярка по чл. 5 ЗЗДН, чийто срок не е изтекъл?*“ Сайт ВКС <<https://www.vks.bg/talkuvatelni-dela-osgk/vks-osgk-tdelo-2019-2-reshenie.pdf>> (Последен достъп на 08.01.2024 г.).

да бъде допълнително защитено, още повече, че последващото извършване на нови актове на насилие би означавало, че наложените мерки не са произвели нужния възпиращ ефект спрямо извършителя на насилието и е необходимо налагане на нови и/или успоредно с това удължаване на срока на действието им. В допълнение може да се посочи и становището на ОСГТК на ВКС в цит. по-горе **Тълкувателно решение № 2** от 25.11.2020 год., преди приемането на ЗИД ЗЗДН от 01.08.2023г., където ОСГТК на ВКС е изложило следните относими мотиви:

„Действието на постановената мярка не може да се разпростира върху бъдещи актове на насилие. В противен случай пострадалият остава без адекватна защита за периода, през който наложената мярка за защита действа, а при наложена мярка по чл. 5, ал. 1, т. 1 ЗЗДН – при повторен/последващ акт на насилие тя изобщо не може да бъде прилагана, което не би въздействало превантивно върху извършителя, след като не е под угрозата да му бъде наложена нова санкция. Новата молба, при продължаващо поведение на насилие, дори от същия вид, за който вече е предоставена защита, може да е индикация, че наложената мярка не е дала резултат, и съдът може да реши да наложи две или повече мерки за един и същи нов/последващ акт на домашно насилие.”.

При уважаване на молбата за защита съдът издава заповед за защита, която има действие за срока по чл. 5, ал. 2 ЗЗДН, тоест от 3 до 18 месеца, при приспадане на срока на вече постановени мерки за незабавна защита.

2.4. Приетата промяна на чл. 17, ал. 1 и допълване с текста: *„решението може да се обжалва пред окръжния съд в 7-дневен срок от постановяване в съдебно заседание или от деня, в който е посочено, че решението ще бъде обявено”* във втората си част не е удачно.

Приемането на фикция за уведомяване чрез посочване на деня, в който решението ще бъде обявено и започване на 7-дневният срок за обжалване според автора поставя в **опасност интересите на всяка една от страните**, тъй като няма никаква правна сигурност, че решението наистина ще е на разположение на страните в този ден. В такъв случай и без това краткият 7-дневен срок ще се съкрати още повече и няма да има възможност за адекватна правна защита на участниците в процеса при нужда от обжалване. Самото обжалване изисква време и интелектуални усилия. Търси се бързина за сметка на качеството на процеса и правото на защита, а като се има предвид, че производствата продължават с години, тази промяна няма да доведе до постигане на евентуалната цел „бързина“, за сметка на нормалното упражняване на процесуалните права на страните и техните адвокати по делото.

2.5. Чл. 4 е допълнен с **нова ал. 2**, която предвижда, че посочените там държавни и общински органи, лечебни заведения и юридически лица, осъществяващи дейност по превенция от домашно насилие са длъжни по искане на пострадалото лице в срок „до 24 часа *да препратят до съответния районен съд молбата за образуване на производство по издаване на заповед за защита*“.

Това предложение предполага написана молба за издаване заповед за защита/за незабавна защита, същата да е в съответствие с изискванията на закона (чл. 9, ал. 1 ЗЗДН), така също и евентуално изготвена декларация, съответна на чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН (вече незадължителна). От новата ал. 2 на чл. 4 не е ясно, кой е длъжен, или упълномощен да напише молба за защита от домашното насилие, като се спазят изискванията на ЗЗДН и ГПК за оформяне на молбата и декларацията.

В България *правната помощ* съгласно чл. 2 от ЗПП **се осъществява от адвокати** и се финансира от държавата. Напълно разумно би било, при наличие на спешна нужда от изготвяне и

вносяне на молба за незабавна защита или за защита от домашно насилие, такава да се изготви единствено и само от компетентен юрист, който има право да представлява пред съд гражданите съгласно закона, ерго, това са адвокатите.

А) Би било добре **de lege ferenda** да се включи като текст незабавно ангажиране на изброените органи **с препращане** на случая ведно със съответните съставени до този момент писмени документи, вкл. и медицински такива, или протоколи от МВР и Социални служби и др. **на дежурните адвокати в Регионалните центрове** към адвокатските колегии, които *по искане* на пострадалото от насилие лице да изготвят и внесат молба и декларация, съответни на законовите изисквания¹⁵. Центровете представляват изградена на национално ниво мрежа за правна помощ, действащи съгласно ЗПП, поради което могат незабавно да се включат в тази дейност.

Б) Също така, **de lege ferenda** в чл. 6ж, ЗИД ЗЗДН (Глава Първа,г”– „Превенция и защита от дом. насилие”, §8), в специализираните услуги да се предвиди и **безплатна правна помощ** за изготвяне и внасяне в съда на молба с декларация за защита от домашно насилие/респ. незабавна защита, осъществима чрез Регионалните центрове към адвокатските съвети. Горното да се синхронизира и отрази и в ЗПП – в чл. 22, ал. 1, вр. чл. 21, т. 1 и 2 ЗПП, както и да се предвиди адекватно възнаграждение за тази

¹⁵ Възможно е това да се предвиди с изменение и допълнение в ЗИД ЗЗДН и ЗПП. Подобна допълнителна възможност е предвидена от **НБПП с Решение № 249 по Протокол № 7 от 22 юни 2022 г., по т. 1 „При необходимост адвокатите в РЦК в страната могат да предоставят консултации на лица пострадали от домашно насилие и извън РЦК – в кризисни центрове, РУ на МВР, здравни, социални и други институции” и съгласно т. 2– „лицата по т. 1... при необходимост от по-нататъшни правни действия и услуги, подават заявленията за подготовка на документи за образуване на дело и процесуално представителство до НБПП чрез РЦК”**. Публикуван на сайта на НБПП.

<<https://p.vas.bg/p/r/prilozheniya-km-22-122-242051222g-1565.pdf>> (Последен достъп на 20.11.2023 г.).

дейност с допълване на Наредбата за заплащането на правната помощ¹⁶.

2.6. В чл. 5 ЗЗДН са предвидени срокове, в рамките на които съдът по своя преценка ще наложи **мерките по ал. 1¹⁷**. Всички тези срокове се определят за конкретния случай по преценка на съда, в съответствие с **чл. 5, ал. 2 ЗЗДН**. В допълнение законодателят е предвидил в **ал. 4**, че режимът на лични отношения, определен по реда на СК между детето и извършителя на домашното насилие като защитна мярка може да се осъществява за срока по ал. 2 в защитена среда.

2.7. Няма промяна в срока по **чл. 12, ал. 1¹⁸** и **чл. 18, ал. 4¹⁹** относно насрочване на заседание по делото в месечен срок от постъпване на молбата²⁰.

¹⁶ В сила от 01.01.2006 г., Приета с ПМС № 4 от 06.01.2006 г., ДВ., бр.5 от 17 януари 2006 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 74 от 7 Септември 2021 г.,
< <https://mjs.bg/home/normdoc/2135515376> > (Последен достъп на 08.01.2024 г.).

¹⁷ **В това число:** По т. 2 - отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище; По т. 3 - забрана на извършителя да приближава пострадалото лице, жилището, местоработата и местата за социални контакти и отдиш на пострадалото лице при условия и за срок, определени от съда; По т. 4 - забрана на извършителя да осъществява контакт с пострадалото лице под каквато и да е форма, включително по телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс, както и чрез всякакви други средства и системи за комуникация при условия и за срок, определени от съда; По т. 5 - временно определяне местоживеенето на детето при пострадалия родител или при родителя, който не е извършил насилието, при условия и за срок, определени от съда, ако това не противоречи на интересите на детето.

¹⁸ **Чл. 12. (1)** (Изм. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) В деня на постъпване на молбата съдът насрочва открито съдебно заседание в срок не по-късно от един месец, като заедно с призовката и преписа от молбата с приложенията съобщава на ответника задължението му за представяне на доказателства.

¹⁹ **Чл. 18 (4)** (Изм.- ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) Съдът насрочва открито съдебно заседание в срок **не по-късно от един месец**, като заедно с призовката и преписа от молбата с приложенията съобщава на ответника задължението му за представяне на доказателства.

²⁰ За автора е неясна идеята на законодателя да дублира тази разпоредба чрез две еднакви правни норми – чл. 12, ал. 1 и чл. 18, ал. 4 ЗЗДН.

Очевидно е, че тук са неприложими разпоредбите на Глава XIII от ГПК относно връчване на молбата, право на отговор в месечен срок (чл. 131 ГПК), връчване на призовка за насрочване на делото не по-късно от една седмица преди заседанието (чл. 56, ал. 3 ГПК) и т. н. Спорно е дали тази уредба по 33ДН дава възможност на ответната страна да организира своята защита адекватно, тъй като е напълно възможна хипотезата да му бъде връчена призовка за насрочено дело предния ден непосредствено преди заседанието. Как тогава търсената *бързина на производството* ще се конкурира с *правото на защита и справедлив процес*, предвидени в ХОПЕС, чл. 6 ЕКПЧОС, Конституцията на Република България и т. н.? Очевидно е, че се накрънява правото на защита на една от страните по делото.

2.8. За обжалване на решението е предвиден отново твърде кратък срок по чл. 17, ал. 1 33ДН, а именно 7-дневен, считано от откритото заседание, в което съдът се е произнесъл с решение или от деня, в който е посочено, че решението ще бъде обявено.

2.9. Насрещната страна в тридневен срок (чл. 17, ал. 4 33ДН) от получаването на жалбата с приложенията може да направи възражения, както и да посочи нови доказателства. След изтичане на този срок жалбата заедно с приложенията и възраженията се изпраща на окръжния съд (тук, обаче, няма посочен срок).

2.10. Съгласно чл. 17, ал. 5 33ДН Окръжният съд разглежда жалбата в 14-дневен срок (считано от кога?) в открито заседание с призоваване на страните по реда на чл. 12²¹ и се произнася с решение по същество, с което оставя в сила, отменя или изменя обжалваното решение. Когато изменя заповедта, съдът издава нова заповед.

Има дисонанс между двете норми и неяснота за прилагането им, доколкото препращащата норма не визира само ал. 3 на чл. 12

²¹ Следователно, съгласно процедурата по чл. 12, в деня на постъпване на жалбата, окръжният съд насрочва открито съдебно заседание не по-късно от един месец, но същевременно разглежда жалбата в 14-дневен срок (!).

ЗЗДН (призоваване по ал. 3 чрез органите на Полицията или кмета на общината). Друг е въпросът, че едва ли ще е осъществимо на практика, особено в натоварения с множество дела Софийски градски съд, в който делата по ЗЗДН, с малки изключения, траят минимум година.

2.11. ОСОБЕНИ ХИПОТЕЗИ: По глава Трета на ЗЗДН – относно:

2.11.1. Мерките за осигуряване на защита по **Регламент (ЕС) № 606/2013** на Европейския парламент и на Съвета от 12.06.2013г.

Съгласно **чл. 24 и 26 ЗЗДН²²** съдът разглежда в молбата в закрито заседание. Той се произнася в двуседмичен срок само въз основа на заверено копие от мярката за осигуряване на защита и удостоверението, издадено съгласно чл. 5 от Регламент (ЕС) № 606/2013. Същият двуседмичен срок се предвижда и **по чл. 27 ЗЗДН**, във връзка с обжалване на Акта за поправяне или оттегляне на удостоверението²³ по чл. 5 от Регламент (ЕС) № 606/2013.

2.11.2. Съгласно **чл. 15, ал.9 ЗЗДН**, в случаите на висящ съдебен спор между родителите по реда на Семейния кодекс: относно упражняване на родителските права, определяне местоживеенето на детето или режима на личните отношения, препис от заповедта за незабавна защита и/или заповедта за защита, съдържаща мярка по чл. 5, ал. 1, т. 5, се изпраща на съответния съд, който в едноседмичен срок от постъпване на преписа на заповедта се произнася с определение относно необходимостта от служебно постановяване на привременни

²² Чл. 26. (Нов - ДВ, бр. 50 от 2015 г.) (1) Първоинстанционният съд, разгледал делото, издава по писмена молба на лицето, което се ползва от защита, удостоверението по чл. 5 от Регламент (ЕС) № 606/2013

²³ Член 5 Удостоверение

1. При поискване от страна на лицето, което се ползва от защита, издаващият орган на държавата членка по произход издава удостоверението, като за целта използва многоезичния стандартен формуляр, установен в съответствие с член 19 и съдържащ информацията, предвидена в член 7.

2. Издаването на удостоверението не подлежи на обжалване.

мерки или изменение на вече определени привременни мерки в рамките на висящия спор.

Следователно, едната съдебна процедура влияе пряко върху друг висящ съдебен спор, в друг съд или друг състав на същия съд, при което я усложнява и забавя. Предстои да видим начина на приложението ѝ и възможните процедурни усложнения. Поставя се и въпросът за независимостта и убеждението на конкретния състав на съда и правото му на самостоятелна преценка на фактите. Още повече, че съгласно чл. 15, ал. 9 ЗЗДН издадената заповед за защита по ал. 8 или заповедта за незабавна защита по чл. 18 и 19 ЗЗДН се прилагат с приоритет (съгласно чл.15, ал.10 ЗЗДН²⁴) пред постановени привременни мерки или решения в спорове за родителски права. Това обаче може да е правно допустимо когато се отнася до привременни мерки в двете производства, но не и до издадено решение по спора, който на практика се пререшава от друг съд (независимо, че и това решение е от рода на т. нар. „спорна съдебна администрация”, не е осъдително и не се ползва с res judicata).

2.11.3. **Чл. 16 (4)** (Нова, ДВ, бр. 66 от 2023 г. в сила от 1.01.2024 г.)

В случаите по чл. 8, ал. 1, т. 4 и ал.2 ЗЗДН, когато производството е образувано по молба на Директора на ДСП или по искане на прокурора, решението и заповедта се връчват и на дирекция „Социално подпомагане” с указание за проследяване на случая за срок, не по-кратък от една година.

Съгласно § 1а (Предишен § 1 - ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 01.01.2024 г.) За неуредените в този закон въпроси се прилагат съответно разпоредбите на Гражданския процесуален кодекс. Важно

²⁴ Чл. 15 (10) Издадената заповед за защита по ал. 8 или заповедта за незабавна защита по чл. 18 и 19 се прилага с приоритет пред постановени привременни мерки или решения в спорове за родителски права.

е и да отбележим, че в процеса по ЗЗДН не се прилага процесуалната преклузия по ГПК. За сметка на това е засилено служебното начало в процеса с измененията на ЗЗДН през 2023г.

3. ДРУГИ СРОКОВЕ:

3.1. Съгласно чл. 6е, ал. 4 ЗЗДН Министерският съвет приема тригодишна национална програма за превенция и защита от домашното насилие в срок до 31 март на съответната година²⁵.

3.2. Съгласно § 2 от Заключителните разпоредби, Министерът на вътрешните работи, министърът на правосъдието, министърът на труда и социалната политика, министърът на здравеопазването, министърът на образованието и науката и министърът на финансите в срок 6 месеца от влизането в сила на закона разработват Програма за превенция и защита от домашно насилие.

3.3. Срокове по § 31 от ПЗР към ЗИД ЗЗДН²⁶

Предвидени са конкретни срокове, свързани с конституиране на органите по ЗЗДН, назначаване на Председателя на НСЗДН и

²⁵ За изпълнение на тази национална програма се предвиждат средства от бюджета на базата на средносрочни тригодишни финансови прогнози, изготвени от съответните органи на изпълнителната власт (ал. 5).

²⁶ ДВ, бр. 66 от 1 август 2023 г., в сила от 01.01.2024 г.

§ 31. (1) В тримесечен срок от обнародването на този закон в "Държавен вестник" Министерският съвет определя председател на Националния съвет за превенция и защита от домашното насилие и приема правилника по чл. 6а, ал. 8.

(2) В тримесечен срок от обнародването на този закон в "Държавен вестник" юридическите лица, които предлагат програми за превенция и защита от домашното насилие по реда на този закон, представят на Националния съвет за превенция и защита от домашното насилие актуализирани списъци на услугите и програмите, които предоставят.

(3) В 6-месечен срок от обнародването на този закон в "Държавен вестник" Министерският съвет привежда в съответствие с него Правилника за прилагане на Закона за защита от домашното насилие (обн., ДВ, бр. 45 от 2010 г.; изм. и доп., бр. 47 от 2012 г., бр. 50 и 60 от 2014 г.; Решение № 9744 на Върховния административен съд от 2014 г., обн., ДВ, бр. 100 от 2014 г.).

(4) В 12-месечен срок от обнародването на този закон в "Държавен вестник" Националният съвет изгражда Националната информационна система по чл. 6д.

изготвяне на Правилника, актуализиране на ПП 33ДН (3-месечни, 6-месечен) и 12-месечен за изграждане на Националната информационна система по чл. 6д.

III. Преглед на съдебната практика по въпросите на 33ДН във връзка с бързината и ефективността на гражданския процес²⁷.

Както беше отбелязано по-горе, предвидените в 33ДН процесуални срокове имат за цел да обезпечат постигане на една от целите на закона – да се даде бърза и ефективна защита на пострадалото от домашно насилие лице. Поставя се въпросът относно съотношението на търсената бързина, която безспорно е силно необходима, и спазване на гражданските и процесуалните права на страните в производството. Обяснимо е желанието на законодателя за постигането на бързина, но дали това да е за сметка на възможността за организиране на адекватна защита по делото на двете страни? Предвидените в закона процесуални срокове по отношение връчване на молбата с доказателствата и липсата на **законоустановен минимален срок** за организиране на защитата на ответната страна е особено тревожно. На практика е възможно книгата по делото да се връчат в последния момент на насрещната страна (напр. в деня преди делото). В този случай, без да има изискване поне на *седмичен срок* за връчването им преди съдебно заседание и за призоваване на ответника, което се съдържа в **чл. 56, ал. 3 ГПК** силно се ограничава правото му на защита. Мерките за защита от домашно насилие, макар и да не представляват наказание, имат силно рестриктивен характер и ограничават правата и интересите на засегнатите лица. Средната продължителност на гражданските дела пред СРС и СГС многократно надхвърля

²⁷ Предвид ограничения обем на доклада, не е възможен подробен анализ на конкретни съдебни дела.

посочените срокове в закона²⁸. Множество дела по ЗЗДН са със продължителност от над година, две и повече. На този фон предвидените твърде кратки процесуални срокове за упражняване на процесуалните права за защита, включително и за обжалване на решенията на СРС – 7-дневен срок, за отговор на въззивната жалба – 3 дневен срок и т. н., сочат на очевидна тяхна несъразмерност и необоснована краткост.

С оглед на това, предлагам да се направи предложение **de lege ferenda** за промяна на сроковете по ГПК по отношение призоваването (седмичен, по чл. 56, ал. 3 ГПК), по отношение срока за обжалване на съдебното решение на първоинстанционния съд (двуседмичен срок по чл. 259, ал. 1 ГПК) и по отношение отговора на въззивната жалба (да стане поне седмичен, или двуседмичен) в процедурата по ЗЗДН, с оглед спазване правата реципрочно на двете страни в процеса. Тези срокове по никакъв начин няма да се отразят на бързината на производството, но ще дадат „гълтка въздух“ за защитата на страните и на техните процесуални представители.

²⁸ Изводът е след направено проучване от автора в правно-информационните системи Сиела и Лакорда.

Подлежи ли на отмяна влязлото в сила решение по Закона за защита от домашното насилие?

ас. Иван Георгиев

Юридически факултет на Университета за национално и световно стопанство

Is the decision under Protection Against Domestic Violence Act subject of annulment?

Assistant Ivan Georgiev

Faculty of law, University of National and World Economy

Резюме: Законът за защита от домашното насилие е особен законодателен акт, който съдържа както материалноправни, така и процесуалноправни разпоредби. Независимо от това, в практиката все още се срещат колебания относно основни характеристики на производството. Една от тези спорни теми е свързана с въпроса доколко влезлите в сила решения по закона подлежат на отмяна? В доклада се застъпва тезата, че производствата по специалния закон не разкриват характеристиките единствено на спорна съдебна администрация, а и на друг тип производства. В този смисъл, и доколкото законът предвижда трайни последици за страните, авторът развива идеята, че влезлите в сила решения подлежат на отмяна.

Ключови думи: домашно насилие; отмяна на влязло в сила решение; граждански процес.

Summary: The Law of Protection against Domestic Violence is a special legislative act that contains both substantive and procedural provisions. Nevertheless, in practice, there are still doubts about the main characteristics of the procedure. One of these controversial topics is related to the question to what extent the decisions entered into force under the law are subject to annulment? The report argues that proceedings under the special law do not reveal the characteristics of contested judicial administration alone, but also of other types

of proceedings. In this sense, and to the extent that the law foresees permanent consequences for the parties, the author develops the idea that decisions that have entered into force are subject to annulment.

Key words: *domestic violence; annulment of an effective decision; civil procedure.*

1. Въведение

Домашното насилие е сериозен социален проблем. Макар и в повечето случаи насилието да се извършва в рамките на семейството и дома, извън обществото, това не означава, че държавата няма задължение да противодейства и да осигури защита на жертвите. В своята практика Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) нееднократно е отбелязвал, че защитата от домашно насилие е естествен ангажимент на държавата, която има задължението да се намесва в отношения от личния и семейния живот, и тези задължения могат да включват приемането на мерки в сферата на отношенията между индивидите¹. В този смисъл, намесата на държавата не представлява недопустимо вмешателство в интимния живот на гражданите, тъй като наличието на по-близки отношения не може да бъде оправдание за осъществяване на насилие или тормоз.

За съжаление, многообразието от форми, които може да приеме насилието, не могат да бъдат предварително предвидени и изчерпателно изброени, поради което нито законодателството, нито пък съдебната практика, могат да наложат отнапред ясни критерии, при които да се приеме, че определен тип поведение или въздържане от такова, може да представлява домашно насилие или не. Друг съществен проблем е и обстоятелството, че насилието се извършва най-често „на четири очи“, без свидетели, без видими физически

¹ Вж. решението на ЕСПЧ по делото *Osman v. the United Kingdom* от 28.10.1998 г., решението на ЕСПЧ по делото *X and Y v. the Netherlands* от 26.03.1985 г., решението на ЕСПЧ по делото *August v. the United Kingdom* от 21.01.2003 г., решението на ЕСПЧ по делото *Bevacqua and S. v. Bulgaria* от 13.06.2008 г. и други.

следи, а и в рамките на семейството, където връзките между отделните членове се крепят на по-особени отношения и е характерно както по-силното емоционално натоварване, така и склонността към оправдаване и опрощаване на извършеното. Не е без значение и дългогодишната традиция в някои държави, а и в някои краища на България, в които домашното насилие не се разпознава като проблем – начин за засягане на жертвата, а като нормален подход в рамките на семейството.

Допреди близо двадесет години, законодателят дори не предвиждаше механизъм, по силата на който да предостави защита на жертвите от домашно насилие. В тези случаи, гласност се придаваше единствено на по-тежките деяния, при които засягането на жертвата е толкова съществено, че оправдава намесата на държавата чрез реализиране наказателната отговорност на извършителите. Още тогава обаче, в теорията ясно се подчертаваше нуждата от регламент, който да дава навременна защита на жертвите от домашно насилие, предвид тяхната по-особена уязвимост². Трябва да се спомене, че идеята за приемане на специален нормативен акт е изцяло заимствана от чуждестранното законодателство, както и от международните актове в областта на защитата от домашно насилие³. Може би именно

² Вж. **Тишева, Г.** Законът за защита срещу домашното насилие – пробив в разделението между публична и частна сфера при защитата на правата на човека в България. – Правна мисъл, 2005, № 2, с. 112.

³ В своята *Препоръка (2002) № 5 от 30.04.2002 г. относно защитата на жените от насилие*, Комитетът на министрите на Съвета на Европа заявява, че държавите следва да въведат, развият и/или да подобрят, когато това е необходимо, националните политики срещу насилието във връзка с максимална безопасност и защита на жертвите, подкрепа и съдействие, с изменение на наказателното и гражданското законодателство, с повишаване на обществената осведоменост, с обучение за професионалисти, които се сблъскват с насилието срещу жените, и с неговото предотвратяване. По отношение на насилието в семейството, Комитетът на министрите препоръчва на държавите да квалифицират всички форми на насилие в семейството като престъпни деяния и да предвидят възможност за съдебната система да предприема своевременни мерки, целящи защита на жертвите, забрана за извършителя да осъществява контакт, да общува или да се доближава до жертвата

механичното пренасяне на разпоредби, действащи в друг правопорядък, сред различни социални и икономически условия, доведе до множество проблеми в практиката по приложението на закона⁴.

2. Проблемът

Един от сериозните проблеми, пред които е изправена съдебната практика, касае възможността влезлите в сила решения по *Закона за защита от домашното насилие*⁵ (ЗЗДН) да бъдат атакувани по реда на чл. 303 и сл. от *Гражданския процесуален кодекс*⁶ (ГПК).

Според едното становище, производството по реда на ЗЗДН представлява спорна съдебна администрация⁷, поради което и

или да пребивава или да влиза на определени места; да санкционира всички нарушения на мерките, наложени на извършителя и да установи задължителен протокол за действие от страна на полицията, медицинските и социалните служби.

⁴ Вж. Karjeva, Ts., Iv. Georgiev. Problems of Application of Bulgarian Law on Protection against Domestic Violence. – Revista Forumul Judecătorilor, 2013, No. 2, p. 252–266.

⁵ Обн., ДВ, бр. 27 от 29.03.2005 г., с последващи изменения и допълнения.

⁶ Обн., ДВ, бр. 59 от 20.07.2007 г., с последващи изменения и допълнения.

⁷ За характера на тези производства в практиката няма съществени спорове. Последователно се приема, че „[т]ези решения [решенията по чл. 12 – 19 ЗЗДН] са диспозитивни и представляват проява на съдебна администрация на гражданските правоотношения. Независимо от факта, че тези решения са насочени към промяна на гражданските правоотношения, те се постановяват от съда не по силата на потестативно право на една страна спрямо друга. Поради това актовете на спорна съдебна администрация не се ползват със силата на пресъдено нещо. При тях липсва потестативно право, което да е предмет на силата на пресъдено нещо, а новото правно положение, което тези актове поражда, не може изобщо да се ползва от силата на пресъдено нещо“ – Решение № 159 от 15.03.2010 г. по гр. д. № 1654/2009 г., IV гр. отд. на ВКС. „Провежда се спорно съдебно производство по реда на чл. 12, ал. 1 и чл. 15, ал. 1 ЗЗДН с възможност за събиране на доказателства от страните съгласно чл. 13 ЗЗДН, както и служебно от съда (чл. 14, ал. 1 ЗЗДН in fine). Съдът се произнася с решение, с което отказва или издава заповед по чл. 16 ЗЗДН за налагане на една или повече мерки за защита. При определянето на защитната мярка по чл. 5, ал. 1 ЗЗДН съдът не е обвързан от искането в молбата, а се ръководи от целта да се даде пълна и ефективна защита на пострадалото лице. Наложеният от съда мерки не са административни наказания, тяхното предназначение е да охранят пострадалото лице, а не да санкционират извършителя. Неминуемо и неговите права са ограничени чрез предизвиканата от съда промяна на

решенията, с които се административат граждански правоотношения, се характеризират с отменимостта или изменимостта на постановления правен резултат, въз основа на нови обстоятелства – факти с правно значение, преценявани от съда по целесъобразност. Решенията в производствата по спорна съдебна администрация не са годни да породят сила на пресъдено нещо. „Те нямат за предмет субективно право, по отношение на което възниква силата на пресъдено нещо. С тях не се разрешава материалноправен спор относно съществуването на такова право, чрез правоустановяващото действие на силата на пресъдено нещо в аспектите на нейното проявление – правопотвърждаващо или правоотричащо действие към момента на приключване на устните състезания. Същите актове не разрешават и процесуалноправни въпроси... Решенията, постановени в производства по спорна съдебна администрация, имат за предмет промяна на граждански правоотношения на страните [...], която обаче не произтича от упражняване на конкретно право, регламентирано от закона, а от разрешението, което съдът дава, за да уреди тези правоотношения, съгласно очертани от закона критерии и интереси въз основа на факти, преценявани по целесъобразност. Тези въпроси не са от естество да формират предмет, годен да породят сила на пресъдено нещо. [...]

съществуващите с увредения правни отношения или фактическо положение, като преследваната цел е още и превенция по отношение на посегателства в рамките на семейството“ – вж. конкретно в този смисъл мотивите към т. 22 на Тълкувателно решение № 6 от 6.11.2013 г. по тълк. д. № 6/2012 г., ОСГТК на ВКС (тук, разбира се, следва да се направи забележката, че мотивите на тълкувателните решения нямат задължителен характер – така **Дойнов, И.** Съдебната практика като особен източник на гражданското право след промените в касационното производство с действащия Граждански процесуален кодекс. – Съвременно право, 2015, № 2, с. 54, **Георгиев, И.** Правна сила на мотивите на тълкувателните решения и тълкувателните постановления на върховните съдилища. – в: Право и права. Сборник в памет на проф. д-р Росен Ташев. Съст. С. Гройсман. С. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 2016 г., 528—537, както и **Пунев, А.** Спиране на исковото производство. С.: Сибн, 2020, с. 124.

При решенията, постановени в производства за спорна съдебна администрация, промяната на правното положение може да се реализира въз основа на факти, съществували към момента на постановяване на съдебния акт, но останали неизвестни за страната, респективно и за съда, тъй като не са били процесуално въведени и са останали извън неговата преценка. Затова при разглежданата категория решения не може да се прояви и преклудиращото действие на силата на пресъдено нещо. Постановеното решение може да бъде изменено или отменено въз основа на новооткрити или нововъзникнали факти по искане на страната“⁸. Въз основа на тези доводи, по-голямата част от практиката приема, че влезлите в сила решения по ЗЗДН не подлежат на отмяна, поради което и подадените молби в тази насока се оставят без разглеждане⁹.

Според другото становище, което в практиката се възприема без аргументи, влезлите в сила решения по ЗЗДН могат да бъдат предмет на оспорване по извънредния способ за отмяна на влезли в

⁸ Вж. Тълкувателно решение № 7 от 31.07.2017 г. по тълк. д. № 7/2014 г., ОСГТК на ВКС. Същите аргументи отдавна са застъпвани в теорията – вж. **Градинарова, Т.** Подлежат ли на отмяна по реда на Глава 24 ГПК влезлите в сила съдебни актове, постановени в производство по спорна съдебна администрация. – в: Сборник доклади от научно-практическата конференция посветена на живота и делото на проф. д-р Георги Боянов. Русе: Русенски университет „Ангел Кънчев“, 2015, с. 54-62.

⁹ Вж. например *Определение № 422 от 9.11.2016 г. по ч. гр. д. № 4463/2016 г., III гр. отд. на ВКС, Определение № 3443 от 9.11.2023 г. по ч. гр. д. № 4105/2023 г., III гр. отд. на ВКС, Определение № 351 от 26.01.2024 г. по гр. д. № 5450/2023 г., IV гр. отд. на ВКС, Определение № 400 от 18.09.2018 г. по ч. гр. д. № 2961/2018 г., IV гр. отд. на ВКС, Определение № 3386 от 7.11.2023 г. по гр. д. № 4360/2023 г., III гр. отд. на ВКС, Определение № 3063 от 17.10.2023 г. по ч. гр. д. № 4104/2023 г., III гр. отд. на ВКС, Определение № 350 от 24.10.2018 г. по гр. д. № 3413/2018 г., III гр. отд. на ВКС* и много други.

сила решения¹⁰. Сходно становище наскоро беше застъпено и в теорията¹¹.

Независимо от малцинството на поддържащите второто становище, намирам именно него за правилно, като по-долу ще изложа аргументите си в подкрепа на тезата за допустимост на производството по отмяна.

3. Непреодолими последици на влязлото в сила решение по 3ЗДН

На първо място, следва да се посочи, че влязлото в сила решение по 3ЗДН може да има своите абсолютно непреодолими последици, които да тежат по отношение на осъденото лице. Така например, в хипотезата на издадена заповед за защита, съдът е длъжен да наложи мерки за защита, от които, като минимално съдържание, винаги се налага мярката по чл. 5, ал. 1, т. 1 3ЗДН – задължаване на извършителя да се въздържа от извършването на домашно насилие.

Това е най-често налаганата мярка, като нейното съдържание включва и част от другите мерки по чл. 5, ал. 1 3ЗДН, като например забраната за доближаване на пострадалия или пък забраната за посещаване на определени места. Дали тази мярка ще бъде нарушена или не, е въпрос на тълкуване на всички конкретни обстоятелства и доколко те представляват „домашно насилие“ по смисъла на чл. 2, ал. 1 3ЗДН.

¹⁰ Вж. в този смисъл *Решение № 25 от 3.02.2015 г. по гр. д. № 3942/2014 г., III гр. отд. на ВКС, Решение № 344 от 12.10.2013 г. по гр. д. № 6882/2013 г., III гр. отд. на ВКС, Решение № 130 от 13.10.2014 г. по гр. д. № 2354/2014 г., II гр. отд. на ВКС, Решение № 247 от 19.12.2016 г. по гр. д. № 1667/2016 г., IV гр. отд. на ВКС, Решение № 285 от 8.01.2020 г. по гр. д. № 3097/2019 г., IV гр. отд. на ВКС, Решение № 128 от 27.06.2022 г. по гр. д. № 1295/2022 г., III гр. отд. на ВКС.*

¹¹ Вж. **Петров, В.** Anti-duck test: Подлежи ли на отмяна влязло в сила решение по дело за защита от домашно насилие? – www.defakto.bg (6.11.2023 г.).

За разлика от останалите мерки, тази се налага без определен срок и на практика има действие до края на живота на извършителя (доколкото ЗЗДН не предвижда производства, сходни на реабилитацията)¹². Освен, че законът не поставя срок за изпълнение на тази мярка, житейската логика също води до извод, че задължението на извършителя да се въздържа от домашно насилие не следва да бъде ограничено по някакъв начин. Насилието, без значение от неговия вид, е забранено и тази забрана следва от общия принцип да не се вреди другиму, чието действие не може да бъде поставено в зависимост от изтичането на какъвто и да било период. В този смисъл, напълно е възможно налагането на тази мярка да се окаже „обременително“ за извършителя на домашно насилие за много дълъг период от време (например повече от 20 години), като дори и след изтичането на този срок, адресатът на мярката ще е заплашен от възможността спрямо него да бъде реализирана наказателната отговорност по чл. 296, ал. 1 от *Наказателния кодекс*¹³ (НК). Тези съображения, макар и да са принципно верни, не мисля, че следва да са притеснителни от гледна точка на житейската, а и правна логика, защото домашното насилие е еднакво укоримо, независимо дали е извършено един ден или двадесет години след първоначалния акт. Отделно от това, тук следва да се има предвид, че за разлика от производството по ЗЗДН, за да бъде реализирана наказателната отговорност на извършителя, доказването в наказателния процес следва да отговаря на стандартите за доказване на обвинението по несъмнен и категоричен начин.

Диспозитивът на тази мярка в повечето съдебни актове се изписва като „задължава [X] да се въздържа от извършване на

¹² Съвсем отделен е въпросът за воденето на регистри на лицата, спрямо които са налагани мерки за защита от домашно насилие, както и сроковете за съхранение на този тип информация.

¹³ Обн., ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г., с последващи изменения и допълнения.

домашно насилие спрямо [Y]“¹⁴. По мое мнение обаче, заповедта не следва да съдържа ограничение спрямо лицата, към които ответникът трябва да се въздържа. Този извод следва от възможността да се реализира наказателна отговорност по реда на чл. 296, ал. 1 НК, като обществената опасност за нарушаване на издадената заповед би била еднакво тежка, независимо спрямо кое лице се осъществява нов акт на домашно насилие. Нелогично ми се струва да се санкционира един извършител за това, че е ударил два пъти едно и също лице, но не и когато е ударил сто пъти сто различни лица (защото не му е забранено да го прави спрямо последните). Отделно от това, при съпоставка с останалите, предвидени в закона мерки за защита, струва ми се неслучайно, че законодателят не е ограничил действието на тази мярка. Така например, отстраняването на извършителя от съвместно обитаваното жилище, може да стане единствено от жилището, което се обитава заедно с жертвата. Забраната за доближаване или за посещение на определени места също е обвързана с конкретно лице. Забраната обаче, да се извършват нови актове на домашно насилие е обща и няма логика тя да бъде стеснявана само спрямо потенциалния пострада¹⁵.

Обобщавайки всичко изложено по-горе, следва да се посочи, че влязлото в сила решение по ЗЗДН (когато спрямо ответника по молбата е издадена заповед за защита) представлява своеобразен „жълт картон“ за извършителя. За последния съвсем няма да е все едно дали решението ще тежи без дори хипотетична възможност за отмяна. Ако си позволя да заема примера, даден в теорията¹⁶, следва ли да приемем за справедливо едно лице да остане осъдено, с

¹⁴ Всъщност, при проучването на този въпрос, не можах да открия съдебни актове, в които диспозитивът да е по-различен от посочения тук.

¹⁵ Вж. **Георгиев, Ив.** Защита от домашно насилие – същност, съдържание и изпълнение на мярката „Задължаване на извършителя да се въздържа от извършване на домашно насилие“. – Правен алгоритъм, 2015, № 3, с. 7-20.

¹⁶ Вж. **Петров, В.** Цит. съч.

последници за цял живот, ако се установи, че единственият „свидетел“ по делото е излъгал?

В хипотезата на чистата спорна съдебна администрация, установеното лъжесвидетелстване би представлявало новонастъпило обстоятелство и ще отвори вратите пред молителя за нов процес. В производството по ЗЗДН обаче, новият процес по никакъв начин няма да заличи последниците от осъждането на лицето, поради което и в случая е налице съществено отклонение от общите правила на спорната съдебна администрация.

4. Последници на решението по ЗЗДН, произтичащи от други закони

Извън последниците, които специалният закон урежда със самия факт на осъждане на извършителя, редица други закони също предвиждат рестрикции, които осъденото лице не може да преодолее по никакъв начин.

Така например, според разпоредбата на чл. 25, ал. 1, т. 2 от *Закона за личната помощ*¹⁷ (ЗЛП) асистентът не може да е осъждан за умишлено престъпление от общ характер и спрямо него, като извършител на домашно насилие, не следва да са налагани мерки за защита по ЗЗДН. Това означава, че веднъж осъждан по реда на специалния закон, едно лице никога няма да може да се реализира като асистент. Нещо повече, всъщност осъждането по ЗЗДН ще е единствената непреодолима пречка, доколкото осъждането за умишлено престъпление от общ характер може да се „преодолее“ или по реда на реабилитацията, или по реда на отмяната на влязло в сила решение на наказателния съд.

Аналогични забрани са въведени например за назначаването на лица като горски инспектори (чл. 31, ал. 3, т. 9, б. „а“ от *Наредба*

¹⁷ Обн., ДВ, бр. 105 от 18.12.2018 г., с последващи изменения и допълнения.

*№ 1 от 30.01.2012 г. за контрола и опазването на горските територии*¹⁸).

Ограничение, но пък вече със срок, е въведено и по отношение на разрешенията, които се издават за придобиване и/или съхранение на взривни вещества и пиротехнически изделия, разрешения за придобиване, съхранение и/или носене и употреба на огнестрелни оръжия и боеприпаси за тях, доколкото е налице забрана такъв административен акт да се издава по отношение на лице, спрямо което през последните три години са налагани мерки за защита по ЗЗДН – чл. 58, ал. 1, т. 8 от *Закона за оръжията, боеприпасите, взривните вещества и пиротехническите изделия*¹⁹.

В обобщение, видно е, че осъждането по реда на ЗЗДН има своите необратими последици, най-малкото в личен и професионален план. Тези последици на решението, макар и да са далеч от силата на пресъдено нещо, показват, че производството по ЗЗДН няма типичната цел да повлияе на спорното правоотношение и да го регулира, без последващи последици за страните, и най-вече за осъденото лице.

5. Последици на решението по ЗЗДН във връзка с налаганата глоба

С § 6 на *Закона за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие*²⁰ беше съществено изменен текстът на чл. 5 ЗЗДН, като включително беше изоставено изискването за налагане на глоба, когато се издава заповед за защита²¹. Преди това

¹⁸ Издадена от министъра на земеделието и храните и министъра на вътрешните работи, обн., ДВ, бр. 11 от 7.02.2012 г., с последващи изменения и допълнения.

¹⁹ Обн., ДВ, бр. 73 от 17.09.2010 г., с последващи изменения и допълнения.

²⁰ Обн., ДВ, бр. 66 от 1.08.2023 г., с последващи изменения и допълнения.

²¹ Нееднократно съм настоявал глобата да отпадне като последица при издаване на заповед за защита, най-малкото заради абсолютно неизяснения статут на тази законова „последвица“, която освен всичко останало, изискваше задължително кумулиране на мярка за защита с глоба – вж. например **Георгиев, И.** Практически

изменение на закона обаче, редица лица са осъдени да заплатят определена сума в резултат на издаването на заповед по ЗЗДН.

Ясно е, че глобата за извършено домашно насилие не е наказание по смисъла на наказателното право, макар и такъв вид наказание да съществува – чл. 37, ал. 1, т. 4 НК. Това е така, най-малкото, защото специалният закон урежда и специален вид отговорност, различна от наказателната. По българското право обаче глобата е вид наказание – било то за извършено престъпление, или за извършено административно нарушение – чл. 13, б. „б“ от *Закона за административните нарушения и наказания*²² (ЗАНН). И при двата вида санкции, законът изисква наличието на вина, за да бъде реализирана отговорност, респективно – да бъде наложено наказание – чл. 9, ал. 1 НК и чл. 6 ЗАНН.

В българското право е познат и трети вид глоба – т. нар. „изпълнителна глоба“ (глоби-принуждения, понудина), която се налага с цел принуда за извършване на определено действие²³. Макар и процесуалният ред за налагането на тази глоба да е различен, то пак става въпрос за наказание, което винаги следва да бъде извършено виновно²⁴.

Всичко изложено по-горе идва, за да покаже, че глобата по ЗЗДН не може да бъде разглеждана извън контекста на основните принципи на наказателното право – както от гледна точка на процеса, така и на материалното право. Глобата по ЗЗДН не е нищо по-различно от административно наказание, налагано по специален ред.

проблеми при налагането на глоба за извършено домашно насилие. – Адвокатски преглед, 2104, № 7-8, с. 60-67

²² Обн., ДВ, бр. 92 от 28.11.1969 г., с последващи изменения и допълнения.

²³ Вж. **Славова, М., В. Петров.** Административнопроцесуалният кодекс. Критичен преглед на съдебната практика. Коментар и предложения за усъвършенстване на уредбата. С.: Феня, 2014, с. 332–335.

²⁴ Пак там, с. 336.

При всички положения, налагането на глоба има неблагоприятни имуществени последици за извършителя. Ако се установи извършено престъпление от вещо лице, чието заключение е възприето по делото, например, няма причина осъденото лице да бъде лишено от възможността да поиска преразглеждане на влязлото в сила решение, и респективно – да поиска отмяната на този порочен съдебен акт.

6. Последици на решението по 33ДН при отхвърляне на молбата за защита

По-горе бяха разгледани последиците на съдебното решение в производството по 33ДН, когато молбата за защита е уважена. Аргументи в подкрепа на тезата за допустимост на производството по отмяна на влязлото в сила решение обаче са налице и когато молбата е оставена без уважение.

За разлика от останалите производства по спорна съдебна администрация, при които често се приема, че разноските остават за страните така както са направени, в производството по 33ДН отговорността, свързана с изхода на делото е ясно определена – чл. 11, ал. 2 и ал. 3 33ДН.

От друга страна, преклузивният срок по чл. 10, ал. 1 33ДН няма да позволи на страната, дори и при наличие на някоя от предпоставките на чл. 303, ал. 1 ГПК, да предяви отново същата молба за защита, ако не се възприеме тезата за допустимост на производството по отмяна на влязло в сила решение по 33ДН. Няма друго производство по спорна съдебна администрация, което да въвежда преклузивен срок за предявяването на молбата.

7. Заключение

Всичко изложено по-горе идва, за да покаже, че производството по 33ДН макар и да разкрива редица белези на

спорната съдебна администрация, всъщност показва и множество отклонения, които са нетипични за този вид производства. Именно последиците от влязлото в сила решение и противопоставимостта на тези последици на страните по делото, дават основание да се застъпи тезата, че влезлите в сила решения по ЗЗДН подлежат на отмяна по реда на чл. 303 и сл. ГПК.

Основни аспекти в проекта на Наредба за утвърждаване на медицински стандарт по „Съдебна медицина и деонтология“*

д-р Росица Рогова

постдокторант в Института за държавата и правото при Българска академия на науките, хоноруван преподавател във Висше училище по сигурност и икономика

The Basic aspects of the draft Ordinance on the approval of the medical standard in "Forensic Medicine and Deontology"*

Rositsa Rogova, PhD,

Researcher at the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences and part-time lecture at HSSI

Резюме: *Настоящата статия има за цел да разгледа основните моменти в проекта на Наредба за утвърждаване на медицински стандарт „Съдебна медицина и деонтология“.*

Ключови думи: *Здравеопазване, стандарт, домашно насилие, контрол, сигурност.*

Summary: *The article aims to consider the Draft Regulation on the Approval of the Medical Standard "Forensic Medicine and Deontology".*

Key words: *Healthcare, standard, domestic violence, security, control.*

* Публикацията е подготвена в рамките на проект, реализиращ се благодарение на подкрепата на програма „Млади учени и постдокторанти – 2“, МОН.

* The publication was prepared in the connection of a project realized thanks to the support of the programme "Young scientists and Postdoctoral fellows - 2", Ministry of education and science.

Увод

Съгласно разпоредбата на чл. 2 от Закона за защита от домашното насилие¹, домашно насилие е всеки акт на физическо, сексуално, психическо или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпругеско съжителство или в интимна връзка.

Съдебномедицинската експертиза е едно от основните средства за идентифициране и доказване на акта на домашно насилие. Тя служи за определяне на степента на нараняванията при насилие. В експертизите се съдържа както оценка на самите наранявания, което е от съществено значение за съдебното производство, така и документиране на нараняванията, което служи като важно доказателство в съдебните дела, свързани с домашно насилие.

Съвсем наскоро Министерство на здравеопазването подготви проект на Наредбата за утвърждаване на медицински стандарт „Съдебна медицина и деонтология“, който предизвиква бурни реакции сред юристи и медици.

Тази статия си поставя за цел, да представи и анализира новите моменти в уредбата на съдебномедицинските експертизи, въведена с Наредбата за утвърждаване на медицински стандарт „Съдебна медицина и деонтология“ (проект).

1. Правната уредба, засягаща реда за извършване на съдебномедицинските експертизи преди изготвянето на проекта на медицински стандарт „Съдебна медицина и деонтология“.

В чл. 14, ал. 1 от Наредба № 49 от 18 октомври 2010 г. за основните изисквания, на които трябва да отговарят устройството,

¹ Обн., ДВ, бр. 27 от 29.03.2005 г., посл. изм. и доп., бр. 66 от 1.08.2023 г., в сила от 1.01.2024г, бр. 69 от 11.08.2023 г.

дейността и вътрешният ред на лечебните заведения за болнична помощ и домовете за медико-социални грижи², е предвидено че многопрофилните лечебни заведения за болнична помощ – търговски дружества със смесена държавна и общинска собственост в капитала, са длъжни да създадат отделение по съдебна медицина без легла или възможности на патологоанатомичното отделение да извършва съдебномедицински експертизи.

Съгласно чл. 403а от Закона за съдебната власт, условията и редът за извършването на съдебномедицинските, съдебнопсихиатричните и съдебнопсихологичните експертизи, включително и за заплащането на разходите на лечебните заведения, се определят с наредба, издадена от министъра на правосъдието, министъра на вътрешните работи и министъра на здравеопазването, съгласувано с пленума на Висшия съдебен съвет. Тази наредба е Наредба № 2 от 26.10.2011 г. за условията и реда за извършване на съдебномедицинските, съдебно-психиатричните и съдебнопсихологичните експертизи, включително и за заплащането на разходите на лечебните заведения³. В нея е разписана процедурата по извършване на този вид експертизи. Съгласно чл. 1, ал. 2 от нея съдебномедицинските, съдебнопсихиатричните и съдебнопсихологичните експертизи се назначават по реда на Наказателно-процесуалния кодекс (НПК), Гражданския процесуален кодекс (ГПК) и Административнопроцесуалния кодекс (АПК) и се възлага на специалисти от съответната област. Страните по делото, съдът и прокуратурата са тези, които могат да възлагат извършването на съдебномедицински, съдебнопсихиатрични и съдебнопсихологични консултации, които се извършват от

² Обн., ДВ, бр. 83 от 22.10.2010 г., посл. доп., бр. 103 от 24.12.2022 г., в сила от 1.01.2023 г.

³ Обн., ДВ, бр. 91 от 18.11.2011 г., изм. и доп., бр. 111 от 31.12.2020 г.

специалисти, които отговарят на изискванията за вещи лица. Консултацията има за задача да отговори на специфични въпроси от кръга на съответната компетентност, които имат отношение към делото.

Съгласно разпоредбите на посочената по-горе наредба съдебномедицинските експертизи се извършват от съдебномедицински експерти, а именно - лекари с призната специалност по съдебна медицина или с друга медицинска специалност в рамките на компетентността по тази специалност, лекар без специалност, който работи в структура на лечебното заведение, осъществяваща дейност по съдебна медицина, или лекар по дентална медицина.

За всяка съдебномедицинска експертиза се съставя документ, озаглавен „Съдебномедицинска експертиза“, който се състои от увод с предварителна част, описателна част и заключение и се предава в срока, определен от органа, който я назначава.

2. Новите моменти при осъществяването на съдебномедицинските експертизи съгласно проекта на Наредба за утвърждаване на медицински стандарт „Съдебна медицина и деонтология“:

Проектът на наредба за утвърждаване на медицински стандарти по Съдебна медицина и деонтология е изготвен в изпълнение на чл. 6, ал. 1 от Закона за лечебните заведения⁴, съгласно който дейността на лечебните заведения и на медицинските и другите специалисти, които работят в тях, се осъществява при спазване на медицинските стандарти за качество на оказваната медицинска помощ и осигуряване защита на правата на пациента. Досега в правата доктрина не съществуваше стандарт по тази медицинска

⁴ Обн., ДВ, бр. 62 от 9.07.1999 г., посл. изм. и доп., бр. 8 от 25.01.2023 г., в сила от 25.01.2023 г.

специалност, неговата поява съвпадна с поредното жестоко насилие срещу едно момиче от Стара Загора, което беше широко публично отразено.

В структурата на проекта на медицинския стандарт по „Съдебна медицина и деонтология“ са включени основната характеристика на медицинската специалност, видовете съдебномедицинска дейност, изискванията към лицата, които осъществяват професионална дейност по съдебна медицина и деонтология или, които са пряко свързани с тази медицинска специалност и други дейности. Поради обстоятелството, че почти всички нива на здравната система имат отношение към осъществяване на съдебномедицинските дейности в медицинския стандарт, е посочен техният обхват и структурите в болничната помощ, в които те могат да се извършват. Дадена е правната рамка на обхвата на дейности по отделните основни направления - съдебномедицинска аутопсия на човешки трупове и трупни части, съдебномедицинска експертиза на живи лица, съдебномедицинска експертиза по писмени данни и съдебномедицинска експертиза на веществени доказателства и ДНК анализ. Посочени са задължителните документи, които се поддържат в работата по „Съдебна медицина и деонтология“.

Изисквания към лицата, осъществяващи професионална дейност по специалността „Съдебна медицина и деонтология“ и/или работещи в структура на лечебно заведение, осъществяваща дейност по тази медицинска специалност.

В медицинския стандарт са посочени лицата, които участват при изготвянето на експертизи и са дадени определения според длъжността им, а именно: съдебен лекар, специализант по съдебна медицина и деонтология, химик-експерт, биолог-експерт, клиничен лаборант, химик-техник, помощник технически изпълнител (препаратор, секционен санитар), медицински секретар или

технически изпълнител, хигиенен санитар и другите медицински специалисти, осъществяващи единични съдебномедицински дейности по определен казус.

Съдебномедицинската дейност може да бъде разделена на две независими една от друга области: *експертна съдебна медицина*, която е свързана с изготвянето на съдебномедицински експертизи, назначени от правораздавателните органи и е изцяло правно регламентирана от множество нормативни актове – Наказателно-процесуален кодекс, Закон за съдебната власт, Граждански процесуален кодекс, Административнопроцесуален кодекс и други подзаконови нормативни актове и *експертната съдебномедицинска дейност*, която се извършва по разпореждане на компетентния орган.

В стандарта е предвидено задължението на съдебномедицинския експерт да уведоми органа, назначил експертизата, за нуждите от назначаване на допълнително изследвания за пълнота на експертизата.

Експертна дейност, която се осъществява от специалистите по съдебна медицина и деонтология и изготвянето на експертизи се осъществява в лечебни заведения за извънболнична помощ и в лечебни заведения за болнична помощ.

Съдебномедицинска дейност може да се осъществява и от общопрактикуващите лекари и от лекарите по дентална медицина, например при изготвяне на съдебномедицински удостоверения за пред съда (само в частта „Описание на патологичните находки“) въз основа на амбулаторен преглед на живо лице.

В правомощията на амбулаториите за специализирана медицинска помощ, самостоятелните медико-диагностични лаборатории и денталните центрове е да осъществяват съдебномедицински амбулаторни прегледи и съдебномедицинско установяване на настъпила смърт извън лечебно заведение за болнична помощ.

Съдебномедицинската дейност в лечебни заведения за болнична помощ може да се осъществява в клиники/отделения/лаборатории по съдебна медицина и деонтология само от III ниво на компетентност. В разпоредбата на чл. 18 от Наредба № 49 от 18.10.2010 г. за основните изисквания, на които трябва да отговарят устройството, дейността и вътрешният ред на лечебните заведения за болнична помощ и домовете за медико-социални грижи, е предвидено клиниките, отделенията и медико-диагностичните лаборатории на болниците да имат нива на компетентност.

Нивото на компетентност включва вида и обхвата на осъществяваната лечебна дейност, както и капацитета на съответната болнична структура и се определя в съответствие с утвърдените медицински стандарти съгласно разпоредбата на чл. 6, ал. 1 от Закона за лечебните заведения.

В чл. 19, ал. 1 от същата наредба е посочено, че нивата на компетентност са: първо, второ и трето, като най-ниското ниво е първо. За някои специалности нивата на компетентност на клиниките, отделенията и медико-диагностичните лаборатории са само второ и трето или само трето.

По изключение съдебномедицинската дейност в лечебно заведение за болнична помощ може да се извършва от съдебен лекар в рамките на отделение/клиника по „Обща и клинична патология“, при спазване на разделението на патологоанатомична и съдебномедицинска работа и при спазване на експертната му независимост.

В случаите, при които експертизата се възлага на структура по „Съдебна медицина и деонтология“ в лечебно заведение за болнична помощ, определянето на конкретните експерти от ръководителя следва да се извършва съобразно характера на казуса, квалификацията и опита на експерта, както и научните му интереси.

При определяне на конкретно лице ръководителят на структурата следва да следи за равномерното натоварване на експертите и да се стреми да са налице елементи на случаен подбор.

Допустимо е определяне на съдебномедицински експерти от други болнични структури или от други лечебни заведения за болнична помощ, за извършване на експертизи в базата на съдебномедицинската структура, в този случай изпълнителите се ползват с пълното съдействие на болничното ръководство и ръководството на съдебномедицинската структура, след задължително уведомяване на началника на съдебномедицинската структура, който оказва пълно съдействие и техническа помощ за извършване на назначената дейност. Ръководителите на болницата и на съдебномедицинската структура нямат право да откажат извършването на дейността, ако тя е назначена по нормативно установения ред. Тези откази са проблем, с който се сблъскват много често страните по съдебните и досъдебните производства, тъй като става все по-трудно определянето на експерт от съответното лечебно заведение, който да изготви възложената експертиза и той да не депозира отказа си пред компетентния орган.

Следващите редове на медицинския стандарт по „Съдебна медицина и деонтология“ включват подробно описание на процедурите, съдебномедицинската документация и задълженията на експертите при подготвянето на различните видове експертизи, а именно: Съдебномедицинска експертиза на труп, Съдебномедицинска експертиза на живи лица, Съдебномедицинска експертиза по писмени данни, Съдебномедицинска експертиза на веществени доказателства и ДНК анализ.

3. Някои въпроси, които следва да бъдат поставени

1. Изготвянето на стандарт набързо, дали ще доведе до разрешаване на съществуващите към момента проблеми и дали ще

адаптира съществуващата нормативна уредба към съществуващите обективни обстоятелства към момента?

2. Дали този стандарт ще спомогне да бъдат изготвяни безпристрастни експертизи без да е необходимо издирването на експерти с месеци?

3. Ще бъде ли направено усилие за определянето и на справедливи и адекватни хонорари на вещите лица, извършващи съдебномедицински експертизи?

Заклучение

Опит да бъде отговорено на поставените по-горе въпроси, министърът на здравеопазването прави в изложението към мотивите си за приемането на стандарт по съдебна медицина и деонтология. В тях се посочва, че целта на прилагането на наредбата за утвърждаване на медицинските стандарти е свързано с осигуряването на достъп на пациентите до по-високо качество на медицинските дейности чрез прилагане на единни и обосновани принципи, правила и критерии за извършването на медицинските дейности в обхвата на съответната медицинска специалност и чрез обективни качествени и количествени показатели за оценка на качеството на извършваната медицинска дейност. Създаването на мотивирана правна регламентация на изискванията към структурите, персонала, оборудването и дейността по медицинските специалности ще гарантира достатъчна по обем и качество медицинска услуга с произтичащите от това по-добри резултати за здравето на пациентите и защита на техните права.

Очакваните резултати от приемането на проекта на наредба за утвърждаване на медицинските стандарти са:

- регламентиране на дейността на лечебните заведения и подобряване качеството на предлаганите от тях услуги;

- гарантиране на стандартизирано качество на извършваните медицински дейности, отговарящо на съвременните изисквания на медицинската наука и добрата клинична практика;

- регламентиране на необходимите условия, апаратура и инструментариум, брой на медицински специалисти и необходима квалификация;

- постигане на високо ниво на ефективност и безопасност при осъществяване на медицинските дейности и здравните грижи.

Независимо от всичко казано по-горе, специалистите в областта на здравеопазването следва да играят важна роля в борбата с недостатъчното отчитане на насилието⁵, да насърчават жертвите да се обръщат към тях и да съобщават за своите преживявания⁶, както и да потърсят помощ, ако са подложени на насилие. За всичко това изключително важна роля би изиграло на първо място осигуряването на периодично и подходящо обучение на медицинските специалисти в тази насока, на следващо място - изготвянето на безпристрастните заключения и не на последно място - осигуряването на адекватни условия за работа и заплащане.

⁵ Вж. **Williams, J.**, Medical Ethics Manual. World Medical Association. 3 edition, p. 41-48.

⁶ Вж. **Kerbachera, S., Pfeifera, M., Berzlanovich, A. and etc.**, Overview of clinical forensic services in various countries of the European Union, Forensic sciences research, Volume. 5, No. 1, 2020, p. 74–84.

Производството за превенция и защита от домашно насилие в светлината на реформата на Закона за защита от домашното насилие

докт. Теодора Денева

Център за юридически науки към Бургаски свободен университет

The procedure for the prevention and protection against domestic violence in the light of the reform of Protection Against Domestic Violence Act

Teodora Deneva, PhD candidate

Faculty of law, Burgas free university

Резюме: *В отговор на случаите на домашно насилие, законодателят въведе изменения, отнасящи се до производството в Закона за защита от домашното насилие, целящи предоставяне на всеобхватна превенция и защита. Разширява се кръгът на процесуално легитимизирани лица, удължава се срокът за подаване на сезираща молба, изменя се местно компетентният районен съд, добавят се и нови мерки за защита.*

Ключови думи: *домашно насилие, защита, превенция, реформа*

Summary: *In response to the cases of domestic violence, the legislator introduced amendments concerning the procedure for Protection Against Domestic Violence Act, aiming to provide comprehensive prevention and protection. The range of legitimized persons is expanded, the deadline for filling of a petition is extended, the locally competent regional court is changed and new protection measures are added.*

Key words: *domestic violence, protection, prevention, reform*

Във всеобщите представи домът се свързва със сигурност и спокойствие, като нему се противопоставя територията „отвъд неговия праг“ – враждебно място, криещо рискове и опасност. За съжаление обаче все по-често в дома възникват спорове и конфликти,

водещи до насилие във всичките му измерения, което отдавна е надхвърлило рамките на семейството и е засегнало основите на обществото, превръщайки се в сериозен социален проблем. Проблем, който ежедневно ескалира и който оказва все по-пагубни последици както върху жертвата, така и върху обществото като цяло.

В отзвук на зачестилите случаи на насилие между лица, които се намират в определени родствени, фактически или правни отношения помежду си¹, чрез Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН), се въведе специален, облекчен ред, чрез който пострадалите от домашно насилие могат да получат защита. Очерта се една рамка на „домашното насилие“ - какво представлява то, кой може да бъде жертва, съответно извършител, каква е особената връзка между тях, въведоха се особени правила за провеждане на производството и се регламентираха приложимите мерки за защита на жертвата от насилието.

Поради обезпокоителното нарастване на броя на пострадалите от домашно насилие в последните няколко години обаче, българският законодател бе поставен пред предизвикателството да измени и допълни действаща уредба, касаеща производството за превенция и защита от домашното насилие. В този смисъл са и данните на Министерство на вътрешните работи (МВР), според които броят на регистрираните сигнали за домашно насилие на Единния европейски номер за спешни повиквания се е увеличил – през 2020 г. общо 27 433 граждани са подали сигнал, докато през 2021 г. сигналите са вече 27 557²; Нараства и броят на издадените заповеди за защита, през 2020 г. са

¹ Русев, Б. Домашното насилие. Понятие и семейноправни аспекти. София, ИК „Петко Венедиков“, 2020, с. 80.

² Аврамова, Д. Частична предварителна оценка на въздействието. Министерство на правосъдието, с. 2. Достъпна в интернет на адрес:

<https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=6908>.

Последен достъп на 03.05.24 г.

издадени 3057, а през 2021 г. – 3244, като с една заповед за защита се защитават правата на две, три или повече лица. Увеличава се и броят на издадените заповеди за незабавна защита от 2198 през 2020 г. до 2290 - през 2021 г.³. Забелязва се ръст на броя на пострадалите мъже – през 2020 г. броят им е 349, докато през 2021 г. е вече 380; все още остава висок броят на случаите на пострадали жени – през 2021 г. са 2816, докато през 2020 г. са били 2567. Тревожен факт, е увеличаването на пострадалите деца от домашно насилие - през 2020 г. са били 898, като са се увеличили на 935 през 2021 г.⁴. Изложеното води до извод, че домашното насилие не познава възраст, пол, образование, професия, социална класа и имуществено положение⁵. Като цел на закона изрично се посочва осигуряването на бърза и ефективна защита, помощ и подкрепа на жертвите на домашно насилие и упражняването на превантивното и възпиращо въздействие върху извършителя, което е осъществимо чрез нарочното производство, предвидено в ЗЗДН.

Законът разграничава няколко групи лица – пострадал от домашно насилие, извършител на насилствения акт и лице, което е процесуално легитимирано да подаде сезираща молба за образуване на производството по ЗЗДН. С измененията и допълненията на разпоредбата на чл. 3 ЗЗДН в сила от 01.01.2024 г., едновременно се разшири кръгът на лицата, които могат да са пострадали от домашно насилие, а така също и на лицата, които могат да са извършители на такова.

Извършител на домашно насилие е лицето, което реализира поведение, съставляващо акта на домашно насилие⁶. Безспорно е, че във всички случаи когато лицето е пълнолетно и дееспособно, може

³ Пак там, с. 2.

⁴ Пак там, с. 3.

⁵ Русев, Б. Цит. съч., с. 7.

⁶ Пак там, с. 71.

да бъде извършител на домашно насилие. И обратно, ако лицето е малолетно, то няма правно релевантна воля, съответно не може да бъде и извършител по смисъла на ЗЗДН. Сходно е и положението при лицата, поставени под пълно запрещение, поради това, че законът ги приравнява по правно положение на малолетни⁷. Относно лицата, които са непълнолетни, както и поставените под ограничено запрещение, отговорът дали могат да са извършители на домашно насилие не е толкова категоричен. Колебанието изхожда от неприложимостта на част от предвидените мерки по ЗЗДН, което обаче не води до автоматичното отпадане на възможността да са нарушители. Нужно е да се прецени дали към момента на извършване на акта на домашното насилие са могли да разбират свойството и значението му и да ръководят постъпките си. Към лицата, извършители, уредени нормативно в разпоредбата на чл. 3 ЗЗДН се добавят следните категории:

- Лице, с което пострадалият се намира или е бил в интимна връзка;

В разпоредбата на § 1, т. 6 от Допълнителните разпоредби на ЗЗДН е легално дефинирано понятието за „интимна връзка“. Пред правоприлагащите органи тепърва ще стои въпросът отговаря ли интимната връзка на темпоралния критерий за продължителност „поне от 60 дни“ и относимите и необходими доказателствените средства, чрез които ще се доказва той. По всичко личи, че различните съдебни състави ще се произнасят противоречиво относно началния момент, от който ще се изчислява срокът, съответно неговата продължителност и съществува ли твърдяната „интимна връзка“ между страните, която е процесуална предпоставка за допустимостта на молбата. За да се избегне различното им произнасяне, de lege ferenda законодателят следва да измени формулировката на легалната

⁷ Павлова, М., Гражданско право – обща част. С.: Софи-Р, 2002, с. 266.

дефиниция за „интимна връзка“, уредена нормативно в разпоредбата на § 1, т. 6 ЗЗДН, като я отмени в частта за минималната ѝ продължителност от 60 дни. Това е така, тъй като житейски погледнато, става дума за отношения между мъж и жена. Невъзможно е да се определят отнапред критерии за определяне на началния момент на нейното възникване именно поради строго личния характер на тези отношения.

Въпреки критиката към времевия критерий, характеризиращ „интимната връзка“, допълнението към разпоредбата на чл. 3, т. 2 ЗЗДН е положително. До изменението на закона лицата, които не са съпрузи и не живеят във фактическо съпружеско съжителство са били лишени от защитата по ЗЗДН. Макар да са подавали молби за образуване на производство, същите са оставяни без разглеждане, а производството – прекратено – в този смисъл е и Определение № 7173 от 13.06.2023 г. по гр. д. № 7567/2023 г. на Районен съд – Варна. С него производството по делото е прекратено, тъй като от изложеното в молбата, молителката е обиждана и тормозена по телефона, след като ответникът е разбрал, че тя е влюбена в друг. Страните обаче не попадат в някои от изчерпателно изброените категории лица, поради което молителката не може да получи защита по този ред, макар изводите на съда да са в насока, че те „най-вероятно са били партньори“.

- Лице, на което са възложени грижи за детето, или лице, на което детето е поверено;

Чрез добавянето на тези лица се цели попълване на празнотата в закона относно случаите, в които грижите за децата са възложени, съответно детето е „поверено“ на лице, което не е родител, респективно настойник или попечител. Това са лицата, които според разпоредбата на чл. 137 Семейен кодекс (СК), осъществяват т. нар. „заместваща грижа“. Видно от разпоредбата на ал. 2 и ал. 3 на същия член, това са лица които могат да предприемат действия за запазване

на живота и на здравето на детето и които имат право и задължение да живеят с детето, което в немалко случаи обаче е повод за произвол от страна на лицето, натоварено с отглеждането и възпитанието на детето. Чрез допълнението се предоставя всеобхватна защита освен срещу насилствените актове, извършени от родители, настойници и попечители, но и от лицата, които макар да не придобиват родителски права и задължения, по силата на законова норма имат задължението да живеят с детето и по този начин не е изключено да упражнят домашно насилие спрямо него.

- Лице, което е роднина по права или по съребрена линия до четвърта степен включително на лицето, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство или в интимна връзка;

- . Лице, с което родителят се намира или е бил в интимна връзка; лице, което е съпруг или бивш съпруг на родителя;

Чрез въведените изменения и допълнения се цели да се регулират всички възможни посегателства на домашно насилие. В съвременното общество е житейски приемливо и все по-често срещано пострадалият от домашно насилие да общува с роднини на партньора си, като в немалко случаи различни конфликти водят до извършване на домашно насилие от горепосочените родственици, което доведе до нужда от изменение на уредбата. В съдебната практика са налице случаи при които съдът законосъобразно е отказал да уважи молбата по ЗЗДН и да издаде заповед за защита срещу посочените лица, поради обстоятелството, че не са сред лицата, предвидени в разпоредбата на чл. 3 ЗЗДН - в този смисъл Определение № 536 от 17.10.2018 г. по гр. д. № 1189/2018 г. на Районен съд – Девня. С посочения акт съдът е прекратил производството като недопустимо, тъй като молителят е бил във фактическо съпружеско съжителство с майката на ответника, който след смъртта ѝ е извършил актове на физическо и психическо насилие, спрямо молителя. Съдът е приел в мотивите си, че молбата

е недопустима, тъй като към момента на извършените актове на насилие молителят и майката на ответника вече не са се намирали във фактическо съпружеско съжителство, тъй като то се е прекратило с нейната смърт, а предвидените семейни връзки или отношения в ЗЗДН представляват специални хипотези, поради което е недопустимо разширителното им тълкуване.

Жертва на домашно насилие е лицето, което е пряко пострадало от извършеното домашно насилие – аргумент от разпоредбата на чл. 2, ал. 1 ЗЗДН. Съгласно ал. 2 на същия член за психическо насилие спрямо дете се счита и извършената форма на домашно насилие в негово присъствие. В мотивите към Решение от 17.01.2014 г. по гр. д. № 12635/2013 г. на Софийски районен съд, се споделя, че в случая *„един акт на насилие спрямо едно лице, при определени условия представлява втори акт на насилие (...) спрямо друго лице“*, като то следва да е ненавършило 18-годишна възраст. С измененията в сила от 01.01.2024 г. законодателят разшири кръга от лица, които са активно процесуално легитимирани да подадат сезираща съда молба за образуване на производство по ЗЗДН. Към разпоредбата на чл. 8, ал. 1, т. 1 – 4 и ал. 2 ЗЗДН са допълнени следните лица:

- Пострадалият – в случаите, в които е поставен и под пълно запрещение;

- Лицето, на което са възложени грижи за детето, или лицето, на което детето е поверено;

- Директорът на дирекция „Социално подпомагане“ - в случаите, в които пострадалото лице е малолетно или се намира в безпомощно състояние вследствие на тежко увреждане, заболяване или старост;

- Прокурорът - в случаите, в които пострадалото лице не може да се защити поради безпомощно състояние или зависимост от извършителя;

Допълването на кръга от процесуално легитимирани да подадат молбата е свързана с особения характер на насилието. Често пострадалите от домашно насилие от срам, страх или зависимост не сигнализируют правоохранителните органи⁸, като по този начин жертвата не получава защита, а извършителят не понася отговорността за извършеното насилие. От една страна това са лица, които макар да не са навършили определената от закона възраст за придобиване на пълна дееспособност, или пък са недееспособни, поради поставеното им запрещение, имат право на достъп до правосъдие и често лицето, което е техен законен представител, респ. им предоставя попечителско съдействие, е именно насилникът. В тези случаи, насилието често остава зад стените на дома, като благодарение на допълненията в ЗЗДН, жертвата ще има пряк достъп до правосъдие с цел защита не нейното основно право – правото на живот.

Относно възможността на прокурора да образува производство по ЗЗДН – безспорно това е във висш обществен интерес, като е съобразен и характера на сферата на проявление на домашното насилие – твърде лична, интимна сфера от живота на гражданите⁹. Поради което са и ограничени хипотези, в които производството може да бъде служебно образувано по искане на прокурора – в случаите на безпомощно състояние или зависимост от насилника, подобно на хипотезите, в които прокурора образува наказателното производство в изключителни случаи по смисъла на чл. 49, ал. 1 Наказателно-процесуален кодекс (НПК).

В разпоредбата на чл. 4, ал. 1 ЗЗДН е предвидено правото на пострадалото лице в случай на домашно насилие да са обърне към

⁸ Вълкова, Г., Дончева. М., Защита от домашно насилие – практически проблеми при актове на насилие, последващи издадена заповед по чл. 5, ал. 1 ЗЗДН., с. 1. Достъпна в интернет на адрес: <https://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2019/2/13/-5-1->. Последен достъп на 01.05.24 г.

⁹ Аврамова, Д. Цит. съч., с. 17.

съда за защита. Освен него активна процесуална легитимация имат и изчерпателно посочените лица в разпоредбата на чл. 8, ал. 1 и ал. 2 ЗЗДН. Производството се образува със сезираща молба в писмена форма, притежаваща изискуемите от закона реквизити, посочени в разпоредбата на чл. 9, ал. 1 ЗЗДН. Едно от измененията, касаещи реквизитите на молбата, е свързано с посочване на адреса на молителя. До предвидените изменения, от разпоредбата на чл. 9, ал. 1, т. 1 ЗЗДН е видно, че молителят освен имена и ЕГН, следваше да посочи постоянен или настоящ адрес, а съответно ако не желае или не може да ги посочи – друг адрес за призоваване. Това не съответстваше на реквизитите на исковата молба, предвидени в разпоредбата на чл. 127, ал. 1, т. 2 Граждански процесуален кодекс (ГПК), в която няма изискване за някои от регистрираните адреси, а единствено за посочване на адрес, на който лицето следва да получава съобщения и призовки. Отделно от това, измененията в сочения от молителя адрес, ще доведат до съответствие с местно компетентния съд. Това е така, тъй като до измененията родово и местно компетентен бе районният съд по постоянния или настоящия адрес на пострадалото лице. Алтернативната специална местна подсъдност претърпя изменение и вече молбата се подава пред съда, в района на който фактически пребивава пострадалото лице към момента на подаването ѝ, водещо до улесняване на достъпа до правосъдие в полза на пострадалото лице. Съдебната практика не е единодушна относно характера на местната подсъдност. В част от тях се застъпва, че местната подсъдност в производството по ЗЗДН е специална и съдът следи служебно за спазването ѝ, в отклонение от принципа, уреден в процесуалния ни закон – в този смисъл и Определение № 7436 от 15.06.2020 г. по гр. д. № 6356/2020 г. на Районен съд – Варна. В друга част от съдебните актове, се счита, че местната подсъдност е относителна процесуална предпоставка, поради което не се следи служебно за нея, а само при своевременно наведено за това

възражение от ответната страна – така Определение № 107 от 25.05.2021 г. по в. ч. гр. д. № 181/2021 г. на Окръжен съд – Шумен. De lege ferenda законодателят следва да предвиди норма, отнасяща се до вида на местната подсъдност – дали тя е абсолютна или относителна процесуална предпоставка, подобно на нормите в разпоредбите на чл. 119, ал. 2, ал. 3 и ал. 4 ГПК. Разпоредбата на чл. 7 ЗЗДН предвижда специална местна подсъдност, която гарантира участието на пострадалия от насилието в различните процесуални действия в хода на производството по ЗЗДН, като по този начин се защитава неговото право на защита. От цялостния анализ на разпоредбите следва окачествяването ѝ на абсолютна процесуална предпоставка, т. е. такава, за която съдът следи служебно. Поради което, при сезиране на некомпетентния съд, той следва да прекрати делото пред себе си и да го препрати за разглеждане от местно компетентния такъв. Това е и гаранция че пострадалото лице ще има по-улеснен достъп до правосъдие с цел защита на неговите накърнени права.

С измененията в ЗЗДН се предвиди и по-дълъг срок за подаване на сезиращата съда молба – до три месеца, а при обективна невъзможност – не по-късно от 6 месеца. До измененията срокът беше значително по-кратък – до един месец от акта на домашно насилие. Изменението цели да предостави на пострадалите по-дълъг срок, предвид особеността на акта – често жертвата не може да сезира съда поради тежко увреждане, сериозно засягане на психиката, неправомерна изолация от насилника или поради съображения че той/тя „ще се промени и поправи“. Безспорно е възможно сезиращата молба да бъде подадена и от някои от горепосочените лица, но често жертвата поради страх или срам не споделя за посегателствата, извършени спрямо нея. Предвид краткия срок и неговия преклузивен характер, за чието спазване съдът следи служебно, образуваните производства, по подадени след изтичането на срока молби, бяха прекратявани като недопустими. В този смисъл са и мотивите към

прекратителното Определение № 260026 от 01.10.2020 г. по гр. д. № 552/2020 г. на Районен съд – Котел. С измененията в закона е предвидено, че срокът не се смята за пропускат при подаване на молбата чрез общината, кметството или органите на МВР, с цел съответствие с разпоредбата на чл. 62, ал. 2 ГПК. Това допълнително засилва защитата на пострадалото лице, в случай, че е сезиран некомпетентен орган, все пак срокът да се счита спасен и съдът да разгледа молбата по същество, при наличие на другите процесуални предпоставки, респективно липсата на процесуални пречки.

Измененията в ЗЗДН засягат и самия процесуален ред чрез засилване на служебното начало в производството. Видно от изменената разпоредба на чл. 13, ал. 1 ЗЗДН – съдът събира доказателства по своя инициатива. Това цели ускоряване на процеса и по-обхватна защита на пострадалото лице. Разширява се кръгът и на допустимите доказателствени средства, като се добавиха изрично като възможни такива актовете, издадени от МВР. Изискването дали към молбата следва да се приложи декларацията по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН също претърпя изменение. Съдебните състави противоречиво разрешаваха въпроса дали нейното прилагане е условие за допустимост на молбата, като например в Решение № 89 от 10.09.2020 г. по в. гр. д. № 305/2020 г. на Окръжен съд – Силистра, се застъпва становището, че декларацията е задължително приложение към молбата за защита от домашно насилие и има двояко значение – като условие за допустимост на сезиращата молба и като доказателствено средство. В мотивите на цитирания акт се сочи, че нормата на чл. 13, ал. 3 ЗЗДН цели да ограничи дискреционната власт на съда, изхождаща от принципа на вътрешното убеждение, като забранява при липсата на други преки или косвени доказателства молбата да се отхвърли от съда поради недоказаност на твърденията в нея. Обратно, в Решение № 800 от 22.06.2017 г. по в. гр. д. № 1217/2017 г. на Окръжен съд – Пловдив, е прието, че по делото е приложена

декларация по чл. 9 ЗЗДН, но в нея е нямало никакви данни относно акта на домашно насилие и на практика липсва такава. Нейната липса обаче не води до недопустимост на молбата, а само до последицата, че молителят не може да се ползва от нея като доказателствено средство. Предвид изложеното, с влизане в сила на измененията в закона, следва да се преустанови противоречивата съдебна практика, тъй като видно от използвания глагол „може“, нейното прилагане зависи от преценката на молителя, което значи, че липсата ѝ няма да води до нередовност на молбата.

Производството по ЗЗДН е производство по спорна съдебна администрация на граждански правоотношения. Видно от мотивите към Тълкувателно решение № 2/2019 г. на Общо събрание на Гражданска колегия на Върховния касационен съд (ВКС), след като съдът е веднъж сезиран, той се произнася по законосъобразност и по целесъобразност, предвид законовите критерии. Правото да се сезира съда с искане за защита по ЗЗДН не се преклудира, ако съдът се е вече произнесъл, като процесуалните преклузии по ГПК не се прилагат, като е възможно да се сочат всякакви факти до решаването на спора, а не само новооткрити и нововъзникнали. Отделно от това, съдът не е обвързан от искането за налагане на конкретна мярка, а сам избира подходящата такава, като цели да даде ефективна и пълна защита на жертвата на домашно насилие. С избраната мярка/мерки се цели не да се превъзпита извършителя на домашното насилие, а преустановят и предотвратят бъдещи такива деяния. С цитираното Тълкувателно решение се прие, че молба по реда на ЗЗДН за защита срещу нов акт на насилие, следващ по време издадената в полза на същото пострадало лице заповед защита, с която спрямо същото лице е наложена мярка по чл. 5 ЗЗДН, чийто срок не е изтекъл, е допустима. Това е така, поради обстоятелството, че ако се приеме обратното, пострадалото лице остава без защита за периода на действие за наложената мярка, а насилникът няма да бъде под угрозата, че може

да му се наложи нова по чл. 5 ЗЗДН. Поради изложеното и поради характера на производството – по спорна съдебна администрация, се въведе изрично правилото в разпоредбата на чл. 15, ал. 3 ЗЗДН, че ако до приключване на съдебното дирене в първата инстанция ответникът извърши нов акт на домашно насилие, молителят може да подаде допълнителна молба за защита, която се разглежда в образуваното производство. Това безспорно ще доведе до процесуална икономия и до прилагане на най-подходящата мярка/мерки срещу насилника-ответник предвид неговата личност, склонна към насилие и целяща да даде най-пълна защита на пострадалото лице. И съответно ал. 6 на чл. 15 ЗЗДН предвижда, че наличието на решение не е пречка за нова молба от пострадалия срещу същото лице, което следва от характера на производството по спорна съдебна администрация, тъй като в този вид производства, решението не се ползва със сила на пресъдено нещо.

По аргумент от разпоредбата на чл. 16, ал. 1 ЗЗДН съдът налага една или повече мерки за защита. Изчерпателно са посочени в текста на чл. 5, ал. 1 ЗЗДН, които са допълнени с нови. Интерес представлява мярката, предвидена в разпоредбата на чл. 5, ал. 1, т. 5 ЗЗДН. Тя касае защитата на висшия интерес на децата. Домашното насилие, пряко или косвено оказва сериозно влияние върху тях и законодателят е отчел това. Предвидено е временното определяне на местоживеенето на детето при пострадалия родител или при родителя, който не е извършил насилието, като се цели то да бъде в безопасна среда. Въпреки осъществено неправомерно поведение на родителя-насилник обаче, законодателят правилно е счел, че не следва да се прекъсва връзката родител-дете, а при преценка на съда, е възможно режимът на лични отношения между тях да продължи да се осъществява, но в защитена среда, под надзор на психолог или социален работник. Предвижда се още, ако е налице висящ спор между родителите и е извършено домашно насилие от единия спрямо

другия, съдът да изпрати заповедта за изпълнение на съда, разглеждащ спора за родителските права, който следва да се произнесе служебно относно привременни мерки, съответно изменение на вече определените, което допълнение в закона е отново с оглед защитата на висшия интерес на детето и това то да се отглежда и възпитава в сигурна и защитена среда.

Следва да се отбележи и отпадането на налагането на глобата на извършителя на домашното насилие, която съдът задължително определяше в размери от 200 до 1000 лева. Това изменение съответства на основната цел на закона – не да наказва извършителя на домашно насилие, а да преустанови и предотврати извършването неправомерно поведение. Отделно от това досега налаганата глоба, чийто характер е спорен, но преобладаващото мнение в теорията бе относно нейния административно-наказателен характер¹⁰, което водеше до извод за препятстване на възможността да се наложи наказание по реда на НК, ако за извършеното домашно насилие вече е наложена глоба и ако то представлява и престъпление, тъй като действа принципа *non bis in idem*. Поради което, отпадането на налаганата глоба ще гарантира и правата на ответника, като се държи сметка за тях.

Непроменено остава правилото, че с подаване на молбата за защита държавна такса не се внася. Тя е в размер от 25 лева, с оглед дадените задължителни указания по т. 22 по Тълкувателно решение № 6/2022 г. на Общо събрание на Гражданска и Търговска колегия на ВКС. При уважаване на молбата държавната такса и разноските са в тежест на ответника, а при отхвърляне или оттеглянето ѝ, държавната такса и разноските остават в тежест на молителя. От това правило има

¹⁰ **Георгиев, Ив.** Практически проблеми при прилагане на Закона за защита от домашното насилие (гражданскоправни аспекти). С., Национален институт на правосъдието, 2014, с. 49.

изключение, засягащо определена група уязвими лица, които поради своите физически, психически или възрастови особености трудно биха заплатили парични средства за водене на делото, поради което такива не се дължат – в този смисъл е и Решение по в. гр. д. № 5767 по описа за 2020 г. на Софийски градски съд. *De lege ferenda*, следва изрично да се предвиди кой ще понесе разноските в този случай – дали това ще бъде насрещната страна или пък следва да останат за сметка на съда, което безспорно е неоправдана тежест. В случая на оттегляне на молбата, молителят по своя инициатива десезира съда, а при нейното отхвърляне – не е извършен акт на домашно насилие. От една страна, законодателят изрично изключва горепосочените лица, а от друга, би се оказало неоправдано ответната страна да понесе разноските, поради което следва да останат в тежест на бюджета на съда, съблюдавайки интереса и на двете страни.

Измененията, отнасящи се до производството по спорна съдебна администрация, уредено в разпоредбите на ЗЗДН, са насочени преди всичко към предоставяне на подходяща превенция и всеобхватна защита, поради ежедневните случаи на насилие. Въпреки редицата изменения, които заслужават високата оценка на обществото, все пак пред законодателя стоят редица въпроси, които тепърва ще се нуждаят от изясняване, предвид вероятността от противоречива съдебна практика. Поради което, *de lege ferenda*, в последващо изменение на закона, изрично следва да бъде поставено за обсъждане и решено, предвид високия обществен интерес от еднозначна и безпротиворечива практика.

Особености на адвокатската защита при защита от домашно насилие

Петър Йотов

Peculiarities of legal assistance in protection from domestic violence

Petar Yotov

Резюме: Настоящата статия разглежда темата за домашно насилие и съдебното производство, свързано с него от процесуална гледна точка. Разгледана е ролята на адвоката и особеностите на адвокатската защита при този вид съдебни производства.

Ключови думи: Защита, домашно насилие, законодателна инициатива, съдебен процес.

Summary: This article examines the topic of domestic violence and the legal proceedings related to it from a procedural point of view. The role of the lawyer and the peculiarities of legal defense in this type of judicial proceedings are detailed discussed.

Key words: Protection, domestic violence, legislative initiative, court trial.

Домашното насилие е факт навсякъде по света. У нас основната правна уредба на домашното насилие се съдържа в ЗЗДН. Българското законодателство предвижда пострадалите от домашно насилие да бъдат защитени и извършителите да бъдат отговорни за своите действия. Ролята на адвоката в съдебните производства, свързани с домашното насилие следва да се утвърди, като приоритетно значение се отдава на подобряването на правното обслужване, достъпността му, качеството му и заплащането му.

Темата за домашното насилие в световен мащаб не е нова. Още през седемдесетте години на миналия век внимание към него

обръщат движенията за права на жените, специфично някои феминистки движения, като обезпокоеност, че жени са бити от съпрузите им. Все пак съзнанието и документирането на домашното насилие варира. Домашното насилие е факт навсякъде по света, независимо от географските и икономическите параметри. Австрия е първата страна в Европа, която приема закон за насилието, влязъл в сила през 1997 г. Той защитава всички лица, които са били засегнати от домашно насилие, независимо от тяхната възраст, пол, семейно положение или отношения с лицето в риск и целта му е да даде възможност на жертвите да останат в домовете си и да са предпазени от насилие. Австрийският федерален закон за защита срещу домашното насилие е бил модел в Европа през 2009 г., като впоследствие е изменен. Благодарение на това, защитата на жертвите на домашно насилие е значително подобрена.

Основната правна уредба на домашното насилие у нас се съдържа в ЗЗДН¹. От февруари 2019 г. са в сила и промени в Наказателния кодекс във връзка с престъпленията, извършени при условията на домашно насилие. Домашното насилие има различни форми, включително физическо насилие, сексуално малтретиране, емоционално малтретиране, заплашване, икономическо лишаване. Насилието може да бъде криминално и да включва физическо нападение и насилие (удряне, блъскане и т. н.), сексуално малтретиране (нежелана или насилствена сексуална активност) и следене. За насилие, извършено от всяко друго лице, извън намиращите се в изброените в ЗЗДН отношения, защитата се осъществява по общия ред, който е уреден главно в Наказателния кодекс. Това е така, тъй като една част от действията, които законът

¹ (ЗАГЛ. ИЗМ. - ДВ, БР. 102 ОТ 2009 Г., В СИЛА ОТ 22.12.2009 Г.) Обн. ДВ. бр.27 от 29 Март 2005 г., изм. ДВ. бр. 82 от 10 Октомври 2006 г., изм. ДВ. бр.102 от 22 Декември 2009 г., изм. ДВ. бр.99 от 17 Декември 2010 г., доп. ДВ. бр. 50 от 3 Юли 2015 г., изм. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019 г., изм. ДВ. бр.101 от 27 Декември 2019 г., изм. и доп. ДВ. бр. 66 от 1 Август 2023 г., изм. и доп. ДВ. бр. 69 от 11 Август 2023 г.

оценява като домашно насилие, се считат и за престъпления (напр. телесната повреда при побой и изнасилването).

В българското законодателство и досега липсва цялостна концепция за домашното насилие като нарушение на човешките права. Пропуските и недостатъците в законодателството обуславят и слабости в дейността на правозащитните и правоохранителни органи, вкл. и адвокатите. Що се отнася до домашното насилие, ролята на специализираните държавни институции е изключително ограничена. Съществени обаче са нормативно-институционалните утежняващи фактори. В условията на действащия НПК, наказателното преследване на домашния насилник е извънредно трудно - изисква големи времеви, финансови (ако отговарят на финансовите критерии, описани в Закона за правната помощ (чл. 22, ал. 1 и 2, пострадалите от насилие могат да получат безплатна адвокатска защита) и психически ресурси. Мнозинството от жертви участват лично в съдебните процедури. Жертвата носи цялата доказателствена тежест, което на практика означава трудности по доказването, ограничения от сроковете, необходимост от скъпо струваща адвокатска помощ. Процесът е много тромав и както показва практиката, почти безнадежден. В гражданският процес се прилага принципът на т. нар. „пълно и главно доказване“, който обаче е неприложим в производството по ЗЗДН, тъй като обичайно деянията се осъществяват между жертва и извършител в отсъствието на трети лица. Коректно е да се отбележи, че практиката на съдилищата по този въпрос също не е еднопосочна, като такава висока тежест често погрешно се приема за стандарт и в производства по ЗЗДН. Налице и колебания в съдебната практика относно възможните способи за закрила, когато в рамките на приключило производство по ЗЗДН е издадена заповед за защита по чл. 5, ал. 1 ЗЗДН, но след влизане в сила на решението е извършен нов акт на насилие. При това положение жертвите са силно разколебани да подадат тѣжба. През

месец април 2016 г. България подписа Истанбулската конвенция, но не я ратифицира. Документът е одобрен през 2011 г. от Съвета на Европа и е насочен към превенцията и борбата с насилието над жени и домашното насилие. Двадесет и четири държави членки на Съвета на Европа са подписали и ратифицирали конвенцията. Но липсата на ратификация от страната ни, води до невъзможност за използване на инструментите за превенция и защита срещу всички форми на насилие. Не на последно място в много случаи на домашно насилие, след инициирано съдебно производство и издадена заповед за незабавна защита, жертвата подава молба за прекратяване на производството, като по този начин всички усилия на институциите и на адвоката на жертвата остават напразни.

Домашното насилие е незаконно и насилствено поведение, възникващо между лица в рамките на едно (общо) домакинство, семейство или интимно партньорство. Каквато и да е формата на домашното насилие - словесно насилие, сексуално посегателство или убийство, то представлява злоупотреба с власт и контрол между извършител и пострадал. Домашното насилие представлява нарушение на правата на човека и тъй като засяга пропорционално повече жени, отколкото мъже, се счита за форма на дискриминация спрямо жените. Всеки акт на домашно насилие може да доведе до нарушаване на правото на живот, на забраната на нечовешкото или унижително отнасяне, наказание, или изтезание, на правото на личен живот и на други права.

Домашно насилие (или както е известно с другите термини като домашно малтретиране, малтретиране на съпругата, малтретиране на партньора) е ситуация, при която един член на семейство, бивш партньор упражнява или се опитва да упражнява насилие върху другия партньор, член на семейството или дома. Домашното насилие може да се отнася върху насилие на съпруг върху

съпругата (брак), родител върху дете (семейство в или извън брака), но също и на партньор върху партньор (фактическо съжителство).

Днес домашното насилие, за съжаление, продължава да е едно твърде често срещано явление в обществото ни. То е широко разпространено и има огромно отрицателно въздействие върху възрастни хора, деца, семейства, междуличностни отношения и местни общности и причинява огромни загуби на икономиката. Една от особеностите на домашното насилие е неговата латентност, тъй като много пострадали от домашно насилие се страхуват да търсят помощ и да съобщават за насилието пред правоохранителните органи.

Всеки пострадал от домашно насилие има право да получи защита и подкрепа, предоставяна от държавата. Българското законодателство предвижда пострадалите на домашно насилие да бъдат защитени и извършителите да понесат отговорност за своите действия. Трябва да се предостави незабавна помощ на човек в опасност и да се осигури структурна помощ, както и се гарантира правна помощ на пострадалите, за да променят положението си. Пострадалите от домашно насилие имат право да поискат от районния съд издаване на заповед за незабавна защита.

Самото производство по издаване на заповед за защита е такова по спорна администрация на гражданските правоотношения. Заповедта не разрешава правен спор, а съобразно правното положение между страните определя ред и начин за упражняване на материалните права и задължения помежду им. Съгласно чл. 4 от ЗЗДН в случай на домашно насилие пострадалото лице има право да се обърне към съда за защита. По искане на пострадалото лице държавните и общинските органи, лечебните заведения и юридическите лица, които осъществяват дейност по превенция и защита от домашното насилие, са длъжни в срок до 24 часа да препратят до съответния районен съд молбата за образуване на производство по издаване на заповед за защита. В случаите, когато

има данни за опасност за живота или здравето на пострадалото лице, то може да подаде и молба до органите на Министерството на вътрешните работи за предприемане на мерки съгласно Закона за Министерството на вътрешните работи. По искане на пострадалото лице всеки лекар е длъжен да издаде документ, в който писмено да удостовери констатираните от него увреждания или следи от насилие.

Производството започва с писмена молба за защита, към която се прилага декларация от пострадалото лице, като срокът за подаване на молбата е до три месеца от акта на домашно насилие, освен ако това е обективно невъзможно, но не по-късно от 6 месеца. Срокът не се смята за пропуснат, когато молбата до съда е подадена чрез общината, кметството или органите на Министерството на вътрешните работи. В деня на постъпване на молбата съдът насрочва открито съдебно заседание в срок не по-късно от един месец, като заедно с призовката и преписа от молбата с приложенията съобщава на ответника задължението му за представяне на доказателства. Много често поради натовареността на съдилищата, издаването на т. нар. „ограничителна“ заповед се забавя или се стига до задържане на лицето, макар и все още да не е доказано безспорно, че то е насилник.

В производството по издаване на заповед за защита са допустими доказателствените средства по Гражданския процесуален кодекс, като съдът събира доказателства и по своя инициатива, тоест не се води само от доказателствените искания и представените от молителя доказателства. Когато няма други доказателства за конкретни факти и обстоятелства, съдът издава заповед за защита само на основание приложената декларация по чл. 9, ал. 3 по ЗЗДН.

Особеност е, че съдът се произнася с решение в открито заседание. При фактическа и правна сложност съдът може да посочи деня, в който ще обяви решението си, от който ден тече срокът за обжалването му. При уважаване на молбата съдът издава заповед за защита. Със заповедта за защита съдът налага една или повече мерки

за защита. Решението на съда може да се обжалва пред окръжния съд в 7-дневен срок от постановяването му в открито заседание или от деня, в който е посочено, че решението ще бъде обявено. Жалбата се подава чрез съда, постановил решението. Обжалването не спира изпълнението на заповедта. Решението на окръжния съд е окончателно.

От решаващо значение е пострадалите лица да получават правна помощ в случаи, свързани с домашно насилие. Правната помощ е много важна в гражданския процес и в случаите на развод и определяне на родителски права и режим за отношения с децата поради процесуалната им сложност.

Националното бюро за правна помощ е един от най-важните държавни органи. Чрез него българската държава, взаимодействайки си с адвокатурата, осъществява достъпа до правосъдие. Социално уязвимите групи и лицата, изброени в закона, могат да се обръщат към Националното бюро за правна помощ. В сайта на Бюрото има формуляри на заявления за получаване на правна помощ. В тях се съдържа и декларация, от която може да се види какво е имущественото състояние на лицето, което кандидатства за правна помощ. Бе приет Закон за изменение и допълнение на Закона за правната помощ², който е бил част от Плана за устойчивост и промените в него са в посока на това, че се разширяват видовете правна помощ и лицата, които имат право на това. В тези промени залегна възможността правна помощ да получават поставените под запрещение или хората с увреждания. На дневен ред стои развитието на правна помощ, свързана със защита на лицата, пострадали от домашно насилие, като в страната има създадени регионални центрове за консултиране.

На 16.03.2023 г. министърът на вътрешните работи Иван Демерджиев и министърът на правосъдието Крум Зарков подписаха Меморандум за сътрудничество и партньорство в защита на пострадалите от домашно насилие. Документът регламентира взаимодействието на министерствата, Националното бюро за правна помощ и Адвокатските съвети. Меморандумът предвижда във всеки установен случай на лице, пострадало от домашно насилие, органите на МВР да го информират за възможността да ползва безплатна правна помощ и след изявено желание да му съдействат за свързване с Адвокатския съвет в съответното населено място. Адвокатските съвети публикуват списък на дежурните адвокати, специализирани в областта на домашното насилие и определят от този списък адвокат, който да консултира жертвата.

Адвокатските съвети осигуряват дежурен адвокат при всеки сигнал от органите на МВР за установено лице, пострадало от домашно насилие, който отива на място в институцията, където се намира жертвата (РПУ, кризисен център, медицинско заведение или др.). Органите на МВР при необходимост и в рамките на законовите си правомощия съдействат на определените адвокати за осигуряване на защита на пострадалите от домашно насилие.

Правната помощ е финансирано от държавата правно обслужване на най-уязвимите граждани – хората, живеещи под прага на бедността, хората, застрашени от поставяне под запрещение, пострадалите от домашно насилие, децата и други социални групи, които обобщено можем да определим като хората, които познават най-слабо правата си и имат най-голяма нужда от съдействие, за да ги защитят. В последните години, благодарение на доброто взаимодействие между Министерство на правосъдието, Националното бюро за правна помощ и адвокатските колегии, се постигна съществен напредък в организирането и предоставянето на правна помощ.

Към настоящия момент работната група за изменение на Наредбата за заплащане на правната помощ продължава своята работа, но проблемите по линия на правната помощ също продължават и дори се задълбочават. Адвокатските съвети непрекъснато се сблъскват с нежелание да бъде оценен адекватно трудът на адвокатите. Проблемите в цялостния режим на предоставяне на правна помощ обаче остават необсъдени в обществото и не са приоритет на държавата, независимо от задължението ѝ да осигури и гарантира правото на справедлив съдебен процес в гражданските и наказателните дела, както и при административно-правните производства, при които се засягат граждански права и отношения (*чл. 6 от ЕКЗПЧОС*). Гражданите остават с неправилното впечатление, че дебатът за правната помощ се доминира от правните професии и проблемът за заплащането на адвокатския труд. Този дебат повърхностно касае адекватното заплащане на адвокатите по линия на правната помощ, но в дълбочина е дебат за постигане на по-добър достъп до правосъдие за гражданите³.

Причините, които наложиха приемането на предложените изменения на Закона за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие (ЗИД на ЗЗДН), са продиктувани от необходимостта да се отстранят слабости и пропуски в действащата нормативна база и за изпълнение на препоръките на Европейската комисия и на различни контролни и мониторингови механизми по конвенции на ООН в областта на правата на човека, имащи отношение към проблемите на насилието над жени, и привеждането на българското законодателство в съответствие с европейските законодателни практики и международните стандарти в тази област. На свое заседание правителството одобри и решение за приемане на

³ <https://news.lex.bg/Необходим-е-качествено-нов-подход-към-правната-помощ/>.
Последен достъп на 21.11.2024 г.

Национална програма за превенция и защита от домашно насилие за 2023 г., в която са включени предложения от министерства и неправителствени организации, работещи в сферата на превенция и защита от домашно насилие.⁴ Набелязани са дейностите, които следва да бъдат реализирани през настоящата година, отговорните органи, източниците на финансиране, сроковете за изпълнение, както и очакваните резултати. Предложени са законодателни, институционални и организационни мерки. В документа са залегнали и дейности за превенция, за обучение и квалификация, за защита, възстановяване и реинтеграция на пострадалите от домашно насилие, работа с извършителите, както и мерки за контрол и оценка. Очакваните резултати, които ще се постигнат с въвеждане на предвидените нормативни промени в българското законодателство, са надграждане на нормативната уредба на противодействието на домашното насилие и повишаване на ефективността ѝ; изпълнение на международните стандарти в тази област, вкл. и препоръки на Европейската комисия и на различни контролни и мониторингови механизми по конвенции на ООН в областта на правата на човека и имащи отношение към проблемите на насилието над жени, и в частност домашното насилие; осигуряване на бърза, ефективна и адекватна защита и подкрепа на пострадалите от домашно насилие лица и ефективно прилагане на мерките за защита на правата на жертвите на насилие.

Важни промени бяха извършени в производството за налагане на мерките за защита от домашно насилие. Разшири се кръгът на лицата, които могат да образуват производство по ЗЗДН.

С промените след 01.01.2024 г. със защита по този закон ще могат да се ползват по своя инициатива и лицата под пълно

⁴ <https://dnes.dir.bg/politika/ms-odobri-priemaneto-na-natsionalna-programa-za-preventsia-i-zashtita-ot-domashno-nasilie>. Последен достъп на 21.11.2024 г.

запрещение. Лицата, на които са възложени грижите за децата, или лицата, на които детето е поверено, също ще могат да подават искане за образуване на производство. Разшири се компетентността на дирекция „Социално подпомагане“. Тя ще може да сезира съда, когато констатира, че има пострадало лице, което се намира в безпомощно състояние вследствие на тежко увреждане, заболяване или старост или е поставено под запрещение. Често пъти тази уязвима група не успява да се защити именно поради спецификата на състоянието, в което се намира. Много възрастни хора са жертви на домашно насилие от своите деца, но или не сигнализират за случилото се поради липса на финансови средства, или дори да го сторят се разколебават, защото им е трудно да водят дела срещу собствените си деца. Прокурорът също ще може да образува по собствено инициатива производство, когато пострадалото лице не може да се защити поради безпомощност или зависимост от извършителя. **Изключително важна промяна е обстоятелството, че съдът ще допуска безплатна правна помощ на жертвите на домашно насилие, които нямат финансова възможност, тъй като без компетентна правна защита няма как пострадалото лице да бъде ефективно и трайно защитено.** Благодарение на тази промяна всички жертви на домашно насилие, които се намират в безпомощно състояние, включително непълнолетните лица, поставените под запрещение, лица с тежко увреждане, заболяване или старост ще могат да ползват безплатна правна помощ, която ще се предоставя от съда по Закона за правна помощ. Тези промени ще насърчат повече жертви на домашно насилие да потърсят помощ и защита. Освен това в производствата по ЗЗДН не се заплаща такса при подаване на молбата за защита. При сезиране на съда с производство, молбата трябва да отговаря на определени реквизити, като три имена, ЕГН и задължително адрес за призоваване. С промяната от 01.01.2024 г. лицата имат възможност да избират дали да бъдат призовавани чрез

телефон, електронен адрес, телекс, факс или с телеграма. Това, че молителят би могъл да се установи в друго жилище, изписвайки адреса, на който да бъде призован в молбата, криеше всякога риск за него да бъде открит от насилника на новия адрес, поради което тази промяна беше крайно наложителна, защото с нея се гарантира спазването на пълна конфиденциалност на адреса, на който пострадалото лице пребивава, с което се постига по-висока гаранция за запазването на здравето и живота му. Една от най-ключовите промени е удължаването на срока за подаване на молба за защита - от 1 на 3 месеца след преживян акт на насилие. Когато спазването на новия срок е невъзможно, молби ще се приемат до 6 месеца след посегателството, тъй като много често пострадалите от насилие живеят в страх да потърсят помощ веднага. Правната помощ за пострадалите от домашно насилие е от съществено значение, тъй като случаите на домашно насилие често включват правни въпроси - заповеди за защита, наказателни производства, както и граждански производства в случаи на развод и спорове за родителски права. Пострадало от домашно насилие лице има право да получава финансирани от държавата социални услуги, които включват и правна помощ за подпомагане на лицето безопасно да излезе от насилствените отношения.

Пострадали от домашно насилие, които са социално слаби и биха искали да получат правна помощ, могат да се обърнат към Националното бюро за правна помощ за безплатна правна помощ. Тази помощ би могла да се ползва за: изготвяне и подаване на молба за незабавна защита от насилие, подаване на молба за развод, родителски права и издръжка на деца и разделяне на съпружеска собственост, ако тези искове са свързани със случая на незабавна защита от домашно насилие, както и съдействие в наказателни и граждански производства, в случай, че правосъдието го изисква. Националното бюро за правна помощ чрез местните адвокатски

колегии може да назначи адвокат, който предоставя правни консултации, изготвяне на правни документи и представителство на пострадалото лице в съдебните заседания. При определени условия, пострадалите от домашно насилие имат право на безплатна правна помощ в наказателни или граждански производства. Ако неспособността на държавата да осигури такава правна помощ причини несправедливо за пострадалия решение, това може да доведе до нарушаване на правото на справедлив процес.

След приетите през месец август 2023 г. нормативни промени в Закона за защита от домашното насилие и Наказателния кодекс, се увеличиха наказанията за лека и средна телесна повреда и беше въведено понятието "интимна връзка", с което в обхвата на закона вече попадат и насилници, които не са женени или не живеят с жертвите си на семейни начала и в едно и също жилище.⁵ Необходимо е да има система, която да предотвратява насилието и да наказва насилниците, да заработи цяла система от органи, за да не се стига до тежки последици. Парламентът създаде и Национален съвет по превенция и защита от домашно насилие, който ще работи към Министерския съвет със задача да координира и оценява политиките, свързано с домашното насилие на национално ниво. В него ще участват министри и представители на институции и неправителствени организации. Съветът ще разработва координационен механизъм за подкрепа на пострадали от насилие, както и национална програма за превенция и защита. За пръв път единен държавен орган ще се занимава с тези дейности. В борбата с домашното насилие ще допринесе и бъдещата Национална информационна система, в която ще се събират данни за случаите и в нея ще фигурират пострадалите лица и извършителите, както и

⁵ <https://www.svobodnaevropa.bg/a/pravnata-komisiya-edinodushno-prie-promeni-v-nakazatelniya-kodeks-sled-sluchaya-v-stara-zagora/32532439.html>. Последен достъп на 21.11.2024 г.

историята на насилието, причинените вреди и наложените мерки. По този начин се създава възможност тези данни да се подават от всички заинтересовани страни, което ще позволи по-реалистично да се прави анализ на мащабите на домашното насилие. Още няколко важни промени в новия ЗЗДН включват: услуги за пострадали от домашно насилие - национална телефонна линия, консултативен център, защитено жилище; безплатна правна помощ за хора, които са икономически зависими от насилника си; забрана на всякакъв контакт на извършителя с пострадалото лице; по-широк кръг хора, които могат да потърсят помощ по този закон - например роднини на пострадалите; обща методика, по която съдът преценява риска за пострадалите. Тези промени не са достатъчни за законовото разрешаване на проблема с домашното насилие.⁶

В България се наблюдава и известна тревожна тенденция на зачестяване на злоупотреба с декларациите по чл. 9, ал. 3 ЗЗДН. Липсата на страх у декларираните неистина, води до все повече издадени заповеди за незабавна защита, които не се потвърждават от две инстанции. Отказът на прокуратурата да образува дела по чл. 313 от НК води до убеждението, че деклараторите не носят наказателна отговорност за действията си и това подронва престижа на съдебната власт и дава лош пример на следващите за възможността да се злоупотребява с права. Сама по себе си декларацията е негодно доказателство, когато не е подкрепено с други съществени доказателства и не бива да бъде основание за издаване на заповед за незабавна защита, защото съдът няма как да знае дали твърдяното в декларация е истина и това лишава ответника от право на защита, нарушавайки неговите конституционни права. Това противоречи на презумцията за невинност, създава презумция за виновност и тежест да на ответника да доказва невинността си.

⁶ <https://darik.bg/deputatite-reshiha-da-se-sazdade-nacionalen-savet-za-prevencia-i-zastita-ot-domashnoto-nasilie>. Последен достъп на 21.11.2024 г.

Не на последно място необходимо е да се подобри координацията между институциите и да има съгласуваност кой какво прави в случаите на домашно насилие, а в законовите срокове не само да се създадат предвидените структури, но и да заработят ефективно. За постигането на реална промяна е от значение и осигуряването на достъпни и с държавно финансиране услуги - горещи телефонни линии за пострадали, допълнителни подслони и кризисни центрове, работа с психолози и юристи, но най-вече промяна на обществените нагласи към проблема. Тези реформи са малки стъпки, които ще позволят да се създадат националните механизми за реакция в овладяването на епидемията, наречена „домашно насилие“.

Предписанията на закона тепърва ще стават достояние на обществото, но с помощта на медиите и обществените организации, на засегнатите от насилие ще се осигури възможност да получат побърза и пълна картина на промените, които ще настъпят в живота им. За домашното насилие и последствията от него върху живота на хората трябва да се говори открито и експертно за да се осъзнае, че насилието в дома не е проблем само на един човек, на една двойка, на едно семейство, а е проблем на цялото общество. В борбата с домашното насилие трябва да се вложат повече ресурси и усилия в превенцията, защото дори практиката на други държави сочи, че увеличаването на размера на наказанията за извършителите не са дали положителен резултат в борбата с домашното насилие и не се е стигнало да намаляване на случаите на домашното насилие.⁷ Не на последно място е необходимо да се утвърди ролята на адвоката в съдебните производства, свързани с домашно насилие. Адвокатурата трябва да бъде несъмнено в основата на една бъдеща подобрена

⁷ <https://news.lex.bg/Необходим-е-качествено-нов-подход-към-правната-помощ/>.
Последен достъп на 21.11.2024 г.

система за предоставяне на правна помощ, в която приоритетно значение се отдава на подобряването на правното обслужване, достъпността му, качеството му и заплащането му.

Библиография на български юридически публикации по въпросите на домашното насилие¹

д-р Васил Петров

Bibliography of the Bulgarian legal literature on the domestic violence issues

Vasil Petrov, PhD

Антонов, Светлин. Ролята на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ при решаване на случаи на домашно насилие. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Балджиева, Елена. Администриране и решаване на делата по Закона за защита от домашно насилие в Районен съд-Русе. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Блидов, Атанас. Процесуални аспекти на реформата в защитата от домашно насилие. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Блидов, Христо. „Ne bis in idem“ по отношение на защитата от домашно насилие. – Правен преглед, 2017, № 9.

Варгас, Гладис, Мишел Безли, Шейла Гима, Сакунтала Кардигамар-Раджасингам, Маргарет Шулър, Ребека Сьюар,

¹ Библиографията е актуална към 03.05.2024 г. и включва само юридически публикации, посветени на домашното насилие, писани при действието на Закона за защита от домашното насилие (обн., ДВ, бр. 27 от 2005 г., с последващи изменения и допълнения). Библиографията не претендира за изчерпателност. В нея са добавени и юридическите публикации от настоящия сборник.

Арати Вазан. Отговорност на държавата за домашното насилие: Състояние и необходими промени: [Доклад]; Прев. от англ. Живка Маринова и др.; Предг. Маргарет А. Шулър. С., Витраж, 2000. 176 с.
Велчев, Борис. Престъплението по чл. 144а НК. – Съвременно право, 2019, № 2.

Викторова, Десислава. Домашното насилие като криминогенен фактор при битовите престъпления. – Общество и право, 2019, № 5.

Викторова, Десислава. Ролята на полицията като елемент от координирания отговор на общността при случаи на домашно насилие. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Вълкова, Галя, Мария Дончева. Защита от домашно насилие – практически проблеми при актове на насилие, последващи издадена заповед по чл. 5, ал. 1 от Закона за защита от домашното насилие. – Адвокатски преглед, 2018, № 3.

Георгиев, Иван. Защита от домашно насилие – същност, съдържание и изпълнение на мярката „отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище“. – Адвокатски преглед, 2015, № 10.

Георгиев, Иван. Наказателна отговорност за неизпълнение на заповед за защита от домашно насилие. – В: Наказателното законодателство - традиции и перспективи: сборник доклади от научна конференция, организирана от катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, проведена в София на 29 февруари 2016 г.

Георгиев, Иван. Някои специфични особености на съдебното производство за защита от домашно насилие. – Съвременно право, 2016, № 1.

Георгиев, Иван. Практически проблеми при налагането на глоба за извършено домашно насилие. – Адвокатски преглед, 2014, № 7-8.

Георгиев, Иван. Производство за налагане на мерки за защита от домашно насилие. – В: Практически проблеми при прилагане на Закона за защита от домашното насилие (гражданскоправни аспекти). С., Национален институт на правосъдието, 2015.

Георгиев, Иван. Подлежи ли на отмяна влязлото в сила решение по Закона за защита от домашното насилие.

Георгиев, Иван, Цветелина Кържева-Тенева. Проблеми относно редовността и основателността на молбата за защита от домашно насилие. – Норма, 2013, № 2.

Георгиева, Диана. Икономическото овластяване на жените, претърпели насилие от интимния партньор като начин за излизане от насилствена връзка и възможност за развитие на потенциала им като работна сила. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Герговски, Михаил. Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на насилие над деца. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Голева, Поля. Домашното насилие – правни проблеми. – Собственост и право, 2019, № 9.

Грибова, Людмила. Посттравматично стресово разстройство при жени, преживели домашно насилие. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“, 05.06.12 - Юридическа психология. С., 2008. 156 с.

Григорова, Стилияна. Производство за налагане на мерки за защита от домашно насилие. – В: Помагало по гражданско материално право за кандидати за младши съдии. Част 1. Ред. Благовест Пунев. С., Национален институт на правосъдието, 2014.

Денева, Теодора. Производството за превенция и защита от домашно насилие в светлината на реформата на Закона за защита от домашното

насилие. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Димитров, Пламен, Янко Колев. Роля на съдебномедицинското изследване при случаи на домашно насилие. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Димов, Тони. Прибързаното законодателстване като „интимна връзка“. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Добрева, Наташа. Насилие над деца в България. – Адвокатски преглед, 2017, № 3.

Иванов, Иван. Епос за тригодишната война. Кратък анализ с изводи и препоръки от новите положения на организация на работа на Софийска районна прокуратура при разследването и превенцията на престъпленията, извършени в условията на домашно насилие в периода 05.04.2018 г. – 30.06.2021 г. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Илиева, Ирена. Някои общи проблеми на борбата срещу домашното насилие в Европа. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Йорданов, Милорад. Полицейска защита на пострадали от домашно насилие. С., Академия на МВР, 2015. 60 с.

Йорданов, Милорад, Петър Тодоров. Защита на пострадали от домашно насилие. С., Академия на МВР, 2019. 253 с.

Йотов, Петър. Особенности на адвокатската защита при защита от домашно насилие. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Кадриу, Ентела. Някои нови аспекти в Наказателния кодекс, касаещи домашното насилие. – Общество и право, 2021, № 8.

Кадриу, Ентела. Правната природа на заповедта за защита от домашно насилие и нейните гражданскоправни и наказателноправни последици. – Общество и право, 2023, № 3.

Костадинова, Ралица. Юридически механизми за защита на пострадалите от домашно насилие. – Юридическо списание на Нов български университет, 2008, № 3.

Костадинова, Ралица. Наказателноправна защита на пострадалите от домашно насилие. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Кръстева, Здравка. Проблеми при образуването на наказателните производства за домашно насилие от гледище практиката на Европейския съд за правата на човека. – De Jure, 2015, № 2.

Кържева-Тенева, Цветелина, Иван Георгиев. Доказване на извършено домашно насилие. – В: Правото – изкуство за доброто и справедливото. Сб. от конференция, посветена на 20-годишнената на Юридическия факултет на Пловдивския университет. Пловдив, УИ „П. Хилендарски“, 2013.

Кържева, Цветелина, Иван Георгиев. Определяне на местоживеенето на детето при извършено домашно насилие по време на висящ бракоразводен процес или спор относно родителските права. – Адвокатски преглед, 2013, № 9.

Кържева, Цветелина, Иван Георгиев. Участието на децата в производството за защита от домашно насилие. – Обществено възпитание, 2013, № 1.

Марчева, Деяна. Преосмисляне на домашното насилие в правото. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Петкова, Цветелина. Развод, родителски права и защита от домашно насилие в период на пандемия. – Собственост и право, 2020, № 4-5.

Петров, Васил. Правно естество на домашното насилие. – Електронно издание „Предизвикай правото!“, <https://www.challengingthelaw.com/grajdansko-pravo/estestvo-domashno-nasilie/>, ISSN 1314-7854, 18.05.2020 г.

Петров, Васил. Бий хлапето! За защитата на малолетни деца от домашно насилие и за злоупотребата с нея. – DeFakto, електронна публикация от 19.12.2022 г., достъпна на адрес: <https://defakto.bg/2022/12/19/бий-хлапето-за-защитата-на-малолетни-д/>

Петров, Васил. Докога действа заповед за защита от домашно насилие? DeFakto, електронна публикация от 12.12.2022 г., достъпна на адрес: <https://defakto.bg/2022/12/12/докога-действа-заповедта-за-незабавн/>

Петров, Васил. Сигнал относно противоречива съдебна практика по въпроса за местната подсъдност по молбите за защита от домашно насилие. – Електронно издание „Предизвикай правото!“, <https://www.challengingthelaw.com/grajdanski-proces/signal-mestna-podsadnost-domashno-nasilie/>, ISSN 1314-7854, 08.01.2023 г.

Петров, Васил. Следи ли служебно районният съд за местната подсъдност по делата за домашно насилие? – DeFakto, електронна публикация от 12.06.2023 г., достъпна на адрес: <https://defakto.bg/2023/06/12/следи-ли-служебно-районният-съд-за-мес/>

Петров, Васил. Новият срок по чл. 10, ал. 1 ЗЗДН и борбата срещу фалшивите декларации за домашно насилие. – DeFakto, електронна публикация от 02.08.2023 г., достъпна на адрес: <https://defakto.bg/2023/08/02/новият-срок-по-чл-10-ал-1-зздн-и-борбата-ср/>.

Петров, Васил. Обратно действие и приложение по аналогия на новите основания за защита от домашно насилие. – DeFakto, електронна публикация от 30.08.2023 г., достъпна на адрес: <https://defakto.bg/2023/08/30/обратно-действие-и-приложение-по-анал/>.

Петров, Васил. Anti-duck test: Подлежи ли на отмяна влязло в сила решение по дело за защита от домашно насилие? – DeFakto, електронна публикация от 06.11.2023 г., достъпна на адрес: <https://defakto.bg/2023/11/06/anti-duck-test-подлежи-ли-на-отмяна-влязло-в-сила-р/>.

Петров, Венцислав. Домашното насилие като правопораждащ юридически факт и неговото доказване в производството по Закона за защита от домашното насилие. – В: 100 години от рождението на проф. Борис Яновски. Сборник студии и статии. С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 2019.

Петрова, Йоанна. Взаимодействие между институциите при престъпления, извършени в условията на домашно насилие. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Политова, Милка. Правни и практически проблеми в гражданското съдопроизводство по приложението на Закона за защита срещу домашно насилие. – Правен свят, 2008, № 3.

Пороминска, Елка. Продължителност на производството и срокове по Закона за защита от домашното насилие. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Праматарова, Мариана. Домашното насилие. С., ИК „Нова цивилизация“, 2013. 80 с.

Рангелова, Росица. Политики срещу домашното насилие в сравнителен международен план и изводи за България. В: Реформата

на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Ранчев, Иван. Правни аспекти на защитата от домашно насилие и проблеми в правоприлагането. – Приложна психология в България, 2013, № 1.

Рогова, Росица. Основните моменти в проекта на Наредба за утвърждаване на медицински стандарт по „Съдебна медицина и деонтология“. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Русев, Богдан. Същност на икономическото насилие по смисъла на чл. 2, ал. 1 от Закона за защита от домашното насилие. – В: Актуални проблеми на частното право. Сб. от Научна конференция в памет на проф. д-р Траян Лялев. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2015.

Русев, Богдан. Домашното насилие (Понятие и семейноправни аспекти). С., ИК „Петко Венедиков“, 2020. 300 с.

Русев, Богдан. Отстраняването на извършителя на домашно насилие от съвместно обитавано жилище и правото му на собственост върху същото. – Научни трудове на ИДП-БАН. Т. VIII (2013).

Русев, Богдан. Представлява ли домашно насилие административното нарушение по чл. 47 от Закона за народната просвета. – Научни трудове на ИДП-БАН. Т. X (2015).

Русева, Невена. Ролята на вещите лица и приложението на съдебните експертизи при разследване на престъпления, извършени при условията на домашно насилие. – Общество и право, 2023, № 6.

Русева, Невена. Процесуални и тактически особености при провеждане на разпит на пострадал от домашно насилие. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023, с. 34-42.

Русчев, И. Истанбулската конвенция и проблемът за половата идентичност. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Самуилов, Филип. Домашното насилие при еднополовите двойки. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Симеонова, Лилия. Насилието над жени и домашното насилие в практиката на Европейския съд по правата на човека. – Общество и право, 2023, № 2.

Симеонова, Лилия. Изменения в Закона за правната помощ и в Закона за защита от домашно насилие – актуални правни положения и тенденции. – Адвокатски преглед, 2023, № 5-6.

Славова, Мария. Маргарита Петрова. Защитата от домашно насилие у нас и в Истанбулската конвенция. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Ставру, Стоян. Отстраняване на извършител на домашно насилие от жилище, което обитава с пострадалия: Има ли вещноправно действие заповедта за отстраняване на извършителя на домашно насилие от жилището, което той обитава съвместно с пострадалото лице? – Общество и право, 2015, № 10.

Стефанов, Ангел, Звезделина Рафаилова. Ролята на адвокатурата при разрешаване на случаите на домашно насилие. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Тиен, Мариана. Китайският опит в борбата с домашното насилие. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Тишева, Геновева. Домашното насилие като нарушение на правата на човека. – Права на човека, 1998, № 1.

Тишева, Геновева. Законът за защита срещу домашното насилие – пробив в разделението между публична и частна сфера при защитата на правата на човека в България. – Правна мисъл, 2005, № 2.

Топуров, Петър. Може ли да има пострадад от престъплението по чл. 296, ал. 1 НК? – Общество и право, 2020, № 6.

Топуров, Петър. Международни стандарти за защита от домашно насилие в практиката на Европейския съд по правата на човека и българското законодателство. – В: Научни трудове на Института за държавата и правото. Т. XXII (2023). Актуални правни проблеми. С., ИДП-БАН, 2023.

Топуров, Петър. Относно защитата на пострадалия при извършването на нов акт на домашно насилие през погледа на Тълкувателно решение № 2/2019 г. от 25.11.2020 по т.д. № 2/2019 г. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.

Топуров, Петър. Защитата от домашно насилие: кратък обзор на българската правна уредба . С., ИДП-БАН, 2024. 50 с.

Топуров, Петър. Дискусионни въпроси относно декларацията по чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Топуров, Петър. Обжалване на решението на районния съд в производството по издаване на заповед за защита от домашно насилие. В: Годишник на Бургаски свободен университет, 2024.

Цанова-Рангелова, Сузана. Относно домашното насилие и мерките за защита от него. Юбилеен сборник, т. II „Право, управление и медии през XXI-ви век“. Посветена на 20-годишнината от създаването на

Правноисторическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски” гр. Благоевград, 2012 г.

Цанова-Рангелова, Сузана. Домашното насилие в международноправен аспект. – В: Научни трудове на Института за държавата и правото, т. VIII. С., изд. ИДП-БАН, 2013.

Цанова-Рангелова, Сузана. Видове насилие според Закона за защита от домашното насилие – същност и особености. – В: Актуални проблеми на частното право. Сб. от Научна конференция в памет на проф. д-р Траян Лялев. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2015.

Цанова-Рангелова, Сузана. Гражданскоправна защита на личността и семейните отношения при домашно насилие. Дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, защитен на 10.03.2020 г. в ЮЗУ „Неофит Рилски“, ПИФ, Катедра „Гражданскоправни науки“. Благоевград, 2019.

Цанова-Рангелова, Сузана. Промените в Закона за защита от домашното насилие относно производството по налагане на мерки за защита. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Чифчиева, Мирослава. Административна принуда при прилагане мерките за защита от домашно насилие. – De Jure, 2016, № 1.

Чоудри, Шазия, Мария Дончева, Галя Вълкова, Десислава Петрова, Дияна Видева. Ръководство за управление на делата, свързани с домашно насилие и насилие, основано на пола. С., Национален институт на правосъдието, 2023. 197 с. Второ доп. издание: С., Национален институт на правосъдието, Труд и право, 2024. 310 с.

Шабани, Надя. Уредба на услугите за пострадалите от домашно насилие. В: Реформата на защитата от домашно насилие. Институт за държавата и правото при Българската академия на науките. 2024.

Шопова, Петя. Криминологични аспекти на защитата от домашно насилие. – В: Сб. „Взаимодействие между институциите при

решаване на случаи на домашно насилие“, Плевен, Медиатех [изд. на Русенския университет], 2023.